

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 20 december 2005 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m. (dir. 2005:152). Regeringen beslutade den 31 maj 2007 (dir. 2006:78) och den 20 juni 2007 (dir. 2007:88) om tilläggsdirektiv för utredningen.

Till särskild utredare förordnades fr.o.m. den 23 februari 2006 hovrättsrådet Agneta Lindelöf.

Att som experter biträda utredningen förordnades fr.o.m. den 30 mars 2006 dåvarande ämnessakkunniga Gunilla Ekberg, rådmannen Nils Petter Ekdahl, vice överåklagaren Astrid Eklund, rättssakkunniga Karin Erlandsson, hovrättsrådet Erica Hemtke, professor emeritus Nils Jareborg, departementssekreteraren Hanna Lantz, kanslirådet Viveca Lång och kriminalinspektören Kajsa Wahlberg. Gunilla Ekberg entledigades fr.o.m. den 13 november 2006 och den 17 november 2006 förordnades departementssekreteraren Monica Blomström som expert. Monica Blomström entledigades fr.o.m. den 28 februari 2007 och den 1 mars 2007 förordnades departementssekreteraren Tomas Wetterberg. Tomas Wetterberg entledigades fr.o.m. den 9 december 2007. Karin Erlandsson entledigades fr.o.m. 14 februari 2007 och den 15 januari 2007 förordnades departementssekreteraren Inger Högberg. Viveca Lång entledigades fr.o.m. den 14 augusti 2007 och den 15 augusti 2007 förordnades rättssakkunniga Magdalena Wikstrand Danelius. Magdalena Wikstrand Danelius entledigades fr.o.m. den 3 mars 2008 och samma dag förordnades rättssakkunniga Maria Hölcke som expert.

Som sekreterare anställdes fr.o.m. den 1 mars 2006 hovrättsassessorn Monica Nebelius.

Utredningen har antagit namnet Utredningen om människohandel m.m. Utredningen överlämnar härmed betänkandet Männi-

skohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd
(SOU 2008:41).

Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm den 22 april 2008

Agneta Lindelöf

/Monica Nebelius

Innehåll

Förkortningar	13
Sammanfattning	15
Summary	21
Författningsförslag	29
1 Utredningens uppdrag och arbete	37
1.1 Utredningens uppdrag	37
1.2 Utredningens arbete	38
1.3 Andra källor.....	39
2 Människohandel	41
2.1 Internationella instrument	44
2.1.1 Palermoprotokollet	45
2.1.2 EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF)	52
2.1.3 FN:s konvention om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi	55
2.2 Något om regleringen i andra länder	60
2.3 Människohandelsbrottet.....	62
2.3.1 Vad omfattas av den internationellt godtagna definitionen av människohandel ?	62
2.3.2 Närmare om 4 kap. 1 a § brottsbalken	64

2.4	Praxis	70
2.4.1	Det granskade materialet	70
2.4.2	Domstolarnas tillämpning av 4 kap. 1 a § brottsbalken.....	72
2.5	Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan (Ds 2008:7)	87
2.6	Överväganden och förslag	89
2.6.1	Behovet av en förändring av människohandelsbrottet	89
2.6.2	En ny utformning av människohandelsbrottet	93
2.6.3	Bestämmelsens övergripande utformning	93
2.6.4	Det bör krävas att något otillbörligt medel har använts för att straffansvar för människohandel ska kunna komma i fråga	95
2.6.5	Närmare om utformningen av de otillbörliga medlen.....	98
2.6.6	Närmare om utformningen av handelsåtgärderna	104
2.6.7	Kravet på att gärningsmannen ska ta kontroll över offret bör inte finnas kvar	107
2.6.8	Närmare om utformningen av utnyttjandesyftena ...	109
2.6.9	Utformningen av 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken.....	113
2.6.10	Människohandel med barn	116
2.6.11	Offrets samtycke.....	119
2.6.12	Fullbordanspunkten.....	121
2.6.13	Straffskalor och straffmätning	122
2.6.14	Avgränsnings – och konkurrensfrågor	124
2.6.15	Kan ett offer för ett människohandelsförfarande beträktas som målsägande om förfarandet åtalas eller bedöms som koppleri eller grovt koppleri?	126
2.6.16	Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen	129
3	Uppehållstillstånd för offer för människohandel	131
3.1	Nu gällande ordning.....	131
3.1.1	Utlänningslagen (2005:716)	131
3.2	Något om regleringen i andra länder	137

3.3	Tidigare lagstiftningsärenden i fråga om uppehållstillstånd för offer för människohandel.....	139
3.3.1	Anhörigkommitténs slutbetänkande, Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69)	139
3.3.2	Socialförsäkringsutskottets betänkande 2005/06:SfU4	140
3.4	Överväganden och förslag.....	141
4	Barn- och tvångsäktenskap.....	149
4.1	Inledning.....	149
4.2	Barn- och tvångsäktenskap – de internationella instrumenten	154
4.3	Utländsk rätt	155
4.3.1	Norge.....	156
4.3.2	Danmark.....	160
4.3.3	Nederländerna.....	160
4.3.4	Frankrike	161
4.4	Vad omfattar vårt uppdrag ?.....	161
4.5	Gällande rätt – tvångsäktenskap	163
4.5.1	Tvångsäktenskap som kan bestraffas som människohandel enligt i 4 kap. 1 a § brottsbalken....	165
4.5.2	Närmare om det straffrättsliga skyddet mot åtgärder som vidtas efter ett tvångsäktenskap ingåtts	169
4.6	Gällande rätt – barnäktenskap.....	170
4.6.1	Barnäktenskap som kan bestraffas som människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken.....	170
4.6.2	Närmare om det straffrättsliga skyddet mot åtgärder som vidtas efter ett barnäktenskap ingåtts	174
4.7	Bestämmelser om ingående av barn- och tvångsäktenskap	175
4.7.1	Närmare om bestämmelser som reglerar ingående av barnäktenskap.....	176

4.7.2	Vigsselförrättning och vigsselförrättare	180
4.7.3	Erkännande av äktenskap	183
4.7.4	Utlänningslagen	186
4.7.5	Folkbokföring	187
4.7.6	Äktenskapsskillnad	188
4.8	Överväganden och förslag	191
4.9	Har det nuvarande straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap en lämplig omfattning och utformning?	191
4.9.1	Inledning.....	191
4.9.2	De allmänna förutsättningarna för att utvidga det kriminaliserade området	193
4.9.3	Tvångsäktenskap	196
4.9.4	Barnäktenskap	200
5	Dubbel straffbarhet.....	205
5.1	Innebörden av kravet på dubbel straffbarhet.....	205
5.2	Tidigare diskussioner om kravet på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott	209
5.3	Överväganden och förslag	210
5.3.1	Människohandel.....	210
5.3.2	Beaktande av utländsk brottmålsdom (ne bis in idem)	213
5.3.3	Tillåtande av barnäktenskap	216
6	Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor.....	217
	Kapitel I, Syften, tillämpningsområde, icke-diskrimineringsprincip och definitioner	219
	Kapitel II, Förebyggande, samarbete och andra åtgärder	220
	Kapitel III, Åtgärder för att skydda och främja brottsoffers rättigheter med beaktande av jämställdhet	223
	Kapitel IV, Straffrätt.....	228
	Kapitel V, Utredning, åtal och processrätt	231

Kapitel VI, Internationellt samarbete och samarbete med det civila samhället	235
Kapitel VII, Övervakningsmekanism	236
Kapitel VIII, Samband med andra internationella instrument	239
Kapitel IX, Ändringar i konventionen	240
Kapitel X, Slutbestämmelser.....	241
6.1 Lagstiftningsbehovet i anledning av konventionen	243
6.1.1 Förebyggande av handel med människor.....	243
6.1.2 Åtgärder för att motverka efterfrågan.....	244
6.1.3 Åtgärder vid gränsen	245
6.1.4 Säkerhet och kontroll av handlingarna.....	247
6.1.5 Handlingars äkthet och giltighet	248
6.1.6 Identifiering av brottsoffer	249
6.1.7 Privatlivets helgd.....	251
6.1.8 Hjälp till brottsoffer.....	253
6.1.9 Period för återhämtning och betänketid.....	261
6.1.10 Uppehållstillstånd.....	263
6.1.11 Gottgörelse och överklagande	265
6.1.12 Repatriering och återvändande	267
6.1.13 Jämställdhet.....	268
6.1.14 Kriminalisering av handel med människor.....	269
6.1.15 Kriminalisering av utnyttjande av ett brottsoffers tjänster.....	270
6.1.16 Kriminalisering av gärningar med avseende på rese- eller identitetshandlingar.....	272
6.1.17 Medhjälp.....	273
6.1.18 Juridiska personers ansvar.....	273
6.1.19 Påföljder och åtgärder	275
6.1.20 Försvårande omständigheter.....	280
6.1.21 Beaktande av utländska domar.....	281
6.1.22 Bestämmelser om påföljdseftergift m.m.	282
6.1.23 Ansökan ex parte och ex officio	284
6.1.24 Skydd för brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna. ...	286
6.1.25 Specialiserade myndigheter och samordningsorgan	288
6.1.26 Domstolsförfarandet.....	289
6.1.27 Domsrätt	290

6.1.28	Allmänna principer och åtgärder för internationellt samarbete	292
6.1.29	Åtgärder beträffande hotade eller försvunna personer	293
6.1.30	Information	294
6.1.31	Samarbete med det civila samhället.....	294
7	Utbildningsåtgärder	295
7.1	Människohandel	295
7.2	Barn- och tvångsäktenskap	299
8	Ikraftträdande och övergångbestämmelser	301
9	Kostnads- och konsekvensanalys	303
10	Författningskommentar	307
10.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	307
	2 kap. Om tillämpligheten av svensk lag.....	307
	4 kap. Om brott mot frihet och frid.....	310
	7 kap. Om brott mot familj	315
	Förslaget till lag om ändring i Utlänningslagen (2005:716)	317
	5 kap. Uppehållstillstånd.....	317
	Förslaget till lag om ändring i Sekretesslagen (1980:100).....	318
	9 kap. Sekretess med hänsyn till skyddet för enskilda förhållanden av såväl personlig som ekonomisk natur	318
Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2005:152	321
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2006:78	333
Bilaga 3	Kommittédirektiv 2007:88	339
Bilaga 4	Tingsrätts- och hovrättsavgöranden.....	341
Bilaga 5	Europarådets konvention om bekämpning av	

människohandel..... 411

Förkortningar och ordförklaringar

art.	artikel
bl.a.	bland annat
dvs.	det vill säga
dir.	direktiv
Ds	departementsserien
EU	Europeiska unionen
Europakonventionen	Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
FN	Förenta nationerna
fr.o.m.	från och med
Palermoprotokollet	Förenta nationernas tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn
HD	Högsta domstolen
JB	Jordabalken
JuU	Justitiekommittén
kap.	kapitel
m.fl.	med flera
m.m.	med mera
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt arkiv, avdelning II
prop.	proposition
p.g.a.	på grund av
RF	Regeringsformen
RKP	Rikskriminalpolisen
RPS	Rikspolisstyrelsen
rskr.	Riksdagsskrivelse
s.	sidan
SCB	Statistiska Centralbyrån

SOU	Statens offentliga utredningar
s.k.	så kallad
t.ex.	till exempel
t.o.m.	till och med
1904 års lag	Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

Sammanfattning

I vårt uppdrag har ingått en rad olika frågor som har kunnat delas upp i två huvudsakliga områden, frågor om människohandel och frågor om barn- och tvångsåktenskap. Beträffande den förstnämnda delen av uppdraget har utredningen haft i uppdrag att göra en översyn av bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken. Översynen har syftat till att möjliggöra en mer effektiv bekämpning av människohandel och innefatta en bedömning av om brottsbeskrivningen eller straffskalorna borde ändras.

Beträffande människohandel har vi också haft i uppdrag att överväga om kravet på dubbel straffbarhet borde slopas och om utlänningslagen (2005:716) borde kompletteras för att tillgodose det behov av skydd som målsägande i mål om människohandel eller närliggande brott kan ha. Uppdraget i den del som avser utlänningslagen grundas på att det i socialförsäkringsutskottets betänkande 2005/06:SfU4 s. 17 anges att utskottet anser att det borde införas en särskild bestämmelse i utlänningslagen som anger att den som aktivt medverkat i rättsprocessen genom att ställa upp som vittne eller medverkat som målsägande ska kunna beviljas permanent uppehållstillstånd i Sverige om personen i fråga till följd härav är i behov av skydd här. Vi har också haft att analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention (Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, ETS nr 197).

Beträffande barn- och tvångsåktenskap har vi haft att utreda om det gällande straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsåktenskap är tillfredsställande. Den delen av uppdraget har vi också ansett innefatta frågor som rör tillämpningen av 2 kap. brottsbalken Om tillämpligheten av svensk lag.

Människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken

Bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken har för närvarande en utformning som kan hindra att den tillämpas på ett effektivt sätt. Detta yttrar sig bl.a. i att människohandelsförfaranden i mycket stor utsträckning bedöms som andra brott, såsom koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Straffstadgandet i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska därför ges en ny utformning som på ett tydligt sätt anger vilka förfaranden som ska vara kriminaliserade som människohandel. Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska dock också fortsättningsvis vara utformad i enlighet med den internationellt godtagna definitionen av människohandel.

Människohandelsbrottet ska innehålla rekvisit som tydliggör att brottet är ett fridskränkingsbrott, vilket i dag markeras genom att det uppställs krav på att gärningsmannen ska ha använt sig av otillbörliga medel. Kravet ska finnas kvar.

De rekvisit som beskriver de otillbörliga medlen ska ges en något tydligare och lättillgängligare utformning än de nuvarande. Det ska därför anges att den som använder olaga tvång eller vilseledande, missbrukar någons utsatta belägenhet, missbrukar någons ungdom eller skyddslöshet, eller missbrukar någons beroendeställning, har använt ett sådant medel som kan föranleda ansvar för människohandel.

Den nuvarande uppräkningslistan av handelsåtgärder ska kompletteras med att den som med något otillbörligt medel kontrollerar annan för att utnyttja honom eller henne ska kunna straffas för människohandel.

I den nu gällande bestämmelse uppställs ett krav på att gärningsmannen genom användandet av ett otillbörligt medel och vidtagandet av en handelsåtgärd tar kontroll över offret. Kravet i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken på att gärningsmannen ska ta kontroll över offret har i vissa fall kommit att medföra att bestämmelsen tillämpats på ett sätt som inte är effektivt. Kravet ska därför utgå.

Beträffande utnyttjandesyftena ska det nuvarande subjektiva rekvisitet ”i syfte att” utgå och ersättas med ”med uppsåt att”. Fortsättningsvis ska det för straffbarhet alltså inte längre vara nödvändigt att gärningsmannen direkt åsyftat att utnyttja offret. Det ska i stället anses tillräckligt att gärningsmannen handlat med indirekt uppsåt eller likgiltighetsuppsåt.

I 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken straffbeläggs att föra över eller ta emot kontrollen över en person som människohandel. Till följd av de ändringar som föreslås i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken kommer situationerna i det nuvarande andra stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken att omfattas av bestämmelsens första stycke. Det nuvarande andra stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska därför utgå.

Vissa människohandelsförfaranden inleds med att det utges eller tas emot betalning för offret, dock utan att något av de medel som nämns i bestämmelsen används. För att kunna skapa en heltäckande reglering av samtliga de led som kan ingå i ett människohandelsförfarande ska även sådana transaktioner bestraffas som människohandel. En bestämmelse som tydliggör kriminaliseringen av affärstransaktioner av den karaktären ska därför föras in i 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken.

För att straffansvar för människohandel med ett barn, dvs. offer under 18 år, ska kunna inträda krävs att gärningsmannen med ett otillbörligt medel vidtar en handelsåtgärd med uppsåt att offret ska utnyttjas för något av de syften som nämns i uppräknningen i bestämmelsen. För att tydliggöra barnets utsatta situation ska det av 4 kap. 1 a § tredje stycket brottsbalken framgå att den som begår en gärning som avses i bestämmelsens första stycke mot ett barn alltid ska anses ha missbrukat barnets skyddslöshet. I praktiken innebär regleringen i 4 kap. 1 § a tredje stycket brottsbalken, sedd tillsammans med vårt förslag om att det nuvarande kontrollrekvisitet i 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken ska utgå, att det inte uppställs något krav på att gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel om offret för människohandeln är under 18 år.

Det är alldeles klart att offrets samtycke saknar betydelse för straffansvar. Vi finner därför inte skäl att införa en bestämmelse i 4 kap. 1 a § brottsbalken om att offrets samtycke till utnyttjandet saknar betydelse för straffansvar.

Den föreslagna ändringen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken innebär att fullbordanspunkten för brottet tidigareläggs.

Straffet för människohandel bör även fortsättningsvis vara fängelse i lägst två och högst tio år. Den lindrigare straffskalan i bestämmelsen bör också finnas kvar.

Barn- och tvångsäktenskap

Vi anser att det inte finns förutsättningar för att kriminalisera ytterligare handlingar av lindrigare karaktär som kan föregå ingåendet av ett tvångsäktenskap. Vi anser inte heller att det föreligger behov av att införa särskilda brottsrubriceringar som tar sikte på tvångsäktenskap som inte är barnäktenskap.

Vi anser emellertid att det finns ett behov av att införa en bestämmelse som tar sikte på de äktenskap som ingås med ett barn som är under 16 år som inte är att anse som tvångsäktenskap. Vi föreslår därför en straffbestämmelse som innebär att en vårdnadshavare som tillåter ett barn som är under 16 år, vilket är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, att ingå ett äktenskap som är giltigt i vigsellandet ska dömas för tillåtande av barnäktenskap till fängelse i högst två år. Bestämmelsen bör föras in i 7 kap. brottsbalken, Om brott mot familj.

Vi anser också att det föreligger ett stort behov av att vidta utbildnings- och informationsinsatser för att åstadkomma en attitydförändring i frågorna och att det bör skapas en bredare kompetens för att tillgodose de utsatta barnens och ungdomarnas behov av stöd och skydd.

Dubbel straffbarhet

Människohandelsbrottet är ett mycket allvarligt brott som är av internationell och gränsöverskridande karaktär. För att skapa ett effektivt straffrättsligt skydd mot människohandel bör kravet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken på dubbel straffbarhet för brott begångna utomlands inte gälla för människohandel eller de osjälvständiga brottsformerna vid människohandel.

Vi föreslår också att en dom som meddelats i en annan stat inte ska innebära hinder mot ny lagföring i Sverige.

För att skapa ett effektivt straffrättsligt skydd mot tillåtande av barnäktenskap bör kravet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken på dubbel straffbarhet för brott begångna utomlands inte gälla för det brottet.

Uppehållstillstånd för offer för människohandel

De möjligheter att bevilja permanent uppehållstillstånd som finns i utlänningslagen (2005:716) är tillräckliga för att tillgodose behovet av att bevilja sådana uppehållstillstånd för offer för människohandel som aktivt medverkat som vittne eller målsägande och till följd därav är i behov av skydd här. Något behov av ytterligare bestämmelser inom skyddsområdet som tar sikte på just den situationen föreligger inte enligt vår mening. Däremot bör bestämmelsen i 5 kap. 6 § utlänningslagen förtydligas genom att det i bestämmelsen uttryckligen sägs att det vid en bedömning särskilt ska beaktas om utlännings utsatts för människohandel.

Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor

I september 2003 inleddes ett arbete med att utarbeta en europeisk konvention mot människohandel. Sverige undertecknade konventionen i maj 2005. Konventionen syftar till att förhindra och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk vad gäller skydd och hjälp till människohandelsoffer, garantera effektivare brottsutredningar och åtal samt främja internationellt samarbete. För att Sverige ska kunna tillträda konventionen krävs en lagändring i 9 kap. 16 § sekretesslagen (1980:100) i syfte att skydda uppgifter om offrets privatliv under ett domstolsförfarande. En sådan lagändring ska ske genom att brottet människohandel läggs till i uppräkningslistan i 9 kap. 16 § första stycket sekretesslagen. I övrigt krävs inte några lagändringar för Sverige att tillträda konventionen.

Övriga frågor

För att människohandel ska kunna bestraffas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt är det enligt vår uppfattning avgörande att det genomförs utbildningsinsatser som riktar sig till de rättsvårdande myndigheter som kommer i kontakt med frågor som rör människohandel. Utbildningsinsatserna måste ta sikte på de olika faktorer som möjliggör människohandel, offrens situation och utformningen av kriminaliseringen. I Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor ställs det krav på att det ska genomföras utbildning i frågorna.

Också beträffande frågor som rör barn- och tvångsäktenskap finns ett stort behov av utbildning vad gäller vilka straffrättsliga bestämmelser som kan vara tillämpliga och vilket stöd som offren bör få. Inom detta område är det nödvändigt att skapa en kunskapsbas, såväl inom enskilda myndigheter som nationellt. Detta bör kunna ske genom att det inrättas ett resurscentrum dit enskilda inom t.ex. myndigheter och skolor kan vända sig för att få råd och genom att regeringen tar fram en handlingsplan som är inriktad på åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap.

Ikraftträdande

De föreslagna lagändringarna föreslås träda ikraft den 1 juli 2009. Några särskilda övergångsbestämmelser behöver inte meddelas.

Summary

Our mandate comprised a number of different issues, which could be divided into two main areas, namely, issues concerning trafficking in human beings and issues concerning child and forced marriage. As regards the first part of our task, the Inquiry was directed to conduct a review of the provisions on trafficking in human beings contained in Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code. This review was aimed at facilitating more effective action to combat trafficking in human beings and included making an assessment regarding whether the description of offences or range of penalties should be changed.

As regards trafficking in human beings, we were also directed to deliberate upon whether the requirement for double criminality should be removed and whether the Aliens Act (2005:716) should be supplemented in order to make satisfactory provision for the protection that aggrieved parties in cases involving trafficking in human beings or closely associated offences may need. In this respect, the assignment referring to the Aliens Act was based on the report of the Committee on Social Insurance 2005/06:SfU4 (p.17), which stated that the Committee considered that a special provision ought to be introduced into the Aliens Act stipulating that it should be possible for anyone who actively participates in legal proceedings, by appearing as a witness or as an aggrieved party, to be granted a permanent residence permit in Sweden, provided the person in question is, as a result of so doing, in need of protection in Sweden. We also needed to analyse the issue of Sweden's accession to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (ETS no. 197).

As regards child and forced marriage, we were required to investigate whether the applicable criminal law protection is satisfactory regarding child and forced marriage. We also considered that this part of our assignment included issues relating to the

application of Chapter 2 of the Penal Code entitled 'On the Applicability of Swedish Law'.

The offence of trafficking in human beings contained in Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code

The provision on trafficking in human beings, which is contained in Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code, is currently worded in a way that may impede it from being implemented in an effective way. This manifests itself in, among other things, the fact that conduct involving trafficking in human beings is to a large extent considered to comprise other offences, such as procuring and grave procuring according to Chapter 6, Section 12 of the Penal Code. The penal provision contained in Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code should therefore be afforded a new wording, clearly specifying the conduct that is to be criminalised as trafficking in human beings. However, the provision contained in Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code should also in the future be worded in accordance with the internationally acceptable definition of 'trafficking in human beings'.

The offence of trafficking in human beings shall contain requisites that clarify the fact that the offence involves a violation of personal integrity, which is currently indicated through a requirement being imposed on the perpetrator having made use of improper means. This requirement shall be retained.

The requisites that describe the improper means shall be given a somewhat clearer and more readily understood meaning than they have at present. It will consequently be stated that anyone who makes use of unlawful coercion or deception, abuses someone's vulnerable situation, abuses someone's youth or defencelessness, or abuses someone's dependent status, has used such a means that may result in liability for trafficking in human beings.

The current list of the kinds of acts of trafficking covered shall be supplemented by the possibility of a person, who by some improper means controls another in order to exploit her or him, being penalised for trafficking in human beings.

In the current provision, a requirement is imposed that the perpetrator assumes control of the victim by using improper means and implementing one of the kinds of acts of trafficking covered. The requirement contained in Chapter 4, Section 1 a, first para-

graph of the Penal Code that the perpetrator is to have assumed control of the victim has, in some cases, led to the provision being applied in a way that is ineffective. This requirement should consequently be removed.

As regards the elements concerning the aim of the exploitation, the current subjective requisite "with the aim that" should be removed and replaced with "with the intention of". In the future, it shall consequently no longer be necessary for the perpetrator to have had the direct aim of exploiting the victim in order for the act to be punishable. It will instead be deemed sufficient for the perpetrator to have acted with indirect intent or with intention through indifference.

Chapter 4, Section 1 a, second paragraph of the Penal Code penalises the passing over or receiving control of a person as trafficking in human beings. As a consequence of the changes to Chapter 4, Section 1 a, first paragraph of the Penal Code proposed, the situations referred to in the current second paragraph of Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code will be covered by the first paragraph of the provision. The current second paragraph of Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code shall therefore be removed.

Certain conduct involving trafficking in human beings begins with the disbursement or receipt of payment for the victim, though without using any of the means referred to in the statutory provision. In order to be able to establish a comprehensive regulation of all of the steps that conduct involving trafficking in human beings may entail, such transactions should also be punished as trafficking in human beings. A provision that clarifies the criminalisation of commercial transactions of this nature should therefore be introduced into Chapter 4, Section 1 a, second paragraph of the Penal Code.

For criminal liability to be incurred for trafficking in human beings with a child (that is to say, a victim under the age of 18) the perpetrator is required to have implemented an act of trafficking by improper means with the intent that the victim should be exploited for one of the purposes referred to in the list contained in the provision. In order to clarify the vulnerable position of the child, it should be indicated by Chapter 4, Section 1 a, third paragraph of the Penal Code that anyone committing an act as referred to in the first paragraph of the provision against a child should always be deemed to have abused the child's defencelessness. In practice, the

provisions of Chapter 4, Section 1 a, third paragraph of the Penal Code, viewed together with our current proposal that the requisite regarding control contained in Chapter 4, Section 1, first paragraph of the Penal Code be removed, mean that no requirement is imposed for the perpetrator to have used improper means if the victim of the trafficking in human beings is under the age of 18.

It is consequently clear that the consent of the victim is irrelevant to criminal liability. We therefore consider that there is no reason to introduce a provision into Chapter 4, Section 1 a of the Penal Code about the consent of the victim to the exploitation being irrelevant to criminal liability.

The proposed amendment to Chapter 4, Section 1 a, first paragraph of the Penal Code means that the point of completion of the offence is brought forward in time.

The penalty for trafficking in human beings should also continue to be imprisonment for at least two and at most ten years. The milder range of penalty contained in the provision should also be retained.

Child and forced marriage

We consider that there are no preconditions for criminalising further acts of a less serious nature that may precede the entry of a forced marriage. Nor do we consider that there is a need to introduce special titles for the offences aimed at forced marriages that are not child marriages.

However, we consider that there is any need to introduce a provision aimed at those marriages that are concluded with a child under the age of 16 that are not to be deemed to be forced marriages. We therefore propose that a penal provision whereby a custodian who allows a child under the age of 16, who is a Swedish citizen or is resident in Sweden, to enter into a marriage that is valid in the country where the ceremony is performed should be sentenced to imprisonment for at most two years for allowing child marriage. This provision should be introduced into Chapter 7 of the Penal Code, 'Offences against Family'.

We also consider that there is a great need to implement education and information initiatives to achieve a change of attitude regarding these issues and that broader competence should be cre-

ated to satisfy the support and protection needs of vulnerable children and young people.

Double criminality

The offence of trafficking in human beings is a very serious offence that is of an international and cross border nature. In order to establish effective criminal law protection against trafficking in human beings, the requirement contained in Chapter 2, Section 2, second paragraph of the Penal Code on double criminality for offences committed abroad should not apply to trafficking in human beings or the secondary and inchoate forms of offence in the case of trafficking in human beings.

We also propose that a judgment made in another state should not constitute an impediment to a new prosecution in Sweden.

In order to establish an effective criminal law protection against permitting child marriages, the requirements contained in Chapter 2, Section 2, second paragraph of the Penal Code on double criminality for offences committed abroad should not apply to this offence.

Residence permits for victims of trafficking in human beings

The powers to grant a permanent residence permit contained in the Aliens Act (2005:716) are sufficient to satisfy the need to grant such residence permits to victims of trafficking in human beings who have actively assisted as witnesses or aggrieved parties and who as a consequence thereof are in need of protection in Sweden. In our opinion, there is no need for any further provisions within the area of protection aimed at this particular situation. On the other hand, the provisions of Chapter 5, Section 6 of the Aliens Act should be made clearer by it being explicitly stated in the provision that, when making an assessment, particular account should be taken of whether the alien has been subjected to trafficking in human beings.

Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings

In September 2003, work commenced on preparing a European Convention against Trafficking in Human Beings. Sweden signed the convention in May 2005. This convention aims to prevent and combat trafficking in human beings, design a complete system of rules as regards protection and assistance for victims of trafficking in human beings, guarantee more efficient criminal investigations and prosecution, and also to promote international cooperation. For Sweden to be able to accede to the convention, a statutory amendment of Chapter 9, Section 16 of the Secrecy Act (1980:100) is required with the aim of protecting information about the victim's private life during the court proceedings. Such a statutory amendment will be effected by the offence of trafficking in human beings being included in the list contained in Chapter 9, Section 16, first paragraph of the Secrecy Act. There are otherwise no statutory amendments required for Sweden to accede to the convention.

Other issues

In order for it to be possible to punish trafficking in human beings in an effective and purposeful way, it is critical in our opinion that education and training initiatives are implemented, aimed at law enforcement authorities that come into contact with issues relating to trafficking in human beings. Such efforts must be directed towards the various factors that facilitate trafficking in human beings, the situation of the victim and the wording of the criminalisation. In the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, requirements are imposed calling for training to be implemented regarding these issues.

Also, concerning issues relating to child and forced marriage, there is a great need for training as regards the criminal law provisions that may be applied and the support that the victim ought to get. It is necessary to create an information base within this area, both within individual authorities and nationally. It should be possible for this to be effected through establishing a resource centre to which individuals within authorities and schools, for instance, can refer in order to get advice and through the Government pro-

ducing an action plan oriented towards measures to combat child and forced marriage.

Entry into force

It is recommended that the proposed statutory amendments enter into force on 1 July 2009. There is no need to make any special transitional provisions.

Författningsförslag

1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 2 kap. 2 §, 3 §, 5 a § och 4 kap. 1 a § ska ha följande lydelse,

dels att det i balken ska införas en ny paragraf, 7 kap. 1 b § av följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

2 §

För brott som begåtts utom riket döms efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet begåtts

1. av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige,

2. av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller

3. av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader. Första stycket gäller inte, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten eller om den begåtts inom område som inte tillhör någon stat och enligt svensk lag svårare straff än böter inte kan följa på gärningen.

I fall som avses i denna paragraf får inte dömas till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är stadgat för brottet enligt lagen på gärningsorten.

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för

brott som avses i 6 kap.

1–6 §§, 8 § tredje stycket och 12 § eller försök till sådana brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

brott som avses i 6 kap.

1–6 §§, 8 § tredje stycket och 12 § eller försök till sådana brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år eller för brott som avses i 7 kap 1 b §.

3 §

För brott som begåtts utom riket döms även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

1. om brottet förövats på svenskt fartyg eller luftfartyg, eller om det begåtts i tjänsten av befälhavaren eller någon som tillhörde besättningen på sådant fartyg,

2. om brottet begåtts av någon som tillhör Försvarsmakten på ett område där en avdelning av Försvarsmakten befann sig eller om det begåtts av någon annan på ett sådant område och avdelningen befann sig där för annat ändamål än övning,

3. om brottet begåtts vid tjänstgöring utom riket av någon som är anställd i utlandsstyrkan inom Försvarsmakten eller som tillhör Polisens utlandsstyrka,

3 a. om brottet har begåtts i tjänsten utom riket av en polisman, tulltjänsteman eller tjänsteman vid Kustbevakningen, som utför gränsöverskridande arbetsuppgifter enligt en internationell överenskommelse som Sverige har tillträtt,

4. om brottet förövats mot Sverige, svensk kommun eller annan menighet eller svensk allmän inrättning,

5. om brottet begåtts inom område som ej tillhör någon stat och förövats mot svensk medborgare, svensk sammanslutning eller enskild inrättning eller mot utlänning med hemvist i Sverige,

6. om brottet är kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplatssabotage, penningförfalskning, försök till sådana brott, folk-rättsbrott, olovlig befattning med kemiska vapen, olovlig befattning med minor, osann eller ovarsam utsaga inför en internationell domstol, terroristbrott enligt 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott eller försök till sådant brott samt brott som avses i 5 § samma lag,

6 a § om brottet är människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till eller under-

*låtenhet att avslöja sådant brott,
eller*

7. om det lindrigaste straff
som i svensk lag är stadgat för
brottet är fängelse i fyra år
eller däröver.

5 a §

Har fråga om ansvar för gärning prövats genom lagakraftvägande dom, meddelad i främmande stat där gärningen förövats eller i främmande stat som har tillträtt någon av de överenskommelser som anges i fjärde stycket, får den tilltalade inte här i riket lagföras för samma gärning,

1. om han har frikänts från ansvar,
2. om han har förklarats skyldig till brottet utan att påföljd har ådömts,
3. om ådömd påföljd har verkställts i sin helhet eller verkställigheten pågår, eller
4. om ådömd påföljd har bortfallit enligt lagen i den främmande staten.

Första stycket gäller inte i fråga om brott som avses i 1 § eller 3 § 4, 6 eller 7 såvida inte lagföringen i den främmande staten har skett på begäran av svensk myndighet eller sedan personen överlämnats eller utlämnats från Sverige för lagföring.

Första stycket gäller inte i fråga om brott som avses i 1 § eller 3 § 4, 6, 6 a eller 7 såvida inte lagföringen i den främmande staten har skett på begäran av svensk myndighet eller sedan personen överlämnats eller utlämnats från Sverige för lagföring.

Om en fråga om ansvar för en gärning har prövats genom en dom meddelad i en främmande stat och om det inte finns hinder mot lagföring på grund av vad som förut sagts i denna paragraf, får åtal för gärningen väckas här i riket endast efter förordnande av regeringen eller den som regeringen bemyndigat.

De överenskommelser som avses i första stycket är

1. den europeiska konventionen den 28 maj 1970 om brottmålsdoms internationella rättsverkningar,
2. den europeiska konventionen den 15 maj 1972 om överförande av lagföring i brottmål,

3. konventionen den 26 juli 1995 om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen,

4. protokollet den 27 september 1996 till konventionen om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen,

5. konventionen den 26 maj 1997 om kamp mot korruption som tjänstemän i Europeiska gemenskaperna eller Europeiska unionens medlemsstater är delaktiga i, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen,

6. konventionen den 19 juni 1990 om tillämpning av Schengenavtalet den 14 juni 1985,

7. konventionen den 25 maj 1987 mellan Europeiska gemenskapernas medlemsstater om förbud mot dubbel lagföring, och

8. andra protokollet den 19 juni 1997 till konventionen om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen.

Har ett brott begåtts delvis här i riket och delvis också inom den medlemsstats territorium där domen meddelats, skall första stycket tillämpas om gärningen omfattas av de överenskommelser som anges i fjärde stycket 3-5 eller 8 eller om domen meddelats av stat som tillträtt en överenskommelse som anges i fjärde stycket 6 eller 7.

4 kap.

1 a §

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med *utnyttjande* av någons utsatta belägenhet eller *med något annat sådant otillbörligt medel* rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar *kontroll* över personen, *i syfte* att personen *skall*

Den som, i annat fall än som avses i 1 §,

1. med användande av olaga tvång eller vilseledande,

2. genom *missbruk* av någons utsatta belägenhet,

3. genom *missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet, eller*

4. genom *missbruk av någons beroendeställning,*

rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person *eller kontrollerar en person med uppsåt* att personen ska

1. utsätts för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,

3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller

4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant *syfte* som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller

2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år *skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.*

Detsamma gäller den som *med* sådant *uppsåt* som anges i första stycket,

1. *utger ersättning till annan för att av denne få samtycke till ett utnyttjandet av en person, eller*

2. *tar emot sådan ersättning.*

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år *ska anses missbruka hans eller hennes skyddslöshet.*

7 kap.

1 b §

En vårdnadshavare som tillåter att ett barn under 16 år som är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige ingår äktenskap som blir giltigt i vigsellandet döms för tillåtande av barnäktenskap till fängelse i högst två år.

Denna lag träder i kraft den

2. Förslag till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716)

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 6 § utlänningslagen (2005:716) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

6 §

Om uppehållstillstånd inte kan ges på annan grund, får tillstånd beviljas en utlänning om det vid en samlad bedömning av utlänningens situation föreligger sådana synnerligen ömmande omständigheter att han eller hon bör tillåtas stanna i Sverige. Vid bedömningen *skall* särskilt beaktas utlänningens hälsotillstånd, anpassning till Sverige *och* situation i hemlandet.

Barn får beviljas uppehållstillstånd enligt denna paragraf även om de omständigheter som kommer fram inte har samma allvar och tyngd som krävs för att tillstånd *skall* beviljas vuxna personer.

Om uppehållstillstånd inte kan ges på annan grund, får tillstånd beviljas en utlänning om det vid en samlad bedömning av utlänningens situation föreligger sådana synnerligen ömmande omständigheter att han eller hon bör tillåtas stanna i Sverige. Vid bedömningen *ska* särskilt beaktas utlänningens hälsotillstånd, anpassning till Sverige, situation i hemlandet *och om utlänningen utsatts för människohandel*.

Barn får beviljas uppehållstillstånd enligt denna paragraf även om de omständigheter som kommer fram inte har samma allvar och tyngd som krävs för att tillstånd *ska* beviljas vuxna personer.

Denna lag träder i kraft den

3. Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs att 9 kap 16 § sekretesslagen (1980:100) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 kap.

16 §

Sekretess gäller hos domstol i mål om ansvar för sexualbrott, utpressning, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar, olovlig avlyssning, dataintrång, brott mot tystnadsplikt eller brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts *samt* i mål om ersättning för skada med anledning av sådant brott, för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretess gäller hos domstol även i mål om

Sekretess gäller hos domstol i mål om ansvar för sexualbrott, utpressning, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar, olovlig avlyssning, dataintrång, brott mot tystnadsplikt, brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts, *människohandel* samt i mål om ersättning för skada med anledning av sådant brott, för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretess gäller hos domstol även i mål

1. ansvar för barnpornografibrott,
2. ersättning för skada med anledning av sådant brott, och
3. förverkande av skildring med sådant innehåll

för uppgift om en ung person som skildras i pornografisk bild, om det kan antas att denne eller någon denne närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller även i ärende som rör i denna paragraf angivet brott. Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande. I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Denna lag träder i kraft den

1 Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Utredningens uppdrag

Utredningen har haft i uppdrag att göra en översyn av bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottbalken. Översynen har syftat till att möjliggöra en mer effektiv bekämpning av människohandel och innefatta en bedömning av om brottsbeskrivningen eller straffskalorna borde ändras. Beträffande människohandel har vi haft i uppdrag att överväga om kravet på dubbel straffbarhet borde slopas och om utlänningslagen (2005:716) borde kompletteras för att tillgodose det behov av skydd som målsägande i mål om människohandel eller närliggande brott kan ha. Uppdraget i denna del grundas på att det i socialförsäkringsutskottets betänkande 2005/06:SfU4 s.17 anges att utskottet anser att det borde införas en särskild bestämmelse i utlänningslagen som anger att den som aktivt medverkat i rättsprocessen genom att ställa upp som vittne eller medverkat som målsägande ska kunna beviljas permanent uppehållstillstånd i Sverige om personen i fråga till följd härav är i behov av skydd här. Vi har också haft att analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention (Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, ETS nr 197). Slutligen har vi också haft att utreda om det gällande straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsaktenskap är tillfredsställande.

I utredningens uppdrag ingår att

- göra en översyn av straffbestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottbalken och särskilt överväga möjligheten att avskaffa kravet på otillbörliga medel,
- överväga skälen för och emot att slopa eller begränsa kravet på dubbel straffbarhet för människohandel,

- analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention och vilka lagändringar som kan krävas samt i förekommande fall ge förslag på sådana lagändringar,
- analysera om den gällande lagstiftningen – i straffrättsligt hänseende – erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsäktenskap och om den straffrättsliga lagstiftningen bedöms vara otillräcklig föreslå nödvändiga lagändringar,
- analysera och ta ställning till om nuvarande bestämmelser i utlänningslagen om permanent uppehållstillstånd tillgodoser det skyddsbehov som den som är offer för människohandel eller närliggande brott kan ha eller om regleringen i något avseende bör kompletteras.

Direktiven finns i sin helhet i bilaga 1.

1.2 Utredningens arbete

Utredningen har haft tolv sammanträden, varav ett har skett i form av en tvådagars konferens. Den särskilda utredaren och sekreteraren har under utredningens gång inhämtat synpunkter på lagstiftningen och rättstillämpningen och i anledning därav haft diskussioner med RKP, polisen Västra Götaland och Stockholms polisen i maj 2006, kuratorn Ingrid Hansson vid Rosengårdsskolan i Malmö i november 2007 samt Rädda Barnen i december 2007.

Den särskilda utredaren har deltagit vid en tvådagars konferens i London i juni 2007.

Sekreteraren har vid en rad olika tillfällen inhämtat synpunkter på rättstillämpning och i anledning därav haft diskussioner med åklagare från Malmö, Stockholm, Göteborg och Utvecklingscentrum Stockholm, ECPAT Sverige, Kickis Åhré Älgamo vid Stockholms Stad samt prostitutionsgrupperna i Stockholm och Göteborg.

Sekreteraren har deltagit i en konferens och utbildningar om människohandel anordnade av Domstolsverket under tiden april 2007 till mars 2008.

1.3 Andra källor

Utredningen har tagit del av en stor mängd material som berört de områden som utredningen arbetat med. Vidare har utredningen tagit del av externat material från bl.a. ECPAT och Rädda Barnen. Utredningen har också, främst vad gäller frågan om barn- och tvångsäktenskap, tagit del av svensk och utländsk forskning. Beträffande samtliga de frågor som vi har haft att se över har vi tagit del av utländsk lagstiftning. Utredningen har också tagit del av ett stort antal domar som vidarebefordrats av RKP.

Av tidsskäl har vi inte kunnat redovisa eller diskutera material som kommit till vår kännedom efter februari 2008.

Muntliga synpunkter har lämnats till utredningen av organisationer, personer som i sitt yrke kommer i kontakt med de frågor vi haft att se över samt enskilda personer.

2 Människohandel

Handel med människor innebär ett hänsynslöst och cyniskt utnyttjande som för offret innebär en livslång kränkning och ett livslångt lidande.¹ Att handla med människor har sedan länge utgjort en mycket lukrativ inkomstkälla för den organiserade brottsligheten och vinsterna av handeln är lika stora som vinsterna av den internationella drog- och vapenhandeln. Inom FN har man uppskattat att kriminella grupper tjänar cirka sju miljarder kronor årligen på handel med människor, främst kvinnor och barn.

Att enskilda faller offer för människohandel har sin förklaring i bl.a. ekonomiska, sociala, politiska och rättsliga faktorer. De som blir offer för handeln befinner sig oftast i, eller riskerar att hamna i, en utsatt eller pressad situation som utnyttjas av enskilda eller organisationer för ekonomiska syften. Ett utnyttjande som sker oberoende av de konsekvenser som det får för offret.

De offer som tvingas eller förmås att åka till Sverige kommer i de flesta fall från ursprungsländer där det råder en utbredd fattigdom, stor arbetslöshet och där det dessutom saknas sociala skydds-nät. Oftast befinner sig offret i en så utsatt situation att ett erbjudande om arbete i ett annat land inte är möjligt att neka till, trots att det kan stå klart att erbjudandet kan innebära en risk för att han eller hon utnyttjats på något sätt. Många offer kommer från minoritetsgrupper och har redan p.g.a. sin etniska tillhörighet inte möjligheter att få arbete eller på annat sätt ändra sina sociala eller ekonomiska villkor till det bättre. Flera av offren lever i fattigdom och under sociala förhållanden som är svåra att föreställa sig.

Många av de barn som faller offer för människohandel kommer från hem där föräldrarna har missbruksproblem eller någon annan

¹ Framställningen baseras på uppgifter från 2000:1, 2001:3, 2002:1, 2003:1, 2005:04, 2006:04, 2007:06 Människohandel för sexuella ändamål, Lägesrapporter, RKP, Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m. (Ds 2003:45), Sexualbrotten, Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsade frågor (SOU 2001:14) och www.manskligarattigheter.gov.se.

liknande problematik. Till följd av hemförhållandena har många tillbringat hela eller delar av sin uppväxt på institutioner av olika slag och har varken haft bostad eller försörjning när institutionsvistelsen upphört. I de fall där barn som fallit offer för människohandel vuxit upp med sina föräldrar har i flera fall familjens ekonomiska situation lett till att föräldrarna sålt eller hyrt ut sina barn.

De beskrivna förhållanden ska ses tillsammans med att det i de s.k. destinationsländerna råder ekonomiska förutsättningar för att utnyttja offret. De ekonomiska förhållandena i sig utgör dock bara en av förutsättningarna för att offret utnyttjas. I diskussioner kring förutsättningarna för människohandel är det mycket viktigt att framhålla att en avgörande omständighet för att handeln ska förekomma är att det finns enskilda i destinationsländerna som är beredda att utnyttja offret. Utan efterfrågan finns inga ekonomiska förutsättningar för handel med människor.

Enligt en uppskattning från den mellanstatliga organisationen International Organisation for Migration kommer cirka 500 000 kvinnor årligen till någon av EU:s medlemsstater som offer för människohandel. Under tidigare år har RKP uppskattat att ungefärligen 200–500 kvinnor varit föremål för människohandel i Sverige årligen sedan år 2000. Vid beskrivningarna av människohandeln under 2004–2006 avstod RKP från att göra någon sådan uppskattning, eftersom antalet uppdagade människohandelsförfaranden ansågs vara avhängigt av de polisiära resurserna. I stället konstaterade RKP att problematiken finns i ett flertal län och på både stora och små orter. Vad gäller samtliga de uppskattningar av antalet offer för människohandel som redovisas internationellt och nationellt påpekas att det förutsätts att mörkertalet är stort.

Hur människohandeln organiseras och vilka uttryck brottsligheten tar sig påverkas oftast av förväntad lönsamhet och förväntade risker. Vad gäller de människohandelsförfaranden som uppdagats i Sverige har den inledande rekryteringen i de flesta fall skett genom att offret lovats någon slags sysselsättning. Det har exempelvis vara fråga om arbete som barnflicka, servitris, dansare eller medverkan i posering. Många erbjudanden om sysselsättning är utformade på ett sätt som gör att det finnas en antydning om att offret ska utnyttjas på något sätt. I en del fall är offret införstått med att han eller hon ska utnyttjas och inte sällan har offret förbundit sig att ersätta gärningsmannen för kostnader i anledning av offrets resa och vistelse här, vilket leder till att offret får en betydande skuld till gär-

ningsmannen. Det förekommer emellertid också att offer köps upp i fattiga områden för att tvingas till olika former av utnyttjanden.

Av vad som framkommit i förundersökningar om människohandel framgår att det inte är ovanligt att huvudmännen tar offrets pass och resedokument när han eller hon anlänt till destinationslandet. Offret utsätts också i de flesta fall för upprepade och grova fysiska och psykiska övergrepp, ofta av sexuella karaktär, för att hans eller hennes självkänsla ska brytas ned. På så sätt försätts offret i ett underläge som används av såväl den som genomför människohandeln som den som slutligen utnyttjar offret. Det har också framkommit uppgifter om att offer försetts med narkotika av gärningsmännen för att skapa ett beroende som gör att offren lättare kan utnyttjas.

De barn som fallit offer för människohandelsförfaranden i Sverige har varit i åldrarna 12–18 år. Under 2005 och 2006 noterades en ökning av antalet barn som tvingats till tiggeri, slavarbete och prostitution. Många barn från Rumänien och Moldavien hamnar i tiggargång i Ryssland och Polen, där barnen tvingas arbeta under slavliknande förhållanden. De hålls exempelvis instängda nattetid och köps och säljs mellan olika ägare. Det finns också misstankar om att kriminella organisationer köper flickor i Balkan för att fostra dem till ficktjuvar. Enligt RKP har det också framkommit information om att handel med barn förekommer i Sverige. Det kan enligt RKP hållas för troligt att barn som utsätts för sådan handel blir föremål för samma slags nedbrytningsprocesser som vuxna offer, dvs. allvarliga fysiska och psykiska övergrepp, för att göra dem lätthanterliga. I samband med ett tillslag kunde Stockholms polisen konstatera att barn utnyttjats för tiggeri inom samma organisation som tvingade äldre offer till prostitution.

Sedan flera år tillbaka har personal vid Migrationsverket noterat att unga flickor kommit hit från de forna Sovjetstaterna. Det finns misstankar om att flickorna utnyttjas för att begå brott och att de utnyttjas sexuellt. Flera av flickorna har kommit tillbaka till Sverige under andra identiteter. Efter att polismyndigheten i Örebro gripit en ung flicka kunde det konstateras att flickan hade 15 olika identiteter i Europa och att hon sökt asyl i Sverige under tre olika identiteter. En ung man som greps i Stockholm förekom under 27 olika identiteter i Europa.

Den handel med människor som RKP fått information om har i första hand rört offer från Rumänien, Estland, Lettland, Litauen, Bulgarien och Ryssland. Det har också förekommit offer från

Thailand, Ungern, Marocko och Balkan. Under senare tid har det visat sig att de som tidigare rekryterat offer från andra länder för utnyttjande i Sverige också börjat rekrytera kvinnor här för samma ändamål. Det rör sig om kvinnor som befinner sig i en utsatt situation i Sverige, bl.a. asylsökande kvinnor som bor på Migrationsverkets anläggningsboenden.

De som legat bakom handeln har varit män och kvinnor från bl.a. Rumänien, Estland, Ryssland, Serbien, Montenegro, Rumänien, Makedonien, Ungern och Sverige. I Stockholm har polisen noterat en ökning av andelen kvinnliga människohandlare och hallickar. Kvinnorna har i de flesta fall själva tidigare utnyttjats i prostitution eller fallit offer för människohandel. Kvinnor tilldelas ofta roller som s.k. platschefer som ska ta emot offer och skapa förtroende.

Människohandel är, som nämnts ovan, en del av den organiserade brottsligheten. I samband med tillslag mot exempelvis bordeller har polisen vid ett flertal tillfällen beslagtagit narkotika och vapen. Den människohandel som hittills förekommit i Sverige har bedrivits av brottsliga nätverk som varit ganska små. Vid de tillslag som gjorts har polisen påträffat tre eller fyra kvinnor. Detta ska jämföras med tillslag i exempelvis Danmark där polisen vid ett tillfälle påträffade 50 kvinnor från Östeuropa. Liknande tillslag har också skett i Norge där den norska polisen påträffade 50 kvinnor från Nigeria på en och samma bordell.

Oavsett hur handeln med människor utformas eller under vilka förutsättningar offret tvingas eller rekryteras innebär handeln att offret luras och utnyttjas på ett sätt som i flera avseenden innebär mycket allvarliga kränkningar av deras grundläggande mänskliga rättigheter. Många gånger innebär själva utnyttjandet att offret inte heller har möjlighet att återvända hem, vilket fråntar dem möjligheterna att få upprättelse och leva ett fortsatt värdigt liv.

2.1 Internationella instrument

Människohandel omfattar en rad olika frågor som regleras i ett antal olika internationella instrument. Särskilt omständigheterna kring de utnyttjanden som människohandeln kan syfta till, såsom tvångsarbete och slaveri, behandlas i olika internationella instru-

ment.² Det är i detta sammanhang inte möjligt att redogöra för innehållet i samtliga de instrument som berör människohandel eller därmed sammanhängande frågor. Vi har därför valt att närmare redovisa Palermoprotokollet, EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) och FN:s konvention om barnets rättigheter med dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, eftersom de instrumenten är av direkt betydelse för en diskussion kring utformningen av människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken.

Beträffande internationella konventioner som särskilt rör människohandel som syftar till tvångsarbete och de pågående internationella arbeten som Sverige deltar i hänvisas till framställningen i förslaget till handlingsplan mot människohandel för arbetskraftsexploatering m.m.³

2.1.1 Palermoprotokollet

I december 2000 öppnades FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Palermoprotokollet, som utgör ett tilläggsprotokoll till konventionen, för undertecknande. Till dem som har undertecknat konventionen och Palermoprotokollet hör samtliga EU:s medlemsstater och, för gemenskapens räkning, Europeiska kommissionen liksom även Norge och Island. En proposition med förslag att Sverige skulle godkänna FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet lämnades till riksdagen i juni 2003.⁴ Riksdagen antog regeringens förslag och konventionen trädde i kraft den 29 september 2003.⁵

² Se t.ex. 1926 Slavery Convention, 1920 UN Treaty Series vol. 212, No 2861, Convention concerning Forced or Compulsory Labour International Labour Organization Convention No. 29, 1953 Protocol amending the Slavery Convention UN, Treaty Series, vol. 182, No. 2422, 1956 Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, Unites nations Treatys Series, vol. 266, No. 3822, 1957 Convention concerning the Abolition of Forced Labour International Labour Organization Convention No. 105, 1973 Convention concerning Minimum Age for Admission to Employment, Internation Labour Organization Convention, No. 14862 och 1999 Convention concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour International Labour Organization Convention, No. 37245.

³ Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan (Ds 2008:7).

⁴ Prop. 2002/03:146.

⁵ Bet. 2003/04:JuU6 och rskr. 2003/04:23.

Palermoprotokollet började gälla den 25 december 2003. Eftersom protokollet är ett tilläggsprotokoll till den här nämnda FN-konventionen ska konventionens bestämmelser i stor utsträckning tillämpas även i fråga om människohandel. Protokollet ska också tolkas med hänsyn till innehållet i konventionen. Detta kommer bl.a. till uttryck i art. 1 i Palermoprotokollet där det sägs att brott enligt art. 5 i protokollet också utgör brott mot konventionen.

Syftet med Palermoprotokollet är enligt art. 2 att förebygga och bekämpa handel med människor, särskilt vad avser kvinnor och barn, att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter och att främja samarbetet mellan staterna för att uppnå dessa syften.

Genom utformningen av Palermoprotokollet har man för första gången på global nivå kommit överens om en rättsligt bindande definition av människohandel. I art. 3a definieras sådan handel genom en uppräkningslista av olika åtgärder (rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande) som begås med vissa medel (hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person) för ett utnyttjandesyfte (åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ). Gärningen består alltså av tre moment, en åtgärd som vidtas genom användandet av något av de nämnda medlen för ett visst utnyttjandesyfte.

I art. 3b uttalas vidare att samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i art. 3a, ska sakna betydelse. Detta under förutsättning att något av de medel som anges i den artikeln använts.

Vad gäller människohandel med barn anges särskilt i art. 3c att rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål betraktas som handel med människor även om inget av de medel som anges i art. 3a har använts. Med barn avses, enligt art. 3d, en person som är under 18 år.

I art. 4 anges protokollets tillämpningsområde. Där sägs att protokollet, om inte annat anges, är tillämpligt på förebyggande, utredning och lagföring av brott enligt art. 5, när brottet är gränsöverskridande till sin natur och en organiserad brottslig sam-

manslutning är delaktig, liksom för skydd av offren för sådana brott.

Av art. 5 i protokollet framgår att staterna har ett åtagande att kriminalisera sådana gärningar som anges i art. 3 när de begås uppsåtligt. Av art. 34.3 i FN-konventionen om gränsöverskridande organiserad brottslighet framgår vidare att varje stat får tillämpa striktare eller strängare åtgärder än de som anges i konventionen för att förebygga och bekämpa gränsöverskridande brottslighet. Med hänsyn till att Palermoprotokollet ska ses tillsammans med konventionen bör detta innebära att varje stat som undertecknat det protokollet får tillämpa striktare och strängare åtgärder än de som anges där.

I art. 6 behandlas frågor om bistånd till och skydd av offer för handel med människor. Enligt art. 6.1 ska staterna, i lämpliga fall, och i den utsträckning det är möjligt enligt nationell lag, skydda offrens privatliv och identitet genom att t.ex. göra rättsliga förfaranden om människohandel konfidentiella. Av innehållet i art. 6.2 framgår att staterna ska tillse att respektive rättsordning och förvaltningsystem innehåller bestämmelser som, i lämpliga fall, tillförsäkrar offren för handel med människor information om tillämpliga domstolsförfaranden och administrativa förfaranden samt biträde med att få sina synpunkter och intressen framförda och beaktade i lämpliga skeden av straffrättsliga förfaranden mot förövarna. Det sistnämnda ska ske på ett sätt som inte inkräktar på försvarets rättigheter.

Vidare ska varje stat, enligt art. 6.3, överväga att vidta åtgärder för offrens fysiska, psykiska och sociala rehabilitering. I lämpliga fall ska detta ske i samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer samt andra delar av det civila samhället. Detta ska särskilt ske genom tillhandahållande av ett lämpligt boende, rådgivning och information, särskilt vad avser offrens lagliga rättigheter, på ett språk som de kan förstå, medicinskt, psykologiskt och materiellt bistånd samt möjligheter till sysselsättning, utbildning och fortbildning.

Enligt art. 6.4 ska staterna vid tillämpningen av art. 6 beakta brottsoffrens ålder, kön och särskilda behov innefattande lämpligt boende, utbildning och omvårdnad. Barns behov ska särskilt beaktas.

Varje stat ska enligt art. 6.5 sträva efter att skydda offrens fysiska säkerhet när de befinner sig inom statens territorium. Enligt

art. 6.6 ska varje stat tillse att dess nationella rättssystem innehåller möjligheter för offren att få ersättning för skada.

I art. 7 i protokollet behandlas offrets status i mottagandelandet. Enligt denna artikel ska staterna, förutom att vidta åtgärder enligt art. 6, överväga att vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder som tillåter offer för människohandel att, tillfälligt eller stadigvarande, stanna inom statens territorium i lämpliga fall. I detta sammanhang ska staterna ta hänsyn till humanitära skäl och barmhärtighetsskäl.

I art. 8.1 behandlas brottsoffrens återvändande. I artikeln sägs att den stat, i vilken ett offer för människohandel är medborgare eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet, ska underlätta och gå med på denna persons återvändande utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål. Enligt art. 8.2 ska en mottagande stat, som återsänder ett offer för människohandel till en stat där personen är medborgare eller där han eller hon, vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, hade rätt att permanent vistas, ta vissa hänsyn. Härvid ska bl.a. beaktas att återsändandet sker med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet och till läget i eventuella rättsliga förfaranden som har att göra med den omständigheten att personen är offer för människohandel. Återsändandet ska därutöver också helst vara frivilligt.

Enligt art. 8.3 ska en anmodad stat på begäran av en mottagande stat, utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål, bekräfta om ett offer för människohandel är dess medborgare eller innehade rätt att permanent vistas i dess territorium vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium. För att underlätta återvändandet för ett offer för människohandel som saknar erforderliga handlingar, ska, enligt art. 8.4, den stat i vilken vederbörande är medborgare, eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, gå med på att, på begäran av den mottagande staten, utfärda sådana resehandlingar eller sådant tillstånd som kan behövas för att tillåta personen att resa in i och återvända till dess territorium.

Av art. 8.5 följer att art. 8 inte ska inkräkta på någon rättighet som brottsoffren kan ha med stöd av den mottagande statens nationella lagstiftning. Av art. 8.6 följer vidare att artikeln inte ska inkräkta på något tillämpligt bilateralt eller multilateralt avtal eller arrangemang som helt eller delvis gäller offrens återvändande.

Också i art. 31 i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet finns bestämmelser om förebyggande åtgärder. Enligt denna bestämmelse ska konventionsstaterna på olika sätt bl.a. främja metoder som syftar till att förebygga gränsöverskridande organiserad brottslighet.

I art. 9 i Palermoprotokollet behandlas åtgärder som verkar förebyggande i frågor om människohandel. Enligt art. 9.1 ska staterna upprätta en heltäckande policy och program samt vidta andra åtgärder för att förebygga och bekämpa handel med människor samt skydda offer för handel med människor, särskilt kvinnor och barn från upprepade utsatthet.

Enligt art. 9.2 ska staterna sträva efter att vidta åtgärder såsom forskning, informations- och massmediekampanjer samt sociala och ekonomiska initiativ för att förebygga och bekämpa handel med människor. Policy, program och andra åtgärder i enlighet med art. 9.3 ska, när det är lämpligt, omfatta samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället. Enligt art. 9.4 ska staterna också vidta eller förstärka åtgärder, däribland genom bilateralt eller multilateralt samarbete, för att lindra de omständigheter som gör människor, särskilt kvinnor och barn, sårbara för människohandel, såsom fattigdom, underutveckling och brist på lika möjligheter.

Vidare ska staterna, enligt art. 9.5, vidta eller förstärka lagstiftnings- eller andra åtgärder, såsom utbildningsåtgärder eller sociala eller kulturella åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor.

I art. 28 i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet finns bestämmelser om informationsinsamling. Härutöver behandlar art. 10 i Palermoprotokollet informationsutbyte och utbildning. Enligt art. 10.1 ska staternas rättsvårdande myndigheter, immigrationsmyndigheter och andra berörda myndigheter på lämpligt sätt samarbeta med varandra genom informationsutbyte i enlighet med vars och ens nationella lag. Informationen ska kunna tjäna som underlag för beslut om personer som passerar eller försöker passera en nationsgräns med resehandlingar tillhörande andra personer, eller utan resehandlingar, är förövare av eller offer för handel med människor och vilka slags resehandlingar som personer har använt eller försökt använda för att passera en nationsgräns i syfte att bedriva handel med människor. Staterna ska enligt art.

10.2 tillhandahålla eller förbättra utbildning för personal vid rättsväsendets myndigheter, migrationspersonal och andra berörda befattningshavare i förebyggande av handel med människor. Utbildningen bör koncentreras på metoder som används för att förebygga sådan handel, lagföra förövarna samt skydda offrens rättigheter, däribland skydd av offren mot förövarna. Utbildningen bör också ta hänsyn till behovet av att beakta mänskliga rättigheter och frågor som rör barn- och könsperspektiv samt främja samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället.

Enligt art. 10.3 ska en stat som tar emot information tillmötesgå en begäran av den stat som lämnar denna om begränsning av dess användning.

Art. 11 i protokollet behandlar åtgärder vid gränser. Enligt art. 11.1 ska staterna, utan att det ska inkräkta på internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer, så långt det är möjligt, förstärka sådan gränskontroll som kan vara nödvändig för att förebygga och upptäcka handel med människor. Enligt art. 11.2 ska varje stat vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder för att så långt som möjligt förebygga att transportmedel som används av affärsdrivande fraktförare används vid förövande av brott som anges i art. 5 i protokollet. Åtgärder enligt art. 11.2 ska, enligt art. 11.3, när det är lämpligt och utan att det ska inkräkta på tillämpliga internationella konventioner, innefatta åläggande av skyldighet för affärsidkande fraktförare, inbegripet varje transportföretag eller ägare eller yrkesmässig brukare av transportmedel, att se till att alla passagerare innehar nödvändiga resehandlingar för inresa i den mottagande staten.

Enligt art. 11.4 ska varje stat vidta nödvändiga åtgärder i enlighet med sin nationella lag för att kunna föreskriva sanktioner vid bristande uppfyllelse av de skyldigheter som anges i art. 11.3. Varje stat ska också enligt art. 11.5 överväga att vidta åtgärder som, i enlighet med dess nationella lag, tillåter avvisning eller återkallelse av visering för personer som är delaktiga i förövande av brott som straffbeläggs i enlighet med Palermoprotokollet. Vidare ska staterna enligt art. 11.6, utan att det ska påverka art. 27 i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, överväga att förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheter genom att bl.a. skapa och upprätthålla direkta kommunikationsvägar. Av konventionens art. 27, som reglerar samarbetet mellan konventionsstaternas rättsvårdande myndigheter, framgår att konven-

tionsstaterna, på ett sätt som är förenligt med deras respektive rättsordning och förvaltningssystem, nära ska samarbeta i syfte att effektivisera bekämpningen av brott som täcks av konventionen. I artikeln anges att varje konventionsstat särskilt ska anta effektiva åtgärder för att förbättra och, när så behövs, upprätta kommunikationsvägar mellan sina behöriga myndigheter och andra organ samt samarbeta med andra konventionsstater vid utredning av brott enligt konventionen m.m. I artikeln anges också bl.a. att konventionsstaterna, för att verkställa konventionen, ska överväga att sluta lämpliga bilaterala eller multilaterala avtal eller överenskommelser om direkt samarbete mellan sina rättsvårdande myndigheter samt anpassa befintliga sådana avtal eller överenskommelser.

Art. 12 och 13 i protokollet behandlar staternas skyldighet att vidta åtgärder för att se till att de rese- och identitetshandlingar de utfärdar bl.a. håller viss kvalitet och inte lätt kan förfalskas. Enligt art. 12 ska varje stat vidta nödvändiga åtgärder, inom ramen för tillgängliga resurser, för att trygga att rese- eller identitetshandlingar som den utfärdar är av sådan kvalitet att de inte enkelt kan missbrukas, förfalskas eller olagligen ändras, mångfaldigas eller utfärdas.

Enligt art. 13 ska en stat på begäran av en annan stat, i enlighet med sin nationella lag, inom skälig tid kontrollera äktheten och giltigheten av rese- eller identitetshandlingar som har utfärdats eller som påstås ha utfärdats i dess namn och som misstänks för att användas i syfte att bedriva handel med människor.

I art. 14.1 anges att innehållet i Palermoprotokollet inte ska påverka de rättigheter, skyldigheter eller förpliktelser som stater eller enskilda personer har enligt internationell rätt. I art. 14.2 anges att de åtgärder som anges i protokollet ska tolkas och tillämpas på ett sätt som inte diskriminerar personer på den grunden att de är offer för människohandel. Tolkningen och tillämpningen av dessa åtgärder ska vara förenliga med internationellt erkända principer om icke-diskriminering.

Art. 15 innehåller regler om tvistlösning och art. 16–20 innehåller sedvanliga slutbestämmelser och behandlar frågor såsom undertecknande och ratifikation, ikraftträdande och ändringar. Artiklar med motsvarande innehåll finns också i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.

Palermoprotokollet saknar bestämmelser som tar sikte på frågor om jurisdiktion. Eftersom protokollet enligt art. 1 ska tolkas tillsammans med FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet bör de jurisdiktionsbestämmelserna som gäller

enligt denna nämns här. Av art. 15 i konventionen framgår att varje konventionsstat ska vidta de åtgärder som erfordras för att kunna utöva jurisdiktion över brott som är straffbelagda i enlighet med bl.a. art. 5 i konvention. Det nu sagda gäller om brottet förövats inom statens territorium eller om brottet förövats ombord på ett fartyg som för dess flagg eller ombord på ett luftfartyg som var registrerat enligt dess lagar när brottet förövades. Konventionsstaterna har bl.a. också att vidta de åtgärder som erfordras för att utöva jurisdiktion över ett sådant brott när brottet förövats mot en medborgare i den konventionsstaten av en medborgare i konventionsstaten eller av en statslös person med hemvist inom denna stats territorium. Samma sak gäller om brottet är ett brott som är straffbelagt i enlighet med art. 5.1 i konventionen och förövats utanför territoriet i avsikt att där begå ett grovt brott. Varje konventionsstat kan också vidta de åtgärder som erfordras för att kunna utöva jurisdiktion över brott som omfattas av konventionen när den misstänkte befinner sig inom dess territorium och staten inte utlämnar honom eller henne.

2.1.2 EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF)

EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) syftar till att skapa nya gemensamma minimiregler i EU:s medlemsstater vad gäller straffrättsliga påföljder och andra former av straffrättsliga åtgärder mot människohandel. Rambeslutet omfattar människohandel syftande till arbetskraftsexploatering och sexuell exploatering och innehåller definitioner av straffbar människohandel, kriminalisering av anstiftan, medhjälp, främjande och försök samt gemensamma lägsta maximistraff. Dessutom behandlar rambeslutet frågor om bl.a. ansvar och påföljder för juridiska personer, jurisdiktion och brottsoffer.

Här bör nämnas att rambeslutet om åtgärder för att bekämpa människohandel som utarbetats inom EU har ett snävare tillämpningsområde än Palermoprotokollet, eftersom rambeslutet endast omfattar människohandel som syftar till exploatering för sexuella och arbetskrafts ändamål. Att så är fallet beror på att det är inom dessa områden som man inom EU kunnat identifiera ett behov av straffrättsliga åtgärder som går längre än de som stadgas i Palermoprotokollet.

I art. 1 i rambeslutet definieras straffbar människohandel för arbetskraftsexploatering och för sexuell exploatering. Enligt art. 1.1 ska varje medlemsstat vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga rekrytering, transport, överföring, hysande, senare mottagande av en person, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över denna person, om a) tvång, våld eller hot, inklusive bortförande, brukas, b) svikligt förfarande eller bedrägeri brukas, eller c) maktmissbruk eller utnyttjande av en utsatt belägenhet förekommer, som är av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk som utövas, eller d) betalning eller förmåner ges eller tas emot för att erhålla medgivande från en person som har kontroll över en annan person i syfte att exploatera den personens arbetskraft eller tjänster, inbegripet åtminstone tvångsarbete eller obligatoriska tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller trälldom, eller i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet i pornografi.

Vidare förklaras i art. 1.2 att samtycke av den som är offer för människohandel till den avsedda eller faktiska exploateringen saknar betydelse, om något av de medel som anges i punkten a) har använts. När en handling som anges i punkt 1 rör ett barn ska det vara ett straffbart människohandelsbrott, även om inte några av de medel som anges i punkt 1 har använts. Slutligen slås i art. 1.4 fast att med barn avses i rambeslutet en person under 18 år.

I art. 2 anges att varje medlemsstat ska vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga anstiftan, medhjälp, främjande och försök att begå de brott som anges i art. 1. I art. 3.1 anges att varje medlemsstat ska vidta nödvändiga åtgärder för att de brott som anges i art. 1 och 2 ska beläggas med effektiva, proportionerliga och avskräckande straffrättsliga påföljder som kan medföra utlämning. Varje medlemsstat ska dessutom, enligt art. 3.2, vidta nödvändiga åtgärder för att de brott som anges i art. 1 ska beläggas med maximistraff på minst åtta års fängelse, om brotten har begåtts under någon av följande omständigheter: a) brottet har inneburit att brottsoffrets liv har satts på spel genom uppsåt eller grov oaktsamhet, b) brottet har begåtts mot ett offer som var särskilt utsatt. Ett brottsoffer ska anses ha varit särskilt utsatt åtminstone i fall då offret var under den sexuella självbestämmandeåldern enligt den nationella lagstiftningen och om brottet har begåtts i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av

sexuell exploatering, inbegripet pornografi, c) brottet har begåtts med användande av grovt våld eller orsakat brottsoffret särskilt allvarlig skada, eller d) brottet har begåtts inom ramen för en kriminell organisation enligt den gemensamma åtgärden 98/733/RIF, bortsett från den påföljdsnivå som däri anges.

Enligt art. 6.1 ska en medlemsstat vidta de åtgärder som är nödvändiga för att fastställa sin behörighet beträffande ett brott som avses i art. 1 och 2 när a) brottet har begåtts helt eller delvis inom medlemsstatens territorium, b) gärningsmannen är medborgare i medlemsstaten, eller c) brotten har begåtts till förmån för en juridisk person som är etablerad inom medlemsstatens territorium. Enligt art. 6.2 får dock en medlemsstat besluta att den inte kommer att tillämpa eller endast i särskilda fall eller under särskilda omständigheter kommer att tillämpa bestämmelserna om behörighet som anges i punkterna 1 b) och c) när brottet har begåtts utanför dess territorium.

En medlemsstat som enligt sin lagstiftning inte utlämnar sina egna medborgare ska, enligt art. 6.3, vidta nödvändiga åtgärder för att fastställa sin behörighet över och i tillämpliga fall lagföra de brott som avses i art. 1 och 2 och som har begåtts av dess egna medborgare utanför dess territorium. I art. 6.4 anges att medlemsstater som beslutar att tillämpa bestämmelserna i punkt b) ska underrätta Rådets generalsekretariat och Kommissionen om detta, i lämpliga fall med uppgift om i vilka särskilda fall eller under vilka särskilda omständigheter som beslutet gäller.

Enligt art. 7.1 ska medlemsstaterna fastställa att utredning eller lagföring av brott som omfattas av rambeslutet inte ska vara beroende av ett brottsoffrets anmälan eller angivelse, åtminstone i fall där art. 6.1 a) är tillämplig, dvs. när brottet har begåtts helt eller delvis inom medlemsstatens territorium.

Enligt art. 7.2 bör barn som blir offer för ett brott enligt art. 1 anses som särskilt utsatta brottsoffer enligt art. 2.2, 8.4 och 14.1 i rådets rambeslut 2001/220/RIF av den 15 mars 2001 om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden.⁶

⁶ EGT L 82 , 22.3.2001, s. 1 CELEX NR:32001F0220.

2.1.3 FN:s konvention om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter. Sverige ratificerade konventionen den 21 juni 1990.⁷ Därmed åtog sig Sverige att garantera rättigheterna enligt konventionen för alla barn och ungdomar i Sverige samt att verka för respekt för och främjande av barnets rättigheter internationellt. Konventionen innebär bl.a. en rätt till skydd mot övergrepp, utnyttjande och diskriminering samt en rätt till inflytande genom att få uttrycka sin åsikt och få den respekterad. Konventionen bygger på fyra grundläggande principer; att varje barn, utan åtskillnad, har rätt att få del av sina rättigheter, att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, att barnets rätt till överlevnad och utveckling ska säkerställas samt barnets rätt att få komma till tals i alla frågor som rör barnet.

Reglerna är, enligt art. 1, i princip tillämpliga på varje individ upp till 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet. I Sverige gäller således konventionens rättigheter för alla personer upp till 18 år. Vissa rättigheter enligt konventionen gäller dock huvudsakligen för mindre barn.

Av art. 11 framgår att konventionsstaterna ska vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet. I art. 32 sägs att barn har rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot skadligt eller annars olämpligt arbete. Art. 33 behandlar åtgärder för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen och för att förhindra att barn utnyttjas för framställning och handel med sådana ämnen. Enligt art. 34 ska barn skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp och staterna ska vidta alla lämpliga åtgärder, såväl nationellt som internationellt, för att förhindra att barn tvingas till "olagliga" sexuella handlingar eller utnyttjas i prostitution eller i pornografi. Av art. 35 framgår att konventionsstaterna ska vidta lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn för varje ändamål och i varje form. I art. 36 anges att staterna också ska skydda barn mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

⁷ Prop. 1989/90:107.

Den 25 maj 2000 antog FN:s generalförsamling två fakultativa protokoll till barnkonventionen. Det ena behandlar barns indragning i väpnade konflikter. Det andra protokollet behandlar försäljning av barn, barnpornografi och barnprostitution. Det sistnämnda protokollet undertecknades av Sverige den 8 september 2000 och inleds med en ingress som förklarar bakgrunden till och syftet med protokollet. Av ingresstexterna framgår bl.a. att de stater som är parter i protokollet varit allvarligt oroade av den omfattande och ökande internationella handeln med barn i syfte att sälja barn, bedriva barnprostitution och barnpornografi samt att de har beaktat att det, för att bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av bestämmelserna i denna, särskilt de ovan nämnda art. 1, 11 och 21 samt 32–36, är lämpligt att utöka de åtgärder som konventionsstaterna bör vidta för att garantera att barn skyddas från försäljning, barnprostitution och barnpornografi. Vidare framgår att protokollet syftar till en helhetssyn och följaktligen ett heltäckande insats mot problemen med försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.

Av art. 1 följer att staterna ska förbjuda försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi enligt bestämmelserna i protokollet. I art. 2 definieras vissa uttryck i protokollet. Där framgår att i protokollet avses med a) försäljning av barn: varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning, b) barnprostitution: användning av ett barn i sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning, c) barnpornografi: framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften.

Enligt art. 3.1 ska varje stat säkerställa att åtminstone följande handlingar och verksamheter omfattas helt av dess straffrättsliga lagstiftning, oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form: a) när det gäller försäljning av barn enligt art 2. i) att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet ska utnyttjas sexuellt eller att barnets organ ska överlåtas i vinstsyfte eller att barnet ska sättas i tvångsarbete, och ii) att som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument om adoption, b) att bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller

tillhandahålla ett barn för barnprostitution enligt art. 2, c) att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut eller sälja eller att, för sådant syfte, inneha barnpornografi enligt definitionen i art. 2.

Av art. 3.2 följer ett åtagande för staterna att också, med förbehåll för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen, kriminalisera försök samt medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna. I art. 3.3 sägs att staterna ska belägga brotten med lämpliga straff som beaktar deras allvarliga beskaffenhet. Med förbehåll för bestämmelserna i sin nationella lagstiftning ska staterna också, enligt art. 3.4, vidta åtgärder för att, när det är lämpligt, fastställa juridiska personers ansvar för brott som anges i art. 3.1. Beroende på staternas nationella rättsliga principer kan ett sådant ansvar för juridiska personer vara straffrättsligt, civilrättsligt eller administrativt. Enligt art. 3.5 ska staterna vidta alla lämpliga rättsliga och administrativa åtgärder för att säkerställa att alla personer som är inblandade i adoptionen av ett barn handlar i överensstämmelse med tillämpliga internationella rättsliga instrument.

Av art. 4.1 följer att varje stat ska vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i art. 3.1 när brotten begås på dess territorium eller ombord på ett fartyg eller flygplan som är registrerat i den staten. I art. 4.2 sägs att varje stat också får vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i art. 3.1 då: a) den misstänkte gärningsmannen är medborgare i den staten eller en person som är stadigvarande bosatt på dess territorium, eller b) offret är medborgare i den staten.

Vidare ska varje stat, enligt art. 4.3, vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i art. 3 när den misstänkte gärningsmannen vistas på dess territorium och den inte utlämnar henne eller honom till en annan stat av det skälet att brottet har begåtts av en av dess medborgare. Av art. 4.4 framgår att protokollet inte utesluter någon straffrättslig behörighet som utövas i enlighet med nationell lagstiftning.

Av art. 5.1 följer att de brott som anges i art. 3.1 ska anses som utlämningsbara brott enligt varje befintligt utlämningsavtal mellan stater som är parter i protokollet och att brotten också ska anses som utlämningsbara enligt varje utlämningsavtal som senare ingås mellan sådana stater, i enlighet med de villkor som anges i dessa avtal. Av art. 5.2 följer att en stat, som för utlämning ställer som

villkor att ett utlämningsavtal ska föreligga, får betrakta protokollet som rättslig grund för utlämning för de brott som anges i art. 3.1 om den mottar en framställning om utlämning från en annan stat som är part i protokollet, med vilken den inte har ingått sådant avtal. Utlämning ska därvid ske på de villkor som föreskrivs i den anmodade statens lagstiftning. Stater som för utlämning inte ställer som villkor att utlämningsavtal ska föreligga, ska enligt art. 5.3 sinsemellan erkänna sådana brott som utlämningsbara brott i enlighet med de villkor som uppställs i den anmodade statens lagstiftning. Enligt art. 5.4 ska de brott som anges i art. 3.1, när det gäller utlämning, behandlas som om de begåtts inte endast på gärningsorten utan även inom territorierna i de stater av vilka det krävs att de ska fastställa sin behörighet i enlighet med art. 4. Om en utlämningsframställning görs med avseende på ett brott som beskrivs i art. 3.1 och den anmodade staten, p.g.a. gärningsmannens nationalitet, inte utlämnar eller kommer att utlämna gärningsmannen ska den anmodade staten, enligt art. 5.5, vidta lämpliga åtgärder för att överlämna ärendet till sina behöriga myndigheter för åtal.

Enligt art. 8 ska staterna besluta om lämpliga åtgärder för att, under alla stadier av det straffrättsliga förfarandet, skydda de rättigheter och intressen de barn har som är offer för verksamheter som är förbjudna enligt protokollet, särskilt genom att a) erkänna barnens sårbarhet och anpassa förfarandena till deras särskilda behov, inbegripet deras särskilda behov som vittnen, b) informera barnen om deras rättigheter och deras roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandena samt om avgörandet av deras fall, c) låta barnens synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas i förfaranden där deras personliga intressen berörs, på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, d) tillhandahålla lämpligt stöd till barnen under hela rättsprocessen, e) skydda, när det är lämpligt, barnens privatliv och identitet och vidta åtgärder i enlighet med nationell lagstiftning för att undvika otillbörlig spridning av information som skulle kunna leda till att barnen identifieras, f) ge barnen och deras familjer samt vittnen skydd mot hotelser och vederläggning i lämpliga fall, och g) undvika onödigt försening i handläggningen av ärenden och verkställande av avgöranden som rör ersättning till barnen.

Enligt art. 8.2 ska staterna säkerställa att osäkerhet i fråga om offrets verkliga ålder inte förhindrar inledande av brottsutred-

ningar, inbegripet utredningar som syftar till att fastställa offrets ålder.

Av art. 8.3 följer att staterna ska se till att barnets bästa kommer i första rummet vid rättsväsendets behandling av barn som är offer för brott enligt protokollet. Vidare ska staterna, enligt art. 8.4, vidta åtgärder för att säkerställa att personer som arbetar med offer för de brott som anges i protokollet ges lämplig utbildning, särskilt i juridik och psykologi. Enligt art. 8.5 ska staterna i lämpliga fall anta åtgärder för att skydda sådana personers och/eller organisationers säkerhet och integritet som är engagerade i att förhindra och/eller skydda och rehabilitera offer för sådana brott.

I art. 8.6 anges att inget i art. 8 får tolkas så att det påverkar eller är oförenligt med den anklagades rätt till en rättvis och opartisk rättegång. Enligt art. 9.1 ska staterna anta eller förstärka, genomföra och sprida lagar och administrativa åtgärder, social policy och program för att förebygga de brott som avses i protokollet. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt att skydda barn som är särskilt sårbara när det gäller sådan verksamhet. Vidare ska staterna, enligt art. 9.2, genom information på alla lämpliga sätt, utbildning och vidareutbildning, främja medvetenheten hos allmänheten, inbegripet barn, om förebyggande åtgärder och om de skadliga effekterna av de brott som avses i protokollet. Vid fullgörandet av förpliktelserna ska staterna uppmuntra till medverkan av samhället och, särskilt, barn och offer i sådan information och i utbildningsprogram, även på internationell nivå.

Enligt art. 9.3 ska staterna vidta alla möjliga åtgärder som syftar till att se till att allt lämpligt bistånd ges till offren för de brott som avses i protokollet, inbegripet fullständig återanpassning i samhället och fullständig fysisk och psykisk återhämtning. Staterna ska också, enligt art. 9.4, säkerställa att alla barn som är offer för de brott som anges i protokollet får tillgång till lämpliga förfaranden för att, utan diskriminering, söka ersättning för skador från dem som är juridiskt ansvariga. I art. 9.5 anges att staterna ska vidta lämpliga åtgärder i syfte att effektivt förbjuda produktion och spridning av material som annonserar om de brott som beskrivs i protokollet.

Av art. 10.1 framgår att staterna ska vidta alla nödvändiga åtgärder för att stärka det internationella samarbetet genom multilaterala, regionala och bilaterala arrangemang om förebyggande, upptäckt, utredning, åtal och bestraffning av dem som är ansvariga för handlingar som omfattar försäljning av barn, barnprostitution,

barnpornografi och barnsexturism. Staterna ska också främja internationellt samarbete och samverka mellan sina myndigheter, nationella och internationella icke-statliga organisationer och internationella organisationer. Staterna ska också, enligt art. 10.2, främja internationellt samarbete för att bistå barn som är offer i deras fysiska och psykiska återhämtning, återanpassning i samhället och repatriering. Av art. 10.3 följer att staterna ska främja ett ökat internationellt samarbete för att angripa de grundorsaker, t.ex. fattigdom och underutveckling, som bidrar till att barn är sårbara för försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism. De stater som har möjlighet att göra så ska dessutom, enligt art. 10.4, tillhandahålla finansiellt, tekniskt eller annat bistånd genom befintliga multilaterala, regionala, bilaterala eller andra program.

Av art. 11 framgår att inget i protokollet påverkar några bestämmelser som går längre när det gäller att förverkliga barnets rättigheter, och som kan ingå i en stats nationella lagstiftning eller i internationell rätt som är i kraft för den staten.

2.2 Något om regleringen i andra länder

I de nordiska länderna har den straffrättsliga regleringen mot människohandel i huvudsak utformats utifrån den definition som finns intagen i artikel 3 i Palermoprotokollet.

I Norge återfinns straffbestämmelsen mot människohandel i § 224 i straffeloven. Av den bestämmelsen framgår att den som genom våld, hot, missbruk av någons sårbara situation eller med annan otillbörlig åtgärd utnyttjar en person för prostitution eller andra sexuella ändamål, tvångsarbete eller tvångstjänst eller tiggeri, krigstjänst i främmande land eller organhandel eller som förleder en person till att låta sig utnyttjas för någon sådant ändamål döms för människohandel till fängelse i högst fem år. Av andra stycket framgår att också den som under vissa förhållanden rekryterar, transporterar eller mottar en person, på annat sätt medverkar till t.ex. utnyttjandet eller utger betalning eller annan fördel för att få ett samtycke till utnyttjandet från en person som har visst inflytande över offret eller som tar emot sådan betalning eller annan fördel döms för människohandel på samma sätt som sägs i första stycket. Slutligen sägs i tredje stycket beträffande barn att det inte uppställs krav på att gärningsmannen ska ha använt sig av något

otillbörligt medel om offret är under 18 år. Om brottet är grovt stadgas fängelse i högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska beaktas om offret var under 18 år, om det förekommit grovt våld eller tvång och omfattningen av utbytet av brottet.

I Finland finns en straffbestämmelse om människohandel i strafflagens 25 kap. 3 § där det sägs att den som genom att utnyttja någon annans beroende ställning eller skyddslösa läge, vilseleda någon annan eller genom att utnyttja att någon vilseletts, betala ersättning till en person som har kontroll över en annan person, eller ta emot en sådan ersättning tar kontroll över någon eller rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser någon i syfte att göra honom eller henne till föremål för sexuellt utnyttjande enligt 20 kap. 9 § 1 mom. 1 punkten eller därmed jämförbart sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller andra förhållanden som kränker människovärdet eller i syfte att avlägsna organ eller vävnader i ekonomiskt vinningssyfte, skall för «människohandel» dömas till fängelse i minst fyra månader och högst sex år. För människohandel döms också den som tar kontroll över en person som är yngre än aderton år, rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser en sådan person i sådant syfte som anges i 1 mom., även om inget av de medel som nämns i 1 mom. 1–4 punkten har använts. I 25 kap. 3 a § stadgas om ansvar för grov människohandel och där sägs att om vid människohandel används våld, hot eller list används i stället för eller utöver de medel som avses i 3 §, någon uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet tillfogas svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, försätts i livshotande läge eller utsätts för därmed jämförbart synnerligen kännbart lidande, brottet riktar sig mot ett barn under aderton år eller mot en person som har en väsentligt nedsatt förmåga att försvara sig, eller brottet har begåtts som ett led i en i 17 kap. 1 a § 4 mom. avsedd organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet, och gärningen även bedömd som en helhet är grov, skall gärningsmannen dömas till fängelse i minst två och högst tio år. För grov människohandel döms också den som utsätter någon annan för slaveri eller håller någon annan i slaveri, transporterar slavar eller handlar med slavar, om gärningen bedömd som en helhet är grov.

I Danmark stadgas om straffansvar för människohandel i § 262 a i straffeloven. Där sägs att den som rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person, då der används eller har använts olaga tvång enligt § 260, frihetsberövande enligt § 261, hot enligt § 266, rättsstridiga påtryckningar eller utnyttjande av någons

villfarelse eller något annat otillbörligt medel i syfte att personen ska utnyttjas för sexuella ändamål, tvångsarbete, slaveri eller slave-
riliknande förhållanden eller handel med organ döms för männi-
skohandel i fängelse i högst åtta år. För människohandel döms
också den som för samma ändamål som nämnts här rekryterar,
transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person under 18 år
eller utger betalning eller anden fördel för att uppnå samtycke till
utnyttjande från en person, som har vårdnaden över offret, och den
som tar emot sådan betalning eller anden fördel.

Vid en genomgång av den straffrättsliga lagstiftningen i övriga
europeiska länder kan det konstateras att den i stort överensstäm-
mer med utformningen i artikel 3 i Palermoprotokollet. I Belgien
har man dock valt att utforma straffbestämmelsen mot människo-
handel utan att det uppställs ett krav på användande av otillbörliga
medel. I paragraferna 1–3 i art. 380 i strafflagen kriminaliseras olika
människohandelsrelaterade brott som endast avser offer för männi-
skohandel som är över 18 år. Brotten har gemensamt att de inne-
håller en beskrivning av olika medel, såsom hot, tvång, människo-
rov, bedrägeri eller att någon utnyttjar någon annans utsatta belä-
genhet, oberoende av om offret lämnat samtycke till förfarandet. I
bestämmelserna uppställs krav på att gärningsmannen vidtagit
någon åtgärd, såsom rekrytering, inhysning eller emottagande som
syftar till prostitution. De medel som används utgör emellertid
inget rekvisit i bestämmelsen, utan en försvårande omständighet
vid en bedömning av brottets svårhetsgrad. Vid en tillämpning av
art. 379 som tar sikte på sexuella exploatering av barn i olika situa-
tioner kan människohandel med barn bestraffas strängare än om
offret är över 18 år.

2.3 Människohandelsbrottet

2.3.1 Vad omfattas av den internationellt godtagna definitionen av människohandel ?

Människohandel definieras internationellt utifrån den beskrivning
av människohandel som återfinns i Palermoprotokoll, som vi redo-
visat i avsnitt 2.1.1. vilken i stort överensstämmer med den defini-
tion som tagits in i EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekäm-
pande av människohandel (2002/629/RIF).

Av Palermoprotokollet framgår att staterna har ett åtagande att kriminalisera gärningar som omfattas av definitionen av människohandel när de begås uppsåtligt. I EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) återfinns liknande stadganden beträffande staternas skyldighet att införa straffrättslig reglering för människohandel.

Beskrivningen av vad som ska anses vara människohandel i Palermoprotokollet innehåller tre huvudsakliga moment. Det första avser åtgärderna för själva handeln, såsom olika former av befattning med offret, det andra avser de medel med vilka offret för handeln hanteras, såsom olika former av tvång eller bortförande och det tredje avser syftet med handeln, såsom sexuell exploatering eller organhandel. Konstruktionen utgör ett slags kedjebrottslighet och den omständigheten att ett eller flera led av människohandeln i många fall begås i olika länder innebär dessutom att människohandel kan betecknas som brottslighet som är såväl internationell som gränsöverskridande.

De olika förfaranden som omfattas av Palermoprotokollets beskrivning av begreppet människohandel kan vara av mycket varierande karaktär. Det kan exempelvis vara frågan om att någon kidnappas eller på annat sätt förs bort mot sin vilja för att utnyttjas i prostitution eller att någon vilseleds om innebörden av ett arbete eller en tjänst. Det kan också vara frågan om situationer där någon är införstådd med att han eller hon exempelvis ska prostitueras, men där förutsättningarna väsentligen ändras när offret anländer till destinationslandet eller att någon befinner sig i en så utsatt ekonomisk och social situation att han eller hon inte har någon möjlighet att välja något annat alternativ än att underkasta sig det åsyftade utnyttjandet. Trots att människohandel kan förekomma under mycket varierande förhållanden utmärks all sådan handel av att gärningsmannen på något sätt skaffar sig eller utövar ett redan befintligt överläge och därigenom utnyttjar offrets utsatthet. Människohandel omfattar därmed handlingar som riktar sig mot offrets frihet och som resulterar i att offret helt eller delvis berövas möjligheten att själv påverka den egna situationen.

I FN:s konvention om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi finns en definition av handel med barn. I det fakultativa protokollet anges att med försäljning av barn avses varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp

av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning.

Definitionen av människohandel i Palermoprotokollet om människohandel har legat till grund för den övergripande utformningen av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken, såväl vad gäller bestämmelsens syfte som den rent lagtekniska utformningen. Bestämmelsen har därför konstruerats som ett brott mot frid och frihet, vilket kommer till uttryck bl.a. genom att brottet anses vara fullbordat redan i och med att gärningsmannen tagit kontroll över offret, dvs. när frihets- eller fridskränkningen kommit till stånd. I vilken omfattning det därmed uppkomna maktförhållandet leder till ett verkligt utnyttjande spelar ingen roll för bedömningen av om brottet ska anses fullbordat, förutsatt att gärningsmannen haft uppsåt till utnyttjandet. I förarbetena till bestämmelsen framhålls också särskilt att bestämmelsen i huvudsak tar sikte på situationer som innebär att en gärningsman missbrukar eller drar fördel av offrets utsatthet och därigenom försätter offret i en situation som han eller hon har svårt att ta sig ur.⁸

Sammanfattningsvis kan konstateras att människohandel såväl i de internationella överenskommelserna som i svensk lagstiftning tar sikte på fall där någons utsatta ställning missbrukas för att möjliggöra ett utnyttjande. Människohandel har hittills i många sammanhang i huvudsak diskuterats i samband med olika sexualbrott, såsom koppleri och grovt koppleri som regleras i 6 kap. 12 § brottsbalken. Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken tog också ursprungligen bara sikte på utnyttjanden för sexuella ändamål. Eftersom en diskussion kring bestämmelsen om människohandel bör fokusera på de moment som är särskiljande för detta fridskränkingsbrott är det av vikt att särskilja människohandel från de bestämmelser som uteslutande tar sikte på att skydda individens sexuella integritet. Det förhållandet att människohandel tar sikte på just situationer där gärningsmannen inskränker offrets möjligheter att helt eller delvis kontrollera sin situation för ett tilltänkt utnyttjande bör därför också tjäna som utgångspunkt vid resonemangen kring bestämmelsens utformning och därmed sammanhängande frågor.

⁸ Prop. 2001/02:124 s. 22.

2.3.2 Närmare om 4 kap. 1 a § brottsbalken⁹

Enligt bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken första stycket döms den för människohandel som med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen ska utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §§ brottsbalken, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på något annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål, utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, utnyttjas för avlägsnande av organ, eller på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte. För brottet stadgas fängelse i lägst två och högst tio år.

I andra stycket sägs att detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket till annan för över kontrollen över en person, eller från annan tar emot kontrollen över en person.

I tredje stycket sägs att den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte fyllt 18 år ska dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

I fjärde stycket sägs att om ett brott som avses i första–tredje styckena är mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Den nu gällande bestämmelsen om människohandel trädde i kraft den 1 juli 2004.¹⁰ Paragrafen fick sin nuvarande ordalydelse genom en ändring under 2005 som föranleddes av att bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken sågs över. Den sistnämnda ändringen var emellertid endast redaktionell.¹¹

I bestämmelsens första stycke beskrivs de så kallade handelsåtgärderna genom att det där uppställs krav på att någon rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person. I likhet med vad som gäller Palermoprotokollets definitionen av människohandel, avser uppräknandet av åtgärderna en tänkt kronologisk följd av hanteringen av offret. De handelsåtgärder som nämns är avsedda att omfatta alla de åtgärder som typiskt sett utgör de inledande länkarna i en människohandelskedja och som kan vidtas av bland andra agenter, rekryterare,

⁹ Framställningen i detta avsnitt är huvudsakligen hämtad från prop. 2001/02:124 och 2003/04:111.

¹⁰ Prop. 2003/04:111, bet. 2003/04:JuU20, rskr. 2003/04:232.

¹¹ Prop. 2004/05, bet. 2004/05:JuU16, rskr. 2004/05:164.

organisatörer, transportörer och mottagare. Bestämmelsen omfattar därmed åtgärder som vidtas både i ursprungs-, transit- och destinationsländerna.

För straffansvar förutsätts att handelsåtgärderna har vidtagits genom användandet av vissa otillbörliga medel. I bestämmelsen nämns som sådana medel, olaga tvång eller vilseledande, utnyttjande av någon annans utsatta belägenhet och annat sådant otillbörligt medel. Gemensamt för de omständigheter som nämns i bestämmelsen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria vilja. Begreppet olaga tvång är avsett att ha samma innebörd som i bestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken, dvs. att någon genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra eller underkasta sig något. Med vilseledande avses förmedlande eller vidmakthållande av en oriktig uppfattning till någon. Begreppet knyter an till rekvisitet i 9 kap. 1 § brottsbalken om bedrägeri. Att utnyttja annans utsatta belägenhet avser exempelvis att utnyttja situationer där offret befinner sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller i ett tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen och där denna situation utnyttjas. Också utnyttjandet av situationer där offret är narkoman och beroende av att gärningsmannen tillhandahåller honom eller henne narkotika, där en person lever under svåra ekonomiska förhållanden, i flyktingskap eller lider av förståndshandikapp eller sjukdom torde kunna omfattas av begreppet.

Genom att det i bestämmelsen sägs att det straffbara förfarandet också kan ha skett genom annat sådant otillbörligt medel klargörs att användandet av andra otillbörliga medel än de som uttryckligen nämns i bestämmelsen kan föranleda straffansvar. För att så ska vara fallet krävs emellertid att omständigheterna är sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Kravet på att gärningsmannen ska ha använt sig av otillbörliga medel innebär dock inte att det förutsätts att gärningsmannen använt sig av tvång. Det kan i stället vara tillräckligt att gärningsmannen har missbrukat offrets utsatta situation. Begreppet otillbörliga medel avser därmed att fånga upp olika slag av missbruk av offer som befinner sig i olika utsatta situationer.

Det ska föreligga ett orsakssamband mellan användandet av det otillbörliga medlet och den handelsåtgärd som är aktuell. Det kan till följd härav inte ådömas ansvar för människohandel i de situa-

tioner där offret oberoende av de otillbörliga medlen skulle ha vidtagit åtgärden.

I bestämmelsen uppställs ett krav på att gärningsmannen genom handelsåtgärderna och de otillbörliga medlen tagit kontroll över offret. Detta innebär att offret ska befinna sig i en trångmålsliknande situation eller vara i en faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen. För att gärningsmannen ska anses ha kontroll över offret krävs att offret står under tryck som är av allvarlig betydelse för honom eller henne, och för hans eller hennes förmåga att förändra sin situation samt att gärningsmannen måste ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande. Kontrollen kan t.ex. bestå i att offret hålls inlåst eller står under kontinuerligt hot. Den kan också ha sin grund i ekonomiska förhållanden, såsom att offret står i skuld till gärningsmannen eller ha sin grund i anställnings- eller lydnadsförhållanden eller i att gärningsmannen har att svara för offrets vård eller tillsyn. De kontrollsituationer som åsyftas i bestämmelsen kan emellertid också många gånger vara av tämligen subtil art. Det krävs inte att gärningsmannens kontroll ska omfatta samtliga åtgärder som offret har möjlighet att vidta.

När det gäller barn nämns särskilt att det ligger i sakens natur att en kontrollsituation som avses i bestämmelsen ofta torde anses uppkomma redan genom en vuxens psykiska överläge i förhållande till barnet.

Enligt förarbetena till bestämmelsen ska kravet på kontroll inte ställas alltför högt. Det bör vara tillräckligt att kontrollen är av faktisk art. Den kontroll, eller det maktförhållande, som avses bör också kunna vara av mer begränsat slag. Det ska alltså röra sig om situationer av ett påtagligt underläge som typiskt sett krävs för ett förverkligande av brottsplanen.

I bestämmelsen nämns en rad olika utnyttjandesyften. Det första syftet som nämns är att offret ska utsättas för brott enligt brottsbalken 6 kap. 1 § (våldtäkt), 2 § (sexuellt tvång), 3 § (sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning), 4 § (våldtäkt mot barn), 5 § (sexuellt utnyttjande av barn) eller 6 § (sexuellt övergrepp mot barn) eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på något annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål.

Det andra syfte som nämns i bestämmelsen är att offret utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd. Tvångsarbete kan exemplifieras med de s.k. asfaltsläggarna som under senare år utfört arbeten i Sverige. För sin verksamhet anlidade de bl.a. yngre män med psykiska funktionsnedsättningar som

utlovades arbete i Sverige. Väl här tvingades dessa arbeta utan betalning och leva under miserabla förhållanden.¹² Med tvångstillstånd avses inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kan vara total eller partiell. Det krävs dock att den angräpnade är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden.

Ett tredje utnyttjandesyfte är att offret ska utnyttjas för organanskaffningsändamål. När det gäller människohandel i syfte att utnyttja någon för avlägsnande av organ torde njure vara det organ som är i praktiken mest vanligt förekommande.

Slutligen kan ansvar för människohandel ådömas om syftet varit att offret ska utnyttjas i något annat nödläge. Med nödläge avses situationer där offret befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är tillfällig eller helt övergående och inbegriper företeelser som bl.a. livegenskap, tvångsäktenskap mot ersättning till annan (s.k. brudköp), situationer där en make eller hans familj eller klan har rätt att överlåta en kvinna till en annan, situationer där en kvinna vid sin makes död är skyldig att låta sig "ärvas" och situationer där någon under 18 år levereras till annan i syfte att utnyttjas exempelvis i arbete. Också personer som tvingas arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön, utan att det är fråga om tvångsarbete, kan anses utnyttjas i ett sådant nödläge som åsyftas här.

Att märka är att offrets eventuella samtycke till det åsyftade utnyttjandet saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen. Enligt svensk rätt måste ett samtycke, för att kunna ha straffrättsligt ansvarsbefriande verkan ha förelegat vid tidpunkten då gärningen företogs. Vid perducerande, dvs. fortlöpande brott, ska samtycket ha förelegat under hela den tid gärningsmannen har skendet under kontroll. Ett samtycke som lämnas i efterhand är alltid rättsligt irrelevant för frågan om brott har förövats. Redan på grund härav följer att det saknar betydelse om det skulle visa sig att ett offer sedermera skulle underkasta sig utnyttjandet.

I bestämmelsens andra stycke föreskrivs straffansvar också för den som i nu nämnda utnyttjandesyften till annan för över och för den som tar emot kontrollen över offret. Bestämmelsens utformning i denna del innebär att det inte ställs några krav på användning av något otillbörligt medel när kontroll över offret redan föreligger.

¹² Exemplet är hämtat ur Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan (Ds 2008:07). Av skäl som här inte närmare berörs har frågan inte varit föremål för rättslig prövning.

Det sistnämnda gäller oavsett om kontrollen över offret har uppnåtts genom en sådan handelsåtgärd som avses i första stycket eller om kontrollen föreligger av någon annan orsak.

I bestämmelsens tredje stycke finns en särskild reglering i fråga om människohandel med personer som inte fyllt 18 år. Inte heller i dessa fall krävs att gärningsmannen använt sig av något otillbörligt medel. Således ska den som begår en gärning som beskrivs i första stycket mot en person som inte fyllt 18 år dömas för människohandel även om något otillbörligt medel inte använts.

Människohandelsbrottet är fullbordat när en handelsåtgärd, som genomförts med ett sådant medel och i ett sådant utnyttjandesyfte som avses i bestämmelsen, resulterar i att gärningsmannen tar kontroll över offret. Det är således utan betydelse om syftet har förverkligats. Den brottsliga gärningen i andra och tredje styckena anses fullbordad när överföringen av kontroll är genomförd.

För människohandel föreskrivs fängelse i lägst två och högst tio år. Straffvärdet kan bl.a. påverkas av om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet och av offrets ålder. Som nyss nämnts är frågan om syftet med människohandeln förverkligats inte av betydelse vid bedömningen av straffansvaret. Sådana omständigheter kan emellertid komma att beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

Enligt bestämmelsens fjärde stycke stadgas ett straffmaximum om fyra år i de fall som kan anses som mindre grova. Som exempel på sådana fall kan nämnas situationer där risken för att ett utnyttjande faktiskt skulle ske får anses vara liten. Härutöver ska också arten av det åsyftade utnyttjandet och det åsyftade utnyttjandets omfattning samt i vad mån förfarandet inneburit fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning beaktas.

Vad gäller det subjektiva rekviritet krävs uppsåt som täcker de objektiva rekvirit som nämns i bestämmelsen. Till följd av att brottet ska anses fullbordat redan innan det att något utnyttjande verkligen sker, krävs att det föreligger ett subjektivt överskott. Av bestämmelsens utformning framgår att det krävs direkt uppsåt i förhållande till att utnyttja en person för ett visst ändamål. Vad gäller de i bestämmelsen beskrivna otillbörliga medlen är det tillräckligt att gärningsmannen haft någon form av uppsåt beträffande de faktiska omständigheterna som ligger till grund för bedömningen.

Människohandel förutsätter typiskt sett en väl utvecklad organisation och föregås ofta av en noggrann planering mellan ett stort antal människor. Inte sällan torde pengar lämnas och tas emot som

betalning för handeln eller för att täcka kostnaderna för själva handeln. Genom att försök, förberedelse och stämpling till människohandel straffbeläggs i 4 kap. 10 § brottsbalken kan också åtgärder som vidtas på försöks-, planerings- och förberedelsestadierna beivras. Enligt den nu nämnda bestämmelsen är det också straffbart att underlåta att avslöja ett människohandelsbrott.

Här bör också nämnas bestämmelsen om penninghäleri i 9 kap. 6 a § brottsbalken där det sägs att den som otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom eller med uppsåt att dölja egendomens ursprung medverkar till att bortföra, överlåta omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv döms för penninghäleri till fängelse i högst två år. Samma sak gäller för den som i annat fall än som nu nämnts otillbörligen medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom, om åtgärden är ägnad att dölja att annan har berikat sig genom brottslig gärning. I bestämmelsen stadgas en strängare straffskala om lägst sex månader och högst sex år för grova brott.

Mot bakgrund av det nu sagda omfattar det kriminaliserade området exempelvis gärningar som består i att gärningsmannen tar kontakt med ett offer för att försöka rekrytera honom eller henne, men där rekryteringen avbryts genom att polis kommer till platsen. Detta under förutsättning att de subjektiva rekvisiten i 4 kap. 1 a § brottsbalken är uppfyllda. Kriminaliseringen omfattar också fall där en organisatör utomlands betalar en person i Sverige för att hyra lägenheter här som är avsedda att användas när offren utnyttjas för prostitution. Den person som tar emot pengarna för att betala lägenhetshyran bör i en sådan situation kunna dömas för förberedelse till människohandel. Också här krävs att de subjektiva rekvisiten i bestämmelsen om människohandel är uppfyllda. Om någon tar emot pengar från ett offer för människohandel som utnyttjats i prostitution för att förmedla pengarna till en organisatör bör därmed den som tar emot och förvarar pengarna kunna dömas för penninghäleri enligt 9 kap. 6 a § första punkten brottsbalken.

I samband med införandet av bestämmelsen om människohandel i dess nuvarande lydelse upphävdes bestämmelsen i 4 kap. 3 § brottsbalken om försättande i nödläge. Detta med motiveringen av att människohandelsbestämmelsen efter det att uppräkningsen av utnyttjandesyftena utökats också omfattade de situationer som straffbelades i bestämmelse om försättande i nödläge.

För att kunna lagföra ett människohandelsbrott i Sverige som begåtts utomlands av t.ex. en svensk medborgare krävs enligt 2 kap. 2 § brottsbalken att gärningen är straffbar även där den begicks, dvs. dubbel straffbarhet krävs. I vårt uppdrag ingår att överväga om kravet på dubbel straffbarhet ska slopas. Beträffande en närmare redogörelse för människohandelsbrottets nuvarande internationella räckvidd samt våra överväganden och förslag i den frågan hänvisas till avsnitt 5.

2.4 Praxis

2.4.1 Det granskade materialet

En av utredningens uppgifter har varit att utvärdera hur bestämmelsen om människohandel tillämpats av domstolarna. För att närmare kunna belysa detta har vi valt att samla in, gå igenom och referera domar från tingsrätter och hovrätter där domstolarna prövat frågor om människohandel. Det saknas avgöranden från HD. Referaten redovisas i bilaga 3.

2.4.1.1 15 lagakraftvunna domar från 2002 till den 1 mars 2008

Utredningen har hämtat in de domar som meddelats i mål som avsett människohandel sedan brottet om människohandel infördes den 1 juli 2002. Den 1 mars 2008 hade 15 domar som vunnit laga kraft meddelats. De domar som meddelats därefter har vi inte kunnat beakta.

I den övervägande delen av de domar vi tagit del av har domstolarna prövat gärningspåståenden om människohandel som rubricerats som människohandel alternativt koppleri eller grovt koppleri. I det stora flertalet av domarna har domstolarna haft att pröva gärningspåståenden om koppleri eller grovt koppleri, trots att det i gärningsbeskrivningarna redogörs för ett händelseförlopp som uppvisar mycket stora likheter med, eller är helt identiska med, sådana som skulle kunna medföra ansvar för människohandel för sexuella ändamål eller människohandel. För att kunna ta ställning till hur bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken tillämpas har vi emellertid valt att redovisa de domar där åklagaren yrkat ansvar för människohandel för sexuella ändamål eller människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling

till sådant brott. Vårt ställningstagande motiveras av att det bara är i dessa mål som de för människohandel utmärkande momenten beskrivs i målsägandenas berättelser och domstolarnas bedömningar.

Vi har endast haft tillgång till domstolarnas domar i målet. Något ytterligare material, såsom förhör som hållits under förundersökningen, har inte gått igenom. I de domar där domstolarna hänvisar till sådana förhör har vi bara kunnat ta del av och redovisa uppgifterna i den utsträckning som de redovisats i domarna. Det bör framhållas att domarnas utformning och omfattning varierar. I vissa domar redovisas målsägandenas och de tilltalades berättelser ingående, medan andra domar bara kortfattat tar upp det som domstolarna bedömt vara väsentligt för prövningen av målet. Också när det gäller domstolarnas motiveringar förekommer väsentliga variationer.

2.4.2 Domstolarnas tillämpning av 4 kap. 1 a § brottsbalken

2.4.2.1 Allmänt om bakgrunden i målen

Av de domar som vi gått igenom avser fem avgöranden människohandel för sexuella ändamål, åtta avgöranden människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken i dess lydelse efter den 1 juli 2004 samt två avgöranden både människohandel för sexuella ändamål och människohandel. Antalet avgöranden där domstolarna haft att ta ställning till de olika rekvisiten i 4 kap. 1 a § brottsbalken är därmed inte särskilt omfattande. Analyserna av bestämmelsens tillämpning utifrån det här redovisade materialet har också skett med beaktande av denna begränsning. Trots detta utgör de händelseförlopp som beskrivs i domarna exempel på hur människohandeln går till och hur problematiken hanteras av domstolarna. Händelseförloppen uppvisar dessutom vissa övergripande likheter och ger därför en relativt god bild av människohandel som fenomen i Sverige.

I målen förekommer 22 målsägande i de delar som rör människohandel för sexuella ändamål och människohandel, varav 13 inte fyllt 18 år när gärningarna begicks. Samtliga målsägande kommer ursprungligen från andra europeiska länder än Sverige och har också rekryterats i ett annat europeiskt land. Att målsägandena rekryterats och transporterats från ett annat europeiskt land gäller

av naturliga skäl för de domar som avser gärningar före den 1 juli 2004, eftersom det då uppställdes krav i 4 kap. 1 a § brottsbalken på att förfarandet skulle vara gränsöverskridande.

Av domarna framgår att målsägandena har haft sin hemvist i Albanien, Estland, Polen, Bulgarien, Ryssland, Rumänien, Serbien, Slovakien, Kosovo och Montenegro. Flera av målsägandena tillhör grupper som kan sägas vara särskilt utsatta såväl ekonomiskt som socialt i sina ursprungsländer. Målsägandenas utsatthet har i många fall bestått i att de tillhör minoritetsgrupper som inte har haft någon möjlighet att få anställning i hemlandet eller i att de kommer från en hemmiljö där det förekommit missförhållanden.

Vad gäller målsägandena framgår också av domarna att de allra flesta aldrig tidigare varit utanför sina ursprungsländer innan de utsattes för människohandel. Den övervägande delen av målsägandena hade alltså aldrig tidigare varit i Sverige innan de transporterades hit. De saknade därmed erfarenheter av hur det svenska samhället fungerade när de vistades här. Inte någon av målsägandena behärskade svenska. Av vad som framgår av domarna behärskade bara ett fåtal av målsägandena engelska.

Den övervägande delen av domarna avser ett stort antal tilltalade som i större eller mindre grad utnyttjat målsägandena. Sammantaget förekommer 103 tilltalade, varav 24 åtalats för människohandel för sexuella ändamål, människohandel, eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott. Vad gäller de övriga tilltalade har de i stor utsträckning åtalats för att ha hanterat målsägandena på ett sätt som inneburit att de gjort sig skyldiga till koppleri eller grovt koppleri.

Av domarna framgår också att samtliga tilltalade i de delar som avsett människohandel för sexuella ändamål eller människohandel haft en stark anknytning till det land som målsäganden kommit i från eller kommit att vara bosatt i, vilket i sig får anses ha inneburit att de tilltalade haft goda kunskaper om målsägandenas levnadsförhållanden och de ekonomiska och sociala förutsättningarna i ursprungslandet. De flesta tilltalade har vistats eller haft sin hemvist i Sverige och därmed också haft kunskaper om förhållandena här samt behärskat svenska eller engelska.

Vid en genomgång av domarna kan konstateras att det också förekommer annan brottslighet som begåtts i anledning av eller i anslutning till människohandeln. I samtliga domar förekommer brott som straffbeläggs i 6 kap. brottsbalken, såsom våldtäkt, sexuellt tvång, koppleri och grovt koppleri. Att det förekommer annan

brottslighet i så stor utsträckning har sin förklaring i att många av de brott som begåtts mot målsäganden ingår som ett led i människohandeln som fenomen. Exempelvis utgör våldtäkt en gärning av sådan karaktär som anses ingå som ett led i att betvinga och bryta ned målsäganden och därigenom exempelvis tvinga honom eller henne att underkasta sig det tilltänka utnyttjandet som i sin tur kan bestå i förfaranden som är att bedöma som koppleri eller grovt koppleri.

Av domarna framgår att åtskilliga tilltalade dömts för vapenbrott, brott mot narkotikastrafflagen, människosmuggling, och smugglingsbrott. Narkotikahandlingen har förekommit dels som ett led i processen att bryta ned målsäganden, dels för försäljning inom den kriminella gruppering som organiserat människohandeln. I ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige hanterade gärningsmännen narkotika i syfte att tvinga målsäganden att använda narkotikan. Att droga målsäganden skulle, enligt vad som antecknats i domen, innebära att målsäganden lättare skulle foga sig i att utnyttjas i prostitution.¹³ Av andra domar framgår att gärningsmännen förvarat såväl vapen som narkotika i de lokaler där de tilltalade erbjudit andra att utnyttja målsägandena för tillfälliga sexuella förbindelser. I bl.a. domar från Stockholms tingsrätt dömdes de tilltalade i målen, förutom för människohandel för sexuella ändamål och människohandel, också för smuggling, narkotikabrott, vapenbrott, grovt vapenbrott och grovt narkotikabrott, vilket får anses utgöra brott som typiskt bedöms förekomma inom organiserad brottslighet.¹⁴

I många fall ger människohandeln intrycket av att förekomma i mycket organiserad form. I vissa av domarna kommer detta till uttryck genom att den verksamhet som beskrivs är av stor omfattning och har bedrivits under längre tid enligt fasta rutiner. Vad exempelvis gäller det människohandelsförfarande som var föremål för prövning i ett avgörande från Svea Hovrätt förekom 36 kvinnor som utnyttjades i prostitution i ett stort antal lägenheter i Stockholmsområdet, dock inte vid samma tidpunkt.¹⁵ I det nu aktuella fallet fanns klara rutiner för hur kvinnorna skulle transporteras till Sverige, hur kvinnorna skulle komma i kontakt med kunderna och hur länge de kunde stanna. Det finns emellertid

¹³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 december 2003 i mål B 4388-03.

¹⁴ Stockholms tingsrätts domar den 28 februari 2005 i mål B 2689-04, den 2 juni 2005 i mål B 4156-04 och den 20 januari 2006 i mål B 8862-04.

¹⁵ Svea Hovrätts dom den 26 juni 2003 i mål B 3065-03.

också exempel på människohandel som inte visar tecken på samma grad av organisation. Så får anses ha varit fallet i bl.a. de människohandelsförfaranden som var föremål för prövning i avgöranden från Hovrätten för Västra Sverige och Hovrätten över Skåne och Blekinge.¹⁶ I de nu nämnda avgörandena avsåg förfarandena prostitution av en eller två målsägande i en form som inte gav intryck av att ha föregåtts av någon större planering. I en del avgöranden framkommer dock uppgifter om att det förekommit prostitutionsverksamhet i större omfattning än vad som omfattats av åtalen. I exempelvis det nyss nämnda avgörandet från Hovrätten över Skåne och Blekinge har antecknats att målsäganden reste i en transport tillsammans med ytterligare offer som skulle fortsätta till Oslo för att utnyttjas i prostitution där.

I så gott som samtliga domar där de tilltalade åtalats för människohandel för sexuella ändamål eller människohandel har det framställts alternativa gärningspåståenden om koppleri eller grovt koppleri. Domstolarna har emellertid i stor utsträckning valt att rubricera gärningarna som människohandel för sexuella ändamål eller människohandel. Detta kan emellertid inte tas till intäkt för att den i dag förekommande människohandeln lagförs enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken. Denna slutsats grundas på att vi tagit del av en rad domar där domstolarna bara har haft att ta ställning till frågor om koppleri eller grovt koppleri, trots att de händelseförlopp som beskrivs skulle kunna bedömas som människohandel.

Av domarna framgår att 18 av 22 målsägande medverkat vid förhandlingar i domstol i Sverige. I två fall har målsäganden medverkat genom att närvara vid förhandlingen, men inte velat berätta om det inträffade. I alla de fall där målsägandena har lämnat en berättelse har deras uppgifter ensamma eller tillsammans med viss stödbevisning, såsom utskrift av telefonavlyssning, legat till grund för domstolarnas bedömning i skuld- och skadestandsfrågorna. I vissa fall har de uppgifter som målsägandena lämnat vid förhör under förundersökningen legat till grund för bedömningen, trots att de lämnat andra uppgifter vid förhandlingen i domstol.

¹⁶ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 december 2003 i mål B 4388-03 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 januari 2006 i mål B 2429-05.

2.4.2.2 Närmare om domstolarnas bedömningar av rekvisiten i 4 kap. 1 a § brottsbalken

Domstolarnas tolkning av kravet på användande av otillbörliga medel

Eftersom åtalen i en stor del av de domar där domstolarna valt att rubricera en gärning som människohandel för sexuella ändamål eller människohandel rör målsägande under 18 år finns bara ett begränsat antal resonemang som tar sikte på användandet av otillbörliga medel. I fem avgöranden har emellertid Huddinge tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Svea Hovrätt och Hovrätten för Västra Sverige haft att ta ställning till om det förekommit användande av något sådant medel.¹⁷ I tre av domarna har domstolarna haft att ta ställning till om målsägandena blivit vilseledda. I avgörandet från Huddinge tingsrätt och i Svea Hovrätts dom från 2003 har domstolarna också haft att ta ställning till om gärningsmännen utnyttjat att målsägandena befunnit sig i en utsatt ekonomisk situation i olika avseenden. Svea Hovrätt har i avgörandet från 2003 också haft att bedöma huruvida gärningsmannen använt sig av något otillbörligt medel genom att låsa in målsäganden.

Det begränsade materialet gör det svårt att få en bild av hur domstolarna tolkar rekvisitet och vad som krävs för att det ska anses vara uppfyllt. Det är inte heller möjligt att göra en analys av om domstolarnas bedömningar ändras över tiden eller om bedömningarna påverkats av den ändrade utformningen av bestämmelsen som trädde i kraft den 1 juli 2004 när begreppet ”med utnyttjande av någons utsatta belägenhet” lades till uppräkningslistan av de otillbörliga medlen.

I de avgöranden där åklagaren påstått att gärningsmännen genom användande av vilseledande förmått målsägandena att vidta en åtgärd eller tagit kontroll över målsägandena har vilseledandena bestått i att gärningsmännen i olika utsträckning lämnat oriktiga uppgifter om syftet med och förhållandena kring vistelsen i Sverige. Endast i Svea Hovrätts dom från 2006 har omständigheterna bedömts vara sådana att ett vilseledande enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken ansetts vara för handen. Domen avser två målsägande som varit föremål för liknande förfaranden och där en av gärningsmännen byggt upp en vänskaplig relation med målsägandena genom

¹⁷ Huddinge tingsrätts dom den 29 april 2004 i mål B 3848-03, Göteborgs tingsrätts dom den 21 juni 2007 i mål B 12308-06, Svea Hovrätts domar den 26 juni 2003 i mål B 3065-03 och den 19 september 2006 i mål B 3651-06 samt Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 december 2003 i mål B 4388-03.

vilken hon fått kunskap om deras ekonomiska och sociala situation. I det ena fallet erbjöd gärningsmannen målsäganden arbete i Sverige, vilket inte var möjligt för målsäganden att få i ursprungslandet. I det andra fallet erbjöds målsäganden en semesterresa för att kunna hälsa på gärningsmannen i Sverige. I båda fallen kom målsägandena att utnyttjas i prostitution, vilket de inte tidigare hade någon erfarenhet av.

I Svea Hovrätts avgörande från 2003 fann hovrätten däremot inte styrkt att det förekommit ett vilseledande. Av domen framgår att målsäganden redan inledningsvis anade att ett erbjudande om arbete avsåg tjänster av sexuell innebörd vilket, sett tillsammans med att målsäganden senare frivilligt kom att prostituera sig, innebär att det enligt domstolen inte hade förekommit något vilseledande från gärningsmannens sida.

Inte heller i avgörandet från Göteborgs tingsrätt ansågs det ha förekommit något vilseledande, eftersom omständigheterna i målet enligt domstolen talade för att målsäganden var klar över vad som förväntades av henne.

I avgörandena från Huddinge tingsrätt och Svea Hovrätt 2003 påstods också att målsägandena levt under så svåra ekonomiska förhållanden att dessa omständigheter i sig medfört att de tilltalade använt sig av otillbörliga medel. I Huddinge tingsrätts avgörande konstaterades att de tilltalade hade betalat biljetterna och lånat ut pengar till målsäganden samt att de också gett målsäganden instruktioner om förutsättningarna för prostitutionen i ett läge där det var så gott som omöjligt för målsäganden att dra sig ur. Målsäganden hade emellertid berättat att det varit en förutsättning för henne att de tilltalade bidragit ekonomiskt för att hon skulle åka till Sverige. Den omständigheten att målsäganden själv uttryckt att hon ville resa till Sverige för att tjäna pengar innebär emellertid att de tilltalade inte kunde ansetts ha använt sig av något otillbörligt medel. I avgörandet från Svea Hovrätt 2003 konstaterades att det inte var styrkt att målsäganden inte haft några andra ekonomiska alternativ än att resa, vilket innebär att åtalet i den delen inte var styrkt.

I båda avgörandena konstaterades att det inte heller fanns tillräckligt stöd för att gärningsmännen skulle ha insett att målsägandena befunnit sig i en svår ekonomisk situation. Av domarna framgick emellertid att gärningsmännen i båda avgörandena hade stark anknytning till målsägandenas ursprungsländer och därigenom väl kände till levnadsförhållandena där.

Slutligen har åklagaren i avgörandet från Svea Hovrätt 2003 påstått att de otillbörliga medlen också bestått i att målsäganden varit inlåst under en del av vistelsen i Sverige. Åtalet i den delen ogillades med motiveringen att målsäganden tidigare varit utsatt för prostitution och att målsäganden därför visste vad hon gav sig in i när hon återvände till den lägenhet där hon senare vart inlåst.

I avgörandet från Hovrätten för Västra Sverige infann sig målsäganden varken till huvudförhandlingen vid tingsrätten eller i hovrätten. Eftersom de uppgifter som hon lämnat i polisförhör inte ansågs tillräckliga, ogillades åtalet.

Av det nu redovisade framgår att domstolarna funnit det styrkt att det använts otillbörliga medel i det fall där det varit frågan om att offret genom vilseledande transporterats till Sverige utan att det hos målsäganden funnits misstanke om att de skulle komma att utnyttjas i prostitution. Vad gäller den nu nämnda situationerna framgår också klart av förarbetena att sådana omständigheter medför att den tilltalade använt sig av ett sådant otillbörligt medel som nämns i 4 kap. 1 a § brottsbalken.¹⁸

Vid en genomgång av de avgöranden som finns, där domstolarna har tagit ställning till om det förelegat ett vilseledande, framstår det som om det föreligger svårigheter vid tillämpningen därför att det inte är klart hur domstolarna ska hantera omständigheter som är hänförliga till målsägandens egen person, exempelvis uppgifter som rör målsägandens vetskap om huruvida eller i vilken omfattning det finns risk för ett utnyttjande. Att målsäganden i ett tidigare eller senare skede exempelvis varit i prostitution verkar antas innebära att målsägandens handlande präglats av frivillighet, vilket bl.a. kommer till uttryck genom att det i avgöranden anges att målsäganden "själv var angelägen att åka" och att målsäganden "visste vad hon gav sig in i". Det bör här framhållas att det klart framgår av förarbetena till bestämmelsen att målsägandens samtycke till de i 4 kap. 1 a § brottsbalken uppräknade utnyttjandena inte är av rättslig relevans och därför inte ska tillmätas någon ansvarsbefriande verkan.¹⁹

I de avgöranden där målsägandens ekonomiska situation varit föremål för prövning har domstolarna valt att resonera kring omständigheter hänförliga till målsägandens person och målsägandens möjligheter att påverka sin situation i ursprungslandet. Oklarheter beträffande nu nämnda omständigheter har därefter medfört att

¹⁸ Prop. 2001/02:124 s. 34.

¹⁹ Prop. 2003/04:111 s. 60.

åtalet inte ansetts styrkta, trots att det i avgörandena konstaterats att målsäganden levt under stor ekonomisk press.

Domstolarnas tolkning av kravet på handelsåtgärder

De handelsåtgärder som domstolarna har haft att ta ställning till omfattar alla de led i den tänkta kedja av åtgärder som brukar tjäna som exempel på handelsåtgärder i ett människohandelsförfarande. I den övervägande delen av domarna har de tilltalade åtalats för att såväl rekrytera, transportera och inhysa målsäganden. Rekryteringen har i en del fall skett genom att den tilltalade och målsäganden varit i kontakt med varandra, antingen personligen eller via Internet. I en dom som meddelats av Stockholms tingsrätt och som avser målsägande från de baltiska staterna, har rekryteringen skett genom att de tilltalade ingått i något som framstår som en organisation där en för domstolarna okänd person i ett annat land försett de tilltalade med kvinnor för prostitution. De tilltalade har sedan tagit emot, transporterat och inhyst målsägandena i Sverige.²⁰ I ett flertal fall av den nu nämnda karaktären har de tilltalade också fällts till ansvar för att gemensamt och i samförstånd med den okände personen rekryterat målsäganden.²¹

Bara i två fall har handelsåtgärder i form av rekrytering inte omfattas av åtalet. I ett avgörande från Göta Hovrätt framgår att detta har sin förklaring i att åtalet endast tagit sikte på handelsåtgärder som vidtagits efter det att målsägandena kommit till Sverige.²²

Domstolarnas tolkning av uppsåtet i förhållande till utnyttjandet

I 4 kap. 1 a § brottsbalken stadgas att gärningsmannen ska ha vidtagit de i bestämmelsen beskrivna åtgärderna i syfte att offret ska utnyttjas. Det uppställs därmed ett krav på direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet. Av de avgöranden vi tagit del av har domstolarna tolkat bestämmelsen i denna del som om det uppställs ett krav på att det direkta uppsåtet ska ha förelegat redan när gärningsmannen inlett människohandelsförfarandet. Denna tolkning

²⁰ Stockholms tingsrätts dom den 28 februari 2005 i mål B 2698-04.

²¹ Stockholms tingsrätts domar den 28 februari 2005 i mål B 2698-04 och den 20 januari 2006 i mål B 8862-04.

²² Göta Hovrätts dom den 13 juni 2006 i mål B 626-06.

har lett till att domstolarna i vissa fall kommit att ogilla åtal för människohandel eftersom det inte visats att ett sådant uppsåt förelagat vid den nämnda tidpunkten. Så har exempelvis varit fallet i en dom från Svea Hovrätt där omständigheterna kring offrets resa, bl.a. att hon betalade sin biljett till Sverige själv, enligt hovrättens mening, inneburit att det inte var visat att det funnits något direkt uppsåt till ett utnyttjande.²³ Resonemang av samma innebörd återfinns också i ett avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge, där den omständigheten att gärningsmannen påstått sig ha haft en relation med offret ledde till slutsatsen att gärningsmannen inte haft för avsikt att utnyttja offret vid inledandet av transporten till Sverige.²⁴

Domstolarnas tolkning av kravet på kontroll

Beträffande tillämpningen av kontrollrekvisitet finns endast resonemang i fyra domar vilka meddelats av Göteborgs tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge samt Hovrätten för Västra Sverige. I avgörandena från Göteborgs respektive Stockholms tingsrätt påstods kontrollen ha bestått i att gärningsmannen i egenskap av vuxen befunnit sig i ett överläge och att gärningsmannen vilselett målsäganden om resans förutsättningar och förespeglat målsäganden ekonomiska förmåner.²⁵ I avgörandena från Hovrätten över Skåne och Blekinge och Hovrätten för Västra Sverige påstods kontrollen, utöver nämnda omständigheter, dessutom ha bestått i att gärningsmännen kontrollerat, hotat och misshandlat målsägandena samt förgripit sig sexuellt på dem.²⁶

I förarbetena till bestämmelsen sägs vad gäller människohandel med barn att kontrollsituationen torde uppkomma redan genom den vuxnes psykiska överläge i förhållande till barnet.²⁷ Den nu nämnda omständigheten åberopas också till stöd för att gärningsmannen ska ha uppnått kontroll i den övervägande delen av avgörandena. I domarna förekommer emellertid resonemang kring kontrollrekvisitet som i stort överensstämmer med resonemangen

²³ Svea Hovrätts dom den 19 september 2006 i mål B 3651-06.

²⁴ Hovrätten över Skåne och Blekinge den 11 januari 2006 i mål B 2429-05.

²⁵ Göteborgs tingsrätts dom den 13 juli 2005 i mål B 4385-05 och Stockholms tingsrätts dom den 2 juni 2005 i mål B 4156-04.

²⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 januari 2006 i mål B 2429-05 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 december 2003 i mål B 4388-03.

²⁷ Prop. 2003/04:111 s. 66.

kring otillbörlighetsrekvisitet. Sådana omständigheter åberopas också i stämningsansökningarna till stöd för att gärningsmannen haft kontroll över målsäganden.

I exempelvis avgörandet från Stockholms tingsrätt resoneras kring om målsägandena kunnat avvika och om de själva haft tillgång till en returbiljett. Dessa omständigheter sedda tillsammans med att målsägandena var 17 år ledde därefter till att domstolen konstaterade att de tilltalade inte haft kontroll över målsägandena.²⁸

Vad gäller domstolarnas bedömningar av huruvida kontrollrekvisitet är uppfyllt förekommer i ett flertal fall resonemang kring i vilken omfattning målsägandena samtyckt till de omständigheter som utgjort den av åklagaren påstådda kontrollen. Också i dessa resonemang läggs, på samma sätt som vid resonemangen kring användandet av otillbörliga medel, vikt vid målsägandens inställning till och tidigare erfarenheter av prostitution. Resonemang av den karaktären återfinns bl.a. i det nyss nämnda avgörandet från Stockholms tingsrätt, där domstolen i resonemanget kring kontroll också lägger avgörande vikt vid målsägandenas ålder och möjligheter att ta vara på sig själva.

Av bestämmelsens utformning framgår att det ska föreligga ett orsakssamband mellan de otillbörliga medlen och handelsåtgärden och att detta ska resultera i gärningsmannens kontroll över offret. De nu nämnda omständigheterna ska omfattas av gärningsmannens uppsåt. Endast undantagsvis förekommer uttryckliga resonemang kring det nu nämnda orsakssambandet. Ett sådant resonemang finns i ett tingsrättsavgörande som överklagades till hovrätten. Tingsrätten konstaterade att målsäganden inte klart kunnat ange om gärningsmannens åtgärder att betala biljetter och ordna resa till Sverige utgjort en nödvändig förutsättning för att hon skulle åka. Bl.a. på grund härav ogillade tingsrätten åtalet.²⁹ Också i hovrätten ogillades åtalet, dock med motiveringen att det inte förekommit något användande av de av åklagaren påstådda otillbörliga medlet.³⁰

²⁸ Stockholms tingsrätts dom den 28 februari 2005 i mål B 2698-04.

²⁹ Solna tingsrätts dom den 17 april 2003 i mål B 2636-02.

³⁰ Svea Hovrätts dom den 26 juni 2003 i mål B 3065-03.

Påföljdsval och straffmätning

För människohandel stadgas fängelse i lägst två och högst tio år. Vid en genomgång av de domar där tingsrätten dömt för människohandelsbrott kan konstateras att det lägst utdömda fängelsestraffet uppgår till två år och sex månader, medan det längst utdömda straffet uppgår till fem år och sex månader. Vad gäller den dom där den tilltalades ådömdes det lägre straffet dömdes den tilltalade bara för människohandel. I den dom där den tilltalade dömdes till det längre fängelsestraffet dömdes också för bl.a. våldtäkt.³¹ Vad gäller de övriga domar som här är aktuella avser dessa människohandel och brott enligt 6 kap. brottsbalken, vanligtvis koppleri eller grovt koppleri.

De gärningar som domstolarna haft att pröva har varit av olika svårhetsgrad och den människohandel eller det koppleri som de tilltalade dömts för har också haft olika karaktär och omfattning. Trots detta går det att konstatera att de fängelsestraff som dömts ut vanligtvis uppgår till tre eller fyra år. Vilka omständigheter som påverkat bedömningen av straffvärdet i de olika avgörandena framgår inte klart, eftersom motiveringarna i påföljdsfrågorna är relativt kortfattade.

De nu redovisade uppgifterna bör jämföras med de fängelsestraff som dömts ut i de 22 domar som rör bl.a. koppleri eller grovt koppleri. Domarna i dessa delar avser tiden från 1999 till 2006 och avser förfaranden som uppvisar mycket stora likheter med människohandel. I ett flertal av de domar som avser gärningar som begåtts före den 1 juli 2002, dvs. före införandet av bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål, är händelseförloppen så gott som identiska med de där domstolarna senare kommit att tillämpa 4 kap. 1 a § brottsbalken. Målsägandena kommer från samma områden i Europa, har samma ekonomiska och sociala bakgrund och har rekryterats under samma omständigheter som målsägandena i de domar som avser människohandel. Vad gäller de domar där gärningarna avsett koppleri eller försök till koppleri har som lägst dömts ut ett fängelsestraff om sex månader och som längst ett fängelsestraff om två och sex månader. I övriga domar har fängelsestraffen bestämts till ungefärligen ett år och sex månader. Också i de domar som nu nämnts förekommer annan brottslighet i likhet med vad som gäller för domar avseende människohandel.

³¹ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 juli 2005 i mål B 2557-05.

Vad gäller de fängelsestraff som avser grovt koppleri överensstämmer dessa i stor utsträckning vad gäller fängelsestraffens längd med vad som gäller för människohandel för sexuella ändamål och människohandel. Det lägsta fängelsestraffet har bestämts till två år och det längsta till sex år.

Som nämnts tidigare innebär de förfaranden som utgör människohandel att det begåtts en rad olika brott av olika karaktär och det tilltänkta utnyttjandesyftet i ett flertal fall resulterat i ett förhållande som skulle kunna bedömas som grovt koppleri. Att så har varit fallet verkar emellertid inte ha påverkat bedömningarna av brottslighetens straffvärde.

2.4.2.3 Frågor om konkurrens och alternativbrott

I detta avsnitt diskuterar vi vilka brott som kan anses vara alternativa till människohandelsbrottet och hur de förhåller sig till varandra ur konkurrenssynpunkt. Redovisningen av brott utgör en exemplifiering och gör inte anspråk på att vara uttömmande. Frågor om konkurrens kommer att behandlas utförligare i avsnitt 2.6.14.

Människohandelsbrottets utformning innebär att det brottsliga förfarandet i de allra flesta fall innefattar ett flertal olika brott, såsom olaga tvång och koppleri eller grovt koppleri. Vid en bedömning av de konkurrensfrågor som kan uppkomma är utgångspunkten att sedvanliga konkurrensregler ska tillämpas.

Om ett händelseförlopp innefattar olika förfaranden som utgör brott med samma skyddsintresse gäller att den tilltalade ska fällas till ansvar för det brott som har den strängaste straffskalan. För det fall ett förfarande exempelvis uppfyller förutsättningarna för att domstolen ska kunna döma till ansvar för både människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken och för olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken ska bara dömas till ansvar för människohandel. Föreligger konkurrens mellan brott med olika skyddsintressen bör emellertid dömas till ansvar för båda brotten i konkurrens.

Om ett människohandelsförfarande innehåller omständigheter som medför att gärningsmannen gjort sig skyldig till en rad olika brott som utgör moment i människohandeln ska bara dömas till ansvar för människohandel.

Vad gäller människohandel finns viss reglering i lag för hur särskilda brott ska förhålla sig till varandra i konkurrensavseende.

Enligt vad som sägs i 4 kap. 1 a § brottsbalken är människohandel subsidiärt till människorov i 4 kap. 1 § brottsbalken. Den brottsliga handling som beskrivs i den sistnämnda bestämmelsen består i att någon bemäktigar sig samt bortför eller spärrar in barn eller annan. Vad gäller det subjektiva rekviset krävs, förutom att det ska föreligga subjektiv täckning beträffande de nämnda förhållandena, också ett subjektivt överskott beträffande att skada offret till liv eller hälsa eller att tvinga honom eller henne till tjänst eller utöva utpressning. För att en gärning ska vara straffbar som människorov krävs emellertid inte att gärningsmannen direkt avsett att åsamka sådan skada eller utöva sådant tvång som nämns i bestämmelsen. I stället anses det tillräckligt att gärningsmannen handlat med insikt och vilja som är kännetecknande för indirekt uppsåt eller likgiltighetsuppsåt.³²

Människorov är ett brott som förekommer i människohandel som ett medel för att få målsäganden att underkasta sig handelsåtgärderna. I de domar som vi tagit del av där målsäganden förts bort på ett sådant sätt att det varit frågan om människorov, har domstolarna dömt för alla de moment som ingått i människohandeln för sig. Som exempel kan nämnas ett avgörande från Svea Hovrätt där domstolen hade att bedöma människohandel som bestått i att flera målsägande förts bort för att senare utnyttjas i prostitution. Hovrätten dömde för människorov, grovt sexuellt utnyttjande, grov våldtäkt och grovt koppleri.³³

Vad gäller olaga frihetsberövande enligt 4 kap. 2 § brottsbalken framgår av lag att detta brott är subsidiärt till människohandel. Av bestämmelsen framgår också att olaga frihetsberövande är subsidiärt till människorov. I 4 kap. 2 § brottsbalken exemplifieras de straffbara frihetsberövanden som omfattas av bestämmelsen. I bestämmelsen nämns att föra bort eller att spärra in någon, men också frihetsberövande som består i att någon låser in eller binder en annan person kan bedömas utgöra åtgärder som är straffbara enligt 4 kap. 2 § brottsbalken. Av de domar om människohandel som vi tagit del av förekommer i ett flertal fall att målsägandena berövats friheten på sätt beskrivs i 4 kap. 2 § brottsbalken. I de flesta avgöranden där så varit fallet har sådana frihetsberövanden förekommit i samband med att det tänkta utnyttjandet förverkligats. Ett flertal målsägande har därvid berättat att de låsts in i samband med att de utnyttjats för prostitution i olika samman-

³² Brottsbalkskommentaren, Del I, s. 4:3.

³³ Svea Hovrätts dom den 23 juni 2003 i mål B 2831-03.

hang. Av domarna framgår att domstolarna i de flesta fall valt att endast döma för människohandel. I något avgörande förekommer emellertid att det diskuterats om det förhållandet att målsäganden varit inlåst i samband med prostitution inneburit att gärningsmannen gjort sig skyldig både till människohandel och olaga frihetsberövande.

Som ett led i att målsägandena ska underkasta sig handelsåtgärderna och det tänkta utnyttjandesyftet förekommer inte sällan att målsägandena utsätts för sexualbrott av allvarlig karaktär, såsom våldtäkt och grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § brottsbalken. Med hänsyn till att den övervägande delen av de målsägande som förekommer i de avgöranden vi tagit del av är under 18 år torde den reformerade sexualbrottslagstiftningen innebära att vissa av gärningarna skulle ha rubricerats som våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § brottsbalken. I de fall det har kunnat konstateras att den tilltalade gjort sig skyldig t.ex. våldtäkt utan att detta ingått som ett led i människohandeln har domstolarna dömt för både människohandel och våldtäkt. Så var exempelvis fallet i ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige.³⁴

I 4 kap. 1 a § brottsbalken beskrivs en rad olika syften som kan utgöra straffbara handlingar enligt andra bestämmelser i brottsbalken eller enligt annan lagstiftning. I de avgöranden där den tilltalade avsett att utnyttja målsäganden för tillfälliga sexuella förbindelser kan också föreligga ansvar för koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Enligt första stycket i den bestämmelsen stadgas straff för den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en annan person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Bestämmelsen innehåller två led, där det första består i ett främjande och det andra i ett utnyttjande. Vad gäller det första leDET krävs, liksom vad gäller människohandel, inte att de främjande åtgärderna i det särskilda fallet lett till att en annan person haft prostitutionsförbindelser. Om övriga rekvisit är uppfyllda är det tillräckligt för att förfarandet ska vara straffbart som koppleri att gärningsmannen skapat möjligheter eller underlättat för en annan person att ha tillfälliga sexuella förbindelser. Det krävs dock att gärningsmannen aktivt bidragit till att någon börjat eller fortsatt med prostitution. Ett sådant främjande kan exempelvis bestå i att gärningsmannen håller vakt eller anordnar transporter. Främjandet kan också ha bestått i att gärningsmannen lämnat

³⁴ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 juli 2005 i mål B 2557-05.

anvisningar till adresser. Till skillnad från vad som gäller människohandel krävs emellertid inte att gärningsmannen i sitt främjande använt sig av otillbörliga medel eller tagit kontroll över den som främjandet avser.

Ansvar för koppleri för den som utnyttjar att någon annan har tillfälliga sexuella förbindelser inträder först då det förekommit sådana förbindelser som utnyttjats på ett otillbörligt sätt. Detta kan exempelvis vara fallet när gärningsmannen tillgodogör sig en del av intäkterna för prostitution. Kravet på att utnyttjandet ska vara otillbörligt kan exempelvis innebära att någon skaffar sig fördelar eller vederlag av någon annans prostitution som står i missförhållande till den egna prestationen. Också denna del av koppleri-bestämmelsen beskriver förfaranden som ingår som ett moment i människohandel i de fall där det tänkta utnyttjandet för tillfälliga sexuella förbindelser realiserats.

I samtliga de domar som vi tagit del av där det förekommit ett utnyttjande för tillfälliga sexuella förbindelser beskrivs handlingar som innebär att det förelegat ett främjande som får anses vara straffbart som koppleri. I den övervägande delen av domarna förekommer också gärningar som innebär att det förekommit ett sådant utnyttjande som nämns i 6 kap. 12 § brottsbalken. Domstolarna har hanterat frågor om konkurrens mellan människohandel som skett för sexuella ändamål och koppleri eller grovt koppleri på olika sätt. I bl.a. ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige har hovrätten valt att döma för både människohandel och koppleri, trots att kopplerigärningen i gärningsbeskrivningen beskrivits som ett moment i människohandeln.³⁵

Vad gäller de övriga utnyttjandesyften som nämns i 4 § 1 a § brottsbalken finns också annan lagstiftning som kan ingå som ett moment i människohandel. Så kan exempelvis vara fallet med bestämmelserna i lagen (1995:831) om transplantation m.m. Lagen innehåller bestämmelser om ingrepp för att ta tillvara organ eller annat biologiskt material från en levande eller avliden människa samt bestämmelser om användning av vävnad från aborterade foster och förbud mot vissa förfaranden med biologiskt material. Den som med uppsåt utför ingrepp på eller tar biologiskt material från en levande eller avliden människa i strid med lagen kan ådömas böter eller fängelse i högst två år.

³⁵ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 december 2003 i mål B 4388-03.

Vidare bör här nämnas ett annat brott som ofta aktualiseras i avgöranden som avser människohandelsförfaranden, nämligen köp av sexuell tjänst enligt 6 kap. 11 § brottsbalken. I bestämmelsen stadgas straffansvar för den som i annat fall än som avsetts förut i 6 kapitlet brottsbalken skaffar sig tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Den gärning som straffbeläggs i bestämmelsen kan beskrivas som köp av prostitutionstjänster. Med begreppet sexuell förbindelse avses samlag eller annat sexuellt umgänge. Med ersättning avses ersättning både av ekonomiskt och annat slag, såsom narkotika eller alkohol.

Av de domar som vi tagit del av framgår att den övervägande delen av målsägandena har varit under 18 år. Om någon förmår ett barn som inte fyllt 18 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling ska dömas till ansvar för köp av sexuell handling av barn enligt 6 kap. 9 § brottsbalken. För att ansvar ska kunna ådömas krävs att det förekommit påverkan som lett till ett ställningstagandet från barnets sida. Gärningsmannen måste också haft uppsåt såvitt avser de objektiva rekvisitet, utom vad avser barnets ålder. Vad gäller barnets ålder är det i stället tillräckligt att det förelegat oaktsamhet.

2.5 Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan (Ds 2008:7)

En interdepartemental arbetsgrupp, som har haft i uppdrag att göra en kunskapssammanställning om människohandel för arbetskraftsexploatering, handel med organ och andra former av utnyttjande, har i december 2007 presenterat ett förslag till handlingsplan mot människohandel för arbetskraftsexploatering, organhandel m.m. Arbetsgruppens uppdrag har syftat till att komplettera det arbete som gjorts när det gäller åtgärder mot människohandel för sexuell utnyttjande.

I förslaget till handlingsplan föreslås att regeringen ska vidta en rad olika åtgärder som är av övergripande, förebyggande och brottsbekämpande karaktär. Arbetsgruppen föreslår också att regeringen ska vidta åtgärder för att kunna erbjuda offren för människohandel stöd och skydd. Slutligen föreslås också att det bör vidtas åtgärder som är särskilt avsedda för offer som är barn och offer för organhandel. Vad gäller de övergripande åtgärderna före-

slås att det ska inrättas en samordningsfunktion i Regeringskansliet för frågor som rör människohandel, att den nationella rapportören för människohandel ska ges ett utvidgat mandat som omfattar människohandel för alla syften och att forskningen om människohandel, dess orsaker och konsekvenser bör stimuleras. Vidare föreslås i det sammanhanget att det under det svenska ordförandeskapet i EU bör prioriteras ett arbete mot människohandel utifrån ett barnperspektiv, att det internationella arbetet inom Europarådet, Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa, Östersjösamarbetet och Nordiska Ministerrådet bör utvidgas till att omfatta alla former av människohandel och fokuseras för att undvika dubbelarbete.

Beträffande förebyggande åtgärder föreslås att politiken för global utveckling och regeringens strategi "Fattigdom och människohandel" bör implementeras genom aktiva åtgärder och återrapportering, att erfarenheter av och kunskaper om människohandel bör återspeglas i strategier för utvecklingssamarbetet, att utländsk arbetskraft bör informeras om vilka regler som gäller på svensk arbetsmarknad och att sådan information bör tas fram och att personalen vid utlandsmyndigheterna bör utbildas i frågor som rör människohandel, vilka risker som finns och hur offren identifieras, varvid särskild uppmärksamhet bör ägnas barn som riskerar att utnyttjas. I denna del föreslås också att regeringen för att förbättra det förebyggande arbetet i ursprungsländerna bör arbeta aktivt för att EU:s instrument inom utvecklingssamarbetet används, att EU-samarbetet för att förebygga och bekämpa människohandel bör utvecklas och förstärkas, att Migrationsverket bör ges i uppdrag att se över hur rutinerna för undantagen från skyldigheten att ha arbetstillstånd enligt 5 kap. 4 § utlänningsförordningen (2006:97) hanteras och utöka möjligheterna till arbetskraftsinvandring för tredjelandsmedborgare. Slutligen föreslås också att regeringen bör genomföra informationsinsatser för att öka medvetenheten om människohandel för arbetskraftsexploatering i Sverige. Lämpliga målgrupper bör bl.a. vara kommuner, företagare och enskilda. Regeringen bör enligt förslaget ge relevant myndighet i uppdrag att genomföra en sådan informationsinsats. Lämpligen kan samarbete sökas med någon frivilligorganisation i samråd med fackliga och arbetsgivareorganisationer.

I det avsnitt som behandlar brottsbekämpning konstateras att det pågår lagstiftningsarbeten som kan vara av intresse i frågan. Inledningsvis pekas på att vårt arbete ska pågå fram till slutet av

april 2008 och att det i vårt arbete ingår att förbereda ett eventuellt tillträde till Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor, ETS 197 och att regeringen under våren 2008 kommer att föreslå utvidgade möjligheter till förverkande av vinning av brott. Vidare föreslås att det internationella brottsbekämpande samarbetet mot organiserad brottslighet och människohandel bör stärkas och att svenska brottsbekämpande myndigheter bör bli bättre på att tillvarata de möjligheter till samarbete som finns genom internationella instrument samt genom Eurojust, Europol och Interpol. Vidare bör också myndighetssamverkan stimuleras för att bekämpa människohandel för arbetskraftsexploatering och de myndigheter som kommer i kontakt med offer för människohandel bör kompetensutveckla sin personal. Det nu sagda gäller bl.a. personal inom rättsväsendet, Migrationsverket och Skatteverket. Den nationella rapportören vid RKP bör ges i uppdrag att bistå i utformningen av och följa upp utbildningarna. Slutligen föreslås också att det bör studeras om Skatteverket ska ges utökad rätt att utföra oannonserade kontroller på arbetsplatser där misstänkt svartarbete förekommer och att det bör tas fram ett informationsmaterial med indikatorer som anger vad som kännetecknar människohandelsrelaterad arbetskraftsexploatering.

Vad gäller stöd och skydd till offer för människohandel föreslås att det bör inrättas en nationella samverkansfunktion för stöd och skydd, att det bör övervägas att inrätta en nationell hjälptelefon för offer för människohandel och att det bör kartläggas vad som gäller för tillgången till och behovet av trygga och säkra bostäder för personer som fallit offer för människohandel.

Beträffande barn som är offer för människohandel föreslås att det vid utbildningstillfällena särskilt bör uppmärksammas barn som offer för människohandel. Det gäller dels kunskap om de särskilda formerna av utnyttjande som barn kan utsättas för, dels de särskilda behov och rättigheter som barn har enligt FN:s konvention om barnets rättigheter och socialtjänstlagstiftningen. Vidare bör Migrationsverket ges i uppdrag att redovisa hur de samarbetar med gränspolis och berörda kommuner angående omhändertagande av ensamkommande barn som misstänks kan vara offer för människohandel. Enligt förslaget till handlingsplan bör Socialstyrelsen ges i uppdrag att sprida UNICEF:s riktlinjer om barn som utsatts för människohandel till kommuner och landsting, polis- och åklagarmyndigheter samt frivilligorganisationer. Slutligen bör det utre-

das hur det kan ordnas säkra och trygga boenden för barn som fallit offer för människohandel.

Slutligen föreslås beträffande organhandel att regeringen bör arbeta för att stärka det internationella arbetet som pågår inom Europarådet, WHO och UNODC när det gäller att bekämpa den illegala handeln med organ i världen och att en diskussion kring de etiskt svåra frågorna som finns kring organhandeln bör aktualiseras i medicinsk-etiska rådet.

2.6 Överväganden och förslag

2.6.1 Behovet av en förändring av människohandelsbrottet

Bedömning: Bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken har en utformning som hindrar att den tillämpas på ett effektivt sätt. Detta yttrar sig bl.a. i att människohandelsförfaranden i mycket stor utsträckning bedöms som andra brott, såsom koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Straffstadgandet i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska därför ges en ny utformning som på ett tydligt sätt anger vilka förfaranden som ska vara kriminaliserade som människohandel.

Människohandelsbrottet är enligt de definitioner som finns i de internationella instrumenten att anse som ett fridskränkingsbrott.³⁶ De intentioner som påverkat utformningen av den internationellt godtagna definitionen av begreppet människohandel kommer också klart till uttryck i resonemangen i de tidigare lagstiftningsärenden som rört människohandelsbrottet. Bl.a. betonas i förarbetena till bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken, såväl i dess tidigare som dess nuvarande lydelse, att brottet är avsett att skydda mot angrepp på enskildas frid och frihet och att det därigenom skiljer sig från exempelvis sexualbrotten som har ett annat skyddsintresse. Människohandelsbrottets karaktär motiverar enligt förarbetena till bestämmelserna också den stränga straffskala som återfinns i 4 kap. 1 a § brottsbalken.³⁷

I vårt uppdrag ingår att analysera möjligheterna och konsekvenserna av att slopa kravet på att gärningsmannen ska ha använt sig av

³⁶ Beträffande de internationella instrumentens innehåll se avsnitt 2.1.

³⁷ Prop. 2001/02:124 s. 24 och 29 samt prop. 2003/04:111 s. 62.

otillbörliga medel vid vidtagandet av de handelsåtgärder som nämns i bestämmelsen. Att vi har att se över bestämmelsen i det nu nämnda avseendet motiveras av att en förändring av det slaget antas kunna leda till att tillämpningen effektiviseras och att det straffrättsliga skyddet mot människohandel förstärks. För att kunna genomföra en analys bör det dock först diskuteras om bestämmelsens nuvarande utformning verkligen leder till de tillämpningssvårigheter som nämns i direktiven och, om så är fallet, i vilken utsträckning kraven på användandet av otillbörliga medel bidrar till bestämmelsens ineffektivitet.

De domstolsavgöranden som finns beträffande människohandel har uteslutande avsett människohandelsförfaranden som syftat till att offret utnyttjats i prostitution. En övervägande del av diskussionerna kring människohandelsbrottet har därför kommit att avse frågor kring brottets förhållande till koppleri och grovt koppleri. De senaste åren har RKP emellertid även fått information om andra typer av förfaranden som kan misstänkas utgöra människohandel. Bl.a. har RKP fått upplysningar om kinesiska barn som sökt asyl i Sverige och som därefter försvunnit från Migrationsverkets anläggningsboenden. I inledningsskedet avsåg den förundersökning som inleddes till följd av försvinnandena misstanke om människohandel. Eftersom det slutligen inte gick att visa att det funnits något syfte att utnyttja barnen i något av de syften som anges i bestämmelsen om människohandel kom åtalet att avse människosmuggling. Under 2007 har det framkommit uppgifter om handel med barn som utnyttjats för tiggeri och för att begå brott.³⁸ De offer som påträffats i dessa människohandelsförfaranden kommer bl.a. från Rumänien och tillhör etniska minoriteter som lever under mycket svåra förhållanden där. Offren misstänks också ha utnyttjats i prostitution.

Vad gäller de förfaranden som syftar till att offren ska utnyttjats i prostitution har det vid samtal med RKP, polis och Åklagarmyndigheten framförts att den övervägande delen av de förfaranden som borde kunna bedömas som människohandel för närvarande åtalas som koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Vid samtal med åklagare har anledningen till att de vid åtals väckande valt att rubricera människohandelsförfaranden som andra brott angetts vara att den nuvarande bestämmelsen är närmast omöjlig att tillämpa. Den kritik som framförts från åklagare har

³⁸ Rikskriminalpolisen, RKP, KUT, Rapport 2006:04, Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 8, 1 jan–31 dec 2005.

avsett både bestämmelsens övergripande utformning och utformningen av vissa rekvisit i bestämmelsen.

Beträffande bestämmelsens övergripande utformning har de åklagare som vi talat med uppgett att bestämmelsen om människohandel i dess nuvarande utformning visat sig vara mycket svårtillgänglig, bl.a. p.g.a. att brottsbeskrivningen innehåller alltför många moment och att flera av rekvisiten saknar motsvarighet i annan straffrättslig lagstiftning. Bestämmelsens är därför svår att tolka. De åklagarna har också beskrivit att uttalandena i lagförarbetena i många fall omöjliggjort en tillämpning av bestämmelsen, eftersom de där angivna exemplen inte beskriver hur människohandelsförfaranden genomförs i praktiken. Det sistnämnda har lett till att domstolarna ofta valt att inte bifalla åtal för människohandel med hänvisning till att de förfarandena inte innehåller de moment och förfaringssätt som nämns i förarbetena.

I fråga om utformningen av rekvisiten i bestämmelsen har åklagarna angett att kravet på direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandesyftena i stor utsträckning försvårar en tillämpning av bestämmelsen, eftersom det är så gott som omöjligt att visa att gärningsmannen vid inledandet av förfarandet hade direkt uppsåt i relation till utnyttjandet. Det har också framförts synpunkter avseende rekvisitet om kontroll. Eftersom det nu nämnda rekvisitet tar sikte på samma omständigheter som kravet på att gärningsmannen ska ha använt sig av otillbörliga medel uppstår sådana bevisvårigheter att åklagarna i många fall ansett det uteslutet att åtala för människohandel. Beträffande kontrollrekvisitet har det också framförts att rekvisitet i mål som rört barn, kommit att tolkas som att det innebär ett krav på att gärningsmannen ska ha använt sig av ett otillbörligt medel, trots att det inte finns något sådant krav i lagtexten.

Den kritik som åklagarna riktat mot människohandelsbrottets nuvarande utformning har varit samstämmig. Konsekvensen av de svårigheter som beskrivits är att den övervägande delen av människohandelsförfaranden kommit att åtalas som andra brott, vilket i sig inneburit att det mest straffvärda momentet i människohandeln, angreppet på offrets frid och frihet, inte omfattas av åtalen. Efter en genomgång av de påföljder som dömts ut i de domar som rör människohandel för sexuella ändamål och människohandel samt koppleri och grovt koppleri kan emellertid också konstateras att domstolarna i allmänhet dömer ut längre fängelsestraff för grovt koppleri än för människohandel. Så sker även i de fall där människohandeln innehåller ett utnyttjande som varit att jämställa med

grovt koppleri. En jämförelse mellan olika avgöranden och de resonemang som förts vid bestämmande av påföljd leder enligt vår mening till att det kan ifrågasättas om domstolarna i den omfattning som varit avsedd beaktar det moment av fridskränkning som gör människohandelsbrottet så straffvärt.

De redovisade förhållandena leder till slutsatsen att bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken inte tillämpas på det sätt som avsetts i de internationella instrumenten och, vad särskilt gäller människohandel med barn, inte heller i enlighet med de intentioner som kommer till uttryck i lagförarbetena till bestämmelserna om människohandel för sexuella ändamål och människohandel. Att 4 kap. 1 a § brottsbalken tillämpats i så begränsad omfattning som visat sig vara fallet och den redovisade kritiken från de aktörer som har att tillämpa bestämmelsen leder också till slutsatsen att bestämmelsens nuvarande utformning motverkar en ändamålsenlig och effektiv tillämpning.

Frågan är emellertid om den beskrivna problematiken kan avhjälpas enbart genom att kravet på att människohandeln ska genomföras med användande av otillbörliga medel slopas. Av de uppgifter som vi tagit del av och beskrivit ovan har vi dragit slutsatsen att tillämpningssvårigheterna inte beror på kravet på att gärningsmannen ska ha använt sig av otillbörliga medel. I stället bidrar såväl bestämmelsens generella utformning som utformningen av vissa av de i bestämmelsen angivna rekvisiten till att den är svår att tillämpa. För att uppnå en effektivare utformning av bestämmelsen om människohandel är det enligt vår uppfattning således inte möjligt att enbart diskutera kravet på att gärningsmannen ska ha använt otillbörliga medel.

2.6.2 En ny utformning av människohandelsbrottet

Förslag: Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska också fortsättningsvis stämma överens med den internationellt godtagna definitionen av människohandel. Utformningen av bestämmelsen ska dock ändras.

Människohandelsbrottet ska innehålla rekvisit som tydliggör att brottet är ett fridskränkingsbrott. Kravet på att gärningsmannen ska ha använt sig av otillbörliga medel ska därför finnas kvar.

2.6.3 Bestämmelsens övergripande utformning

Bestämmelserna om människohandel för sexuella ändamål och om människohandel har i huvudsak varit utformade i enlighet med den definition av människohandel som finns i Palermoprotokollet. För att inte någon oklarhet ska råda om att Sverige uppfyller sina förpliktelser enligt protokollet och för att inte försvåra samarbetet med polis och åklagare i andra länder som också tillträtt protokollet bör också en förändrad bestämmelse om människohandel utgå från den övergripande struktur som beskrivs i Palermoprotokollet.

Definitionen av människohandel i Palermoprotokollet innehåller tre moment; åtgärder för att genomföra brottet (rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer), medel (hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet, eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person) och syftet med brottet (utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, träl-dom eller avlägsnande av organ).

Definitionen innehåller en beskrivning av hur gränsöverskridande människohandelsförfaranden vanligtvis har utformats. I de svenska lagförarbetena till människohandelsbrottet har de olika rekvisiten i bestämmelsen hänförs till de tre moment som redovisats ovan och som beskriver genomförandet av människohandelsförfaranden. De handlingar som innebär att gärningsmannen använder eller skapar ett maktförhållande gentemot offret har benämnts ”otillbörliga medel”, de handlingar som innebär att gärningsmannen förflyttar eller lämnar över offret har benämnts ”handelsåtgärder” och de tänkta syftena med förfarandet har benämnts ”utnyttjandesyftena”. Begreppet ”handelsåtgärder” används dock först i lagförarbetena till människohandelsbrottet i dess nuvarande lydelse.³⁹

Att sammanfatta de två första momenten i brottsbeskrivningen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken med begreppen ”otillbörliga medel” och ”handelsåtgärder” är emellertid i vissa avseenden missvisande. Vad gäller begreppet ”otillbörliga medel” framgår av upp-

³⁹ Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m. (Ds 2003:45) och prop. 2003/04:111.

räkningen i artikel 3 i tilläggsprotokollet att det i egentlig mening inte rör sig endast om medel för genomförandet av människohandel, utan även om olika situationer som gärningsmannen skapar eller utnyttjar.

Beträffande begreppet "handelsåtgärder" återspeglar detta närmast den gränsöverskridande brottslighet som omfattas av tilläggsprotokollet, se bl.a. artikel 4. Kravet på att handeln skulle vara gränsöverskridande utgick emellertid ur den svenska lagstiftningen i samband med att bestämmelsen om människohandel fick en ny lydelse 2004. Eftersom ändringen innebar att gärningsmannen inte behöver förflytta eller föra över offret mellan olika länkar i en handelskedja på det sätt som beskrivs i tilläggsprotokollet kan det ifrågasättas om begreppet "handelsåtgärder" på ett adekvat sätt beskriver de åtgärder som omfattas av brottet efter den nämnda lagändringen.

Eftersom vår utgångspunkt är att människohandelsbrottet också fortsättningsvis ska vara utformat i enlighet med definitionen av människohandel i Palermoprotokollet kommer den av oss föreslagna brottsbeskrivningen att innehålla samma moment som för närvarande. För att kunna knyta an till diskussionerna i tidigare lagstiftningsärenden kommer vi, trots de ovan framförda synpunkterna, att diskutera bestämmelsen utifrån de tre momenten, medel, åtgärder och syften, som bestämmelsen anses innefatta.

I enlighet med vad som gäller nu bör bestämmelsens utformning inte innebära att det uppställs krav på att människohandeln i det enskilda fallet organiserats så att alla åtgärder förekommit eller att åtgärderna vidtagits i den ordning som beskrivs i bestämmelsen.

Vi har valt att redovisa våra diskussioner kring bestämmelsens utformning utifrån de olika rekvisiten i denna. Vi är emellertid medvetna om att de olika delarna av bestämmelsen påverkar varandra i en rad olika avseenden och att det därför är svårt att diskutera följderna av de föreslagna ändringarna utifrån varje enskilt rekvisit. Därför vill vi redan här påpeka att de sammantagna ändringarna i 4 kap. 1 a § första och tredje styckena brottsbalken enligt vår bedömning inte leder till någon nykriminalisering. Beträffande ändringarna i 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken gör vi emellertid motsatt bedömning. För att göra resonemangen och framställningen överskådlig redovisas de följder våra förslag kan bedömas få i fråga om bestämmelsens tillämpningsområde i slutet av de avsnitt där ändringarna redovisas.

2.6.4 Det bör krävas att något otillbörligt medel har använts för att straffansvar för människohandel ska kunna komma i fråga

I förarbetena till bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål och människohandel fördes diskussioner om huruvida ett straffstadgande om människohandel borde innehålla krav på att gärningsmannen skulle ha använt sig av otillbörliga medel på det sätt som framgår av definitionen i Palermoprotokollet och EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF). Som huvudargument för att bestämmelsen borde innehålla sådana krav anfördes att människohandelsbrottets stränga straffskala motiverats av att brottet innefattade ett angrepp på offrets frid och frihet, vilket borde lyftas fram genom att det i bestämmelsen uttryckligen uppställdes krav på att gärningsmannen använt sig av otillbörliga medel för att genomföra någon handelsåtgärd. Därutöver framhölls att behovet av en klar och tydlig gränsdragning i förhållande till andra brott talade för en sådan lösning.⁴⁰

I motiven till den nuvarande bestämmelsen uttalades att det åter borde övervägas om kravet på användande av otillbörliga medel borde slopas. Uttalandet motiverades av att bestämmelsen inte visat sig vara så effektiv som avsetts. I detta sammanhang nämndes också att de principer, som låg till grund för den i Sverige genomförda kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster, talade för att människohandelsbrottet borde innefatta en kriminalisering av alla åtgärder som i en förlängning syftade till att någon skulle utnyttjas i prostitution eller för andra ändamål, oavsett om några otillbörliga medel använts eller inte.⁴¹

Som sagts tidigare uttalas i våra direktiv att vi bör överväga om kraven på användande av otillbörliga medel fortfarande bör finnas kvar i bestämmelsen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. För att det ska finnas anledning att föreslå att människohandelsbrottet utformas utan krav på sådana medel bör det finnas skäl som talar för att tillämpningen av bestämmelsen blir mer effektiv om detta rekvisit utgår. Det har framförts synpunkter från åklagare om att kraven på att gärningsmannen ska ha använt sig av otillbörliga medel i vissa situationer inneburit att bestämmelsen är svår att tillämpa. Kritiken i denna del riktar sig mot den del av bestämmelsen

⁴⁰ Prop. 2001/02:124 s. 23 f.

⁴¹ Prop. 2003/04:111 s. 56 f.

där det uppställs krav på att gärningsmannen ska ha utnyttjat någons utsatta belägenhet eller använt sig av något annat sådant otillbörligt medel. Enligt de uppgifter som framförts till utredningen skulle tillämpningssvårigheterna i denna del bero på att förarbetsuttalandena om vad som bör omfattas av de nu beskrivna medlen inte korresponderar med hur människohandelsförfarandena egentligen är utformade. Det maktförhållande som gärningsmannen skapar eller utnyttjar i förhållande till offret uppnås i de allra flesta fall under lång tid och genom att gärningsmannen vidtar handlingar som var och en sedda för sig inte kan anses särskilt ingripande eller våldsamma. De exempel som ges i förarbetena i detta avseende beskriver emellertid drastiska situationer som enligt de åklagarna visat sig vara mycket sällan förekommande.⁴² Att det föreligger en diskrepans mellan de förfaranden som beskrivs i förarbetena och de som hittills har utretts av polis och åklagare framgår också av de stämningsansökningar som utredningen tagit del av. Den redovisade kritiken vinner också stöd av resonemang i de avgöranden som vi haft tillgång till. Det ska framhållas att de åklagare som vi varit i kontakt med förespråkat att kravet på användande av otillbörliga medel bör finnas kvar, men att bestämmelsen generellt bör genomgå en genomgripande förändring för att människohandelsbrott ska kunna beivras på ett effektivt och ändamålsenligt sätt.

Som nämnt tidigare har den övervägande delen av den kritik som framförts i övrigt främst varit riktad mot bestämmelsens utformning i övriga delar. Generellt beskrivs bestämmelsen som svårtillgänglig och alltför komplicerad till sin konstruktion. Vad gäller kontrollrekvisitet har poängterats att detta rekvisit tar sikte på samma omständigheter som de rekvisit i praktiken som beskriver de otillbörliga medlen. Vad särskilt gäller uppsåtsrekvisitet har det framförts att bestämmelsen för att kunna tillämpas effektivt bör konstrueras på ett sätt som innebär att det blir möjligt att döma för människohandel även i fall då gärningsmannen inte haft uppsåt redan vid inledningen av förfarandet utan uppsåt uppkommer exempelvis under en transport eller under tiden offret är inhyst i en lägenhet.

De nu redovisade förhållandena har fått till följd att åklagare i vissa fall väljer att rubricera människohandelsförfaranden som andra brott och i stället åtalar för företrädesvis koppleri eller grovt

⁴² Prop. 2001/02:124 s. 34 f. och prop. 2003/04:111 s. 58 f. och 65.

koppleri. Detta trots att det i brottsundersökningarna klart kommit till uttryck att det är fråga om förfaranden som borde ha åtalats som människohandel.

Vad gäller domstolarnas tillämpning av kravet på användande av otillbörliga medel kan konstateras att det finns mycket få avgöranden där frågan diskuteras, vilket kan förklaras av att den övervägande delen av avgörandena rör handel med barn där detta krav inte ställs upp. Praxis ger alltså ingen ledning för en bedömning av om, eller i vilken omfattning, kravet på användande av otillbörliga medel hittills inneburit att bestämmelsen inte kunnat tillämpas effektivt.

Frågan blir därför om det verkligen kan sägas ha framkommit sådana skäl som motiverar att kravet på användande av otillbörliga medel bör utgå. Enligt vår mening måste bedömningen därav ta sin utgångspunkt i en analys av vilka konsekvenser en förändring av bestämmelsens lydelse i detta avseende skulle kunna få. Som framhållits är människohandelsbrottet ett fridskränkingsbrott. Detta markeras i bestämmelsen genom en uppräkningslista av otillbörliga medel som beskriver på vilka sätt som angreppen på offrets frid och frihet kan ta sig uttryck. Om uppräkningslistan av fridskränkningarna utgår kommer brottsbeskrivningen att bli oerhört uttunnad och omfatta en rad olika åtgärder och handlingar, såsom missriktade sociala kontakter, som inte bör kunna bestraffas som människohandel. Att slopa kraven på användande av otillbörliga medel skulle också medföra problem med överlappning av brottstyper som kan antas bli långt mer omfattande än de som nu kan bli aktuell. Dessutom torde inte ett slopande av kravet på otillbörliga medel komma att leda till en mer effektiv tillämpning av bestämmelsen. Nackdelarna med en sådan lösning får anses vara så stora att det inte finns tillräckliga skäl för att motivera en ändring av bestämmelsen i det avseendet. Enligt vår bedömning bör kravet på användande av otillbörliga medel således också fortsättningsvis finnas kvar i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. För att undanröja de svårigheter som förekommit vid en tillämpning av vissa av de otillbörliga medlen bör dock bestämmelsen i denna del ges en annan utformning.

2.6.5 Närmare om utformningen av de otillbörliga medlen

Förslag: De rekvisit som beskriver de otillbörliga medlen ska ges en tydligare och mer lättillgänglig utformning än de nuvarande. Det ska därför anges att den som använder olaga tvång eller vilseledande, missbrukar någons utsatta belägenhet, missbrukar någons ungdom eller skyddslöshet, eller missbrukar någons beroendeställning, har använt ett sådant medel som kan föranleda ansvar för människohandel.

I definitionen av människohandel i Palermoprotokollet artikel 3 a, anges de otillbörliga medel som legat till grund för utformningen av den svenska lagstiftningen. I artikeln nämns hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk, eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person.

I förarbetena till bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål framhålls att en bestämmelse som är avsedd att omfatta de förfaranden som kan användas som medel enligt definitionen av människohandel riskerar att bli omfattande och i viss mån svepande.⁴³ För att beskriva de olika förfaranden som avsågs angavs i bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål användandet av olaga tvång eller vilseledande eller användande av något annat sådant otillbörligt medel. Bestämmelsen om människohandel kompletterades, efter påpekande från Lagrådet, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet.⁴⁴

Att i lagtext räkna upp alla de förfaranden som kan utgöra ett otillbörligt medel i ett människohandelsförfarande är, som konstaterats i tidigare lagstiftningsärenden, inte möjligt. För att åstadkomma en klar och tydlig reglering bör de otillbörliga medlen i stället sammanfattas i ett antal begrepp som speglar de situationer som är karaktäristiska.

Utmärkande för människohandelsbrottet är att gärningsmannen på något sätt upprättar ett maktförhållande gentemot offret, vilket leder till att han eller hon inte råder över sin livssituation och därför kan utnyttjas. Detta förhållande mellan gärningsmannen och

⁴³ Sexualbrotten, Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14) s. 460.

⁴⁴ Prop. 2003/04:111 s. 58 f. och s.99 f.

offret kan exempelvis uppstå genom att gärningsmannen på något sätt försätter offret i en svår situation eller att gärningsmannen utnyttjar att offret redan befinner sig i en svår situation. För att detta moment tydligare ska komma till uttryck bör uppräkningsmedel omfatta fler situationer än den nuvarande bestämmelsen. De otillbörliga medlen bör därför kompletteras med att någon missbrukar någons ungdom eller skyddslöshet eller missbrukar någons beroendeställning.

Det kan ifrågasättas om inte tidigare lagändringar beträffande de otillbörliga medlen inneburit att vissa av de situationer som nu räknas upp överlappar varandra. Vid en jämförelse av de förarbetsuttalande som beskriver innebörden av utsatt belägenhet och annat sådant otillbörligt medel framgår att begreppen getts samma innebörd. De situationer som anges i förarbetena för att exemplifiera begreppen är dessutom identiska.⁴⁵ Det sägs också att den ändring som genomfördes efter Lagrådets påpekande inte innebar någon ändring av de otillbörliga medlens innehåll.⁴⁶ Enligt vår mening saknas därför anledning att ha kvar begreppet ”annat sådant otillbörligt medel”.

Vår utgångspunkt har varit att göra bestämmelsen tydligare och därmed också lättare att tillämpa. Genom att slopa begreppet ”annat sådant otillbörligt medel” och i stället låta de situationerna omfattas av begreppet ”någons utsatta belägenhet” blir bestämmelsen i den delen mer lättöverskådlig och lättare att tolka. Om det skulle förekomma någon situation som härigenom inte omfattas av begreppet ”någons utsatta belägenhet” kommer den att omfattas av de andra begrepp som vi föreslår ska komplettera uppräkningsmedlen. Våra förslag i denna del kommer inte att ändra innebörden av kraven på de fridskränkningar som omfattas av beskrivningen av medel. Däremot leder ändringen till en ökad tydlighet som bättre beskriver brottets karaktär.

Sammanfattningsvis bör det av bestämmelsen framgå att den som använder olaga tvång eller vilseledande, missbrukar någons utsatta belägenhet, någons ungdom eller skyddslöshet, eller någons beroendeställning har använt sig av ett sådant otillbörligt medel som kan föranleda straffansvar för människohandel. Genom att ge beskrivningen av de otillbörliga medlen denna utformning används i stor utsträckning begrepp som tidigare använts i straffrättslig lagstiftning, vilket i sig bör underlätta bestämmelsens tillämpning.

⁴⁵ Prop. 2001/02:124 s. 34 f. och prop. 2003/04:111 s. 65.

⁴⁶ Prop. 2003/04:111 s. 65.

I bestämmelsen bör användas två begrepp för att beskriva på vilket sätt som gärningsmannen ska ha agerat för att kunna anses ha använt sig av ett medel. Vad gäller olaga tvång och vilseledande bör det krävas att gärningsmannen med användande av olaga tvång eller vilseledande genomför ett förfarande. Med begreppet ”med användande av” avses samma handlingar som i nuvarande bestämmelsen. Beträffande de övriga situationerna i bestämmelsen uppställs nu ett krav på att gärningsmannen ska ha utnyttjat offrets situation. I det lagstiftningsärendet som rörde den nya sexualbrottslagstiftningen framhölls dock att begreppet ”utnyttja” har en vid innebörd och bl.a. innefattade situationer där offret själv tagit initiativ till en handling.⁴⁷ Vid en genomgång av de tidigare lagstiftningsärendena framgår att det inte har varit avsikten att också sådana förfaranden ska omfattas av människohandelsbrottet. Eftersom bestämmelsen om människohandel i största möjliga mån bör ansluta till redan vedertagna lagtekniska lösningar bör bestämmelsen utformas på ett sätt som följer uttalandena i det nämnda lagstiftningsärendet. Det bör därför såväl vad gäller de situationer som innebär att offret befinner sig i en utsatt belägenhet som de situationer som innebär att offret är ungt, skyddslöst eller befinner sig i en beroendeställning krävas att gärningsmannen missbrukar situationerna för att det ska föreligga en fridskränkning som kan bedömas som människohandel. Till skillnad från ”utnyttja” kommer begreppet ”missbruka” inte att innefatta förfaranden som offret själv tagit initiativ till utan påtryckningar från gärningsmannen. Till följd av den av oss föreslagna lösningen kommer det genom bestämmelsens utformning tydligare markeras hur människohandelsbrottet förhåller sig till andra brott, såsom utnyttjande av barn för sexuell posering i 6 kap. 8 § brottsbalken.

Det sagda kan exemplifieras av ett förfarande som beskrivs i ett avgörande från Stockholms tingsrätt.⁴⁸ I domen har antecknats att målsäganden uppgett att hon själv ordnat resan till Sverige och redan i Tallinn ordnat med annonsering på Internet för att sälja sexuella tjänster. Väl här bodde målsäganden i en lägenhet som hyrdes av gärningsmännen, vilka var åtalade bl.a. för människohandel och grovt koppleri. Målsäganden hade själv köpt returbiljett och kunde själv välja när hon skulle återvända till Tallinn. Om det nu beskrivna händelseförloppet skulle komma att prövas utifrån en bestämmelse med den av oss föreslagna lydelsen skulle gärnings-

⁴⁷ Prop. 2004/05:45 bl.a. s. 64 och 99.

⁴⁸ Stockholms tingsrätts dom den 20 januari 2006 i mål B 8862-04.

mannens förfarande inte medföra straffansvar enligt 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. Det bör dock framhållas att det nu beskrivna förfarandet skulle kunna bedömas som människohandel om offret varit under 18 år. Beträffande de hänsyn som bör tas vid en bedömning av om det förekommit ett missbruk av ett barn hänvisas till avsnitt 2.6.10.

Med användande av olaga tvång avses detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga offret att göra, tåla eller underlåta något.

Begreppet vilseledande innebär förmedlandet av en oriktig uppfattning till offret eller vidmakthållandet av en sådan och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § brottsbalken. Uttrycket med användande av vilseledande anknyter till samma situationer som åsyftas i den bestämmelsen.

Att missbruka någons utsatta belägenhet bör exempelvis omfatta att offret befinner sig i vanmakt, generellt sett lever under ekonomiskt eller socialt svåra förhållanden, lever i flyktingskap eller att offret lider av någon sjukdom.⁴⁹

I den föreslagna bestämmelsen nämns därefter missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet. Begreppen tar sikte på offer som i allmänhet kan sägas befinna sig i en skyddslös situation, såsom barn och personer med psykiska funktionsnedsättningar, och som bör anses vara i behov av ett uttryckligt skydd mot övergrepp. Begreppen tar också sikte på offer som är över 18 år, men som kan sägas ha en mognad som innebär att de har behov av ett särskilt skydd.⁵⁰

Vad slutligen gäller missbruk av beroendeställning bör detta begrepp användas på samma sätt som i annan straffrättslig lagstiftning. Begreppet återfinns bl.a. i 6 kap. 3 § brottsbalken om sexuellt utnyttjande av en person i beroendeställning och i 9 kap. 5 § brottsbalken om ocker. I lagförarbetena till den förstnämnda bestämmelsen uttalas att begreppet innefattar ett krav på att den mot vilken gärningen riktar sig intar en beroendeställning i förhållande till gärningsmannen. Missbruket innebär därmed ett maktövergrepp mot en person som har en svagare position. Den aktuella beroendeställningen kan exempelvis ha sin grund i ekonomiska mellanhavanden, tjänste- eller anställningsförhållanden eller i ett barns beroendeställning till en vårdnadshavare eller till en annan

⁴⁹ Prop. 2001/02:124 s. 34 f och 2003/04:111 s. 65.

⁵⁰ Beträffande människohandel med barn se avsnitt 2.6.10.

vuxen med särskilt ansvar för barnet. Det kan också exempelvis vara frågan om ett offer som är beroende av att gärningsmannen tillhandahåller honom eller henne narkotika.⁵¹

Gärningsmannen kan skapa eller missbruka en redan föreliggande situation på olika sätt. Exempelvis kan han eller hon under en längre tid utöva subtila påtryckningar gentemot ett offer som sammantagna leder till att offret exempelvis vilseleds eller att offret hamnar i en utsatt belägenhet. Offret behöver alltså inte utsättas för drastiska åtgärder, såsom att offret fysiskt tvingas till en plats exempelvis i samband med en transport. Det kan vara fråga om att gärningsmannen under en längre tid vidtar åtgärder eller förstärker en redan föreliggande situation för att därefter vidta handelsåtgärder med offret.

De olika rekvisit som enligt vårt förslag bör utgöra de otillbörliga medlen omfattar både situationer som kan skapas av gärningsmannen i samband med vidtagandet av en handelsåtgärd och situationer som gärningsmannen kan ha skapat i ett tidigare skede. Vad exempelvis gäller olaga tvång kan gärningsmannen ha hotat offret i samband med att handelsåtgärderna vidtas. Det kan också vara frågan om situationer där hotet framställts tidigare och där gärningsmannen först senare utnyttjar offrets rädsla för att kunna vidta en handelsåtgärd för ett tänkt utnyttjande. För straffbarhet bör alltså inte krävas att gärningsmannen ursprungligen skapat situationen för att den ska ingå som ett led i människohandel.

Det nu sagda kan exemplifieras med ett förfarande som beskrivs i ett avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge.⁵² I det aktuella målet hade offret redan från tolv eller tretton års ålder utsatts för såväl fysiska som sexuella övergrepp av gärningsmannen. När offret flera år senare transporterades till Sverige använde sig gärningsmannen inte av något påtryckningsmedel. Väl i Sverige kom offret att utnyttjas i prostitution i mycket stor omfattning. I en sådan situation bör det kunna tas i beaktande att gärningsmannen sedan lång tid tillbaka med användande av bl.a. olaga tvång skapat en maktsituation i förhållande till offret. Omständigheten att gärningsmannen först senare kommit att dra fördel av situationen för att använda offret i ett människohandelsförfarande ska alltså inte hindra att gärningsmannen döms för människohandelsbrott.

⁵¹ Prop. 2004/05:45 s. 63.

⁵² Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 januari 2006 i mål B 2429-05.

Det bör påpekas att en tillämpning av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken i dess nuvarande lydelse i och för sig inte bör anses förhindra att den redan nu tillämpas på det ovan beskrivna sättet. Av ett flertal domar som vi tagit del framgår emellertid klart att bestämmelsen kommit att tolkas på motsatt sätt. Det är också de åklagarnas samstämmiga uppfattning att bestämmelsen för närvarande, mot bakgrund av uttalanden i förarbetena till bestämmelsen om människohandel i dess nuvarande lydelse, inte ger utrymme för någon annan tolkningen än den som har gjorts av vissa domstolar.

Gärningsmannen kan också använda sig av eller missbruka en situation som skapats av någon annan. Så kan exempelvis vara fallet om en gärningsman tvingat ett offer att låta sig transporteras till Sverige och en annan gärningsman därefter utnyttjar den uppkomna situationen för att vidta ytterligare handelsåtgärder för ett tänkt utnyttjande. Ett sådant människohandelsförfarande var föremål för prövning i ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige. Offret hade där sedan lång tid hållits inlåst och utnyttjats i prostitution från och till av en av gärningsmännen. När offret långt senare skulle transporteras till Sverige för att utnyttjas här genomfördes transporten av en annan gärningsman som inte varit delaktig i det tidigare skedet, vilket inte hindrade att han ändå dömdes för människohandel.⁵³

Den övervägande delen av de offer som förekommer i människohandelsförfaranden kommer från ursprungsländer där det råder svåra förhållanden. Att en person från ett land med låg levnadsstandard exempelvis rekryteras eller transporteras för att senare utnyttjas bör inte ensamt anses tillräckligt för att gärningsmannen ska anses ha använt sig av ett otillbörligt medel. Om offret kommer från ett område där det råder utbredd fattigdom eller tillhör en minoritetsgrupp som lever under svåra förhållanden bör detta dock tillmätas stor betydelse vid en bedömning. Vilken betydelse levnadsförhållandena har haft och hur de påverkat offrets situation måste dock bedömas utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.

Det bör avslutningsvis framhållas att den av oss föreslagna utformningen av de otillbörliga medel avser att omfatta samma situationer som den nu gällande bestämmelsen. Människohandelsbrottets tillämpningsområde i denna del kommer alltså inte att ändras.

⁵³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 juli 2005 i mål B 2557-05.

2.6.6 Närmare om utformningen av handelsåtgärderna

Förslag: Den nuvarande uppräkningslistan av åtgärder ska kompletteras med att den som med något otillbörligt medel kontrollerar annan för att utnyttja honom eller henne ska kunna straffas för människohandel.

Vad gäller metoderna för utförandet av brottet beskrivs dessa i Palermoprotokollet i den följd som normalt anses följa i ett människohandelsförfarande. Definitionen har getts denna utformning för att omfatta alla de åtgärder som kan tänkas ingå i ett förfarande och samtliga personer som vidtar åtgärder med offret. Människohandelsbrottet är alltså tänkt att kronologiskt följa hur offer för gränsöverskridande människohandel vanligtvis hanteras och beskriver ett relativt detaljerat händelseförlopp. Den svenska lagbestämmelsen har fått en utformning som följer Palermoprotokollet. Enligt vår mening bör denna del av bestämmelsen inte ändras. Av bestämmelsen bör därför också fortsättningsvis framgå att den som med något otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med offret för att förverkliga utnyttjandet kan dömas för människohandel.

De handelsåtgärder som nämns i bestämmelsen stämmer överens med de åtgärder som nämndes i bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål. I den nuvarande bestämmelsen om människohandel uppställs emellertid, till skillnad från vad som gällde beträffande människohandel för sexuella ändamål, inte något krav på att brottet ska vara gränsöverskridande. En person kan alltså kunna vara föremål för ett människohandelsförfarande utan att personen rekryteras eller transporteras från ett land till ett annat. Enligt uppgifter från RKP har icke-gränsöverskridande förfaranden under senare tid börjat förekomma i Sverige. Rekryteringen av offer har i de sammanhanget skett bl.a. bland asylsökande på Migrationsverkets anläggningsboenden.⁵⁴

Enligt vår mening är en konsekvens av att det tidigare gällande kravet på att handeln skulle vara gränsöverskridande slopat att också förfaranden av annan karaktär än tidigare bör omfattas av 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. Gärningsmannen kan t.ex. efter det att han eller hon upprättat ett maktförhållande gentemot

⁵⁴ Rikskriminalpolisen, RKP, KUT, Rapport 2006:04, Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 8, 1 jan–31 dec 2005.

ett offer som redan befinner sig här, kontrollera honom eller henne genom att vidta olika åtgärder som inte ingår som ett led i en förflyttning. Även i en sådan situation bör gärningsmannen anses ha vidtagit åtgärder som bör bedömas som människohandel. För att vara heltäckande och anpassad till det avsedda tillämpningsområdet, bör uppräkningsmetoder som finns i den nu gällande bestämmelsen om människohandel kompletteras. Ytterligare en metod för utförande av brottet, nämligen åtgärder som innebär att gärningsmannen kontrollerar offret, bör därför läggas till uppräkningsmetoder av åtgärder. En sådan konstruktion har sin motsvarighet i såväl Finland som Danmark där lagstiftaren har fört in sådana åtgärder i uppräkningsmetoder av åtgärder som kan medföra ansvar för människohandel.

Som exempel på kontrollerande åtgärder kan nämnas att gärningsmannen spärrar in offret, tar hand om offrets pass eller identitetshandlingar eller andra tillhörigheter som medför att offret inte kan röra sig fritt. Det bör emellertid inte krävas att gärningsmannen kontrollerar offret i alla avseenden. Också i fall där offret kan röra sig relativt fritt bör gärningsmannen kunna anses kontrollera offret, om offret vid en helhetsbedömning inte har kunnat bestämma över sin situation.

Redan nu förekommer begreppet ”kontroll” i bestämmelsen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. Som framgår i nästa avsnitt föreslår vi att detta s.k. kontrollrekvisit ska utgå. Begreppen ”kontrollera” och ”kontroll” tar emellertid sikte på olika delar av den kedja av handlingar som beskrivs i bestämmelsen. Den föreslagna kompletteringen av uppräkningsmetoder av handelsåtgärder avser åtgärder som gärningsmannen vidtar för att nå det åsyftade utnyttjandet. Det nuvarande rekvisitet om kontroll tar i stället sikte på ett tillstånd som uppnås genom att gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel och vidtar en handelsåtgärd. Det ska således föreligga ett kausalsamband mellan åtgärden och uppkomsten av kontroll. Genom den av oss föreslagna ändringen kommer kravet på kausalsamband att slopas. Vi är väl medvetna om att det kan finnas en risk med att benämna en av handelsåtgärderna med ett begrepp som vi föreslår ska utgå ur en annan del av bestämmelsen. Begreppet ”kontrollera” beskriver emellertid så väl den typ av åtgärder som bör omfattas av bestämmelsen att vi valt att använda oss av begreppet.

Förfaranden som i motsats till tidigare kommer att kunna föranleda ansvar för människohandel till följd av den nu föreslagna

förändringen i bestämmelsen kan illustreras med följande exempel. En kvinna har sedan en längre tid utnyttjats för prostitution. En bekant har ordnat sexköpare till henne och dessutom försett henne med narkotika. Efter en tid hotar mannen att sluta ge kvinnan narkotika om hon inte ökar sina intäkter och överlämnar pengarna till honom. Mannen tar kvinnans id-handlingar, mobiltelefon och lägenhetsnycklar under den tid som hon utnyttjas av sexköpare i den omfattning som mannen bestämmer. Inte förrän kvinnan överlämnat det belopp mannen kräver lämnar han tillbaka hennes tillhörigheter. Vid en tillämpning av de nu gällande bestämmelsen om människohandel har mannen inte vidtagit någon handelsåtgärd som kan föranleda straffansvar enligt 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. Genom att införa en handelsåtgärd som tar sikte på kontrollerande handlingar av just det slag som mannen vidtar mot kvinnan kommer också det nu beskrivna förfarandet att omfattas av bestämmelsen.

Övriga handelsåtgärder som beskrivs i den nuvarande bestämmelsen ska fortsättningsvis ha samma innebörd som för närvarande. Med rekrytering av offer avses exempelvis att någon lockas eller tvingas bli föremål för människohandel. Att transportera ett offer avser alla slag av överförande av en person från en plats till en annan under samtliga skeden av en resa. Med att ta emot ett offer avses alla mottaganden, också de som kan ske under mellanetapperna i en transport. Vad slutligen avser begreppet ”vidtar någon annan sådan åtgärd med en person” avses handelsåtgärder som kan ingå som ett led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan länkarna i handelskedjan, exempelvis genom att offret förmåås att själv bege sig till en annan ort, även om åtgärden inte rimligen kan betecknas som rekrytering eller transport. Formuleringen träffar också fall där någon bjuder ut ett offer och utbudandet utgör ett led i en överföring från en person till en annan.⁵⁵

För att det ska vara fråga om människohandel krävs att det föreligger ett samband mellan medlen och metoderna som används vid utförandet. De medel som avses i bestämmelsen måste alltså leda till att åtgärderna för förfarandet används. Detta överensstämmer också med vad som gäller enligt den nuvarande bestämmelsen. Som anmärkts tidigare i avsnittet krävs inte att medlen och metoderna vidtas i direkt anslutning i förhållande till varandra eller i förhållande till utnyttjandet. Gärningsmannen kan t.ex. ha miss-

⁵⁵ Prop. 2003/04:111 s. 65 f.

handlat eller hotat offret sedan lång tid tillbaka och först en tid senare missbruka den uppkomna situationen för att utnyttja offer för något syfte som anges i bestämmelsen.

Att komplettera uppräkningsområdena av handelsåtgärderna med åtgärder som innebär att gärningsmannen kontrollerar offret medför att människohandelsbrottets tillämpningsområde utvidgas något. Exempelvis kan gärningar som tidigare varit straffbara som olaga frihetsberövande komma att bestraffas som människohandel under förutsättning att också övriga rekvisit i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken är uppfyllda. Bestämmelsens ändrade lydelse i fråga om handelsåtgärderna kommer emellertid inte att innebära någon nykriminalisering.

2.6.7 Kravet på att gärningsmannen ska ta kontroll över offret bör inte finnas kvar

Förslag: Kravet i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken på att gärningsmannen ska ta kontroll över offret ska utgå.

I 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken uppställs ett krav på att gärningsmannen genom att använda otillbörliga medel vid vidtagandet av handelsåtgärderna tar kontroll över offret. Kravet på att gärningsmannen ska ta kontroll över offret återfinns inte i definitionen av människohandel i Palermoprotokollet, utan lades till i bestämmelsen om människohandel i samband med att kravet på att människohandel skulle vara gränsöverskridande utgick. Kontrollrekvisitet har därefter markerat tidpunkten för brottets fullbordande.

Vad gäller tillämpningen av rekvisitet om kontroll har det till oss framförts en rad synpunkter från åklagare om att bestämmelsen skulle kunna tillämpas på ett klart mer effektivt sätt om rekvisitet utgick. Kritiken har riktats mot den konstruktion som människohandelsbrottet fick i samband med att kontrollrekvisitet infördes. Enligt de åklagare som vi talat med innebär nämligen förarbetsuttalandena att vissa av de otillbörliga medlen och kontrollrekvisitet tar sikte på samma omständigheter, vilket lett till en mycket svår bevisproblematik. Också av de avgöranden vi tagit del av kan konstateras att kontrollrekvisitet inneburit att bestämmelsen i denna del är svår att tillämpa. Problematiken har främst visat sig i de avgöranden där offren varit barn. Att begreppet ”kontroll”

skulle kunna komplicera en tolkning av bestämmelsen framhölls också redan under beredningen av förslaget till de ändringar som ledde till att bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse.⁵⁶

Införandet av kontrollrekvisitet motiverades i lagförarbetena av att det straffbara området borde avgränsas genom att det i bestämmelsen bara angavs sådana handelsåtgärder som ingår som ett led i att åstadkomma det efterföljande utnyttjandet och som typiskt sett innebar att gärningsmannen tog kontroll över offret för att kunna förverkliga det efterföljande utnyttjandet. Av lagförarbetena framgick också att begreppet ”ta kontroll” var det uttryck som bäst täckte in sådana situationer och förfaranden där gärningsmannen uppnått ett påtagligt inflytande över offrets handlande.⁵⁷ Såväl vissa av remissinsatserna som Lagrådet delade uppfattningen att det fanns ett behov av ett rekvisit för att avgränsa straffansvaret och undvika att bestämmelsen omfattade fall av tillfälliga eller mer ofarliga personkontakter.⁵⁸

Vid en genomgång av de avgöranden som avser människohandel väcks dock frågan om kontrollrekvisitet egentligen uppfyller det i förarbetena beskrivna syftet. I ett flertal stämningsansökningar och domar redovisas nämligen samma omständigheter i bedömningarna av om det förekommit ett användande av otillbörliga medel och om gärningsmannen tagit kontroll över offret, särskilt i mål som rör barn. Att så har kommit att bli fallet kan bl.a. förklaras av att de otillbörliga medlen och kontrollrekvisitet i förarbetena ges samma innebörd och i vissa fall exemplifieras med identiska situationer.⁵⁹

Utformningen av den nu gällande bestämmelsen om människohandel leder enligt vår mening till svårigheter att tillämpa denna. För att undvika sådana problem bör bestämmelsen innehålla endast ett rekvisit som tar sikte på det maktförhållande mellan gärningsmannen och offret som både de otillbörliga medlen och kontrollrekvisitet tar sikte på. I användandet av de otillbörliga medlen ligger att gärningsmannen på något sätt fräntar offret möjligheterna att råda över sin situation. I själva konstruktionen av människohandelsbrottet ligger också att medlen och metoderna leder till att gärningsmannen får ett övertag, vilket förklarar att den internationellt godtagna definitionen av människohandel inte innehåller något kontrollrekvisit.

⁵⁶ Prop. 2003/04:111 s. 51 och 100.

⁵⁷ Prop. 2003/04:111 s. 50.

⁵⁸ Prop. 2003/04:111 s. 100.

⁵⁹ Prop. 2001/02:124 s. 34 f. och prop. 2003/04:111 s. 66.

Efter en genomgång av hur rekvisitet om kontroll kommit att tillämpas i praxis måste det ifrågasättas om rekvisitet har någon självständig betydelse. Detta sett tillsammans med att kontrollrekvisitet i ett flertal fall inneburit att bestämmelsen inte kan tillämpas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt motiverar enligt vår mening att rekvisitet om kontroll bör utgå ur 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken.

2.6.8 Närmare om utformningen av utnyttjandesyftena

Förslag: Beträffande utnyttjandesyftena ska det nuvarande subjektiva rekvisitet ”i syfte att” utgå och ersättas med ”med uppsåt att”. Fortsättningsvis ska det för straffbarhet alltså inte längre vara nödvändigt att gärningsmannen direkt åsyftat att utnyttja offret. Det ska i stället vara tillräckligt att gärningsmannen handlat med indirekt uppsåt eller likgiltighetsuppsåt.

Vad gäller de syften med handlingarna som ingår som ett tredje moment i definitionen av människohandel överensstämmer de som nämns i uppräkningsdelen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken med de som nämns i Palermoprotokollet. I denna del av bestämmelsen vilken avser uppräkningsdelen av de åsyftade utnyttjandena föreslås ingen ändring.

I bestämmelsen i dess nuvarande lydelse sägs att gärningsmannen med vissa medel ska vidta handelsåtgärder i syfte att offret ska utnyttjas. Genom uttrycket ”i syfte att” klargörs att det krävs direkt uppsåt i förhållande till att utnyttja en person för avsett ändamål. Bestämmelsen innehåller i denna del ett preciserat skuldrekvisit. Vid samtal med åklagare har det framkommit att det preciserade skuldrekvisitet i fråga om utnyttjandesyftena i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken medför stora tillämpningssvårigheter. Att visa att gärningsmannen med direkt uppsåt vidtagit handlingar som företagits långt innan det att ett eventuellt utnyttjande ägt rum har bedömts leda till sådana svårigheter att människohandelsförfaranden i ett flertal fall kommit att rubriceras som andra brott. Enligt uppgift från åklagare har bestämmelsens utformning i denna del i ett omfattande ärende angående människohandel lett till att de delar som inte ägt rum i Sverige inte kommit att åtalas överhuvudtaget.

I samband med införandet av den tidigare och den nu gällande bestämmelsen om människohandel diskuterades huruvida också indirekt och eventuellt uppsåt i förhållande till utnyttjandesyftena borde kunna föranleda ansvar för människohandel. I förarbetena till bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål uttalades att en sådan utformning av det subjektiva rekvisitet skulle innebära ett alltför vidsträckt gärningsmannaansvar. Exempelvis skulle människosmugglare vars syfte var att tjäna pengar på andra människors förhoppningar om ett bättre liv kunna dömas för människohandel, då ett eventuellt uppsåt i förhållande till utnyttjande för sexuella ändamål inte sällan torde vara för handen. Enligt vad som då uttalades borde människohandelsbrottet vara förbehållet fall där exploateringen utgjorde huvudmotivet för gärningarna.⁶⁰

I förarbetena till den nu gällande bestämmelsen vidhölls att människohandelsbrottet endast borde omfatta de förfaranden där åtgärderna motiverades av utnyttjandesyftet.⁶¹

I anledning av de här redovisade uttalandena bör uppmärksammas de fall där enskilda personer smugglas in i Sverige med hjälp av smugglare vars huvudsakliga syfte är att tjäna pengar på att transportera enskilda, dvs. människosmuggling. Med människosmuggling avses normalt organisation av olaglig transport av människor över nationella gränser. För människosmuggling stadgas ansvar i 20 kap. 8 § utlänningslagen där det sägs att den som uppsåtligen hjälper en utlänning att olovligen komma in i eller passera genom Sverige, medlemsstat i EU, Norge eller Island döms för människosmuggling till fängelse i högst två år. Är brottet grovt döms för grov människosmuggling till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen utförts mot ersättning, utgjort ett led i verksamhet som avsett ett stort antal personer eller utförts under former som innebär livsfara för utlänningen eller annars utförts under hänsynslösa former. I bestämmelsen sägs också att för brott som är att anse som ringa döms till böter eller fängelse i högst sex månader. För försök eller förberedelse till människosmuggling och grov människosmuggling döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Människosmuggling kan utgöra ett led i människohandelsbrottet, men det sistnämnda brottet kan också genomföras genom att offren förs över gränser på ett lagligt sätt. Till skillnad från vad som gäller människohandel brukar människosmuggling anses innefatta

⁶⁰ Prop. 2001/02:124 s. 27.

⁶¹ Prop. 2003/04:111 s. 44.

någon form av frivillighet från de smugglades sida. Typiskt sett brukar smugglarens och de smugglades intressen anses sammanfalla när det gäller brottets fullbordan, även om smugglarna många gånger hänsynslöst utnyttjar offrens utsatta situation i ursprungsländerna. Offer för människosmuggling riskerar dock att utnyttjas i olika sammanhang. Särskilt kvinnor och barn utnyttjas i prostitution och annat sexuellt utnyttjande samt tvångsarbete, för att de ska kunna betala de skulder som offren regelmässigt ådrar sig när de kommer överens om att smugglingen ska genomföras.

Människosmuggling har i allt högre grad kommit att bedrivas av de kriminella organisationer som också ägnar sig åt exempelvis människohandel och narkotikasmuggling. De kriminella organisationerna koncentrerar sig sällan på en kriminell verksamhet, utan ägnar sig åt flera olika verksamheter.⁶² Narkotikasmuggling kan t.ex. kombineras med andra verksamheter, såsom människosmuggling, genom att de som smugglas tvingas bära narkotika över gränsen som delbetalning för resan. Användandet av kriminella organisationer för att underlätta människosmugglingen synes ha ökat.⁶³

I svensk lagstiftning markeras skillnaden mellan människohandel och människosmuggling bl.a. genom att brotten har olika skyddsintressen. Medan människohandelsbrottet anses riktat mot en person anses människosmugglingsbrottet riktat mot staten. Om ett förfarande är utformat på ett sätt som innebär att gärningsmannen gör sig skyldig till både människohandel och människosmuggling ska därför sedvanliga konkurrensregler tillämpas. I de fall där ett människohandelsförfarande också innefattar att gärningsmannen hjälper offret att olovligen komma in i Sverige bör således dömas för människohandel och människosmuggling i konkurrens, under förutsättning att rekvisiten för båda brotten är uppfyllda.

Fråga har emellertid uppkommit om inte vårt förslag till förändring av uppsåtsrekvisitet skulle innebära att varje människosmugglare per automatik också skulle dömas för människohandel, eftersom människosmugglare oftast inte bryr sig om vad som händer med offren.

Här bör framhållas att det av oss föreslagna subjektiva rekvisitet för straffansvar inte innebär att det är tillräckligt att uppvisa en generellt likgiltig attityd för offren för människosmuggling för att ansvar för människohandel ska kunna komma i fråga. Frågan om en

⁶² Med kriminella organisationer avser vi organisationer som ägnar sig åt kriminell verksamhet.

⁶³ Prop. 2003/04:35 s. 27–29.

gärningsman ska anses ha varit likgiltig på ett sådant sätt att det föreligger förutsättningar att döma för uppsåtligt brott måste i stället, liksom i andra fall, bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Mot det som framhållits i tidigare lagstiftningsärenden kan enligt vår mening anföras att människohandelsbrottet bör avse fall där offrets frid och frihet kränks av gärningsmannens handlingar. Förverkligandet av det eventuella utnyttjandet är, som definitionen av människohandel är utformad, av sekundär betydelse. Att en gärningsman exempelvis kan konstateras ha haft likgiltighetsuppsåt till ett utnyttjande av ett offret bör emellertid anses vara lika angeläget att bestraffa som människohandel, som de fall där det förelegat ett direkt uppsåt. Om exempelvis en person transporterar ett barn i syfte att tjäna pengar på transporten och det för denne framstår som sannolikt att offret kan komma att utnyttjas i prostitution, men denne genom sitt beteende visat sig likgiltig till förverkligandet bör också detta kunna bedömas som människohandel.

För att ett förfarande ska vara straffbart som människohandel bör det således på den subjektiva sidan sakna betydelse om gärningsmannens uppsåt i relation till utnyttjandesyftet är direkt eller indirekt eller om det är fråga om ett likgiltighetsuppsåt. För att underlätta tillämpningen av bestämmelsen i den här aktuella delen bör bestämmelsen innehålla begreppet ”med uppsåt att”.

2.6.9 Utformningen av 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken

Förslag: I 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken straffbeläggs so människohandel att föra över eller ta emot kontrollen över en person. Till följd av de ändringar som föreslås kommer situationerna i det nuvarande andra stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken att omfattas av bestämmelsens första stycke. Det nuvarande andra stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska därför utgå.

Vissa människohandelsförfaranden inleds med att det utges eller tas emot betalning för offret, dock utan att något av de medel som nämns i bestämmelsen används. För att kunna skapa en heltäckande reglering av samtliga de led som kan ingå i ett människohandelsförfarande ska även sådana transaktioner bestraffas som människohandel. En bestämmelse som kriminali-

serar affärstransaktioner av den karaktären ska därför föras in i 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken.

I 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken anges att den som i sådant syfte som anges i första stycket till annan för över kontrollen över en person eller från annan tar emot kontrollen över en person ska dömas för människohandel. Genom att föra in begreppet ”kontrollera” som en ytterligare handelsåtgärd i första stycket i bestämmelsen kommer de situationer som för närvarande regleras i andra stycket, dvs. att föra över eller ta emot kontrollen över offret, att omfattas av bestämmelsens första stycke.

Till skillnad från vad som nu är fallet enligt bestämmelsens andra stycke kommer den ändrade lydelsen att medföra att det uppställs krav på att gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel när kontrollen över ett offer förs över eller tas emot. Att ta emot eller föra över kontrollen över ett offer bör emellertid redan i dag anses innebära att gärningsmannen använt sig av något otillbörligt medel, såsom att missbruka offrets utsatta belägenhet. Vår bedömning i denna del stöds av uttalanden i förarbetena till människohandelsbrottet i dess nuvarande lydelse där det uttalas att de nu beskrivna förfarandena i sig kan sägas innefatta åtminstone ett missbruk av offrets situation.⁶⁴ Vårt förslag kommer alltså inte att medföra någon förändring i praktiken. Det nuvarande andra stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken bör därför utgå.

Inom ramen för den handlingskedja som människohandel normalt utgör förekommer förfaranden som är av människohandelskaraktär och som måste anses som lika straffvärda som människohandel i sig. Det rör sig om handlingar där någon utger ersättning för att få samtycke till att disponera över offret i människohandels-sammanhang, dock utan att den som utger eller mottar betalningen eller annan kompensation använder sig av otillbörliga medel gentemot offret. För att kunna åstadkomma en heltäckande reglering, bör det därför övervägas om bestämmelsen bör kompletteras genom att sådan inledande kontakt som beskrivits här kriminaliseras.

Av de domar som vi har gått igenom framgår att det förekommer att det utges kompensation för att få ett samtycke från en person till att offret utnyttjas. Det rör sig om renodlade affärstransaktioner, där offret vid tidpunkten för transaktionen inte är medveten

⁶⁴ Prop. 2003/04:111 s. 57.

om att denna äger rum. Kontakterna kan förekomma mellan personer som inte deltar i de senare åtgärderna och som aldrig kommer i kontakt med offret. Transaktionen utgör emellertid det första ledet i den händelsekedja som leder till att offret förlorar möjligheterna att råda över sin levnadssituation och som slutligen leder till att offret kommer att utnyttjas. Förfarandet kan t.ex. bestå i att en organisatör av människohandel betalar ersättning till föräldrar för att få ett samtycke till att disponera över deras barn. Som exempel kan också nämnas att offret genom en affärstransaktion överläts mellan två olika brottsliga organisationer. Det kan också avse situationer där en organisatör utger ersättning eller kompensation till någon i offrets släkt eller till en styvförälder till offret för att organisationen ska få hans eller hennes samtycke till att disponera över offret.

De nu beskrivna förfarandena kommer inte att omfattas av den föreslagna regleringen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. I något fall skulle handlingar av här beskriven karaktär med dagens reglering möjligtvis kunna bestraffas som förberedelse till människohandel. Förfarandet måste dock bedömas vara lika straffvärt som att vidta andra åtgärder med offret som nämns i bestämmelsen. Affärstransaktioner beträffande offret utgör också i många fall en grundläggande förutsättning för att människohandel ska kunna genomföras. I anledning härav bör de inledande handlingar som har karaktär av affärstransaktioner kunna bestraffas som människohandel. Av bestämmelsens andra stycke bör därför framgå att den som med sådant uppsåt som nämns i första stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken utger ersättning till annan för att få samtycke till ett utnyttjandet från den personen eller den som tar emot sådan ersättning kan dömas för människohandel.

Ersättningen kan vara ekonomisk eller av annat slag. I begreppet ingår också betalning med exempelvis alkohol eller narkotika, men också att lösa en annan persons skuld eller att skriva av en föreliggande skuld.

För att transaktionerna ska vara straffbara krävs självfallet att den som utger eller tar emot betalning eller annan kompensation har uppsåt i förhållande till de objektiva rekvisiten i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken.

Ett exempel på när den åsyftade regleringen kommer att kunna vara tillämplig återfinns i ett avgöranden från Hovrätten över Skåne

och Blekinge.⁶⁵ I avgörandet beskrivs hur gärningsmannen köper en fastighet som han överlåter till offrets föräldrar för att få samtycke till att disponera över offret. Föräldrarna tar emot fastigheten och lämnar sitt samtycke. Det beskrivna förfarandet skulle enligt vårt förslag föranleda ansvar för människohandel.

Den föreslagna regleringen i 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken utgör en nykriminalisering. Sådan kriminalisering måste ske med viss försiktighet och anses vara befogad att genomföra. För att det ska anses föreligga förutsättningar att kriminalisera ytterligare gärningar ska kriminaliseringen avse ett beteende som kan föranleda påtaglig skada eller fara. Det krävs också att alternativa sanktioner inte står till buds eller att sådana sanktioner inte skulle vara rationella eller kräva oproportionerligt höga kostnader. Därtill krävs att straffsanktionen ska anses vara motiverad med hänsyn till gärningens allvar och att straffsanktionen ska utgöra ett effektivt medel för att motverka det inte önskvärda beteendet.⁶⁶ Slutligen ska det i en diskussion kring nykriminalisering analyseras om rättsväsendet har resurser att klara av den belastning som kriminaliseringen innebär.⁶⁷

Som nämnts ovan är de handlingar som kriminaliseringen tar sikte på inte straffbelagda enligt nuvarande straffrättslig lagstiftning. De handlingar som beskrivs i det föreslagna andra stycket beskriver förfarandena som kan utgöra ett inledande moment i ett människohandelsförfaranden och som kan leda till livslångt lidande och förödande konsekvenser för offren. Enligt vår mening föreligger det därför ett befogat behov av den föreslagna kriminalisering för att skapa ett heltäckande och effektivt straffrättsligt skydd mot människohandel.

Den av oss föreslagna nykriminaliseringen utgör en komplettering av det nuvarande brottsbeskrivningen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken.

⁶⁵ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 januari 2006 i mål B 2429-05.

⁶⁶ Ett reformerat åklagarväsende, Del A, (SOU1992:61) s. 111.

⁶⁷ Prop. 1994/95:123 s. 55 och 1994/95 JuU2 s. 6 f.

2.6.10 Människohandel med barn

Förslag: För att straffansvar för människohandel med ett offer under 18 år ska kunna inträda krävs att gärningsmannen med ett otillbörligt medel vidtar en handelsåtgärd med uppsåt att offret ska utnyttjas för något av de syften som nämns i uppräkningslistan i bestämmelsen. För att tydliggöra barnets utsatta situation ska det av 4 kap. 1 a § tredje stycket brottsbalken framgå att den som begår en gärning som avses i bestämmelsens första stycke mot ett barn ska anses ha missbrukat barnets skyddslöshet. I praktiken innebär regleringen i 4 kap. 1 § a tredje stycket brottsbalken, sedd tillsammans med vårt förslag om att det nuvarande kontrollrekvisitet i 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken ska utgå, att det inte uppställs något krav på att gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel om offret för människohandeln är under 18 år.

Såväl Palermoprotokollet som EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) definierar människohandel avseende offer som inte fyllt 18 år, dvs. barn, på samma sätt som människohandel avseende vuxna offer, dock med den avvikelsen att det inte uppställs något krav på att gärningsmannen ska ha använt otillbörliga medel. Vad som uttalas i de internationella instrumenten motsvaras av vad som stadgas i 4 kap. 1 a § tredje stycket brottsbalken. I det fakultativa protokollet till FN:s konvention om barnets rättigheter finns en snarlik, men inte helt överensstämmande, definition av försäljning av barn. Enligt detta protokoll ska staterna kriminalisera varje handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller annan form av ersättning och som består i att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet ska utnyttjas på vissa sätt. Detta ska gälla oavsett om brottet begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om det begås på individuell basis eller i organiserad form.⁶⁸

Bestämmelsen om människohandel med barn har till sin ordalydelse varit oförändrad sedan den straffrättsliga regleringen av människohandel för sexuella ändamål infördes. De ändringar som skett i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken har emellertid kom-

⁶⁸ Beträffande de internationella instrumentens innehåll se avsnitt 2.1.

mit att påverka brottsbeskrivningen i tredje stycket. Bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål innebar att den som förmått ett barn att tåla någon handelsåtgärd för något av de beskrivna syftena skulle straffas för människohandel för sexuella ändamål. I förarbetena till bestämmelsen slogs fast att barn generellt befann sig i en så sårbar situation att alla handelsåtgärder som vidtogs mot ett barn var straffbara som människohandel.⁶⁹

I och med ändringen av bestämmelsen 4 kap. 1 a § första stycket i juli 2004 fördes begreppet kontroll in i bestämmelsens första stycke. För att någon skulle dömas för människohandel avseende ett barn kom därmed att krävas att någon företagit en handelsåtgärd som lett till att han eller hon tagit kontroll över offret för något av de i bestämmelsen angivna utnyttjandesyftena. I förarbetena sades att bestämmelsen i tredje stycket skulle kvarstå oförändrad och att ändringen i första stycket inte skulle innebära någon förändring. Att så ansågs vara fallet förklarades av att en vuxens fysiska och psykiska överläge gentemot ett barn torde anses innebära att en kontrollsituation förelåg. Vidare uttalades att kontrollen i regel borde anses ha uppkommit redan i och med att handelsåtgärderna vidtogs.⁷⁰

Utifrån vad som sägs i förarbetena kan bestämmelsen i dess tidigare och nuvarande utformning sägas innebära att alla handelsåtgärder som vidtas mot ett barn i något av de i bestämmelsen angivna syftena är straffbara som människohandel, förutsatt att gärningsmannens uppsåt täcker de objektiva rekvisiten. Vid en tolkning av bestämmelsen utifrån denna utgångspunkt ska endast i undantagsfall dömas för koppleri eller grovt koppleri när en sådan gärning rört ett barn, vilket skulle ge bestämmelsen ett mycket omfattande tillämpningsområde.

Vid en genomgång av praxis framgår emellertid att bestämmelsen inte kommit att tillämpas på det sätt som beskrivs i förarbetena. Både före och efter lagändringen 2004 har domstolarna tolkat begreppen ”förmå” och ”kontroll” på ett sätt som inneburit att de resonerat kring omständigheter som i realiteten utgör otillbörliga medel enligt 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken. Omständigheter som att offret tidigare förekommit i prostitution, hans eller hennes ekonomiska situation och personliga egenskaper har kommit att tillmätas stor betydelse vid bedömningarna.

⁶⁹ Prop. 2001/02:124 s. 28.

⁷⁰ Prop. 2003/04:111 s. 59 f. och 66.

Avsikten i både de internationella instrumenten och i de svenska lagförarbetena har varit att ge barn ett starkare straffrättsligt skydd än vuxna. Så har emellertid inte kommit att bli fallet vid domstolarnas tillämpning av bestämmelsen. Det bör därför övervägas om det inte finns anledning att utforma bestämmelsen om människohandel i den del som avser barn på ett sätt som ger en ökad tydlighet och därigenom också ökade möjligheter att beivra sådan handel.

Som framgått ovan har vi föreslagit att det inte längre ska krävas att gärningsmannen tagit kontroll över offret för att ett förfarande ska vara straffbart som människohandel. Vid en tillämpning av tredje stycket i bestämmelsen innebär detta att det straffbara området för människohandel med barn kommer att omfatta alla de förfaranden där någon kontrollerar, rekryterar, transporterar, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med uppsåt att barnet ska utnyttjas på något av de sätt som beskrivs i bestämmelsen. Den föreslagna bestämmelsens tillämpningsområde kommer därmed att överensstämma med de ursprungliga intentionerna i de förarbetena som vi redogjort för ovan.

I ett människohandelsförfarande måste ett barn alltid anses vara skyddslöst. Denna utgångspunkt motiverade införandet av den särskilda bestämmelsen om människohandel beträffande barn i de internationella instrumenten och i den svenska regleringen. För att detta tydligare ska framgå bör barn omfattas av bestämmelsens första stycke där just detta rekvisit nämns som en förutsättning för att det ska vara fråga om människohandel.

En förutsättning för att kunna förstärka det straffrättsliga skyddet för barn är att utrymmet för resonemang kring omständigheter kring barnets person och ålder minskas. För att tydliggöra barns generella behov av ett straffrättsligt skydd mot människohandel och därigenom stärka barnens rättsliga ställning bör det i lagtexten tas in en legaldefinition avseende barn. I definitionen bör komma till uttryck att varje människohandelsförfarande som riktas mot barn ska anses innebära ett missbruk av barnets skyddslösa ställning. Att ett barn alltid anses vara skyddslöst och att unga människor ges ett särskilt skydd p.g.a. sin ålder bör medföra att det fokuseras mindre på offrets situation i sitt ursprungsland än vad som sker i dag. Det kommer inte heller att finnas utrymmet för att göra olika bedömningar p.g.a. barnets ålder och barnets eget uttalande i samband med handeln.

Följderna av de ändringar som vi föreslagit kan åskådliggöras genom följande exempel. En 17-årig flicka som lever under mycket

knappa ekonomiska förhållanden i Tallinn blir kontaktad av en bekant som frågar om hon vill tjäna pengar i Sverige genom att sälja sexuella tjänster. Flickan, som tidigare varit i prostitution, svarar ja och åker till Stockholm. Resan betalas och arrangeras av flickans bekant som också ordnat lägenhet, Internetannonsering och övriga praktiska detaljer. Flickan har själv hand om sin returbiljett och har möjlighet att åka hem när hon vill. Hon hade inte heller själv ha åkt till Sverige om inte hennes bekant arrangerat resan, annonseringen och boendet. Med den av oss föreslagna lydelsen av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken kommer offrets ålder och gärningsmännens åtgärder att innebära att det förekommit ett missbruk av hennes skyddslöshet. Uppgifterna om den tidigare prostitutionen, i vilken utsträckning flickan kunnat avbryta förfarandet och om hon haft andra möjligheter till försörjning kommer inte att påverka bedömningen.

2.6.11 Offrets samtycke

Bedömning: Det är alldeles klart att offrets samtycke saknar betydelse för straffansvar. Vi finner därför inte skäl att införa en bestämmelse i 4 kap. 1 a § brottsbalken om att offrets samtycke till utnyttjandet saknar betydelse för straffansvar.

Vid våra möten och diskussioner med åklagare har det framförts att det föreligger behov av att föra in en särskild bestämmelse där det kommer till uttryck att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet inte bör tillmätas någon betydelse vid en bedömning av huruvida brott föreligger enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken. Anledningen härtill har uppgetts vara att domstolarna vid bedömningen av frågor om människohandel tillmäter offrets samtycke till utnyttjandet stor betydelse.

En genomgång av de avgöranden om människohandel som vi haft tillgång till stöder åklagarnas uppfattning. Av ett flertal av de bedömningar som redovisats i domarna framgår att domstolarna tillmätt offrets inställning till den tänkta prostitutionen stor betydelse. Att offret gått med på att prostituera sig har använts som bevisfakta både vid bedömningen av om den tilltalade använt sig av otillbörliga medel och av om kontrollrekvisitet har kunnat anses vara uppfyllt. Det förekommer också resonemang om att offret

genom sitt handlande samtyckt till utnyttjandet. Samtycket har exempelvis bestått i att offret inte avbrutit transporten till Sverige sedan offret förstått att han eller hon skulle komma att utnyttjas i prostitution och att offret inte försökt ta sig från den eller de lägenheter där utnyttjandet ägt rum. I Palermoprotokollet sägs uttryckligen att offrets samtycke till utnyttjandet saknar betydelse för det fall något av de medel som nämns där använts. I lagförarbetena till den nuvarande bestämmelsen uttalas också att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet saknar betydelse för straffansvar. I förarbetena diskuteras i vilken utsträckning betydelsen av ett samtycke från offret borde komma till uttryck i 4 kap. 1 a § brottsbalken. I propositionen anmärks att människohandelsbrottets konstruktion innebär att brottet fullbordats redan innan det att något utnyttjande kommit till stånd och att det därför saknar rättslig relevans om offret samtyckt till ett sådant utnyttjande för straffansvar för brottet.⁷¹

Som framgår av våra förslag bör människohandelsbrottet ges en ändrad utformning. Även efter denna ändring kommer brottet att vara fullbordat innan det tilltänkta utnyttjandet kommit till stånd. Bestämmelsens utformning i sig innebär att ett samtycke som lämnats sedan gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel är att anse som irrelevant. Det föreligger enligt vår mening därför inte skäl att införa en bestämmelse av den innebörden i lagtexten.

2.6.12 Fullbordanspunkten

Bedömning: Den föreslagna ändringen i 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken innebär att brottet är fullbordat i och med att gärningsmannen vidtar någon handelsåtgärd.

Brott enligt 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken är fullbordat i och med att betalningen eller vederlaget tas emot eller utges.

När ett förfarande fortskridit så långt att rekvisiten för fullbordat brott är uppfyllda har det uppnått den s.k. fullbordanspunkten. Var denna ligger beror på brottsbeskrivningen. Enligt andra bestämmelser utvidgas kriminaliseringen rörande vissa brott till att även omfatta bl.a. de fall då brottet inte blivit fullbordat men brottets

⁷¹ Prop. 2003/04:111 s. 60.

utförande har påbörjats, s.k. försöksbrott. I 23 kap. 3 § brottsbalken finns också en för försök och andra s.k. förbrott gemensam regel om straffrihet vid frivilligt tillbakaträdande. Ansvar för t.ex. försök ska enligt bestämmelsen inte ådömas den som frivilligt avbrutit gärningens utförande eller på något annat sätt frivilligt för- anlett att brottet inte fullbordats. Fullbordanspunkten utgör därvid gränsen för när ett sådant frivilligt tillbakaträdande inte längre är möjligt.

Av Palermoprotokollet och EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) framgår att brottet människohandel ska anses vara fullbordat innan det åsyftade utnyttjandet kommit till stånd. Det framgår emellertid inte när brottet dessförinnan ska anses vara fullbordat.

Enligt den gällande lagstiftningen är ett människohandelsbrott fullbordat i och med att gärningsmannen genom att ha använt sig av något av de medel som nämns i bestämmelsen vidtagit någon handelsåtgärd som inneburit att han eller hon tagit kontroll över offret. Eftersom kontrollrekvisitet enligt vårt förslag till ny lydelse av 4 kap. 1 a § brottsbalken första stycket slopas kommer fullbordanspunkten för brottet att flyttas i vissa fall. Brottet bör i stället anses som fullbordat vid den tidpunkt då gärningsmannen vidtar någon handelsåtgärd. Med en sådan lösning följer att det finns en rimlig möjlighet att undvika straffansvar genom att avbryta gärningens genomförande eller på annat sätt förhindra att brottet fullbordas. Att fullbordanspunkten flyttas innebär att ett försök till människohandel exempelvis skulle kunna föreligga i samband med en misslyckad rekrytering eller att ett offer lyckas fly i samband med inledandet av en transport.

Med beaktande av det ovan sagda bör fullbordanspunkten för människohandel enligt 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken normalt anses inträda vid tidpunkten för att betalningen eller vederlaget utges.

De handelsåtgärder som nämns i den gällande bestämmelsen och de som bör nämnas i bestämmelsen enligt vårt förslag är av olika karaktär. Åtgärder som innebär att gärningsmannen exempelvis kontrollerar eller rekryterar offret kan pågå under en längre tid, medan handelsåtgärder som exempelvis består i att gärningsmannen tar emot offret avslutas i och med att personen lämnats över. Beträffande de förstnämnda åtgärderna kommer brottet visserligen att vara fullbordat i och med att åtgärderna vidtas. Eftersom brottet i dessa fall är perdurerande börjar preskriptionstiden dock löpa

först i och med att åtgärderna har upphört. Vad gäller de sistnämnda åtgärderna eller åtgärder av liknande karaktär kommer brottet vara fullbordat i och med att åtgärden vidtas. Vid samma tidpunkt kommer också preskriptionstiden att börja löpa.

Vårt förslag som det beskrivits ovan innebär i praktiken att gärningar som tidigare har kunnats anses utgöra medhjälp i vissa fall i stället bör bedömas som gärningsmannaskap. Förslaget innebär också att vissa gärningar som för närvarande är straffbara enligt andra bestämmelser kommer att kunna bedömas som människohandel. Slutligen kommer ändringen av uppsåtsrekvisitetet att innebära att vissa gärningar som nu inte är kriminaliserade komma att bli det. Detta torde dock sakna praktisk betydelse eftersom det torde ske i ytterst marginell omfattning.

2.6.13 Straffskalor och straffmätning

Bedömning: Straffet för människohandel bör även fortsättningsvis vara fängelse i lägst två och högst tio år. Den lindrigare straffskalan i bestämmelsen bör också fortsättningsvis finnas kvar.

För människohandel stadgas fängelse i lägst två och högst tio år. Den nuvarande bestämmelsen innehåller också en lindrigare straffskala, fängelse i högst fyra år, som är tänkt att kunna tillämpas i mindre grova fall där brottets straffvärdet är lägre.

Brottet grovt koppleri har en straffskala på fängelse i lägst två år och högst åtta år. Människohandel innehåller vissa gärningsmoment som kriminaliseras som grovt koppleri, men straffvärdet för människohandel bör ofta anses vara högre.

Vid en genomgång av praxis avseende koppleri, grovt koppleri och människohandel har vi kunnat konstatera att domstolarna beträffande åtal som avser människohandel oftast tillämpar den lägre delen av straffskalan och att fängelsestraffen många gånger understiger eller överensstämmer med de straff som döms ut för grovt koppleri. I de fall människohandelsförfaranden bedömts utgöra människorov enligt 4 kap. 1 § brottsbalken eller andra brott har domstolarna dömt ut avsevärt strängare fängelsestraff.

Som vi tidigare framhållit, och vilket bör upprepas, är människohandel ett avskyvärt och cyniskt fenomen som medför för-

ödande och livslånga konsekvenser för offret. Straffansvaret för människohandel bör därför också fortsättningsvis vara förenat med en sträng straffskala.

Tillämpningsområdet för bestämmelsen om människohandel är relativt vidsträckt och straffskalan måste därför också fortsättningsvis vara sådan att den ger utrymme för en rimlig straffmätning i såväl de allvarigaste fallen som i de fall som inte kan anses som fullt lika allvarliga. Den straffskala som finns i bestämmelsen i dag ger möjlighet att på ett rimligt sätt beivra samtliga de förfaranden som bör bedömas som människohandel. De förslag till förändringar av det kriminaliserade området som vi lägger fram leder inte till att det föreligger skäl att föreslå någon ändring vad avser bestämmelsens straffskala.

Till de omständigheter som regelmässigt bör beaktas vid bedömningen av straffvärdet hör arten och omfattningen av det avsedda eller faktiska utnyttjandet, liksom vad gärningen i övrigt inneburit i form av fysiskt eller psykiskt lidande.

Ett högt straffvärde bör kunna motiveras när det är fråga om flerfaldig likartad brottslighet, såsom då en omfattande människohandelsverksamhet har avsett ett flertal offer. Ett brott bör också anses vara mer allvarligt om det riktar sig mot ett barn. Ju yngre barnet är, desto högre bör straffvärdet vara. Det bör framhållas att med "barn" avses alla personer som är under 18 år. Detta innebär att brottet ska anses allvarligare om offret snart ska fylla 18 år, än om offret fyllt 18 år.

2.6.14 Avgränsnings- och konkurrensfrågor

Bedömning: Eventuella avgränsnings- eller konkurrensfrågor bör kunna lösas med tillämpning av nu gällande bedömningsprinciper.

Människohandelsbrottet är till sin konstruktion sådant att det i stor utsträckning innefattar handlingar som även är kriminaliserade som andra brott. I samband med de flesta förfaranden som utgör människohandel kan därmed uppkomma frågor om konkurrens. I enlighet med vad som konstaterats i förarbetena till bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken bör inte avgränsnings- och konkurrensproblematiken vålla några större problem, utan den bör i stället

kunna lösas med tillämpning av sedvanliga konkurrens- och bedömningsprinciper.⁷²

De konkurrerande bestämmelser som i första hand kan aktualiseras är bestämmelserna om människorov i 4 kap. 1 §, olaga frihetsberövande i 4 kap. 2 § samt koppleri och grovt koppleri i 6 kap. 12 § brottsbalken samt människosmuggling enligt 20 kap 8 § utlänningslagen. I bestämmelsen om människohandel bör också fortsättningsvis anges att brottet ska vara subsidiärt i förhållande till människorov enligt 4 kap. 1 § brottsbalken. På motsvarande sätt bör också fortsättningsvis brottet olaga frihetsberövande anges som subsidiärt i förhållande till brottet människohandel.

Vad avser koppleri och grovt koppleri bör sådana gärningar konsumeras av 4 kap. 1 a § brottsbalken. Om ett människohandelsförfarande innefattar ett koppleri eller grovt koppleri är hela förfarandet att anse som ett brott. Om ett människohandelsförfarande innefattar ett koppleri eller grovt koppleri bör detta dock påverka gärningens straffvärde.

Vad gäller människohandelsbrottets förhållande till andra brott bör utgångspunkten vara att sedvanliga konkurrensregler ska tillämpas. Om en gärningsman t.ex. också gjort sig skyldig till annan allvarlig brottslighet, såsom våldtäkt, bör dömas för båda brotten. Samma sak gäller för andra konkurrerande brott med olika skyddsobjekt. Den som gjort sig skyldig till människohandel kan sålunda också göra sig skyldig till människosmuggling. Den som gör sig skyldig till människohandel som syftar till organhandel bör kunna dömas för grov misshandel enligt 3 kap. 6 § brottsbalken och den som gör sig skyldig till människohandel som syftar till tvångsarbete bör kunna dömas för grovt olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken.

En annan fråga är hur brott som offer för människohandel kan ha begått ska behandlas. Exempelvis kan detta avse situationer där ett offer för människohandel reser in till Sverige och därefter uppehåller sig i landet, utan att vara berättigat till inresa eller vistelse här. Av allmänna principer om att man inte kan göras ansvarig för brott som riktar sig enbart mot den egna personen, följer att en person inte kan göras straffrättsligt ansvarig för delaktighet i den människohandel för vilken personen själv är ett offer. Detta gäller dock endast i den mån delaktigheten enbart innefattar gärningar som riktar sig mot personen själv, såsom brott mot utlännings-

⁷² Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m. (Ds 2003:45) s. 181.

lagen. Det gäller således inte brottsliga gärningar som riktar sig mot något annat gärningsobjekt. Frågan om straffrättsligt ansvar för offret för sådana brott får i stället avgöras utifrån en bedömning av om gärningen från offrets sida var en uppsåtlig frivillig handling som offret själv hade kontroll över.⁷³ I vilken omfattning ett offer för människohandel ska kunna ställas till svars för gärningar som han eller hon begår i samband med utnyttjandet har diskuterats internationellt och behandlas i artikel 26 i Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor, ETS nr 197.

I detta sammanhang bör framhållas att en gärningsman begår ett människohandelsbrott enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken i förhållande till varje offer. Om ett människohandelsförfarande innefattar handel med flera offer är det alltså fråga om flera brott. Vid den genomgång av domar som vi redovisat i avsnitt 2.4 framgår att varken åklagarna eller domstolarna har uppmärksammat denna problematik. Påföljden i domarna har i stället bestämts utifrån att varje människohandelsförfarande i sig utgör ett brott, oavsett förfarandets omfattning. Enligt vår uppfattning är det viktigt att framhålla att bedömningen i den frågan bör vara en annan, vilket innebär att gärningsmännen bort ådömas en betydligt strängare påföljd.

2.6.15 Kan ett offer för ett människohandelsförfarande betraktas som målsägande om förfarandet åtalas eller bedöms som koppleri eller grovt koppleri?

Bedömning: Ett offer för ett människohandelsförfarande bör normalt sett vara att anse som målsägande även om förfarandet åtalas eller bedöms som koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Frågan om offret har ställning som målsägande måste dock i sista hand avgöras i varje enskilt fall.

Som vi redogjort för tidigare har det vid våra diskussioner med åklagare framgått att en mycket stor del av människohandelsförfaranden som förekommit sedan människohandelsbrottet infördes åtalats och av domstolar bedömts som koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Att man inom rättsväsendet valt att betrakta främst grovt koppleri som ett alternativbrott till människohandel kan få konsekvenser för offret för människohandels-

⁷³ Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m. (Ds 2003:45) s. 181.

förfaranden, bl.a. p.g.a. att brotten har olika skyddsintressen. Medan människohandelsbrottet är ett brott mot den enskilde, är grovt koppleri ett brott som riktas mot staten. Det nu sagda har enligt uppgift från åklagare fått till följd att de offer för människohandel där förfarandena åtalats som koppleri eller grovt koppleri i en del fall hanterats som vittnen, vilket bl.a. medfört att de inte fått möjlighet att biträda åtalet, yrka ersättning inom ramen för brottmålsprocessen eller få biträde av målsägandebiträde. Ett ytterligare problem som vi uppmärksammas på är att det har varit oklart vad som gäller i de fall där ett förfarande åtalats för människohandel, men där förfarandet bedömts som grovt koppleri i tingsrätten och domen överklagats till högre instans. Under sådana förhållanden kan offret, enligt uppgift från åklagare, ”byta skepnad” från målsägande till vittne i de olika instanserna.

Vid samtal med domare och åklagare som handlagt ärenden om människohandel har det sistnämnda problemet i de flesta fall inte inneburit några praktiska nackdelar för offren. Om offret betraktats som målsägande vid tingsrätten har han eller hon inte kommit att betraktas som vittne i hovrätten även om målet där rört grovt koppleri. Synpunkterna stöds av de avgöranden som vi gått igenom.

Även i de mål där åklagare valt att åtala ett människohandelsförfarande som grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken kan emellertid fråga uppkomma om offret bör betraktas som målsägande eller vittne. Av 20 kap. 8 § rättegångsbalken framgår att målsägande är den mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada. Bestämmelsen räknar med tre alternativa kategorier av målsägande, men de tre angivna fallen utesluter inte på något sätt varandra. Några förarbetsuttalanden angående den närmare innebörden av bestämmelsen har inte gjorts. Bestämmelsen har däremot diskuterats i såväl litteraturen som rättspraxis.

Av litteraturen framgår att det första ledet i målsägandedefinitionen innebär att målsäganderätt bör tillkomma den person som är bärare av det intresse som skyddas genom den straffbestämmelse som gärningsmannen brutit mot (läran om brottets skyddsintresse). Även om ett brott är primärt riktat mot t.ex. staten eller allmänheten kan det dock vara i så hög grad riktat mot en enskild person, att denne trots brottets skyddsintresse är att anses som målsägande enligt första ledet i definitionen.⁷⁴ Det andra ledet i

⁷⁴ Ekelöf, Per-Olof, Rättegång II, 7 uppl., s. 67 och NJA 1999 s. 556.

målsägandedefinitionen anses i vissa fall bara vara av intresse om det första ledet i definitionen inte ger vägledning. Det råder dessutom delade meningar om andra ledets innebörd. Vissa hävdar att målsäganderätt med hänvisning till andra ledet skulle kunna erkännas i större omfattning än vad läran om brottets skyddsintresse anger. Det sista ledet i definitionen torde innebära att den som är skadeståndsberättigad p.g.a. att brott har förövats bör kunna anses som målsägande om inte särskilda skäl kan åberopas mot detta. Det sistnämnda ledet i definitionen torde till stor del täckas av det första ledet.⁷⁵

För att avgöra frågan vem eller vad en bestämmelse avser att skydda kan viss ledning fås av var det aktuella brottet är placerat i brottsbalken. Koppleriparagrafen har placerats i 6 kapitlet brottsbalken, trots att den inte i samma mån som övriga brott i kapitlet har utformats som ett brott mot person. När bestämmelserna om koppleri skulle överföras från den då gällande strafflagen till den nya brottsbalken anförde Straffrättskommittén bl.a. att det i fråga om koppleribrotten kunde göras gällande att främjande av sexuellt umgänge mellan andra egentligen inte innefattade något brott mot person, utan närmaste utgjorde ett brott mot allmän ordning och anständighet. Sutenörskap borde däremot uppfattas som ett brott mot person. Med hänsyn särskilt till att de nämnda inbördes något olika gärningstyperna ansågs kunna sammanföras i en gemensam straffbestämmelse om koppleri och då denna bestämmelse till väsentlig del var avsedd att bereda straffrättsligt skydd för enskilda personer mot demoralisering och förförelse, var det naturligt att ta upp bestämmelsen i kapitlet om sedlighetsbrott.⁷⁶ I litteraturen har, mot bakgrund av Straffrättskommitténs uttalanden, dragits bl.a. följande slutsatser om hur målsäganderettsfrågan ska bedömas vid olika situationer av koppleri.⁷⁷ I de fall gärningsmannen på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar annans prostitution, bör den som prostituerar betraktas som målsägande, dvs. det är fråga om brott mot person. Samma sak gäller om gärningsmannen genom en mer varaktig psykisk påverkan, dvs. en påverkan som inte är av rent tillfällig art, bidrar till att en annan person fattar ett beslut om att prostitueras. Mer tveksamt är det i de fall där någon främjar annans prostitution. Främjande som består i att någon lämnar anvisningar till adresser eller verksamt bidrar till att någon annan beslutar sig

⁷⁵ Barnet i fokus, En skärpt lagstiftning mot barnpornografi (SOU 2007:54) s. 311 f.

⁷⁶ Straffrättskommittén (SOU 1953:14) s. 228.

⁷⁷ Heuman, Lars, Målsägande, 1973, s. 463 f.

för att fortsätta att eller påbörja prostitution genom att t.ex. hyra ut en lägenhet bör inte medföra någon målsäganderätt.⁷⁸

Sammanfattningsvis anser vi att en tillämpning av läran om brottets skyddsintresse leder till slutsatsen att ett offer för ett förfarande som innehåller de drag som är utmärkande för människohandel ska anses som målsägande vid koppleribrott enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. I vart fall ska offret vara att betrakta som målsägande med hänvisning till att han eller hon blivit förnärad av brottet. För offer för ett sådant förfarande har det således i detta avseende inte någon betydelse om förfarandet åtalas som koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken eller människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken. Offrets målsäganderätt ska inte heller påverkas av om domstolarna väljer att rubricera förfarandena som koppleri, grovt koppleri eller människohandel i olika instanser. Det måste dock i sista hand avgöras i varje enskilt fall om offret intar målsägandeställning. Det är angeläget att åklagarens gärningsbeskrivning innehåller alla de omständigheter som kan vara av betydelse vid en bedömning.

2.6.16 Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen

Bedömning: De föreslagna ändringarna kommer inte i konflikt med den grundlagsfästa tryck- och yttrandefriheten.

I våra direktiv anges att vi vid utformningen av eventuella förslag bör beakta hur förslagen förhåller sig till den grundlagsfästa tryck- och yttrandefriheten, främst vad avser spridnings- och etableringsfriheten beträffande pornografi.

Frågor om hur kriminalisering av användandet av vuxna människor som aktörer vid framställning av pornografi har diskuterats i olika sammanhang, både vad gäller lagstiftningsarbeten som avsett straffansvar för människohandel och frågor om koppleri. Vad gäller straffansvaret för människohandel har diskussionerna rört huruvida ett sådant ansvar som inte innebär något krav på otillbörliga medel skulle kunna komma i konflikt med tryck- och yttrandefriheten. Om kravet på sådana medel tas bort skulle detta kunna leda till en

⁷⁸ Sexualbrotten, Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU2001:14) s. 287 f.

indirekt kriminalisering bl.a. av framställning av pornografi, som i dag inte är straffbelagd.⁷⁹

De av oss föreslagna ändringarna i bestämmelsen om människohandel kommer inte att innebära att kravet på att gärningsmannen använt sig av vissa otillbörliga medel utgår och därmed heller inte att bestämmelsens tillämpningsområde utvidgas på ett sätt som skulle kunna komma att stå i strid med de här aktuella grundlagsfästa friheterna. Vi gör samma bedömning beträffande de ändringar som vi föreslår för att stärka det straffrättsliga skyddet för barn som är offer för människohandel.

⁷⁹ Sexualbrotten, Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14) s. 411 f.

3 Uppehållstillstånd för offer för människohandel

3.1 Nu gällande ordning

3.1.1 Utlänningslagen (2005:716)

Den 31 mars 2006 ersattes den tidigare utlänningslagen (1989:529) med en ny utlänningslag. Den nya lagen föregicks av ett lagstiftningsarbete som innebar att lagen arbetades om, såväl vad avsåg lagens disposition som utformningen av enskilda bestämmelser. I de delar där vi refererar till den äldre utlänningslagen anger vi särskilt att det är den lagstiftningen som avses. I övriga fall där utlänningslagen anges avser vi den utlänningslag som trädde i kraft i slutet av mars 2006.

Avsnittet om den nu gällande ordningen är baserat på uppgifter från prop. 1996/97:25, Svensk migrationspolitik i globalt perspektiv, prop. 2004/05:170, Ny instans- och processordning i utlännings- och medborgarskapsärenden, prop. 2006/07:53, Genomförande av EG-direktivet om offer för människohandel samt Utlänningslagstiftningen i ett domstolsperspektiv, Slutbetänkande av Utlänningslagstiftningskommittén (SOU 2004:74).

3.1.1.1 Flyktingar och skyddsbehövande i övrigt

Enligt 5 kap. 1 § utlänningslagen har flyktingar och skyddsbehövande i övrigt som befinner sig i Sverige rätt till uppehållstillstånd. Med flykting avses enligt 4 kap. 1 § utlänning som befinner sig utanför det land där han eller hon är medborgare, därför att han eller hon känner en välgrundad fruktan för förföljelse p.g.a. sin ras, nationalitet, religiös eller politisk uppfattning eller p.g.a. kön, sexuell läggning eller annan tillhörighet till en viss samhällsgrupp och

inte kan, eller p.g.a. fruktan inte vill, begagna sig av detta lands skydd. Detta gäller oberoende av om det är landets myndigheter som är ansvariga för att utlänningen utsatts för förföljelse eller om dessa inte kan antas erbjuda trygghet mot förföljelse från enskilda. Som flykting ska även anses en utlänning som är statslös och som av samma skäl befinner sig utanför det land där han eller hon tidigare haft sin vanliga vistelseort, och inte kan eller inte vill återvända dit.

I 4 kap. 2 § utlänningslagen sägs att utlänning som inte omfattas av definitionen i 4 kap. 1 § kan vara att anse som skyddsbehövande i övrigt. För att en sökande ska omfattas av definitionen i 2 § krävs att han eller hon befinner sig utanför det land som han eller hon är medborgare i, därför att han eller hon känner välgrundad fruktan för att straffas med döden eller utsättas för kroppsstraff, tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning eller behöver skydd p.g.a. en yttre eller inre väpnad konflikt eller p.g.a. andra svåra motsättningar i hemlandet känner välgrundad fruktan att utsättas för allvarliga övergrepp eller inte kan återvända till sitt hemland p.g.a. en miljökatastrof. Motsvarande gäller för en statslös utlänning som befinner sig utanför det land där han eller hon tidigare har haft sin vanliga vistelseort.

Både i 4 kap. 1 och 2 §§ utlänningslagen ges ett uttryckligt skydd mot övergrepp. Bestämmelserna är emellertid inte avsedda att överlappa varandra i detta avseende.

Med begreppet ”förföljelse” i 4 kap. 1 och 2 §§ utlänningslagen avses varje form av allvarigare kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Som framgått ovan krävs det inte att förföljelsen utgår från staten. Det väsentliga vid en bedömning av om förutsättningarna är uppfyllda är i stället om den enskilde riskerar förföljelse.

I 4 kap. 2 § utlänningslagen sägs att de övergrepp som omfattas av bestämmelsen måste vara allvarliga. Övergreppen kan t.ex. bestå i repressalier, rättsövergrepp och trakasserier. Det kan röra sig om såväl godtyckliga som systematiska övergrepp som det till följd av maktförhållandena i landet inte finns möjlighet för den enskilde att skydda sig mot eller få rättelse för, såsom oproportionerliga straff, misshandel, sexuella övergrepp eller social utstötning. Inte heller sådana övergrepp behöver nödvändigtvis härröra från en stat, utan kan lika väl ha begåtts av någon enskild aktör.¹

¹ Prop. 2004/05:170 s. 274.

Även om en sökande av uppehållstillstånd kan konstateras vara flykting eller skyddsbehövande i övrigt får uppehållstillstånd vägras enligt vissa i 5 kap. 1 § andra stycket utlänningslagen angivna grunder. Så kan exempelvis vara fallet om det p.g.a. sökandens tidigare verksamhet, med hänsyn till rikets säkerhet eller sökandens brottslighet finns särskilda skäl att inte bevilja uppehållstillstånd.

3.1.1.2 Uppehållstillstånd på grund av synnerligen ömmande omständigheter

Utöver vad som sägs i 5 kap. 1 § utlänningslagen kan uppehållstillstånd beviljas en utlänning om det vid en samlad bedömning av hans eller hennes situation enligt 5 kap. 6 § föreligger sådana synnerligen ömmande omständigheter att han eller hon bör tillåtas stanna i Sverige. Vid bedömningen ska särskilt beaktas sökandens hälsotillstånd, anpassning till Sverige och situation i hemlandet. Ett uppehållstillstånd enligt den sistnämnda bestämmelsen kan endast beviljas om det inte föreligger förutsättningar att bevilja uppehållstillstånd enligt någon annan bestämmelse i utlänningslagen.

Med begreppet "hälsotillstånd" avses i 5 kap. 6 § hela hälsoskalan, graden av friskhet, sjukdom och funktionsförmåga. Vid en bedömning av om det p.g.a. utlänningens hälsotillstånd föreligger synnerligen ömmande omständigheter ska beaktas om det finns adekvat vård att få i Sverige och om vården skulle kunna leda till ett påtagligt och varaktigt resultat. Det ska också beaktas om utlänningen kan erhålla samma vård i sitt hemland eller i något annat land som utlänningen kan skickas till. I detta sammanhang ska beaktas de ekonomiska konsekvenser som kan uppkomma här.

Enligt bestämmelsen i 5 kap. 6 § andra punkten ska även beaktas om utlänningen anpassat sig till svenska förhållanden under vistelsetiden i Sverige. I detta sammanhang är det främst utlänningens anknytning till Sverige som ska tillmätas betydelse. Endast den omständigheten att utlänningen vistats här under en längre tid kan inte ensamt utgöra grund för att han eller hon kan sägas ha anpassat sig till svenska förhållanden. Det ligger emellertid i sakens natur att utlänningen måste ha vistats en viss tid här för att sådan anpassning som avses i 5 kap. 6 § utlänningslagen ska kunna uppkomma. I detta sammanhang ska även beaktas i vilken utsträckning utlänningen har någon anknytning till hemlandet. Sådan anknytning kan exempelvis föreligga om utlänningen fortfarande har familj i hem-

landet eller om han eller hon vistats där under lång tid. Den anpassning till svenska förhållande som nämns i 5 kap. 6 § tar normalt endast sikte på anpassning som uppkommit under en laglig vistelse här.

Slutligen sägs i bestämmelsen i 5 kap. 6 § utlänningslagen att det kan finnas andra omständigheter som kan beaktas vid en samlad bedömning av om det föreligger synnerligen ömmande omständigheter. I förarbetena till bestämmelsen nämns som exempel på sådana omständigheter att utlänningen är föremål för social utstötning, att utlänningen är traumatiserad till följd av tortyr eller liknande svåra upplevelser i hemlandet eller att utlänningen har varit utsatt för ett människohandelsförfarande.²

Vid en bedömning av om det föreligger synnerligen ömmande omständigheter ska även vägas in omständigheter som talar mot att bevilja uppehållstillstånd. I 5 kap. 17 § utlänningslagen anges som omständigheter som särskilt ska beaktas vid en sådan bedömning att utlänningen gjort sig skyldig till brottslighet eller brottslighet i förening med annan misskötsamhet. För att brottslighet ska kunna utgöra skäl för att vägra utlänningen uppehållstillstånd krävs att det ska finnas en lagakraftvunnen dom som avser fängelsestraff av inte alltför kort varaktighet. Vid bedömningen ska beaktas hur långt fängelsestraff som dömts ut och vilken gärning det har varit fråga om. Om det rör sig om brottslighet i ett annat land måste även hänsyn tas till att straffmätningen för samma brott kan skilja sig avsevärt mellan olika länder. Bedömningen bör i sådana situationer ske med utgångspunkt i vilket straff som sannolikt skulle ha dömts ut i Sverige. Misskötsamhet bör endast beaktas när det är fråga om brottslighet som ligger på gränsen till vad som ensamt kan hindra ett beviljande av uppehållstillstånd. Det måste då vara fråga om förhållanden som är otvetydigt konstaterade, såsom att utlänningen erkänt en gärning som kan komma att leda till en fällande dom. Vid bedömningen enligt 5 kap. 17 § utlänningslagen ska de skäl som utlänningen åberopar för att beviljas tillstånd vägas mot de skäl som talar mot att tillstånd beviljas. Ju starkare skälen för tillstånd är, desto grövre misskötsamhet måste det vara fråga om för att uppehållstillstånd ska vägras.

I 5 kap. 6 § andra stycket utlänningslagen stadgas att barn, dvs. en person under 18 år, kan beviljas uppehållstillstånd på de i bestämmelsen angivna grunderna även om de omständigheter som

² Prop. 2004/05:170 s. 192.

kommer fram inte är av samma allvar eller tyngd som krävs för att tillstånd ska beviljas en person över 18 år. Den särskilda regleringen beträffande barn är avsedd att förtydliga de allmänna bestämmelserna om barns rättigheter som finns i 1 kap. 10 och 11 §§ utlänningslagen, där det betonas att det vid en bedömning särskilt ska beaktas omständigheter som rör barnets bästa, hälsa och utveckling. Vidare sägs att barn ska höras i frågor om uppehållstillstånd, under förutsättning att det inte är olämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad. Den särskilda regleringen beträffande barn innebär därmed att en bedömning enligt 5 kap. 6 § första stycket ska ske utifrån barnets bästa och att barn som är i stånd att bidra med egna åsikter ska ha rätt att uttrycka dessa i de frågor som rör barnet.

3.1.1.3 Tidsbegränsade uppehållstillstånd till målsägande och vittnen

I 5 kap. 15 § utlänningslagen ges en möjlighet att bevilja tidsbegränsade uppehållstillstånd. Bestämmelsen i 5 kap. 15 § utlänningslagen tillkom för att underlätta lagföring av brott genom att målsägande och vittnen ska tillåtas stanna i Sverige. Till följd av rådets direktiv 2004/81/EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de berörda myndigheterna, ändrades bestämmelsen i 5 kap. 15 § utlänningslagen den 1 juli 2007. Av bestämmelsens nuvarande utformning framgår att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader kan meddelas om vissa i lagtexten angivna förutsättningar är uppfyllda. De krav som ställs i 5 kap. 15 § är att uppehållstillståndet behövs för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmål ska kunna genomföras, att utlänningen klart visat sin vilja att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna, att utlänningen brutit alla förbindelser med de personer som är misstänkta för brott som förundersökningen avser och att hänsyn till den allmänna ordningen och säkerheten inte talar emot att tillstånd beviljas.

Av bestämmelsens lydelse framgår att det är ett grundläggande krav för ett tidsbegränsat uppehållstillstånd att det finns ett behov av att utlänningen stannar kvar här för att medverka vid förundersökningen eller huvudförhandlingen i ett brottmål. Det åligger för-

undersökningsledaren att bedöma vilken betydelse utlänningen kan få för utredningen. I bestämmelsen ställs även upp ett direkt krav på att utlänningen klart ska ha visat sin vilja att samarbeta för att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd ska beviljas. Samarbetskravet innebär inte att utlänningen måste lämna uppgifter som direkt styrker åklagarens sak. Förundersökningsledarens bedömning måste i stället grundas såväl på de uppgifter utlänningen lämnat som på vad som i övrigt kan ha kommit fram. Förundersökningsledarens bedömning av om kriteriet är uppfyllt bör vara av avgörande betydelse vid Migrationsverkets prövning.

Som ytterligare villkor för att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § utlänningslagen ska beviljas krävs att utlänningen brutit alla förbindelser med de misstänkta gärningsmännen. Omständigheten att kontakterna brutits förutsätts minska risken för att beroendeförhållandet till gärningsmännen påverkar utlänningen att inte fullfölja samarbetet med myndigheterna. Vid en bedömning av om utlänningen verkligen brutit kontakten med gärningsmännen bör förundersökningsledarens uppfattning vara avgörande vid Migrationsverkets prövning. I de fall där utlänningen är barn som står i ett starkt beroendeförhållande till gärningsmännen ska alltid barnets bästa sättas i främsta rummet.

Om de nu nämnda omständigheterna är för handen ska ett tidsbegränsat uppehållstillstånd beviljas under förutsättning att utlänningen inte utgör ett hot mot allmän ordning och skyddet av den inre säkerheten.

Bestämmelsens tillämpningsområde är inte begränsat till rättsprocesser som avser någon särskild typ av brottslighet. Ett tidsbegränsat uppehållstillstånd kan således beviljas under förundersökningar som rör alla slags brott. En ansökan om ett tidsbegränsat uppehållstillstånd ska lämnas in till Migrationsverket av förundersökningsledaren i den brottsutredning där målsäganden eller vittnet förekommer.

Enligt 5 kap. 15 § andra stycket utlänningslagen kan en utlänning beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om 30 dagar för att kunna återhämta sig och för att ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna. Ansökan ska göras av förundersökningsledaren. I en situation där förundersökningsledaren har svårt att bilda sig en uppfattning om utlänningens vilja att samarbeta med myndigheterna kan det finnas särskilda skäl att ansöka om ett förlängt uppehållstillstånd för betänketid i avvaktan på att klarhet nås i frågan.

I 5 kap. 15 § utlänningslagen anges att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd gäller för minst sex månader. Däremot föreskrivs ingen yttersta tidsgräns för hur länge ett tidsbegränsat uppehållstillstånd kan gälla.

Enligt uppgifter från Migrationsverket har det fr. o m. införandet av bestämmelserna om tidsbegränsade uppehållstillstånd i oktober 2004 t.o.m. februari 2007 beviljats 58 tidsbegränsade uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § utlänningslagen. Hur stor andel som beviljats offer för människohandel har emellertid inte varit möjligt att klarlägga. Det har inte heller varit möjligt att genom Migrationsverkets statistik klarlägga om någon ansökan som avsett ett offer för människohandel lämnats utan bifall. Efter förfrågan från utredningen har RKP hämtat in uppgifter från polis och åklagare som varit förundersökningsledare i människohandelsärenden. Av de uppgifterna framgår att samtliga offer för människohandel som efter ansökan av förundersökningsledaren önskat få tidsbegränsat uppehållstillstånd beviljats tillstånd.

3.2 Något om regleringen i andra länder

I Danmark finns en ordning som liknar den som regleras i 5 kap. 15 § utlänningslagen om tidsbegränsade uppehållstillstånd. Regleringen innebär att om det är av väsentlig betydelse för en förundersökning eller utredning i ett brottmål kan en utlänning få stanna med stöd av ett tillfälligt uppehållstillstånd. Ett sådant uppehållstillstånd beviljas endast p.g.a. utredningsarbetet och efter ansökan av polis, åklagare eller domstol.

I Finland kan en utlänning som är offer för människohandel beviljas tillfälligt uppehållstillstånd om det p.g.a. förundersökning eller domstolsbehandling är motiverat att sökanden vistas i Finland, om sökanden är beredd att samarbeta med myndigheterna för att de som misstänks för människohandel ska kunna gripas samt om sökanden inte längre har förbindelser med de personer som är misstänkta för människohandel. Om utlänningen befinner sig i en särskilt utsatt ställning, kan permanent uppehållstillståndet beviljas oberoende av om de nu nämnda förutsättningarna är uppfyllda. Om en utlänning beviljas tillfälligt uppehållstillstånd kan det förhållandet inte ligga till grund för att hans eller hennes familj beviljas permanent uppehållstillstånd p.g.a. anknytning.

Innan ett uppehållstillstånd beviljas kan utlänningen ges betänketid på minst trettio dagar och högst sex månader. Under betänketiden ska utlänningen besluta om han eller hon kommer att samarbeta med myndigheterna. Betänketiden kan avbrytas om utlänningen frivilligt och på eget initiativ återupptar kontakten med de personer som är misstänkta för människohandel.

I Norge kan offer för människohandel beviljas uppehållstillstånd i högst sex månader. Tidigare benämndes sådana uppehållstillstånd för "refleksjonsperiode" och kunde då beviljas i högst 45 dagar. För att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd i högst sex månader ska beviljas krävs inte att det är klarlagt att utlänningen är offer för människohandel. Det krävs inte heller att det finns någon polisanmälan beträffande människohandel, utan det är i stället tillräckligt att utlänningen kan antas varit utsatt för människohandel och att han eller hon är beredd att ta emot den hjälp som erbjuds. Om utlänningen kan konstateras ha varit offer för ett människohandelsförfarande och det finns en polisanmälan kan utlänningen beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd i högst ett år åt gången. De nu nämnda uppehållstillstånden kan endast beviljas under förutsättning att polisen har inlett efterforskningar och utlänningens vistelse i Norge är en nödvändig förutsättning för rättsprocessen. Efter det att det tidsbegränsade uppehållstillståndet löpt ut finns möjlighet att ansöka om uppehållstillstånd enligt de sedvanliga bestämmelserna, som vanligtvis förutsätter att det föreligger starka mänskliga hänsyn eller att utlänningen har fått en särskild anknytning till Norge.

I Belgien kan enligt uppgift en kvinna som utsatts för människohandel beviljas betänketid under 40 dagar för att hon ska kunna bestämma om hon vill anmäla att hon utsatts för människohandel och om hon är villig att samarbeta med myndigheterna. Bestämmer sig kvinnan för att samarbeta måste försäkra detta skriftligt. Därefter kan kvinnan beviljas uppehållstillstånd under ett år eller till dess dom meddelas.

Även i Nederländerna, Italien och Spanien finns en ordning som innebär att offer för människohandel kan beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd.

3.3 Tidigare lagstiftningsärenden i fråga om uppehållstillstånd för offer för människohandel

3.3.1 Anhörigkommitténs slutbetänkande, Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69)

I Anhörigkommitténs slutbetänkande, Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69), föreslog kommittén att det skulle införas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för offer för människohandel för att offren skulle kunna stanna kvar i Sverige under rättsprocessen. I betänkandet diskuterades även möjligheten att införa en ordning som innebar att offer för människohandel skulle kunna beviljas permanenta uppehållstillstånd.

Enligt kommittén kunde det inte anses självklart att införa en särskild ordning som innebar att offer för människohandel skulle beviljas permanenta uppehållstillstånd. Kommittén framhöll att ett beviljande av ett permanent uppehållstillstånd kunde leda till följdansökningar från offrets familj och att åtagandet från statens sida skulle bli större än vid ett tidsbegränsat uppehållstillstånd. Vidare framhölls att en ordning med permanenta uppehållstillstånd kunde användas som lockbete för ett offer att ansöka om tidsbegränsade uppehållstillstånd och medverka i en brottsutredning. Vad som framkom under kommitténs arbete innebar dock att det kunde finnas tillfällen då offrets situation kunde utgöra skäl av humanitär art för att bevilja ett permanent uppehållstillstånd. Ett sådant tillstånd borde enligt kommittén kunna beviljas redan med stöd av den då gällande bestämmelsen i 2 kap. 4 § första stycket femte punkten utlänningslagen (1989:529).

Även i den efterföljande propositionen 2003/04:35, Människosmuggling och tidsbegränsat uppehållstillstånd för målsägande och vittnen m.m., uttalade regeringen att de regler som fanns i den dåvarande utlänningslagen var fullt tillräckliga för att omfatta de situationer som kunde uppkomma vid en prövning av beviljande av ett permanent uppehållstillstånd för offer för människohandel. Några ytterligare bestämmelser som tog sikte på just den situationen ansågs därför inte behövas.³

³ Prop. 2003/04:35 s. 73.

3.3.2 Socialförsäkringsutskottets betänkande 2005/06:SfU4

I samband med riksdagsbehandlingen av regeringens proposition 2005/06:6, Flyktingskap och förföljelse p.g.a. kön eller sexuell läggning, diskuterades frågan om permanenta uppehållstillstånd för offer för människohandel. I det efterföljande betänkandet från socialförsäkringsutskottet anförde utskottet att det i samband med behandlingen av regeringens proposition 2003/04:35, Människosmuggling och tidsbegränsat uppehållstillstånd för målsägande och vittnen m.m., hade uttalats att den som medverkat i en process rörande allvarlig brottslighet och som på ett substantiellt sätt bidragit till att någon lagförts, för t.ex. människosmuggling eller människohandel, borde kunna ges ett permanent uppehållstillstånd. Enligt utskottet hade sådana personer i regel utsatts för stor fara och skulle beredas skydd. Utskottet motsatte sig däremot att enbart det faktum att en utlänning varit utsatt för brott automatiskt skulle leda till att ett permanent uppehållstillstånd beviljades. Därtill kom att det varken enligt de dåvarande reglerna eller enligt den nuvarande utlänningslagen fanns något hinder för personer som beviljats tidsbegränsat uppehållstillstånd som vittne eller målsägande, att själva ansöka om uppehållstillstånd på andra grunder än de som förundersökningsledaren åberopat.

I betänkandet, i den del som här är av intresse, angavs att utskottet inte ändrat uppfattning i frågan men att det borde införas en särskild bestämmelse i den nya utlänningslagen som innebar att den som aktivt medverkat i rättsprocessen genom att ställa upp som vittne eller medverka som målsägande skulle kunna beviljas permanent uppehållstillstånd i Sverige om personen i fråga till följd härav var i behov av skydd här.

Riksdagen biföll utskottets förslag till riksdagsbeslut den 30 november 2005.⁴

⁴ Rskr. 2005/06:71.

3.4 Överväganden och förslag

Bedömning och förslag: De möjligheter att bevilja permanent uppehållstillstånd som finns i utlänningslagen (2005:716) är tillräckliga för att tillgodose behovet av att bevilja sådana uppehållstillstånd för offer för människohandel som aktivt medverkat som vittne eller målsägande och till följd därav är i behov av skydd här. Något behov av ytterligare bestämmelser inom skyddsområdet som tar sikte på just den situationen föreligger inte enligt vår mening. Däremot bör bestämmelsen i 5 kap. 6 § utlänningslagen förtydligas genom att det i bestämmelsen uttryckligen sägs att det vid en bedömning särskilt ska beaktas om utlänningen utsatts för människohandel.

Enligt våra direktiv har vi att utreda om det bör skapas en möjlighet att bevilja permanenta uppehållstillstånd för offer för människohandel eller närliggande brottslighet under förutsättning att han eller hon medverkat i rättsprocessen som vittne eller målsägande förutsatt att offret till följd härav är i behov av skydd i Sverige. I den beskrivning som sammanfattar uppdraget förtydligas att den hotbild som avses ska ha uppkommit p.g.a. offrets medverkan i processen.

För att kunna diskutera behovet och utformningen av en ny bestämmelse som innebär särskilda möjligheter för utlänningar som är offer för människohandel att beviljas permanent uppehållstillstånd bör först analyseras vilket eller vilka intressen som bör kunna motivera sådana utökade möjligheter. Enligt vårt sätt att se det är det två syften som bör kunna leda till en förändrad reglering. Det första intresset är hänförligt till utlänningen och syftar till att tillvarata hans eller hennes intresse av att i egenskap av offer för människohandel kunna stanna här för exempelvis kunna få skydd, genomgå rehabilitering eller bygga upp en ny tillvaro, medan det andra är hänförligt till statens intresse av att kunna utreda och lagföra människohandelsbrott.

De domar som vi redovisat i avsnitt 2.4 och som finns refererade i bilaga 3 och de beslut som meddelats av Migrationsverket och Migrationsdomstolen, Länsrätten Skåne, beträffande permanenta uppehållstillstånd till utlänningar som är offer för människohandel ger en mycket mörk bild av utlänningarnas situation såväl under

som efter själva människohandelsförfarandet.⁵ Övergreppen mot offren pågår under lång tid och i många fall lever de, och även deras familjer, under ständiga hot från kriminella i ursprungslandet eller från gärningsmännen. De redan miserabla levnadsomständigheterna som utgjort en förutsättning för rekryteringen hindrar ofta offren från att skapa ett nytt liv och från att återhämta sig fysiskt och psykiskt. Förutsättningarna att i ursprungsländerna själva skapa en fungerande tillvaro där offren får den vård och rehabilitering som de är i behov av oftast obefintliga.

Redan nu finns möjligheter att bevilja permanent uppehållstillstånd om utlänningen utsatts för exempelvis hot, trakasserier eller förnedrande behandling. Denna möjlighet finns om utlänningen är att anse som flykting enligt 4 kap. 1 § utlänningslagen eller som skyddsbehövande i övrigt enligt 4 kap. 2 § utlänningslagen. Också vid en bedömning enligt 5 kap. 6 § utlänningslagen av om det föreligger synnerligen ömmande omständigheter finns en möjlighet att bevilja en utlänning som är offer för människohandel permanent uppehållstillstånd, eftersom det i förarbetena till utlänningslagen särskilt lyfts fram att den omständigheten särskilt bör beaktas vid en bedömning av om en utlänning bör beviljas uppehållstillstånd.⁶

Hittills har det förekommit 20 målsägande i mål om människohandel för sexuella ändamål och människohandel, varav den övervägande delen har varit flickor under 18 år. Enligt uppgifter från Migrationsverket och av de beslut från Migrationsverket och Migrationsdomstolen, Länsrätten Skåne, som vi tagit del av framgår att fyra av målsägandena ansökt om och beviljats permanent uppehållstillstånd här med stöd av bestämmelserna i utlänningslagen. Av besluten framgår att åtminstone tre av utlänningarna var under 18 år vid tidpunkten för ansökan. En av utlänningarna har bedömts vara skyddsbehövande i övrigt enligt 3 kap. 3 § utlänningslagen (1989:529), medan det i övriga tre fall bedömts föreligga synnerligen ömmande omständigheter enligt 5 kap. 6 § utlänningslagen.

Av två av besluten där offer för människohandel sökt och beviljats permanent uppehållstillstånd framgår att det förekommit hot mot utlänningarna i anledning av att de valt att medverka i rättsprocessen. Vid en jämförelse med de domstolsavgöranden där utlänningarna förekommer som målsäganden kan vi konstatera att hot och våld varit ett framträdande inslag i de människohandels-

⁵ Migrationsverkets beslut den 23 november 2005, 24 juli 2006, 26 oktober 2006 och Migrationsdomstolen, Länsrätten Skånes beslut, UM 1335-06.

⁶ Prop. 2004/05:170 s. 192.

förfaranden som de varit föremål för. De har rekryterats av gärningsmännen genom att de hotats och misshandlats och de har även under tiden i Sverige utsatts för en mycket brutal behandling. I de här aktuella människohandelsförfarandena har alltså hot och våld varit ett dominerande inslag som inneburit att gärningsmännen kunnat bibehålla kontrollen över offren. I domarna står även antecknat att offren redan i samband med rekryteringen upplevde en känsla av skyddslöshet eftersom de inte kunde räkna med stöd från polis eller andra myndigheter i ursprungslandet. Uppgifterna i avgörandena och som utlänningarna lämnat i ärendena om uppehållstillstånd är inte på något sätt unika. Även av de övriga domstolsavgörandena som vi har gått igenom framgår att gärningsmännen i den övervägande delen av fallen kontrollerat offren genom att kontinuerligt utsätta dem för olika allvarliga fysiska och psykiska övergrepp. Att tro att gärningsmännens behov av att kontrollera offren upphör i och med att gärningsmännen lagförs är enligt vår bedömning knappast realistiskt. Offer för människohandel befinner sig alltså därför regelmässigt i en mycket svår situation även efter förfarandena uppdagats.

I besluten från Migrationsverket och Migrationsdomstolen, Länsrätten Skåne, har antecknats att samtliga utlänningar saknat det stöd från anhöriga som krävts för att de skulle kunna återvända till sina ursprungsländer. I två av besluten anges detta bero på att familjen i ursprungslandet utsatts för hot som varit relaterade till den människohandel som utlänningarna utsatts för. En av utlänningarna har berättat att hon inte heller kunnat räkna med stöd från frivillighetsorganisationerna i ursprungslandet, eftersom hon inte berättade för sin familj att hon förekommit i prostitution, vilket i sig skulle leda till social utstötning.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att offer för människohandel befinner sig i en såpass utsatt och i många fall även socialt komplicerad situation att det finns starka skäl som talar för att utöka möjligheterna för dem att få stanna i Sverige. Samtidigt kan vi konstatera att det redan med stöd av gällande ordning finns möjligheter för offer för människohandel att få stanna här och att de som ansökt om permanent uppehållstillstånd också beviljats tillstånd. Det bör dock uppmärksammas att Migrationsverket i ett fall lämnat en ansökan utan bifall, vilken dock bifölls av en oenig Migrationsdomstol, Länsrätten Skåne. I det aktuella fallet hade utlänningen utsatts för ett människohandelsförfarande där det förekom synnerligen allvarliga och utdragna övergrepp och som

innebar att utlänningen inte hade möjlighet att återvända till sitt ursprungsland. Därtill kom att utlänningen var under 18 år vid tillfället för ansökan om permanent uppehållstillstånd. Länsrätten prövade ansökan utifrån de omständigheter som uttryckligen nämns i 5 kap. 6 § utlänningslagen, dvs. utlänningsens hälsotillstånd, anpassning till Sverige och situation i hemlandet. Omständigheten att utlänningen var offer för människohandel angavs inte som något tungt vägande skäl för att bifalla ansökan.

Det andra intresset som skulle kunna motivera en bestämmelse som ger utlänningar som är offer för människohandel rätt till permanent uppehållstillstånd är hänförligt till det ökade behovet av att bekämpa den organiserade brottslighet som människohandel utgör en del av. Genom att åstadkomma en utökad möjlighet att låta denna kategori av utlänningar komma i åtnjutande av skyddsåtgärder, såsom skyddat boende, här skulle fler offer kunna motiveras att ställa upp och berätta vad de varit utsatta för.

En bestämmelse som motiveras av det nu nämnda intresset bör vara utformad på ett sätt som ställer krav på utlänningar att medverka i rättsprocessen, exempelvis genom att offret aktivt medverkar som målsägande eller vittne under en rättsprocess på det sätt som beskrivs i Socialförsäkringsutskottets betänkande. För att kunna skapa en reglering med det syftet och av den innebörden som beskrivs i betänkandet skulle det emellertid enligt vår mening kunna hävdas att det inte räcker med att utlänningen visat en vilja att samarbeta med myndigheterna. Att uppställa ett krav på att utlänningen ska ha medverkat som målsägande eller vittne skulle i stället i praktiken innebära att utlänningen måste ha lämnat uppgifter som stöder åklagarens sak. En bestämmelse om uppehållstillstånd som är knutet till en utlännings medverkan i en rättsprocess på det nu beskrivna sättet kan uppfattas som om utlänningen belönas med ett uppehållstillstånd för sin medverkan. Risken för att offrets trovärdighet som målsägande eller vittne ifrågasätts för att han eller hon valt att samarbeta med polis och åklagare kommer därmed att vara överhängande. Sådana resonemang har förekommit i ett avgörande från Stockholms tingsrätt där omständigheten att offret beviljats ett tidsbegränsat uppehållstillstånd vägdes in vid bedömningen av trovärdigheten, vilket ledde till att vissa uppgifter

inte lades till grund för bedömningen.⁷ Resonemanget i domen har kritiserats av bl.a. RKP.⁸

Här bör framhållas att det från RKP framförts att det för närvarande kan vara bekymmersamt att få offer att medverka under förundersökningar, men att polisen hittills lyckats få offren att delta. Av de avgöranden som finns beträffande människohandel framgår också att målsägande, förutom i något enstaka fall, inställt sig vid huvudförhandlingarna vid tingsrätt och i hovrätt och berättat om vad de utsatts för under människohandelsförfarandena. Det bör dock åter upprepas att människohandelsförfarandena tillhör den typ av brottslighet som ständigt förändras för att generera större inkomster och minimera risken för upptäckt. Exempelvis har det under senare tid uppdagats ett människohandelsförfarande där gärningsmännen valt att ge offren större del av vinsterna från prostitutionen, vilket misstänks syfta till att offren ska bindas starkare till gärningsmännen. Förfaranden som utformas på ett sätt som innebär att offren behandlas bättre kan naturligtvis framledes innebära att offren inte kommer att vara så samarbetsvilliga under brottsutredningar.

Enligt vår bedömning finns det risker med att införa en bestämmelse som är kopplad till en utlännings medverkan under förundersökning och i den efterföljande processen i syfte att underlätta brottsutredningar avseende människohandel. En bestämmelse som syftar till att få en utlänning att samarbeta med de rättsvårdande myndigheterna kan leda till att det skapas ett system för just denna typ av brottslighet med s.k. kronvittnen, vilket hittills varit främmande i svensk lagstiftning. Det nu anförda har dessutom lyfts fram som ett avgörande skäl mot en sådan ordning i utlänningslagen i tidigare lagstiftningsärenden.⁹

De ändringar som infördes i bestämmelsen i 5 kap. 15 § utlänningslagen om tidsbegränsade uppehållstillstånd i anledning av rådets direktiv 2004/81/EG innebär att det som en av grundförutsättningarna för att beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd anges att sökanden klart gett uttryck för en vilja att samarbeta med svenska myndigheter. Även i övrigt i bestämmelsen uppställs strängare krav för att sökanden ska beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd jämfört med vad som gällde tidigare. I förarbetena till

⁷ Stockholms tingsrätts dom den 2 juni 2005 i mål B 4156-04.

⁸ Rikskriminalpolisen, RKP, KUT, Rapport 2006:4, Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 8 1 jan – 31 dec 2005.

⁹ Anhörigkommitténs slutbetänkande, Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69) s. 240.

bestämmelsen sägs uttryckligen att bestämmelsen motiveras av ett brottsbekämpande syfte.¹⁰

Hittills har det inte förekommit något resonemang i Migrationsverkets eller Migrationsdomstolens, Länsrätten Skåne, beslut som visar på att det vid bedömningarna tagits hänsyn till att utlänningen samarbetat med exempelvis åklagare eller polis. Genom de uppgifter som lämnats av RKP och besluten om permanent uppehållstillstånd för denna kategori av utlänningar anser vi det därför klarlagt att det nu inte finns något behov av att meddela permanenta uppehållstillstånd till utlänningar som varit offer för människohandel i syfte att underlätta brottsbekämpning. Om det framledes skulle visa sig finnas ett sådant behov kan det enligt vår mening tillgodoses genom befintliga bestämmelser i utlänningslagstiftningen. Att det finns ett sådant utrymme framgår av de beslut från Migrationsverket där det förekommit hot mot utlänningar i anledning av att han eller hon medverkat som målsägande eller vittne. I de fallen har just den omständigheten angetts som ett av skälen till att ansökan bifallits enligt 5 kap. 6 § utlänningslagen.

Offer för människohandel utsätts för svåra lidanden och kränkningar som får livslånga konsekvenser. I många fall står det redan under rekryteringsfasen klart för offret att det inte finns någon möjlighet för honom eller henne att återvända till sin familj eller till sitt ursprungsland. Rekryteringen kan t.ex. ha bestått i att offrets föräldrar sålt honom eller henne till gärningsmännen eller att offret och hans eller hennes anhöriga utsatts för brott för att de ska underkasta sig gärningsmannens vilja. I de fall där offer rekryterats från etniska minoriteter kan omständigheten att han eller hon utnyttjats på olika sätt leda till utstötning ur den sociala gemenskapen, vilket gör det omöjligt för honom eller henne att fortsätta leva ett värdigt liv tillsammans med sin familj och sina anhöriga. Enligt vår mening försätts offer för människohandel i såväl personligt som socialt mycket svåra situationer som pågår även efter det att själva utnyttjandet av offren upphört. Att införa en utökad möjlighet till permanent uppehållstillstånd i utlänningslagen skulle underlätta för deras rehabilitering och ge förutsättningar för att starta en ny tillvaro. Det nu sagda gäller särskilt med hänsyn till att den övervägande delen av offer för människohandel är barn. Vi anser därför att det finns behov av en utökad möjlighet för denna kategori av

¹⁰ Prop. 2006/07:53 s. 21.

utlännningar att i detta syfte få stanna i Sverige. Fråga är emellertid hur en sådan reglering bör utformas.

Ett första alternativ är att skapa en reglering av det slag som diskuteras i Socialförsäkringsutskottets betänkande. Den lösningen skulle, p.g.a. de nackdelar som vi tidigare pekat på, kunna få konsekvenser som både drabbar offren och som medför svårigheter vid en tillämpning av 4 kap. 1 a § brottsbalken. Vårt uppdrag vad gäller människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken är enligt våra direktiv att effektivisera lagföringen av människohandelsbrottet. Att föreslå ändringar i brottsbalken för att underlätta tillämpningen av människohandelsbrottet samtidigt som vi föreslår en reglering i utlänningslagen som riskerar att bli kontraproduktivt ur effektivitetssynpunkt framstår knappast som ändamålsenligt. En bestämmelse som är knuten till utlänningsens medverkan i rättsprocessen skulle dessutom medföra att flera olika myndigheters beslut avgör om det föreligger förutsättningar att bevilja ett uppehållstillstånd. De bedömningar som t.ex. görs av polis och åklagare under brottsundersökningen skulle i praktiken bli bindande för Migrationsverket.

En alternativ möjlighet är dock att särskilt uppmärksamma utlännningar som är offer för människohandel genom att i 5 kap. 6 § utlänningslagen lägga till att den omständigheten i uppräknningen i första stycket sista meningen. En sådan lösning skulle inte innebära någon absolut rätt till permanent uppehållstillstånd för utlännningar som är offer för människohandel, men den innebär en tydligare markering i lagstiftningen av omständighetens betydelse. Om 5 kap. 6 § skulle ges den föreslagna utformningen skulle dessutom samtliga utlännningar som är offer för människohandel ges samma möjlighet att beviljas permanent uppehållstillstånd. Även utlännningar som inte utsätts för hot p.g.a. sin medverkan i rättsprocessen och som har ett lika stort behov av att stanna här för att t.ex. genomgå rehabilitering, söka vård eller bygga upp en ny tillvaro skulle omfattas av bestämmelsen. Enligt vår uppfattning skulle en sådan ändring passa väl in i den nuvarande systematiken i utlänningslagstiftningen.

Mot den här redovisade lösningen kan anföras att den föreslagna ordningen innebär en orättvisa gentemot andra kategorier av brottsoffer som också utsätts för lidanden och är av beskydd här. Vi är väl medvetna om att denna omständighet, men vårt uppdrag i denna del har utformats på ett sätt som innebär att det inte finns möjlighet att lämna ett förslag som omfattar fler utlännningar än de

som är offer för människohandel. Ett människohandelsförfarande innefattar oftast ett flertal brott som brukar betecknas som närliggande, såsom våldtäkt enligt 6 kap. 1 § brottsbalken och koppleri och grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Även de utläningar som utsätts för sådana brott som ingår i ett människohandelsförfarande bör kunna prövas utifrån den av oss föreslagna lydelsen av 5 kap. 6 § utlänningslagen. Om det visar sig finnas ett behov av att låta ytterligare utläningar stanna här p.g.a. att de är brottsoffer bör detta utredas i ett annat sammanhang.

I samband med diskussioner kring att införa utökade möjligheter att bevilja permanenta uppehållstillstånd brukar det ofta diskuteras vilka ekonomiska effekter eller andra ökade åtaganden sådana bestämmelser skulle kunna få. Anhörigkommittén pekade bl.a. på att en ordning med permanenta uppehållstillstånd för offer för människohandel skulle kunna medföra ekonomiska åtaganden för staten genom att det skulle kunna komma följdansökningar från offrets anhöriga.¹¹ Denna omständighet anser vi dock vara ett mindre problem i sammanhanget bl.a. beroende på att antalet utläningar som kan komma i fråga för de permanenta uppehållstillstånden är så litet.

¹¹ Anhörigkommitténs slutbetänkande, Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69) s. 240.

4 Barn- och tvångsäktenskap

4.1 Inledning

Under senare år har allt större uppmärksamhet riktats mot hur man ska kunna hjälpa ungdomar som lever i en vardag av ofrihet, tvång, hot eller våld. I diskussionerna har fokuserats både på de bakomliggande faktorerna till ungdomarnas situation och på att den aktuella gruppen ungdomar i större utsträckning än andra giftas bort eller riskerar att giftas bort före 18 års ålder utan att det meddelats äktenskapsdispens enligt 2 kap. 1 § äktenskapsbalken, s.k. barnäktenskap, eller mot sin vilja, s.k. tvångsäktenskap.

I Sverige har det vidtagits en rad olika åtgärder för att förebygga och förhindra barn- och tvångsäktenskap. Bl.a. förändrades den civilrättsliga lagstiftningen om äktenskap under 2004 för att markera att barn- och tvångsäktenskap inte accepteras i Sverige. Lagändringarna, som trädde i kraft den 1 maj 2004, innebar bl.a. att det ställs högre krav än tidigare för att någon ska tillåtas att ingå äktenskap före 18 års ålder och att äktenskap, som ingåtts under tvång eller som inte tillåts vid en svensk hindersprövning, inte ska erkännas här. Lagstiftningsåtgärderna utgjorde en del av ett större åtgärdsprogram från regeringens sida. Övriga åtgärder har i huvudsak varit inriktade på att hjälpa unga människor som riskerar att falla offer för barn- och tvångsäktenskap och att erbjuda ett bättre skydd för dem som redan drabbats. Åtgärderna har bl.a. bestått i förbättrad utbildning inom omsorg, polis och socialtjänst, kunskapsseminarier, inrättande av skyddade boenden samt bidrag till projekt som arbetar med jämställdhets- och integrationsfrågor.

De nationella insatserna har förenats med internationellt arbete. Utrikesdepartementet har på humanitär grund agerat så att flickor och kvinnor som förts bort för att tvingas gifta sig utomlands har kunnat återvända hit för att få skydd. Nordiska rådet har uppmärksammat frågorna och i Nordiska ministerrådet diskuteras samord-

nade åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap. Sverige och EU har också varit drivande i FN:s generalförsamling och kommission för de mänskliga rättigheterna i frågor om brott mot kvinnor.

Barn- och tvångsäktenskap förekommer i Sverige, men det är svårt att slå fast i vilken omfattning. Vid våra kontakter med personal på Rosengårdsskolan i Malmö, har vi fått berättat för oss att cirka 10-15 av flickorna i klasserna 7-9 på den skolan gifts bort eller riskerar att giftas bort varje år och att de flesta barnen är 14 år eller yngre. Det förekommer även att pojkar gifts bort bl.a. för att hindra dem från att leva enligt sin homosexuella läggning eller för att de har en psykisk funktionsnedsättning. Personalen på skolan förutsätter dock att det finns ett stort mörkertal, eftersom beräkningen baseras på uppgifter från flickor och pojkar som aktivt sökt upp någon vuxen på skolan för att prata om problemet. Från Stockholms Stad har vi fått en uppgift om att det uppskattas att cirka 3 000 flickor i Stockholm är i riskzonen för ett ingripande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga p.g.a. att de lever i en miljö där det förekommer s.k. hedersrelaterat våld. Enligt uppgifterna utgör en stor del av den gruppen flickor som riskerar att giftas bort i barnäktenskap eller som riskerar att giftas bort mot sin vilja. Vid vårt möte med Rädda Barnen har vi fått berättat för oss att de sedan 2002 i samband med e-post och telefonrådgivning varit i kontakt med 500 barn, både flickor och pojkar, som riskerat att giftas bort i barn- och tvångsäktenskap. Rädda Barnen har i sin verksamhet stöttat ett flertal barn och ungdomar som valt att lämna sina familjer för att slippa att gifta sig.

De uppgifter vi tagit del av från Rosengårdsskolan och Rädda Barnen avser barn som på eget initiativ aktivt sökt en vuxenkontakt för att berätta om sin oro och rädsla inför att gifta sig med någon som de inte själva valt. Den beräkning som vi tagit del av från Stockholms Stad baseras i stället på inkomna anmälningar om missförhållanden. I vissa fall har även de kontakterna etablerats på barns eller ungdomars initiativ, men i många fall har uppgifterna lämnats av t.ex. polis, skola eller socialtjänst. Det sistnämnda kan vara en förklaring till att Stockholms Stad kommit i kontakt med ett avsevärt större antal barn och ungdomar. Det är för närvarande inte möjligt att närmare bedöma omfattningen av förekomsten av barn- och tvångsäktenskap, men enligt vår uppfattning finns det ändå skäl att betrakta fenomenet som ett samhällsproblem. Samhällets negativa inställning till äktenskapen är enligt vår uppfattning oerhört viktigt för att fler barn och ungdomar ska våga ta kontakt

med skola, organisationer eller myndigheter för att få den hjälp och det stöd som de har rätt till.

De barn som gifts bort tvingas i de flesta fall vid mycket unga år in i familjebildningar som medför att de måste avbryta sin utbildning redan innan de avslutat grundskolan. Vi har bl.a. fått berättat för oss om barn i 13-årsåldern som har återvänt till Sverige efter att de ingått äktenskap utomlands, och som då redan varit föräldrar till fler än ett barn. De barn som gifts bort och de som gifts bort mot sin vilja hamnar ofta i miljöer där de riskerar att utsättas för brott om de inte fogar sig i makens och makens familjs vilja. Vi har bl.a. från Stockholms Stad fått uppgifter om oerhört allvarliga sexuella övergrepp mot barn i lägre tonåren som gett dem allvarliga fysiska och psykiska men som de kommer att få bära med sig resten av livet.

Från dem som vi varit i kontakt med, såsom Rädda barnen och Stockholms Stad, har det lämnats berättelser om hur dåligt de barn mår som lever i en miljö där de vet att de kommer att giftas bort, trots att de själva inte vill. I många fall som beskrivits för oss har det varit uteslutet för barnen att föra någon som helst diskussion med föräldrarna i frågorna, eftersom det skulle innebära att de skulle leva under ett ständigt dödshot. I vissa fall lever barn och ungdomar i miljöer där de själva sett sådana hot realiseras. Barnens utsatta situation har inneburit att det i många fall varit mycket svårt att vidta konkreta hjälpinsatser, eftersom barnen p.g.a. rädsla för konsekvenserna motsatt sig att skola och sociala myndigheter kontaktar föräldrarna. I många fall kan ett förestående äktenskap som barnet inte vill medverka till komma att innebära att barnet måste välja mellan att ingå äktenskapet eller att flytta från familjen. Det sistnämnda alternativet innebär oftast att det inte finns någon väg tillbaka till familjen, utan att barnet måste förlita sig på att samhället ska ställa upp med skydd, boende och omsorg. För barn och ungdomar som gifts bort utomlands framstår det oftast inte som någon reell möjlighet att försöka ta sig därifrån eller skilja sig, eftersom de inte har någonstans att ta vägen i det land där de gifts bort. I de flesta fall föreligger också en överhängande risk för att de ska utsättas för repressalier från maken, makens familj eller familjen i ursprungslandet om de lyckas återvända hem. Det nu sagda innebär att offer för barn- och tvångsäktenskap, till skillnad från de flesta andra brottsoffer, många gånger inte kan räkna med något stöd från sin familj, vilket för med sig ett stort ansvar för samhället att vidta åtgärder för att skydda och stötta dem i olika avseenden.

En diskussion kring vilka stöd- och hjälpåtgärder som ska erbjudas barnen och ungdomarna måste därför ta sin utgångspunkt i deras situation och i att de brott och andra handlingar som de utsätts för ofta sker i hemmet av någon som barnen och ungdomarna har en nära relation till.

Vi har från ett flertal håll fått information om att lagstiftningsåtgärder som innebär att barn- och tvångsäktenskap straffbeläggs i en särskild bestämmelse skulle kunna ge offren ett stort stöd i kampen för att själva få välja livspartner och bestämma över sin livssituation. Under vårt arbete har det framförts kritik mot rättsväsendet eftersom man anser att det där saknas kunskap om och insikter i den problematik som barn- och tvångsäktenskap innebär. Enligt Stockholms Stad och enskilda som arbetar med frågorna skulle en straffrättslig bestämmelse också av den anledningen kunna föra med sig stora fördelar eftersom frågorna då skulle prioriteras och utbildningsinsatserna öka. En del av den kritik som framförts riktar sig också mot övriga myndigheter som kommer i kontakt med barn och ungdomar som riskerar att utsättas för eller har utsatts för barn- och tvångsäktenskap. Bristande erfarenheter och kunskap om barnens och ungdomarnas situation har i vissa fall lett till att de som väljer att flytta från sina familjer inte får det stöd som de borde kunna kräva och att de därför inte orkar stå fast vid sina beslut. Genom att de återvänt till sina familjer har deras situation i vissa fall försämrats ytterligare.

Här bör dock också nämnas att vi från bl.a. representanter för Rädda Barnen fått synpunkter som talar mot att införa en straffrättslig reglering av barn- och tvångsäktenskapen. En lagstiftning skulle enligt deras mening kunna motverka sitt syfte eftersom det kan antas att färre barn och ungdomar skulle söka hjälp om föräldrarna riskerar att straffas. Enligt Rädda Barnen bör insatserna i stället bestå i ökad utbildning och andra kompetenshöjande åtgärder som kan leda till att barn och ungdomar får stöd under den process som de går igenom. Också de barn och ungdomar som valt att lämna sina familjer måste enligt Rädda Barnen få stöd och hjälp i mycket större omfattning av aktörer som har erfarenhet av och insyn i problematiken.

I våra direktiv uppmärksammas särskilt de barn- och tvångsäktenskap som kan komma till stånd p.g.a. att offren lever i extremt kontrollerande miljöer. Också i en del diskussioner och åtgärdsprogram kring ungdomar som inte fritt får välja vem de ska gifta sig med sägs att familjens kontroll av barnen utnyttjas för att få

honom eller henne att ingå äktenskap. I vissa fall beskrivs påtryckningarna som handlingar som inte är straffbara. Som exempel kan nämnas att föräldrar uppger att de kommer att skämmas inför släkten om sonen eller dottern inte ingår det planerade äktenskapet eller att föräldrar känner sig besvikna för att sonen eller dottern inte ställer upp för att bevara familjens anseende. I det material som vi tagit del av och vid vissa av våra kontakter beskrivs emellertid en annan verklighet. De beskrivningar som vi tagit del av handlar oftast om barn och ungdomar som p.g.a. att de motsätter sig ett äktenskap lever under dödshot eller som riskerar att utsättas för eller har utsatts för våldsbrott. Andra exempel innehåller beskrivningar av situationer där barn och ungdomarna utsätts för allvarliga psykiska och fysiska kränkningar. De mer subtila handlingar där det kan bli aktuellt att diskutera gränserna för straffbar påverkan nämns relativt sällan. Det nu sagda utesluter inte att det förekommer sådana förfaranden, men det bör uppmärksammas att handlingar som kan föregå ett äktenskap som ingås mot någons vilja i de flesta fall utgör allvarlig brottslighet.

En omständighet som är avgörande för att på ett adekvat sätt kunna motverka barn- och tvångsäktenskap är det stora behovet av att vidta åtgärder som förebygger sådana äktenskap. För närvarande pågår en rad olika projekt och arbeten inom bl.a. Länsstyrelserna där frågor om barn- och tvångsäktenskap och andra närliggande typer av äktenskap, såsom arrangerade äktenskap, diskuteras. Att öka utbildningsinsatserna, informera och starta diskussioner är ett viktigt sätt att åstadkomma en långsiktig attitydförändring och markera att äktenskapen inte accepteras. Vi föreslår också att det bör genomföras en rad olika åtgärder för att öka kompetensen på området. Vilka åtgärder som vi anser bör påbörjas diskuteras i avsnitt 7.

Diskussioner kring barn- och tvångsäktenskap kompliceras tidvis av att synen internationellt på vad som är att anse som ett barn- och tvångsäktenskap varierar. I Sverige stadgas en minimiålder för äktenskap om 18 år om det inte meddelas dispens p.g.a. att det föreligger särskilda skäl. I andra länder stadgas emellertid minimiåldrar för ingående av äktenskap som är något eller t.o.m. betydligt lägre. I diskussioner kring tvångsäktenskap i Sverige nämns i vissa sammanhang arrangerade äktenskap som exempel på sådana äktenskap. Samtidigt utgör de arrangerade äktenskapen kutym i en stor del av världen där man också tar avstånd från tvångsäktenskap. En del länder har hittills ansett det vara mest effektivt att huvudsakli-

gen vidta förebyggande och hjälpande insatser som varit riktade till vissa minoritetsgrupper, medan man i andra länder valt att ändra t.ex. utlänningslagstiftningen för att försvåra för en utländsk medborgare som ingått äktenskap att få uppehållstillstånd p.g.a. äktenskapet.

Oavsett hur man väljer att hantera frågor om tvångsäktenskap finns en stark gemensam utgångspunkt som lyfts fram i såväl nationella som internationella diskussioner, nämligen att rätten att välja att ingå äktenskap och att fritt välja livspartner är grundläggande mänskliga rättigheter. Varje inskränkning av de rättigheterna är en kränkning av de mänskliga rättigheter som tillförsäkras var och en. Också vår civilrättsliga lagstiftning bygger på den grundläggande principen att båda parterna ska samtycka till ett äktenskap. De som tvingas att gifta sig fråntas rätten att bestämma över vem de ska leva tillsammans med och vilka val som de ska göra i framtiden. De fråntas därmed rätten att bestämma över sin livssituation på ett sätt som varken accepteras i svensk lagstiftning eller i de internationella åtaganden. Det är enligt vår mening statens uppgift att vidta åtgärder för att försöka förhindra företeelser som strider mot de här beskrivna grundläggande rättigheterna. Om regeringen väljer att införa lagstiftning mot tvångsäktenskap åvilar det staten att utreda och vidta de åtgärder som krävs för att ge offren det stöd och den hjälp som behövs för att möta konsekvenserna av lagstiftningen.

4.2 Barn- och tvångsäktenskap – de internationella instrumenten

Det finns för närvarande inget internationellt instrument som klart definierar tvångsäktenskap eller som ger uttryck för vilka internationella åtaganden som ska gälla för att motverka sådana äktenskap.¹ I en rad olika instrument slås det dock fast att envar har rätt att ingå äktenskap. Så är exempelvis fallet i FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna och friheterna, den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter², 1962 års New Yorkkonvention om samtycke till,

¹ Framställningen baseras i stort på Jänterä-Jareborg, Marit, Barn och tvångsäktenskap i Sverige, Rett og toleranse – festskrift till Helge Johan Thue.

² SÖ 1971:42.

minimiålder för samt registrering av äktenskap³ och Europakonventionen⁴. Av de nu nämnda instrumenten och den av FN 1979 antagna konventionen om avskaffande av all diskriminering av kvinnor⁵ framgår också att den som ingår äktenskap ska ha lämnat sitt samtycke. I 1962 års New Yorkkonvention sägs dessutom att ett äktenskap inte kan anses vara ingått i laga ordning om inte båda parterna av fri vilja lämnat sitt samtycke.

Inte heller vad gäller barnäktenskap finns någon internationellt godtagen definition av vad begreppet innebär. Dock uttrycks i 1962 års New Yorkkonvention att parterna ska föreskriva en minimiålder för ingående av äktenskap. Den principen kommer även till uttryck i en rekommendation som antogs av FN:s generalförsamling 1965 angående samtycke till, minimiålder för och registrering av äktenskap.

Diskussioner om såväl barn- som tvångsäktenskap rör ofta livssituationer för barn. Sverige har i samband med ratificerandet av FN:s år 1989 antagna konvention om barnets rättigheter⁶ åtagit sig att ge barn rätt att komma till tals och till medbestämmande.

Sverige har också i och med förpliktelserna i Palermoprotokollet åtagit sig att bl.a. kriminalisera vissa typer av tvångsäktenskap.⁷ Åtagandena i protokollet ledde till införandet av bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken. Av förarbetena framgår att åtagandena i vart fall avser tvångsäktenskap där en ung person utnyttjas sexuellt eller för hushållsarbete inom ramen för ett tvångsäktenskap.⁸

4.3 Utländsk rätt

I vårt uppdrag ingår att studera lagstiftning beträffande barn- och tvångsäktenskap i andra länder som är jämförbara med Sverige. Vi har valt att samla in uppgifter från länder där man genom olika åtgärder försöker förebygga och beivra barn- och tvångsäktenskap. De uppgifter som ligger till grund för redovisningen har vi hämtat in under 2007. Vi har i samband med att vi samlat in uppgifterna

³ SÖ 1964:29.

⁴ Europakonventionen och SÖ 1952:35.

⁵ SÖ 1980:8.

⁶ SÖ 1990:20.

⁷ För en närmare redogörelse för protokollets innehåll se avsnitt 2.1.

⁸ Prop. 2003/04:111 s. 67.

efterforskat om det finns några pågående eller planerade lagstiftningsprojekt som rör barn- och tvångsäktenskap. Vi har dock inte fått någon sådan information.

Frågor om barn- och tvångsäktenskap har diskuterats i en rad olika länder. De olika åtgärder som vidtagits i de länder som vi valt att redovisa, dvs. Norge, Danmark, Nederländerna och Frankrike, är generellt av likartad karaktär. Samtliga de länder som vi har samlat in information om har huvudsakligen valt att angripa problemet genom att förmedla kunskap och föra diskussioner om attitydförändringar. De åtgärder som vidtas i respektive land är i flera fall av individinriktad karaktär genom att myndigheter och frivilligorganisationer erbjuder enskilda rådgivning och krishantering.

4.3.1 Norge

Under 2005 antogs en norsk handlingsplan mot barn- och tvångsäktenskap som bl.a. innehöll förslag till åtgärder som syftar till ökad information, kompetensförstärkning, ökade möjligheter till rådgivning och möjligheter till krishjälp. I handlingsplanen framhölls även att åtgärderna syftade till att åstadkomma en förebyggande attitydförändring.

Norge har valt att markera samhällets avståndstagande till barn- och tvångsäktenskap inom en rad olika lagstiftningsområden. I 1 kap. 1 § lov om ektenskap sägs att den som är under 18 år inte kan ingå äktenskap utan samtycke från dem eller den som har föräldransvaret och tillåtelse av fylkesmannen, en företrädare för staten i vissa frågor. Fylkesmannen kan inte ge tillåtelse om sökanden är under 16 år. Av 1 a § framgår vidare att kvinnan och mannen har rätt att fritt välja make eller maka. Äktenskapet ska ingås av egen fri vilja och med eget samtycke. Innan ett äktenskap ingås ska det enligt 2 kap. § 6 prövas om äktenskapsvillkoren är uppfyllda. Prövningen utförs av folkeregistret eller av en för ändamålet behörig norsk tjänsteman. Enligt 10 § ska folkeregistret eller den norske tjänstemannen utfärda en attest om att äktenskapsvillkoren är uppfyllda.

I 3 kap. § 18 a talas om erkännande av äktenskap som ingåtts i utlandet. Där sägs att ett äktenskap som ingåtts utomlands erkänns som giltigt i Norge om det är giltigt i vigsellandet. Från den regeln görs det dock undantag för de fall som framstår som uppenbart stötande för den norska rättsordningen (ordre public) samt för fall

där minst en av parterna var norsk medborgare eller fast bosatt i Norge vid tidpunkten för vigseln och äktenskapet ingåtts utan att båda parterna var närvarande, en av parterna var under 18 år eller en av parterna var gift. Om det föreligger starka skäl kan Justitiedepartementet dock erkänna ett sådant äktenskap.

Man har också valt att införa straffrättslig lagstiftning som tar direkt sikte på äktenskap som ingås med ett barn som är under 16 år och tvångsäktenskap.⁹

Enligt förarbetena till bestämmelsen i § 220 straffeloven om barnäktenskap har man gjort bedömningen att det inte är tillräckligt att ett barnäktenskap är ogiltigt enligt den civilrättsliga lagstiftningen, utan att samhällets inställning till den typen av äktenskap också bör framgå av den straffrättsliga regleringen. Därför föreskrivs i § 220 straffeloven att den som ingår äktenskap eller partnerskap med någon som är under 16 år, eller medverkar till detta, kan ådömas fängelse i högst fyra år. Brottet förutsätter uppsåt, men villfarelse i fråga om åldern fritar från ansvar endast i de fall det inte föreligger oaktsamhet beträffande åldern. Straffansvar ska inte komma i fråga om det är liten skillnad i ålder och utveckling mellan den som ingått äktenskapet med barnet och barnet. En eventuell frivillighet från barnets sida är utan betydelse vid en bedömning av om straffansvar ska inträda enligt bestämmelsen.

Bestämmelsen i § 220 tar sikte på att straffbelägga handlingar som vidtas av den som gifter sig med någon under 16 år, dvs. ingår ett *barnäktenskap*. Om en 40-årig man ingår äktenskap med en 15-årig flicka är det alltså mannen som ska ådömas ansvar. Eftersom också medverkan är straffbar tar bestämmelsen också sikte på föräldrar och andra närstående som t.ex. arrangerar äktenskap där minst en av parterna är under 16 år. I förarbetena till bestämmelsen framhålls att den som medverkar till att äktenskapet ingås kan ha en central roll och därmed också en mer straffvärd roll i det straffbara förfarandet än den som ingår äktenskapet med barnet. Den tidigare nämnda straffrihetsregeln tar inte sikte på den som medverkar till att ett äktenskap ingås.

I fråga om gärningsmannens insikter om offrets ålder sägs att det knappast är vanligt att någon gifter sig, eller medverkar till att någon gifter sig, utan att veta eller bort veta att den andra parten är under 16 år. För att bestämmelsen i § 220 skulle harmonisera med annan straffrättslig lagstiftning har man valt att knyta frågan om

⁹ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) Om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap m.) och Norsk lovkommentar (2005).

offrets ålder till ett krav på oaktsamhet. Om det t.ex. finns en förfalskad födelseattest eller andra liknande handlingar som presenteras för den som ska gifta sig med barnet skulle det vara orimligt att utkräva straffansvar för den som gifter sig med barnet, om inte han eller hon varit oaktsam.

Om äktenskapet ingås utomlands är bestämmelsen i § 220 tillämplig om gärningsmannen är norsk medborgare eller hemmahörande i Norge. Det avgörande är därvid vilken anknytning som föreligger vid tidpunkten för äktenskapet.

Beträffande straffbestämmelsens förhållande till den civilrättsliga lagstiftningen sägs att den straffrättsliga lagstiftningen i något fall kan komma att omfatta i Norge giltiga äktenskap. I förarbetena uttalas dock att den i Norge gällande s.k. rettstridsreservasjonen, dvs. att en straffbestämmelse ska tolkas med förbehåll för de undantagssituationer som den inte är avsedd att straffbelägga, kommer att lösa de eventuella svårigheter som kan uppkomma i det avseendet.

Vad gäller *tvångsäktenskap* finns en straffrättslig reglering i § 222 andra stycket i straffeloven. I bestämmelsen sägs att den som med våld, frihetsberövande, otillbörlig press eller annan rättsstridig åtgärd eller hot om liknande åtgärd tvingar någon att ingå äktenskap ska dömas för tvångsäktenskap till fängelse i högst 6 år. Samma sak gäller för den som medverkar till ett sådant brott.¹⁰

Av förarbetena till bestämmelsen framgår att regeringen inledningsvis föreslog att tvång att ingå äktenskap skulle nämnas som en omständighet som kunde föranleda att ett olaga tvång enligt § 222 var att bedöma som grovt. Bakgrunden till man först valde att diskutera den lösningen var att bestämmelsen i § 222 innehöll en brottsbeskrivning som väl innefattade de förfaranden som ledde till att någon tvingades att ingå äktenskap. Det förslag till lagstiftningsåtgärder mot tvångsäktenskap som regeringen presenterade ändrades emellertid av Stortingets juristkommitté. Kommittén ansåg att tvångsäktenskapen skulle regleras i en bestämmelse som uttryckligen tog sikte på just tvångsäktenskap. I anledning därav infördes ett nytt stycke i § 222 straffeloven. De båda bestämmelserna innehåller emellertid samma straffskala om fängelse i högst 6 år.

Juristkommittén motiverade sin ändring med att det fanns ett behov av att lyfta fram tvångsäktenskapen och tydliggöra att det

¹⁰ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) Om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap m.), Innst.O. nr.106 och Norsk lovkommentar (2005).

var straffbart att tvinga någon att gifta sig. Det tvång som omfattas av bestämmelsen är sådant som fråntar offret möjligheten att handla frivilligt. Som exempel nämns att offret utsatts för våld eller att offret berövas friheten. I förarbetena nämns också att offret utsätts för vanskötsel eller att offret förs ut ur landet som åtgärder som kan föranleda ansvar för tvångsäktenskap. Kommittén påpekade särskilt att det var viktigt att inte införa straffbestämmelser som överlappade varandra. Det orsaker som motiverade ett frånsteg från den regeln var här av allmänpreventiv och pedagogisk karaktär.¹¹

Bestämmelsen i § 222 andra stycket straffeloven om tvångsäktenskap har varit föremål för prövning i Norges Høyeste rett vid två tillfällen. I det första avgörandet var det fråga om det äktenskap som ingåtts var giltigt i vigsellandet. Eftersom så inte kunde visas vara fallet kunde det enligt avgörandet inte heller komma i fråga att döma till ansvar enligt § 222 andra stycket straffeloven.¹²

Det andra avgörandet gällde ett offer som utsatts för misshandel och hot om våld av sin pappa och bror för att offret skulle tvingas att gifta sig med en kusin. Avgörandet kom slutligen att avse frågan om det var tillåtet att vid huvudförhandlingen föredra vad offret uppgett vid förhör. Eftersom det inte kunde klarläggas att de tilltalade pressat offret att inte lämna en berättelse vid huvudförhandlingen stred det mot kontradiktionsprincipen att läsa upp de tidigare lämnade uppgifterna.¹³

För det fall ett tvångsäktenskap ingåtts med ett barn som är under 16 år är både § 220 och § 222 tillämpliga. Vid en tillämpning av § 62 första stycket kan gärningsmannen i sådana fall ådömas fängelse i högst tio år.

Enligt § 12 straffeloven kan ansvar enligt § 222 straffeloven ådömas även om brottet inte begåtts i Norge. Så kan vara fallet om gärningsmannen är norsk medborgare eller hemmahörande i Norge.

¹¹ Innst.O nr. 106 (2002-2003).

¹² RT. 2006 s. 140.

¹³ HR-2004-01554-A – Rt-2004-1425.

4.3.2 Danmark

I Danmark har det skett en satsning för att förebygga barn- och tvångsäktenskap genom att bl.a. genom forskning öka kunskapen i frågorna. Det har även skapats möjligheter till krisboende och rådgivning för att stötta de som riskerar att utsättas för, eller utsatts för, barn- och tvångsäktenskap.

I den danska lagstiftningen finns bestämmelser som tar sikte på att förhindra barn- och tvångsäktenskap både i den civilrättsliga lagstiftningen och i utlänningslagstiftningen. Beträffande barnäktenskap stadgas i 1 § äktenskapslagen att den som är under 18 år inte får ingå äktenskap utan särskilt tillstånd, som dock kan meddelas av Statsamtet. För det fall en person under 18 år ges tillstånd att ingå äktenskap måste föräldrarna lämna sitt samtycke enligt 1 kap. 2 § äktenskapslagen. Enligt 3 kap. 24 § äktenskapslagen kan ett äktenskap upplösas av domstol om en av parterna påstår att han eller hon blivit tvingad att ingå äktenskap. En ansökan om att äktenskapet ska upplösas p.g.a. att det ingåtts under tvång ska ges in senast sex månader efter det att tvånget upphört.

I utlänningslagstiftningen stadgas att uppehållstillstånd p.g.a. att den sökande har ingått äktenskap med en dansk medborgare endast kan beviljas om makarna varit gifta i sju år och är minst 24 år gamla. Därutöver krävs att makarna ska kunna försörja sig själva.

Vid en utvärdering av de åtgärder som vidtagits i Danmark har det kunnat konstateras att åtgärderna i utlänningslagstiftningen medfört att färre danska medborgare ingår äktenskap med utländska medborgare.

4.3.3 Nederländerna

De åtgärder som vidtagits mot barn- och tvångsäktenskap i Nederländerna har dels bestått i traditionella åtgärder, såsom ökad spridning av information och förbättrad rådgivning, dels i särskilda åtgärder inom polisen för att öka kunskapen om den aktuella typen av brottslighet. De informationsinsatser som vidtagits har i många avseenden varit riktade till de grupper i samhället där det enligt nederländska myndigheter förekommer barn- och tvångsäktenskap. Det arbete som bedrivits inom polisen har inneburit att det utvecklats system för att samarbeta med olika specialister inom de

kulturområden som berörs och de större organisationer som företräder etniska minoriteter.

I den nederländska lagstiftningen finns de bestämmelser som tar sikte på barn- och tvångsäktenskap inom utlänningslagstiftningen. Där uppställs som krav för uppehållstillstånd att den som ingått äktenskap med någon bosatt i Nederländerna är minst 21 år gammal och att den av makarna som är bosatt i Nederländerna ska ha en viss minimiinkomst.

4.3.4 Frankrike

I Frankrike har man vidtagit en rad olika åtgärder, såsom att sprida information till berörda grupper, för att förebygga barn- och tvångsäktenskap. Frankrike har även en rad olika lagbestämmelser som avser att förebygga barn- och tvångsäktenskap. Ett flertal av lagstiftningsåtgärderna har syftat till att generellt öka integrationen av etniska minoriteter, vilket i sig antas medföra ett färre antal barn- och tvångsäktenskap.

I den civilrättsliga lagstiftningen infördes under våren 2006 en bestämmelse om en minimiålder om 18 år för ingående av äktenskap. Ett äktenskap som ingåtts under tvång kan upplösas omedelbart. Det nu sagda gäller emellertid inte för äktenskap som ingåtts i ett annat land. Vidare framgår av utlänningslagstiftningen att den omständigheten att det finns tvivel om att en eller båda parter inte ingår äktenskap av fri vilja kan utredas inom ramen för handläggningen av ansökan om uppehållstillstånd. Om det framkommer misstanke om att det kan vara fråga om ett tvångsäktenskap ska detta förhållande anmälas till åklagare.

4.4 Vad omfattar vårt uppdrag ?

I våra direktiv uttalas att den svenska rättordningen inte godtar tvångsäktenskap och att äktenskap före 18 års ålder bara godtas i rena undantagsfall, men att det saknas en särskild straffbestämmelse som avser barn- och tvångsäktenskap. Vi har därför fått i uppdrag att analysera om den straffrättsliga lagstiftningen erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsäktenskap. I direktiven uttalas att frågan om ett eventuell utvidgat straffansvar rymmer ett flertal avvägningar t.ex. om straffrättsliga åtgärder är en

bra metod att förstärka skyddet och vem som bör omfattas av ett straffansvar. I uppdraget ingår även att överväga om det kan finnas ett behov av särskilda begränsningar av straffansvaret, t.ex. för fall där det är liten skillnad i ålder och utveckling mellan den som har ingått äktenskap med ett barn och barnet. Om vi bedömer att den straffrättsliga lagstiftningen är otillräcklig har vi att föreslå nödvändiga lagändringar.

Vid diskussioner kring barn- och tvångsäktenskap exemplifieras sådana äktenskap med beskrivningar av händelseförlopp som innefattar ett flertal olika handlingar, t.ex. att någon gifter bort ett barn eller att någon ingår äktenskap med ett barn. Vi anser att det vid en analys är nödvändigt att skilja mellan handlingar som vidtas för att få någon att ingå äktenskap och de handlingar som följer efter det att ett barn- och tvångsäktenskap ingåtts å ena sidan och ingåendet av äktenskapet i sig å andra sidan. Distinktionen motiveras bl.a. av att det straffrättsliga skyddet inte ser likadant ut i de olika situationerna. Därtill kommer att det är av stort pedagogiskt värde att peka på vilka olika möjligheter som finns för att bestraffa handlingar i de olika situationerna.

Det är också viktigt att i vissa frågor göra åtskillnad på barn- och tvångsäktenskap. Hittills har lagstiftaren valt att hantera barn- och tvångsäktenskapen på olika sätt i den civilrättsliga lagstiftningen. Vi kan konstatera att de båda begreppen även ur ett straffrättsligt perspektiv tar sikte på så olika situationer att de bör diskuteras var för sig. Det kan emellertid förmodas att huvuddelen av barnäktenskapen föregås av att föräldrarna eller slakten utövar påtryckningar eller begår straffbara handlingar för att få barnet att gifta sig. En stor del av barnäktenskapen föregås förmodligen av handlingar som innebär att de också är att se som tvångsäktenskap.

Den kategori av handlingar som vidtas för att få någon att ingå äktenskap mot sin vilja eller som följer på ett sådant äktenskap, kan vara av mycket varierande karaktär och allvarlighetsgrad. Utifrån den definition av tvångsäktenskap som används i den civilrättsliga lagstiftningen är det gemensamt för handlingarna att de utgör fysiska eller psykiska kränkningar som är straffbara. För att den som utför handlingarna ska kunna straffas uppställs inte något särskilt krav på att offret ingår just äktenskap. Det avgörande är i stället om offret, oavsett bakomliggande motiv, utsatts för brott. Äktenskaps ingående och upplösning enligt svensk rätt och erkännande av äktenskap som ingåtts enligt utländsk rätt regleras huvudsakligen i den civilrättsliga lagstiftningen.

Tvångsäktenskapen diskuteras ofta i samma sammanhang som arrangerade äktenskap och inte sällan sätts likhetstecken mellan de båda företeelserna. Som vi sagt ovan är det utmärkande för tvångsäktenskapen att en eller båda parterna tvingats att ingå sådana äktenskap. Ett arrangerat äktenskap innebär däremot att båda parter som ska ingå äktenskapet samtycker till att någon annan föreslår en äktenskapspartner och till att gifta sig med den som föreslås. Båda parter har dessutom möjlighet att säga nej till arrangemanget utan att drabbas av repressalier. Enligt vår uppfattning föreligger det därmed grundläggande skillnader mellan tvångsäktenskapen och de arrangerade äktenskapen.

Vår uppfattning är att de arrangerade äktenskapen också skiljer sig från barnäktenskapen. För att det ska vara fråga om ett barnäktenskap krävs att åtminstone en av parterna är ett barn vilket p.g.a. sin ålder inte kan anses samtycka till att ingå äktenskap. Eftersom de arrangerade äktenskapen bygger på tanken att parterna samtycker saknar de äktenskapen den komponent som är utmärkande för barnäktenskap.

Trots det nu sagda finns det naturligtvis arrangerade äktenskap som vid en bedömning i det enskilda fallet kan sägas innehålla moment som är utmärkande för äktenskap som omfattas av vårt uppdrag. De äktenskapen bör beroende på omständigheterna hanteras som barnäktenskap eller tvångsäktenskap.

4.5 Gällande rätt – tvångsäktenskap

Handlingar som vidtas för att förmå någon att ingå äktenskap kan bestraffas enligt en rad olika bestämmelser i brottsbalken. En del av handlingarna utgör allvarlig brottslighet. Om ett offer dödas för att han eller hon vägrar att ingå äktenskapet kan naturligtvis dömas för mord enligt 3 kap. 1 § brottsbalken eller dråp enligt 3 kap. 2 § samma balk. Enligt uppgifter som vi tagit del av har offer som förs bort från Sverige till andra länder för att giftas bort där, utsatts för misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken genom att de tillfogats kroppsskada. I vissa fall har gärningsmannen tillfogat offret svår kroppsskada och visat särskild hänsynslöshet, varför handlingarna skulle kunna bedömas som grov misshandel enligt 3 kap. 6 § brottsbalken.

Som exempel på tvångsäktenskap nämns ofta att företrädesvis unga kvinnor förs bort under förespeglning om att det är fråga om

en semesterresa med familjen, medan resan i själva verket har ett helt annat syfte. Väl i destinationslandet fräntas flickorna pass och id-handlingar och tvingas ingå äktenskap med någon som föräldrarna bestämt. Om ett offer förs bort, spärras in eller på något annat sådant sätt berövas friheten kan gärningsmannen dömas för olaga frihetsberövande enligt 4 kap. 2 § brottsbalken. I de fall ett sådant förfarande innefattar att någon tvingas genom misshandel, våld eller olaga hot kan gärningsmännen också göra sig skyldiga till olaga tvång eller grovt olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken.

Förfaranden som syftar till tvångsäktenskap kan i många fall innefatta olika handlingar som ingår i ett handlingsmönster för att kontrollera offret, ytterst i fråga om valet av livspartner. Under en sådan process kan förekomma relativt lindriga handlingar, men som med hänsyn till offrets utsatta ställning ändå får allvarliga konsekvenser för honom eller henne. Vid en närmare analys av de händelseförlopp som beskrivits för oss är det ofta inte enkelt att avgöra om alla handlingar som vidtas gentemot offret syftar till ingående av tvångsäktenskap eller vidtas i ett extremt kontrollerande uppfostringssyfte. Bestämmelsen i 4 kap. 4 a § brottsbalken om grov fridskränkning straffbelägger just sådana kränkande förfaranden som kan förekomma i samband med att offer utsätts för extrem kontroll från familjen. I bestämmelsen stadgas att den som begår gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken mot en närstående döms för grov fridskränkning om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av offrets integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Det grova fridskränkingsbrottet fokuserar på den typ av nedbrytande effekter som systematiska gärningar mot en närstående oftast får. Att en rad av handlingar som syftar till att föräldrar försöker kontrollera ett barn i olika avseenden kan utgöra ett brott enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken framgår också av en dom från HD.¹⁴ Det förfarande som var föremål för domstolens prövning innefattade kränkningar av olika svårhetsgrad, såsom misshandel och ringa misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken och olaga hot enligt 4 kap. 5 § brottsbalken. Vissa av handlingarna vidtogs i samband med att föräldrarna uttalade att barnet skulle giftas bort mot sin vilja.

För de brott som nämnts ovan, men undantag för olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken, finns möjligheter att döma för försök, förberedelse och stämpling till respektive brott. Enligt 23 kap.

¹⁴ NJA 2004 s. 137.

2 § brottsbalken innebär det nu sagda exempelvis att det i vissa fall kan vara straffbart som förberedelse till olaga frihetsberövande att betala för en resa som är avsedd att resultera i att offret ska spärras in i väntan på att tvingas att gifta sig. Det kan också enligt samma lagrum vara straffbart som stämpling till människohandel att planera ett tvångsäktenskap.

För att kunna göra en bedömning av omfattningen av det straffrättsliga skyddet mot tvångsäktenskap måste det undersökas i vilka fall de gärningar som begås kan bestraffas enligt svenska straffbestämmelser om de begås utomlands, dvs. om det föreligger krav på dubbel straffbarhet. För mord enligt 3 kap. 1 § brottsbalken stadgas ett minimistraff om tio år i bestämmelsen. Brottets minimistraff innebär vid en tillämpning av 2 kap. 3 kap. brottsbalken att det inte uppställs något krav på dubbel straffbarhet. Mord kan alltså bestraffas enligt svensk lag vid svensk domstol även om brottet begåtts utom riket. Samma sak gäller för dråp enligt 3 kap. 2 § brottsbalken. För övriga brott som vi nämnt här gäller som huvudregel enligt 2 kap. 2 § brottsbalken bl.a. att det uppställs ett krav på att gärningen inte ska vara fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten för att svensk domstol ska pröva frågan enligt svensk lag.

4.5.1 Tvångsäktenskap som kan bestraffas som människohandel enligt i 4 kap. 1 a § brottsbalken

Ett ytterligare straffrättsligt skydd mot de åtgärder som ett offer kan utsättas för i syfte att förmås att ingå äktenskap stadgas i bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken, där det sägs att den som med ett otillbörligt medel vidtar en handelsåtgärd och tar kontroll över offret med syfte att utnyttja honom eller henne för något av de utnyttjandesyften som nämns i bestämmelsen, gör sig skyldig till människohandel. För människohandel döms till fängelse lägst två och högst tio år. Är brottet mindre grovt döms till fängelse i högst fyra år.

I uppräknningen av de otillbörliga medlen nämns användande av olaga tvång eller vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller användande av något annat sådant otillbörligt medel. Olaga tvång och vilseledande anknyter till hur begreppen används i 4 kap. 4 § brottsbalken om olaga tvång och 9 kap. 1 § brottsbalken om bedrägeri. Att någon utnyttjar att ett offer befinner sig i en utsatt belägenhet eller att gärningsmannen använder sig av ett annat

sådant otillbörligt medel omfattar enligt beskrivningen i förarbetena ungefärligen liknande åtgärder. Begreppen kan exempelvis avse situationer där gärningsmannen missbrukar att offret befinner sig i en särskilt utsatt position utan några reella valmöjligheter och som därigenom är särskilt sårbart.

Gemensamt för de omständigheter som nämns i bestämmelsen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria vilja, något som är utmärkande för de förfaranden som är avsedda att leda till eller leder till tvångsaktenskap. För att ansvar ska komma i fråga krävs inte att de åtgärder som gärningsmannen vidtar är uppseendeväckande eller drastiska. Utmärkande för brottet är i stället att gärningsmannen kan utsätta offret för subtila påtryckningar under en längre tid.

Användandet av ett otillbörligt medel och vidtagandet av en handelsåtgärd ska enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken resultera i att gärningsmannen tar kontroll över offret. I förarbetena till den gällande bestämmelsen exemplifieras begreppet "kontroll" med situationer där gärningsmannen ansvarar för offrets vård och tillsyn eller att det på annat sätt föreligger ett lydadsförhållande. Kravet på kontroll ska inte ställas högt, men det ska dock röra sig om situationer av ett påtagligt underläge som typiskt sett krävs för att förverkliga brottsplanen. När det gäller barn nämns att det ligger i sakens natur att en kontrollsituation torde anses uppkomma redan genom en vuxens psykiska överläge i förhållande till barnet.¹⁵

Av förarbetena till den nu gällande bestämmelsen framgår att den redan i dag är avsedd att omfatta vissa förfaranden som syftar till att förmå någon att ingå äktenskap. I samband med att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken om människohandel för sexuella ändamål omarbetades och bestämmelsen om försättande i nödläge enligt 4 kap. 3 § brottsbalken upphävdes kom utnyttjandesyftena att omfatta exploatering av personer som arbetskraft eller utförande av tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller trälldom. I förarbetena till människohandelsbrottet i dess nuvarande lydelse uttalas att de nu nämnda uttrycken sedan länge är etablerade i internationella överenskommelser som rör mänskliga rättigheter. Avsikten var att de skulle ha samma innebörd när de användes i bestämmelsen om människohandel. Uttrycken syftade i allt väsentligt till att beskriva dels situationer där offret, utan att något befogat och av rättsordningen upprätt-

¹⁵ Prop. 2003/04:111 s. 66.

hållet samhällsintresse förelåg, tvingades att mot sin vilja utföra prestationer som var orättfärdiga eller innefattade element av förtryck eller innebar en påfrestning som skulle kunnat undvikas, dels situationer där offret hade någon slags skyldighet att prestera eller att annars tåla ett inte helt kortvarigt tillstånd av totalt beroende som offret inte hade någon möjlighet att själv påverka eller undkomma. Uttrycken angavs inbegripa så vitt skilda företeelser som skuldlaveri och vissa former av tvångsäktenskap.¹⁶ Som exempel på äktenskap som kan omfattas av bestämmelsen anges i förarbetena de där offer utnyttjas sexuellt eller för hushållsarbete inom ramen för äktenskapet.¹⁷ Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken ansågs också omfatta tvångsäktenskap mot ersättning till annan, s.k. brudköp, situationer där en make eller hans familj eller klan har rätt att överlåta kvinnan till någon annan och situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig "ärvas". I bestämmelsen uppställs inget krav på att syftet förverkligas. Fokus ligger i stället på de handlingar som kan vidtas för att förmå offret att ingå äktenskap.

I bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken uttalas att gärningsmannen med vissa medel ska vidta en handelsåtgärd i syfte att offret ska utnyttjas. Genom att begreppet "syfte" används i bestämmelsen klargörs att det krävs att gärningsmannen ska ha haft direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet. Utformningen av bestämmelsen innebär att det bara är handlingar som vidtas med direkt uppsåt att ett offer ska ingå äktenskap som kan utgöra människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken. I en stor del av de fall som rör tvångsäktenskap där 4 kap. 1 a § brottsbalken skulle vara möjlig att tillämpa framstår det som klart att det föreläggat ett sådant uppsåt. I exempelvis de fall där offer förs ut ur landet för att giftas bort i ett annat land står det ofta klart för offret redan när resan påbörjas att gärningsmännen planerat att han eller hon ska giftas bort.

Vi har föreslagit att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska omarbetas i vissa avseenden. Vad gäller de otillbörliga medlen har vi föreslagit att uppräkningslistan av medlen ska kompletteras till att också innefatta begreppen "missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet" och "missbruk av förtroendeställning". Det förstnämnda begreppet tar sikte på offer som behöver ett särskilt skydd mot övergrepp, såsom barn. Det sistnämnda begreppet tar sikte på situationer som exempelvis innebär ett maktmissbruk mot en per-

¹⁶ Prop. 2003/04:111 s. 45.

¹⁷ Prop. 2003/04:111 s. 67.

son som gentemot gärningsmannen befinner sig i en svagare position, vilket bör anses vara fallet i fråga om barns beroendeställning till en vuxen vårdnadshavare eller annan vuxen med särskilt ansvar för barn. Förslaget till ändring i denna del innebär att bestämmelsen kommer att omfatta fler förfaranden än i dag där en närstående utövar påtryckningar gentemot ett offer i syfte att förmå någon att ingå ett äktenskap mot sin vilja.

Vad gäller vårt förslag till ändringar i 4 kap. 1 a § brottsbalken bör även framhållas att detta medför att det inte längre uppställs krav på att de otillbörliga medlen ska vidtas i direkt anslutning till handelsåtgärderna. Om exempelvis en gärningsman hotar ett offer för att först senare utnyttja offrets rädsla kan detta omfattas av bestämmelsen. Samma sak gäller de fall där gärningsmannen utnyttjar att ett offer känner stor rädsla p.g.a. ett hot som framställts av någon annan.

Av våra förslag framgår att vi anser att bestämmelsen i den delen som uppställer krav på direkt uppsåt bör ändras genom att begreppet ”syfte” ersätts med ”uppsåt”, vilket innebär att det på den subjektiva sidan saknar betydelse om gärningsmannens uppsåt i relation till utnyttjandesyftena är direkt eller indirekt eller om det är fråga om ett likgiltighetsuppsåt.

Vi har föreslagit att bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § ska kompletteras med begreppet ”kontrollera”. Med kontrollerande handlingar avses åtgärder som vid en helhetsbedömning innebär att offret inte kan bestämma över sin situation. Sådana handlingar kan exempelvis bestå i att gärningsmannen övervakar offret, spärrar in offret eller att gärningsmannen tar offrets pass eller id-handlingar vid en utlandsresa. Som exempel kan nämnas att en förälder eller en släkting till offret övervakar honom eller henne och begränsar offrets rörelsefrihet, utan att offret flyttas. För att det ska vara fråga om en åtgärd som är kontrollerande krävs dock inte att offret kontrolleras i alla avseenden. Det är i stället fråga om åtgärder som påverkar offrets möjlighet att bestämma över sin livssituation. Även om gärningsmannen inte behöver kontrollera offrets åtgärder i alla avseenden måste det ändå vara fråga om åtgärder som är av ingripande karaktär. Det kan alltså inte anses som en kontrollerande handling att föräldrar har synpunkter på offrets kläder eller val av vänner.

Som sagts ovan uppställs enligt 2 kap. 2 § brottsbalken ett krav på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott som begås utomlands. För att kunna lagföra ett människohandelsbrott i Sverige

som t.ex. begås utomlands av en svensk medborgare krävs alltså att gärningen är straffbar även där den begicks. Liksom vad gäller barnäktenskapen ingås många tvångsäktenskap utomlands. I de flesta fall utsätts offren redan i Sverige för handlingar för att äktenskapen ska kunna planeras och genomföras. I de fallen innebär kravet i 2 kap. 2 § brottsbalken inte något hinder mot att de förfaranden som är möjliga att bestraffa som människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken lagförs här. Om inte någon handling som utgör ett led i ett tvångsäktenskap som kan bestraffas som människohandel utförs i Sverige kan inte heller förfarandet bestraffas enligt svensk lag i svensk domstol om inte förutsättningarna i 2 kap. 2 § brottsbalken är uppfyllda. Av avsnitt 5 framgår att vi föreslagit att kravet på dubbel straffbarhet ska slopas. Om vårt förslag genomförs kommer de begränsningar i svensk lags tills tillämplighet och svensk domstols behörighet som uppställs i 2 kap. 2 § brottsbalken inte längre att gälla beträffande 4 kap. 1 a § och 10 § brottsbalken.

Genom att försök, förberedelse och stämpling till människohandel straffbeläggs i 4 kap. 10 § brottsbalken kan också åtgärder som vidtas på försöks-, planerings- och förberedelsestadierna till tvångsäktenskap som är att bedöma som människohandel beivras. Enligt den nu nämnda bestämmelsen är det också straffbart att underlåta att avslöja ett människohandelsbrott.

4.5.2 Närmare om det straffrättsliga skyddet mot åtgärder som vidtas efter ett tvångsäktenskap ingåtts

De brott som begås efter ingåendet av ett tvångsäktenskap är ofta samma brott som beskrivits tidigare, såsom misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken och grov misshandel enligt 3 kap. 6 § brottsbalken. Beträffande de brott som ett offer för tvångsäktenskap utsätts för efter äktenskapets ingående bör också nämnas sexualbrotten i 6 kap. brottsbalken, såsom våldtäkt i 6 kap. 1 § brottsbalken och sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång i 6 kap. 2 § brottsbalken. Av 6 kap. 15 § brottsbalken är också de här nämnda brotten straffbelagda på försöksstadiet enligt 23 kap. brottsbalken. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt och underlåtenhet att avslöja sådana brott.

Vad slutligen gäller de brott i 6 kap. brottsbalken som nämnts här gäller att det uppställs ett krav på dubbel straffbarhet, dvs. att gärningen måste vara straffbelagd på gärningsorten, för att man ska

kunna döma enligt svensk lag vid svensk domstol. I 2 kap. 2 § fjärde stycket brottsbalken undantas emellertid vissa brott, såsom våldtäkt enligt 6 kap. 1 § brottsbalken och sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § brottsbalken, från kravet på dubbel straffbarhet om brottet begåtts mot en person som inte fyllt 18 år.

4.6 Gällande rätt – barnäktenskap

Att gifta bort en person som är under 18 år är i sig inte straffbart enligt svensk lag. Före ett barnäktenskap kan det emellertid förekomma att någon vidtar en rad olika handlingar mot barnet som är straffbelagda, såsom misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken eller olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken. Enligt de resonemang som förs i lagförarbetena till de lagändringar som infördes på det civilrättsliga området för att stärka skyddet mot barnäktenskap bör ett sådant barnäktenskap också betecknas som ett tvångsäktenskap.¹⁸

4.6.1 Barnäktenskap som kan bestraffas som människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken

I samband med att någon gifter bort ett barn kan det förekomma åtgärder som visserligen inte innebär att någon exempelvis tvingat, misshandlat eller hotat barnet, men som ändå kan innebära att det begås ett brott. I 4 kap. 1 § a brottsbalken straffbeläggs förfaranden där någon med användandet av ett otillbörligt medel, dvs. olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel, vidtar en handelsåtgärd, dvs. rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd och därigenom tar kontroll över offret i syfte att utnyttja honom eller henne på något av de sätt som beskrivs i bestämmelsen. Av 4 kap. 1 a § tredje stycket framgår att det inte uppställs något krav på att gärningsmannen ska ha använt sig av ett otillbörligt medel om offret är under 18 år. Om offret för ett sådant förfarande som beskrivs i bestämmelsen är ett barn krävs för straffbarhet att gärningsmannen vidtar en handelsåtgärd och därige-

¹⁸ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 112 och 120.

nom tar kontrollen över offret i syfte att han eller hon ska utnyttjas på något av de sätt som beskrivs i bestämmelsen.¹⁹

Att vidtagandet av handelsåtgärder ska leda till att gärningsmannen tar kontroll över barnet innebär att barnet ska befinna sig i en situation av påtagligt underläge som typiskt sett krävs för att förverkliga brottsplanen. I förarbetena exemplifieras begreppet ”kontroll” bl.a. med situationer där gärningsmannen ansvarar för offrets vård och tillsyn eller där det på annat sätt föreligger ett lydheidsförhållande. Så kan exempelvis vara fallet när gärningsmannen är en förälder eller någon annan närstående. Kravet på kontroll ska enligt förarbetena inte ställas för högt. I förarbetena sägs att redan en vuxens psykiska överläge i förhållande till ett barn i vissa fall kan innebära att det föreligger en kontrollsituation.²⁰

I uppräkningsdelen av utnyttjandesyftena i 4 kap. 1 a § brottsbalken nämns bl.a., vilket här är av särskilt intresse, att offret utnyttjas i en situation som innebär nödläge för honom eller henne. I samband med att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken om människohandel för sexuella ändamål omarbetades och bestämmelsen om försättande i nödläge enligt 4 kap. 3 § brottsbalken upphävdes kom utnyttjandesyftena att omfatta exploatering av personer som arbetskraft eller utförande av tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller trældom. I förarbetena till människohandelsbrottet i dess nuvarande lydelse uttalas att de nu nämnda uttrycken sedan länge är etablerade i internationella överenskommelser som rör mänskliga rättigheter. Avsikten var att de skulle ha samma innebörd när de användes i bestämmelsen om människohandel. Uttrycken syftade i allt väsentligt till att beskriva dels situationer där offret, utan att något befogat och av rättsordningen upprätthållet samhällsintresse förelåg, tvingades att mot sin vilja utföra prestationer som var orättfärdiga eller innefattade element av förtryck eller innebar en påfrestning som skulle kunnat undvikas, dels situationer där offret hade någon slags skyldighet att prestera eller att annars tåla ett inte helt kortvarigt tillstånd av totalt beroende som offret inte hade någon möjlighet att själv påverka eller undkomma. Uttrycken angavs inbegripa så vitt skilda företeelser som skuldslaveri och viss former av tvångsäktenskap.²¹ Som exempel på äktenskap som kan omfattas av bestämmelsen

¹⁹ För en närmare redogörelse om 4 kap. 1 a § brottsbalken och hur de olika rekvisiten tolkats i praxis hänvisas till avsnitt 2.4.2.

²⁰ Prop. 2003/04:111 s. 66.

²¹ Prop. 2003/04:111 s. 45.

anges i förarbetena de där offer utnyttjas sexuellt eller för hushållsarbete inom ramen för äktenskapet.²² Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken ansågs också omfatta tvångsäktenskap mot ersättning till annan, s.k. brudköp, situationer där en make eller hans familj eller klan har rätt att överlåta kvinnan till någon annan och situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig ”ärvas”.

Människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken är fullbordat i och med att gärningsmannen tagit kontrollen över offret. Det uppställs därmed inget krav på att utnyttjandet kommit till stånd för att straffansvar ska inträda. Eftersom människohandelsbrottet utgör ett brott mot den enskildes frid och frihet ligger fokus i stället på de handlingar som vidtas för att förmå offret att underkasta sig utnyttjandet, vilket här utgörs av äktenskapet. Gärningsmannen måste emellertid haft ett direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet.

Vid en tillämpning av 4 kap. 1 a § brottsbalken innebär det ovan sagda att en förälder som transporeter ett barn för att han eller hon ska ingå äktenskap i samband med vilket det utgår ersättning till någon annan gör sig skyldig till människohandel. Föräldern kan därmed ådömas ett fängelsestraff om lägst två och högst tio år. Om brottet är mindre grovt döms till fängelse i högst fyra år.

Som framgår av avsnitt 2 har vi föreslagit ändringar i 4 kap. 1 a § brottsbalken. Våra förslag kommer att ge ett starkare straffrättsligt skydd, särskilt beträffande barn, mot människohandel och därigenom också mot den kategori av äktenskap som omfattas av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken. Av vårt förslag framgår att vi kompletterar uppräkningsdelen av de otillbörliga medlen att missbruka någons skyddslöshet. Samtidigt föreslår vi att 4 kap. 1 a § tredje stycket brottsbalken ska ges en ny lydelse genom att det där ska framgå att den som begår en gärning som avses i första stycket i bestämmelsen mot en person som inte fyllt arton år ska anses missbruka hans eller hennes skyddslöshet. Enligt vårt förslag ska kravet på att gärningsmannen ska ta kontroll över offret utgå. I praktiken innebär vårt förslag att en förälder som t.ex. företar en resa utomlands med ett barn för att gifta bort honom eller henne där kan straffas för människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken om övriga rekvisit i denna bestämmelse är uppfyllda.

Av vårt förslag framgår också att vi kompletterat uppräkningsdelen av handelsåtgärder med ”kontrollerar”. Med kontrollerande hand-

²² Prop. 2003/04:111 s. 67.

lingar avser vi åtgärder som vid en helhetsbedömning innebär att offret inte kan bestämma över sin situation. Sådana handlingar kan exempelvis bestå i att gärningsmannen övervakar offret, spärrar in offret eller att gärningsmannen tar offrets pass eller id-handlingar vid en utlandsresa. Som exempel kan nämnas att en förälder eller en släkting övervakar ett barns rörelsefrihet. För att det ska vara fråga om en åtgärd som är kontrollerande krävs inte att offret kontrolleras i alla avseenden. Det är i stället fråga om åtgärder som påverkar offrets möjlighet att bestämma över sin livssituation. När det gäller en bedömning av ett förfarande där offret är ett barn bör det p.g.a. den vuxnes psykiska övertag ställas lägre krav vid en bedömning av om han eller hon kontrollerar barnet. Även om gärningsmannen inte behöver kontrollera offrets åtgärder i alla avseenden måste det ändå vara fråga om åtgärder som är av ingripande karaktär. Det kan alltså inte anses som en kontrollerande handling att föräldrar har synpunkter på ett barns kläder eller val av vänner. Förslaget innebär emellertid att det kommer att vara straffbart enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken att övervaka ett barn, även om han eller hon tillåts att delta i skolundervisning, med uppsåt att barnet ska ingå ett sådant äktenskap som omfattas av bestämmelsen.

Vi har också föreslagit att det nuvarande kravet på att det ska föreligga ett direkt uppsåt till utnyttjandesyftena i 4 kap. 1 a § brottsbalken ska ersättas med ett krav på att det i vart fall förelegat en sådan likgiltighet som kan leda till ansvar för uppsåtligt brott. Också denna förändring kan komma att stärka det straffrättsliga skyddet för barnäktenskap. I de flesta fall vidtas emellertid åtgärder för att få ett barn att ingå äktenskap i syfte att barnet ska ingå ett äktenskap som planerats sedan länge. Bestämmelsens utformning i den delen torde därför med den nuvarande lydelsen inte utgöra något problem.

Det bör slutligen uppmärksammas att vi också föreslår ett särskilt nytt stycke i 4 kap. 1 a § brottsbalken där det kriminaliseras att med sådant uppsåt som anges i första stycket utge ersättning till annan för att av denne få samtycke till ett utnyttjande av en person. Kriminaliseringen ska också omfatta att ta emot sådan ersättning. En uppgörelse mellan två familjer där det överlämnas pengar för att få till stånd ett barnäktenskap kan, om övriga rekvisit i bestämmelsen är uppfyllda, alltså vara straffbart som människohandel.

För människohandel gäller enligt 2 kap. 2 § brottsbalken ett krav på dubbel straffbarhet. För att kunna lagföra ett människohandelsbrott i Sverige som begåtts utomlands av t.ex. en svensk

medborgare krävs alltså att gärningen är straffbar även där den begicks. Många barnäktenskap ingås utomlands. I de flesta fall utsätts offren redan i Sverige för handlingar för att äktenskapen ska kunna planeras och genomföras. I de fallen uppställer kravet i 2 kap. 2 § brottsbalken inte något hinder mot att de förfaranden som är möjliga att bestraffa som människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken lagförs här. Om inte någon handling som utgör ett led i ett barnäktenskap som kan bestraffas som människohandel utförs i Sverige kan inte heller förfarandet utomlands bestraffas enligt svensk lag i svensk domstol, om inte gärningen var straffbar där den begicks. Av avsnitt 5 framgår att vi föreslagit att kravet på dubbel straffbarhet ska slopas. Om vårt förslag genomförs kommer de begränsningar i svensk lags tillämplighet och svensk domstols behörighet som uppställs i 2 kap. 2 § brottsbalken inte längre att gälla.

Genom att försök, förberedelse och stämpling till människohandel straffbeläggs i 4 kap. 10 § brottsbalken kan också åtgärder som vidtas på försöks-, planerings- och förberedelsestadierna beivras. Enligt den nu nämnda bestämmelsen är det också straffbart att underlåta att avslöja ett människohandelsbrott.

4.6.2 Närmare om det straffrättsliga skyddet mot åtgärder som vidtas efter ett barnäktenskap ingåtts

Som exempel på gärningar som offret utsätts för efter att äktenskapet ingåtts bör nämnas sexualbrotten i 6 kap. brottsbalken. Här bör särskilt framhållas bestämmelsen om våldtäkt mot barn i 6 kap. 4 § brottsbalken och sexuellt ofredande i 6 kap. 10 § brottsbalken.

Av förarbetena till bestämmelsen i 6 kap. 4 § brottsbalken framgår att stadgandet syftar till att klargöra att barn under 15 år inte kan samtycka till sexuella handlingar, varför det enligt bestämmelsen inte heller krävs att barnet utsatts för våld eller hot eller att offret tvingats. I vissa fall, då skillnaden i ålder mellan gärningsmannen och offret är ringa, kan dock brottet vara att bedöma som mindre allvarligt. I sådana fall kan i stället bestämmelsen i 6 kap. 5 § brottsbalken om sexuellt utnyttjande komma att vara tillämplig.

I 6 kap. 10 § brottsbalken sägs att den som i annat fall än avses förut i det kapitlet, sexuellt berör ett barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i

högst två år. Detsamma gäller, enligt bestämmelsens andra stycke, den som blottar sig för någon annan på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handling ofredar en person på ett sätt som är ägnat att kränka personens sexuella integritet. Vid en tillämpning av bestämmelsen har barnets uppfattning eller inställning till handlingen inte någon betydelse. En beröring är att anse som sexuell om den har sexuell inriktning i den mening att det är fråga om att t.ex. tillfredsställa gärningsmannens sexualdrift. Handlingen ska ha en klar och för en vuxen person otvetydig sexuell prägel. Ett eventuellt samtycke påverkar inte bedömningen av vad som utgör sexuellt ofredande. I bestämmelsens första stycke stadgas straff för den som förmår ett barn under 15 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd. Uttrycket förmå innebär att det i vart fall kräver någon form av agerande från gärningsmannens sida.

Stadgandet i bestämmelsens andra stycke reglerar i första hand exhibitiva åtgärder. Bestämmelsen i den delen avser såväl handlingar mot barn som handlingar mot vuxna.²³

För de brott i 6 kap. brottsbalken som nämnts här gäller att det uppställs ett krav på dubbel straffbarhet, dvs. att gärningen måste vara straffbelagd även på gärningsorten, för att man ska kunna döma enligt svensk lag vid svensk domstol. I 2 kap. 2 § fjärde stycket brottsbalken undantas emellertid vissa brott, såsom våldtäkt mot barn och grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § brottsbalken och sexuellt utnyttjande av barn enligt 6 kap. 5 § brottsbalken, från kravet på dubbel straffbarhet om brottet begåtts mot en person som inte fyllt 18 år. Också försök till sådant brott mot en person som inte fyllt 18 år undantas från kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 2 § brottsbalken. Undantaget omfattar emellertid inte sexuellt ofredande i 6 kap. 10 § brottsbalken

4.7 Bestämmelser om ingående av barn- och tvångsäktenskap

Som vi framhållit tidigare är det vid en diskussion kring barn- och tvångsäktenskap nödvändigt att skilja mellan de handlingar som kan vidtas före och efter ett barn- och tvångsäktenskap och ingåendet av äktenskapet i sig å andra sidan. Vilka förutsättningar som

²³ Brottsbalkskommentaren, Del I, s. 6:44 f.

måste vara för handen för att det ska vara fråga om ett enligt svenskt lag giltigt äktenskap regleras i äktenskapsbalken. En bedömning av om ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk rätt ska erkännas här kan aktualisera en tillämpning av annan lagstiftning, som exempelvis utlänningslagen. För att kunna behandla de frågeställningar som nämns i våra direktiv anser vi det vara nödvändigt att redogöra för reglerna i annan lagstiftning som tar sikte på barn- och tvångsäktenskap och för den betydelse som utformningen av den lagstiftningen har vid en diskussion om ett förstärkt straffrättsligt skydd mot barn- och tvångsäktenskap.

I svensk lagstiftning finns ett antal bestämmelser som reglerar vilka krav som uppställs för att någon ska få ingå äktenskap, i vilka fall äktenskap som ingåtts utomlands är giltiga här samt vilka följder som inträder om de stadgade förutsättningarna är uppfyllda eller om så inte är fallet. Bestämmelserna finns inom olika rättsområden, såsom civilrätten och utlänningsrätten, men ger ändå uttryck för lagstiftarens syn på hur frågor om barn- och tvångsäktenskap för närvarande bör hanteras inom svensk lagstiftning. Nedan följer en genomgång av bestämmelserna och de uttalanden i lagförarbetena där barn- och tvångsäktenskap diskuteras i olika sammanhang.

4.7.1 Närmare om bestämmelser som reglerar ingående av barnäktenskap

4.7.1.1 Låg ålder som äktenskapshinder och hindersprövning för äktenskap som ingås enligt svensk lag

De svenska äktenskapshindren räknas upp i 2 kap. äktenskapsbalken. I 2 kap. 1 § sägs att alltför låg ålder utgör ett hinder och att den som är under 18 år inte får gifta sig. Huvudregeln är dock försedd med ett undantag för de situationer där det föreligger särskilda skäl. Enligt 15 kap. 1 § äktenskapsbalken får länsstyrelserna i de situationerna meddela tillstånd, s.k. äktenskapsdispens, att frångå ålderskravet.

En grundläggande förutsättning för att det ska kunna bedömas föreligga särskilda skäl är att den som söker om dispens har en så personlig mognad att han eller hon har möjlighet att förstå konsekvenserna av att ingå äktenskap. Det ska också vara klarlagt att den som söker om dispens själv valt att ingå äktenskap. I övrigt ska beaktas vilken betydelse äktenskapet kan få för hans eller hennes

personliga utveckling och sociala förhållanden, inte minst i fråga om den framtida utbildningen. Om äktenskapet skulle riskera eller försvåra slutförandet av en grundläggande utbildning ska den omständigheten anses tala emot att dispens meddelas. Allmänt sett bör det krävas starkare skäl ju yngre den som söker dispens är. Enbart den omständigheten att den som söker inom kort kommer att fylla 18 år ska inte anses innebära att det föreligger skäl att bevilja ansökan.²⁴

I förarbetena framhålls särskilt att det som skäl för dispens inte bör accepteras att den som ansöker eller hans eller hennes familj uttrycker önskemål om att följa traditioner inom en viss kultur eller vissa religiösa sedvänjor. Samtidigt påpekas att varje ansökan om dispens ska prövas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet och att det kan förekomma fall där den som ansöker befinner sig i en svår situation. Som exempel anges i förarbetena att den som ansöker om äktenskapsdispens är gravid och tillhör en religiös grupp där det råder sådana värderingar att äktenskapet bör tillåtas. I samband med det nu nämnda exemplet framhålls att en äktenskapsdispens som meddelas på den grunden inte ska ses som ett generellt godtagande av att parter som tillhör en viss religiös grupp är tillåtna att ingå äktenskap före 18 års ålder.²⁵

Om någon länsstyrelse felaktigt skulle meddela äktenskapsdispens föreligger inte äktenskapshinder. I samband med vigseln har dock vigselförrättaren att kontrollera att hindersprövning förekommit och att det inte föreligger något hinder mot vigseln. Om vigselförrättaren anser det föreligga ett äktenskapshinder kan han eller hon vägra att genomföra vigseln, trots att länsstyrelsen meddelat dispens. Om vigselförrättaren godtar den meddelade dispensen och genomför vigseln föreligger ett giltigt äktenskap som bara kan upplösas genom äktenskapsskillnad.

I det lagstiftningsärende som föregick ändringarna i den civilrättsliga lagstiftningen i maj 2004 utförde Justitiedepartementet en rikstäckande enkätundersökning avseende äktenskapsdispenser som meddelats med stöd av 2 kap. 1 § äktenskapsbalken. I undersökningen tillfrågades samtliga länsstyrelser hur många som ansökt och beviljats dispens för att ingå äktenskap före 18 års ålder under tiden 1999-2001. Av enkätsvaren framgick att länsstyrelserna under perioden handlagt 149 ansökningar och meddelat 45 dispenser. Vad gällde åldersfördelningen bland dem som meddelats dispenser

²⁴ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 108.

²⁵ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 108.

framgick att 38 tillstånd avsåg sökande som vid ansökningstillfället var 17 år, sex tillstånd avsåg sökande som var 16 år och ett tillstånd avsåg sökande som var 15 år.

Av redovisningen av resultaten från undersökning framgick att det huvudsakliga skälet som angavs för ansökningarna var att de sökande snart skulle fylla 18 år. Andra ofta förekommande skäl var att sökandena var mogna för sin ålder och att de hade eller väntade barn med den som han eller hon avsåg att ingå äktenskap med. I ett flertal ärenden åberopades även religiösa eller kulturella skäl.

I avsikt att följa upp lagändringen i 2 kap. 1 § äktenskapsbalken genomförde Riksdagsförvaltningen en undersökning av förekomsten av ärenden om äktenskapsdispenser och hur många dispenser som meddelats under tidsperioden 2003-2005. Vi har kompletterat undersökningen i fråga om förekomsten av ärenden under 2006. Resultaten har visat att såväl antalet ansökningar som antalet meddelade dispenser har minskat efter 2004. Vad gäller ålderfördelningen för dem som meddelats dispenser överensstämmer den emellertid med den redovisning som finns i Justitiedepartementets undersökning.

4.7.1.2 Myndighets kontroll vid hindersprövning

Hindersprövning utförs av skattemyndigheten. Myndigheten har till uppgift att för det allmänna bevaka att äktenskap inte ingås i strid med äktenskapshindren. Utredningen om sakförhållandena sker i första hand genom en kontroll av personuppgifterna mot folkbokföringens dataregister. Är både mannen och kvinnan folkbokförda i Sverige medför denna kontroll att en omständighet som utgör hinder med stor sannolikhet upptäcks.

Om någon som ansöker om hindersprövning inte är folkbokförd i Sverige kan förhållandena vara oklara. En sådan person kan dock förete ett intyg från en utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskap, vilket kan möjliggöra en kontroll som motsvarar den som sker mot folkbokföringsregistret. En grundläggande förutsättning för en hindersprövning är att sökanden kan identifiera sig, vilket garanterar att sökandens ålder kan kartläggas även om uppgifterna inte kan kontrolleras mot folkbokföringsregistret.

Om äktenskapet ingås inför svensk vigsselförrättare i annat land kan svensk beskickning eller svenskt konsulat enligt 3 § kungörel-

sen (1973:948) om hindersprövning för vigsel inför svensk vigselförrättare utom riket göra prövningen. Inom Norden gäller enligt 2 § förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmyndarskap att en hindersprövning som sker av en myndighet i ett av de nordiska länderna även kan åberopas för vigsel i något av de andra länderna. För den som är folkbokförd i Sverige gäller enligt 4 § kungörelsen om hindersprövning för vigsel inför svensk vigselförrättare utom riket, att han eller hon ska visa utdrag över vad folkbokföringen utvisar om behörigheten att ingå äktenskap. Den som varken är eller ska vara folkbokförd i Sverige ska visa upp intyg av utländsk myndighet om sin behörighet, om det är möjligt att skaffa ett sådant.

Ett beslut i fråga om hindersprövning får överklagas enligt 15 kap. 4 § äktenskapsbalken. Om Skatteverket fattat ett felaktigt beslut vid hindersprövningen som inte överklagats ska vigselförrättaren vägra vigsel. Om t.ex. vigselförrättaren vid vigseln uppmärksammas på att parterna är mycket unga och det inte framgår att de ansökt och beviljats dispens ska vigselförrättaren alltså inte förrätta vigseln. Om han trots det sagda genomför förrättningen kan vigselförrättaren ådömas ansvar för tjänstefel enligt 20 kap. 1 § brottsbalken. Äktenskapet är emellertid giltigt och kan bara upplösas genom äktenskapsskillnad. Vigselförrättaren har inte motsvarande möjlighet till prövning av ett beslut om hindersprövning om det av beslutet framgår att det föreligger ett äktenskapshinder. Ett beslut om förrättande av vigsel kan överklagas enligt 15 kap. 2 och 3 §§ äktenskapsbalken.

4.7.1.3 Lagval vid hindersprövning som sker vid svensk myndighet

Vid hindersprövning som sker inför svensk myndighet ska enligt 1 kap. 1 § 1904 års lag prövas om det finns hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Om varken mannen eller kvinnan är svenska medborgare eller har hemvist i Sverige, ska det enligt 1 kap. 1 § första stycket 1904 års lag, dessutom prövas att var och en av dem har rätt att ingå äktenskap enligt lagen i en efter eget val angiven stat där han respektive hon antingen är medborgare eller har hemvist. Om båda begär det och det finns särskilda skäl, får dock prövningen ske med tillämpning enbart av svensk lag även i sådana fall. I förarbetena till lagen nämns som exempel på situationer, där det

kan tänkas föreligga särskilda skäl, fall där det är omöjligt att fastställa innehållet i utländsk lag med avseende på förutsättningarna för äktenskapets ingående eller att det för asylsökande ibland kan finnas betänkligheter mot att från myndighet i det land vars lag ska tillämpas inhämta ett tillstånd som krävs.²⁶

Det bör noteras att en svensk vigsel p.g.a. 1931 års förordning som nämnts i föregående avsnitt i vissa fall kan ske efter hindersprövning i ett annat nordiskt land. Enligt vilken lag rätten att ingå äktenskap ska prövas bestäms av de lagvalsregler som finns i det landet. För parter som är medborgare i ett nordiskt land är det bestämt i förordningen vilka lagvalsregler som ska gälla.

Efter verkställd hindersprövning ska myndigheten utfärda ett intyg om resultatet. Intyget kan enligt 4 kap. 5 § äktenskapsbalken användas för vigsel inom en tid av fyra månader. Beträffande konsekvenserna av ett felaktigt fattat beslut i fråga om hindersprövning hänvisas till avsnitt 4.6.1.2.

4.7.2 Vigselförrättning och vigselförrättare

Äktenskap ingås enligt 4 kap. 1 § äktenskapsbalken genom vigsel. En vigsel inför svensk myndighet i Sverige ska enligt 1 kap. 4 § 1904 års lag förrättas enligt svensk lag. Detsamma gäller enligt 1 kap. 5 § nu nämnda lag för vigsel inför svensk myndighet i utlandet.

Vigsel förrättas av en vigselförrättare. Vigselförrättningen ska, enligt 4 kap. 2 § äktenskapsbalken, innehålla tre moment: att mannen och kvinnan är närvarande samtidigt, att var och en av dem på fråga från vigselförrättaren ger till känna att de samtycker till äktenskapet och att vigselförrättaren förklarar att de är makar. Om förrättningen inte gått till på sätt beskrivs i 4 kap. 2 § första stycket äktenskapsbalken är förrättningen enligt 4 kap. 2 § andra stycket samma balk ogiltig som vigsel.

Behörig att förrätta vigsel är enligt 4 kap. 3 § äktenskapsbalken i första hand präster i Svenska kyrkan och lagfarna domare i tingsrätt samt de som fått särskilt förordnande att vara vigselförrättare, antingen av länsstyrelse eller av Kammarkollegiet. Länsstyrelsernas förordnanden sker för att tillgodose behovet av borgerliga vigslar. Kammarkollegiets förordnanden avser rätt att förrätta vigsel inom

²⁶ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 75 f.

andra trossamfund än Svenska kyrkan.²⁷ I de fall där behörigheten följer av svenska bestämmelser anses vigselförrättaren enligt 11 kap. 6 § tredje stycket RF i utövandet av sin funktion vara en svensk myndighet.

För vigslar som förrättas utomlands enligt svensk lag följer av 1 kap. 5 § 1904 års lag att vissa befattningshavare inom kyrkor i utlandet och inom utrikesförvaltningen är behöriga att viga i utlandet p.g.a. särskilt bemyndigande av regeringen. En svensk vigselförrättare som utövar myndighetsutövning i utlandet är skyldig att tillämpa svensk lag i fråga om förrättningen.

Den som enligt utländsk lag är behörig att viga får enligt 1 kap. 6 § 1904 års lag viga i Sverige om han eller hon beviljas särskilt tillstånd av regeringen.

Enligt 3 § lagen om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan ska Kammarkollegiet återkalla förordnande för den som bedöms sakna de kunskaper som behövs för uppdraget eller som missköter sin uppgift. Den nu nämnda bestämmelsen tar sikte på vigselförrättare inom sådant annat trossamfund än Svenska kyrkan som har vigsel tillstånd. Ett återkallande med stöd av den nämnda lagen har skett när det kommit till myndigheternas kännedom att enskilda velat registrera ett äktenskap med stöd av ett intyg om en religiös ceremoni som inte varit giltig som vigsel i Sverige.

Vigselförrättaren har till uppgift att för det allmännas räkning se till att äktenskapet inte ingås i strid mot något äktenskapshinder. Det åligger därför enligt 4 kap. 5 § äktenskapsbalken vigselförrättaren att kontrollera att hindersprövningen har ägt rum och ta del av resultatet av den. Vigselförrättaren ska kunna förlita sig på att hindersintyget är korrekt, men också självständigt bedöma att det inte finns något hinder mot äktenskapet. Framgår det att det förekommit något hinder, t.ex. vad gäller makarnas ålder, som förbisetts vid hindersprövningen ska vigsel vägras. Vigselförrättaren har emellertid inte rätt att frångå skattemyndighetens bedömning av att det föreligger ett hinder mot äktenskapet.

Vigselförrättaren har ett särskilt ansvar för att pröva mer allmänna förutsättningar för vigsel enligt 4 kap. 2 § äktenskapsbalken som hindersprövningen inte tar sikte på, dvs. att mannen och kvinnan är närvarande samtidigt, att var och en av dem på fråga från vigselförrättaren ger till känna att de samtycker till äktenskapet och

²⁷ 1 § lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan.

att vigselförrättaren förklarar att de är makar. Av bestämmelsen framgår alltså att vigsel inte ska ske om någon av parterna inte samtycker och att det åligger vigselförrättaren att kontrollera det förhållandet. Att parterna ska samtycka innebär att äktenskapet ska ingås av fri vilja. Det åligger även vigselförrättaren att kontrollera identiteten hos den man och kvinna som ingår äktenskap, eftersom det inte utan en sådan kontroll kan garanteras att äktenskapet ingåtts med båda parter medverkan.²⁸

För det fall en vigselförrättare åsidosätter sina skyldigheter enligt äktenskapsbalken kan han eller hon ådömas ansvar för tjänstefel enligt 20 kap. 1 § brottsbalken.²⁹ Så kan exempelvis vara fallet om vigselförrättaren förrättar vigsel trots att en eller båda makarna är under 18 år och det inte meddelats dispens. Straffansvar kan emellertid också, enligt 17 kap. 15 § brottsbalken om föregivande av allmän ställning, ådömas den som utan att vara förordnad som vigselförrättare leder en bröllopscermoni och inger mannen och kvinnan föreställningen att det är fråga om myndighetsutövning.

Om en vigselförrättare utan att vara behörig förrättar en vigsel, är, som nämnts ovan, vigseln ogiltig. En förrättning som är ogiltig får godkännas av regeringen om det föreligger synnerliga skäl. Om det däremot brister i något annat avseende än de som nämns i 4 kap. 2 § äktenskapsbalken, t.ex. genom att det felaktigt meddelats äktenskapsdispens, är vigseln giltig. För det fall det i efterhand skulle konstateras att det är sannolikt att en av makarna tvingats att ingå äktenskap eller om maken ingått äktenskap före 18 års ålder utan behörig myndighets tillstånd har den maken rätt till omedelbar äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken. Enligt andra stycket i bestämmelsen kan talan om äktenskapsskillnad i de fallen även föras av allmän åklagare.

²⁸ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 41.

²⁹ NJA 1994 s. 108.

4.7.3 Erkännande av äktenskap

4.7.3.1 Erkännande av äktenskap som ingås enligt utländsk lag utomlands

En sedan länge gällande grundläggande princip beträffande äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag är att de ska anses som giltiga till formen, dvs. erkännas, i Sverige. Det nu sagda kommer till uttryck i 1 kap. 7 § 1904 års lag där det sägs att ett äktenskap som ingåtts utom riket enligt främmande lag är giltigt här om det är giltigt i den stat där det ingicks. Ett äktenskap anses också giltigt till formen här om det ingåtts inför någon som av utländsk myndighet förordnats att förrätta vigsel i annan främmande stat och om det är giltigt i den stat som meddelat förordnandet. Samma sak gäller för ett äktenskap som är giltigt enligt lagen i den eller de stater där mannen och kvinnan var medborgare eller hade hemvist. Den princip som kommer till uttryck i 1 kap. 7 § 1904 års lag har emellertid försetts med två undantag, ett av mer generell karaktär i 7 kap. 4 § och ett av mer preciserad karaktär i 1 kap. 8 a §.

Enligt 7 kap. 4 § 1904 års lag får ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag inte erkännas här om det är uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättordningen, s.k. svensk ordre public. För att ett äktenskap ska anses strida mot ordre public krävs att det rör sig om värderingar i principiella frågor av större vikt. Bestämmelsen om ordre public har därmed som funktion att ge möjlighet att avböja en rättstillämpning som i den enskilda fallet skulle komma i konflikt med grundläggande värderingar inom den egna rättsordningen. I det krav som uppställs i bestämmelsen om uppenbarhet ligger att avvikelsen ska vara av väsentlig art. Förutsättningarna medför att tillämpningen av ordre public-förbehållet är mycket restriktiv och det finns till följd därav inte heller någon rättspraxis i frågan.³⁰ Med stöd av bestämmelsen i 7 kap. 4 § 1904 års lag bör äktenskap som ingåtts när en eller båda parterna var mycket unga eller äktenskap som ingåtts under tvång inte erkännas här. Vad som avses med tvång i 7 kap. 4 § 1904 års lag har inte definierats närmare.

Det nu sagda modifieras dock av att en bedömning utifrån 7 kap. 4 § 1904 års lag ska ta sikte på resultatet av en viss konkret tillämpning. I lagförarbetena till de ändringar som genomfördes i äktenskapsbalken 2004 framhålls därvid att den nu beskrivna

³⁰ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 32.

utgångspunkten bör kunna innebära att man kan vara mildare vid en bedömning av ett redan etablerat rättsförhållande än när det gäller att ta ställning till om en svensk myndighet ska medverka till att skapa ett visst rättsförhållande. Som exempel nämns att det i ett konkret fall kan framstå som en rimlig lösning att, p.g.a. de negativa effekter ett nekat erkännande skulle få för berörda parter, godta ett äktenskap som inte skulle kunnat ingås inför en svensk myndighet.³¹ Trots att en mycket ung flicka ingått äktenskap kan ett sådant äktenskap godkännas här om ett nekat erkännande innebär exempelvis utstötning ur familjen med stora sociala och ekonomiska konsekvenser för flickan.

Enligt 1 kap. 8 a § 1904 års lag erkänns inte ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige, eller om det är sannolikt att äktenskapet ingåtts under tvång. Kravet på anknytning tar sikte på de fall där det skulle ha funnits hinder mot en svensk vigsel. Anknytningen ska ha bestått i svenskt medborgarskap eller svensk hemvist för åtminstone en av makarna. Såväl anknytningen som hindret ska ha funnits vid den tidpunkt då äktenskapet ingicks. Om t.ex. en person som är under 18 år vid tidpunkten för äktenskapets ingående och är medborgare här, förts ut ur landet för att giftas bort och därefter återförs till Sverige med den man som hon gifts bort med, ska äktenskapet inte erkännas enligt bestämmelsen i denna del.

Utformningen av lagstiftningen innebär att det finns en skillnad mellan de som ingår äktenskap enligt utländsk lag där båda parter är utländska medborgare och de som ingår äktenskap där en part är svensk medborgare eller har hemvist här. I det förstnämnda fallet krävs inte att förutsättningarna i 2 kap. 1 § äktenskapsbalken är uppfyllda för att äktenskapet ska kunna erkännas.

Enligt bestämmelsen i 1 kap. 8 a § andra punkten ska inte heller ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag erkännas här om det är sannolikt att det ingåtts under tvång. Frågan om det förekommit tvång kan inte bedömas om det inte finns en uppgift från den ena maken om att så varit fallet. Om inget talar emot det ska således utgångspunkten vara att äktenskapet ingåtts av fri vilja.

Beträffande vilka åtgärder som bör betraktas som tvång uttalas att tvånget bör ha varit av sådan karaktär att det kan antas att det

³¹ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 32 f.

skulle ha utgjort straffbar handling enligt 4 kap. 4 § brottsbalken om olaga tvång samt när äktenskapet ingåtts mot den enskildes vilja och det tvång som utövats tveklöst är stötande.³² I förarbetena till bestämmelsen undantas uttryckligen påtryckningar av mindre ingripande karaktär som exempelvis bestått i att den enskilde gått med på att gifta sig för att inte dra på sig familjens misshag.³³ I en situation där någon gått med på att gifta sig för att slippa dra på sig familjens misshag eller för att undvika att bära ansvaret för att familjen ska framstå i dåliga dager inför släkt och vänner kan den som utsatts för påtryckningarna alltså inte med framgång hävda att det förekommit sådant tvång som innebär att äktenskapet inte ska erkännas här. Samma sak bör gälla för äktenskap som ingåtts i extremt kontrollerande familjer, men där det inte förekommit några gärningar som nämns i 4 kap. 4 § brottsbalken om olaga tvång eller annat tveklöst stötande tvång.

Av bestämmelsen i 1 kap. 8 a § sista meningen framgår att det är möjligt att vid en tillämpning göra undantag från regeln om vägrat erkännande om det finns särskilda skäl för det. Denna möjlighet har tillkommit eftersom situationen i vissa enskilda fall kan tänkas vara sådan att det inte framstår som rimligt att vägra ett erkännande. I lagförarbetena nämns som exempel att undantag bör kunna göras när det frågan om erkännande blir aktuell lång tid efter vigseln och ett vägrat erkännande skulle få allvarliga negativa konsekvenser för parterna samt där kvinnan och mannen har barn och det inte skulle vara förenligt med barnens bästa att neka erkännande. Behov av att göra undantag kan också finnas i de fall där det skulle funnits möjlighet till dispens från ett äktenskapshinder i svensk lag.³⁴

Om en person som är under 18 år men medborgare i Sverige eller en person som tvingas, ingår äktenskap enligt utländsk lag och makarna därefter skaffar barn kan detta utgöra en omständighet som innebär att äktenskapet ska godkännas här. Samma sak bör gälla om någon som varit underårig eller tvingats med sådant tvång som nämns i 4 kap. 4 § brottsbalken riskerar att utestängas från familjegemenskapen och inte själv har möjlighet att klara sig utan sin make i ursprungslandet.

Om ett äktenskap erkänns trots att så inte borde varit fallet är äktenskapet giltigt. Det kan dock upplösas genom äktenskapsskill-

³² Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 120.

³³ Prop. 2003/04:48 s. 56.

³⁴ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s.120 f.

nad enligt 5 kap. äktenskapsbalken. I de i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken angivna fallen kan äktenskapet upplösas genast. En sådan talan kan enligt samma bestämmelse föras av åklagaren.

4.7.3.2 Erkännande av äktenskap som ingås enligt utländsk lag i Sverige

Som nämnts ovan kan vissa befattningshavare som enligt utländsk lag är behöriga att förrätta vigsel ges tillstånd att förrätta vigsel enligt utländsk lag här i landet. Att det meddelats ett sådant tillstånd innebär att äktenskapet är giltigt till formen i Sverige om det är det enligt uppfattningen i det land som förordnat befattningshavaren att förrätta vigsel och om villkoren för det svenska tillståndet följs.³⁵ Följderna av ett felaktigt erkännande och möjligheterna att upplösa sådana äktenskap är desamma som redovisats i avsnitt 4.6.3.1.

4.7.4 Utlänningslagen

4.7.4.1 Utlänningslagen och frågor om erkännande av äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag

Frågor kring äktenskap ingångna enligt utländsk rätt kan komma upp till bedömning när någon ansöker hos Migrationsverket om att beviljas uppehållstillstånd här. Om en utlänning som skäl för att beviljas uppehållstillstånd åberopar att han eller hon har anknytning till Sverige genom äktenskap med någon som har hemvist här har Migrationsverket nämligen att pröva äktenskapets karaktär. Att ett utländskt äktenskap erkänns i Sverige enligt privaträttsliga regler innebär inte att det accepteras som sådan anknytning som automatiskt ger rätt till uppehållstillstånd. Att äktenskapet erkänns är däremot en förutsättning för att frågan om tillräcklig anknytning för uppehållstillstånd ska uppkomma.³⁶

En första förutsättning för att ett äktenskap ska godtas som anknytning är att äktenskapet i civilrättslig mening är giltigt i Sverige. Det har i sådana sammanhang framhållits att anknytningsgrund inte finns om ett äktenskap exempelvis tillkommit under tvång eller om det strider mot svensk ordre public att erkänna det

³⁵ Bogdan, Michael, Svensk internationell privat och processrätt, 5 uppl. 1999 s. 172.

³⁶ Vår anhörig invandring (SOU 2002:13) s. 92.

här. Ett äktenskap kan inte heller godtas som grund för anknytning om det är oseriöst. I förarbetena till utlänningslagen framhålls att ett äktenskap inte bör bedömas som seriöst om någon av parterna är under 18 år. Det framhålls dock att man vid en bedömning bör kunna göra undantag när det skulle framstå som stötande att vägra uppehållstillstånd. Detta har antagits kunna vara fallet när flickan är gravid eller parterna har gemensamma barn eller om flickan skulle bli utstött om hon nödgades stanna kvar i hemlandet utan sin make.³⁷ För att bevilja uppehållstillstånd talar också att ett äktenskap där någon av parterna är under 18 år tillåts av svensk domstol.³⁸ Om exempelvis makarna tillhör en religiös grupp där flickan blir socialt utstött om hon inte bor tillsammans med sin make och detta får stora negativa konsekvenser för henne kan det tala för att bevilja uppehållstillstånd. I lagförarbetena till de ändringar i äktenskapsbalken som trädde i kraft under 2004 har konstaterats att förarbetsuttalandena till utlänningslagen har följts i praxis.³⁹

Frågor om erkännande av äktenskap kan också vara av betydelse vid en bedömning av om uppehållstillstånd ska meddelas p.g.a. familjeåterförening enligt 5 kap. 3 och 3 a §§ utlänningslagen. Också i de fallen ska Migrationsverket bedöma äktenskapet. I förarbetena anges att äktenskapet ska vara seriöst och att särskilda skäl inte ska tala emot att tillstånd ges.⁴⁰

Om det skulle framkomma att det lämnats oriktiga uppgifter angående ett äktenskaps karaktär kan ett uppehållstillstånd återkallas enligt 7 kap. 1 § utlänningslagen.

4.7.5 Folkbokföring

4.7.5.1 Kontroll vid folkbokföring av äktenskap som ingåtts enligt svensk lag

En vigsselförrättare ska enligt 4 kap. 8 § äktenskapsbalken underätta skattemyndigheten om en förrättad vigsel. Enligt 2 § förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i skatteförvaltningens folkbokföringsverksamhet jämförd med 2 kap. 3 § lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i skatteförvaltningens folkbokföringsverksamhet läggs uppgifterna till grund för

³⁷ Prop. 1983/84:144 s. 75 och prop. 1993:43 s. 22 och 41.

³⁸ Prop. 2004/05:170 s.182 och prop. 1999/2000:43 s. 38.

³⁹ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 35.

⁴⁰ Prop. 2004/05:170 s. 178 f.

en ändring av uppgifterna i folkbokföringsregistret om mannens och kvinnans civilstånd. Eftersom det bara är giltiga vigslar som ska registreras måste skattemyndigheten i samband med anmälan kontrollera att vigseln har förrättats av en person som är behörig. Vigselförrättaren ska ange församlingens eller samfundets namn på vigselintyget eller lämna andra uppgifter som visar behörigheten. För bl.a. präster i Svenska kyrkan och domare följer behörigheten av den tjänst vigselförrättaren har. En av länsstyrelsen eller Kammarkollegiet särskild förordnad vigselförrättare bifogar vanligen en kopia av förordnandet. Normalt godtas då vigselförrättarens uppgifter om behörighet. Skattemyndigheten är emellertid inte skyldig att kontrollera att den anmälda vigseln föregåtts av hindersprövning.

4.7.5.2 Kontroll vid folkbokföring av äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag

Anmäls ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag för registrering hos skattemyndigheten har myndigheten att ta ställning till om det ska erkännas här i landet. Sådana bedömningar görs med ledning av de uppgifter som är tillgängliga och tar bara sikte på registreringen. Vanligen är det tillräckligt att skattemyndigheten genom ett skriftligt bevis kan konstatera att äktenskapet har registrerats i vigsellandet. Skattemyndigheten kan då utgå ifrån att den utländska myndigheten som gjort registreringen har kontrollerat att de för giltigheten nödvändiga formvillkoren uppfyllts. I de fall en registrering inte har skett i utlandet har skattemyndigheten att göra en mer självständig bedömning av giltigheten. Skattemyndigheten har också att ta ställning till frågan om erkännandet av äktenskapet skulle strida mot svensk ordre public eller mot vad som stadgas i 1 kap. 8 a § 1904 års lag.

Skattemyndighetens bedömning är inte bindande för hur frågan om erkännande ska bedömas i andra sammanhang, men registreringen får trots detta rättsverkningar för de enskilda vars uppgifter registreras. Bl.a. utgör omständigheten att någon är folkbokförd en viktig omständighet vid en bedömning av om han eller hon ska omfattas av socialförsäkringen och för möjligheterna att få tillgång till hälso- och sjukvård.

4.7.6 Äktenskapsskillnad

4.7.6.1 Äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken för äktenskap som ingåtts enligt svensk lag

Enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken har en make som tvingats att ingå äktenskap eller om maken ingått äktenskap före 18 års ålder rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. De möjligheter som finns till omedelbar äktenskapsskillnad i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken är avsedda att motsvara vad som gäller i fråga om möjligheterna att vägra ett erkännande av äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag.

Enligt förarbetena till lagändringarna i äktenskapsbalken 2004 ska beviskravet för att ett äktenskap tillkommit under tvång inte sättas för högt. För att tvånget ska kunna beaktas bör det ha varit av sådan karaktär att det kan antas ha utgjort straffbar handling som olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken. I de fall där bestämmelsen ska kunna tillämpas bör det därför normalt ha gjorts en polisanmälan.⁴¹

4.7.6.2 Äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken för äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag

Bestämmelsen i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken kan, om makarna har anknytning hit, också tillämpas på äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag. Liksom i fråga om ett svenskt äktenskap ingånget av den som är under 18 år gäller då att äktenskapsskillnad utan betänketid kan meddelas om tillstånd att göra undantag från gällande ålderskrav inte har lämnats av behörig myndighet. En förutsättning för att bestämmelsen ska vara tillämplig i de fallen är dock att äktenskapet erkänns här.

I de fall ett äktenskap ingåtts enligt utländsk lag utomlands och båda makarna är utländska medborgare kan en tillämpning av bestämmelsen i 3 kap. 4 § 1904 års lag bli aktuell. Den bestämmelsen innebär att en talan om äktenskapsskillnad kan ogillas med hänsyn till innehållet i utländsk lag. Det är däremot inte avsikten att svensk domstol ska döma till äktenskapsskillnad i enlighet med utländsk lag.⁴²

⁴¹ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 112 f.

⁴² NJA II 1973 s. 591 f.

4.7.6.3 Närmare om åklagares möjlighet att föra talan om äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken

Åklagaren tillvaratar enligt 5 kap. 5 § första stycket äktenskapsbalken det allmännas intresse av att upplösa äktenskap som inte är önskvärda. Vad gäller äktenskap som ingåtts av en underårig eller under tvång kan talan om omedelbar äktenskapsskillnad föras av den som är underårig eller den som tvingats. För båda grupperna gäller också att åklagare kan föra talan.

Eftersom vissa av barn- och tvångsäktenskapen enligt gällande civilrättsliga bestämmelser accepteras av samhället har åklagare inte någon absolut skyldighet att föra talan i de fall där det kan ske.⁴³ I stället måste åklagaren göra en intresseavvägning och överväga vilka negativa konsekvenser en framtvingad upplösning av äktenskapet kan få för de personer som berörs. En upplösning ska därför eftersträvas om det är påkallat av omsorg om den enskilde eller om det från allmän synpunkt framstår som stötande att låta äktenskapet bestå.⁴⁴ Om någon ingått äktenskap före 18 års ålder får åklagaren inhämta yttrande från socialnämnden till underlag för bedömningen. Ett sådant yttrande bör till sitt innehåll i huvudsak motsvara ett yttrande som lämnats av socialnämnden till länsstyrelsen i ett ärende om dispens från ålderskravet. Åklagarens bedömning av om talan ska föras beträffande äktenskap ingånget av underårig får göras med beaktande av hur sannolikt det är att ett tillstånd till äktenskap meddelats om den underårige ansökt om dispens.

I lagförarbetena till ändringarna i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken sägs att åklagarens möjlighet att föra talan i dessa fall kan utnyttjas exempelvis om det i samband med en förundersökning framkommer att en kvinna har ingått äktenskap under tvång och vill skilja sig, men av rädsla inte själv vågar agera för att upplösa äktenskapet.⁴⁵

⁴³ Prop. 1973:32 s. 144.

⁴⁴ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 94.

⁴⁵ Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) s. 113.

4.8 Överväganden och förslag

Bedömning och förslag: Redan befintlig kriminalisering straffbelägger på ett adekvat och tillräckligt sätt det tvång som kan föregå ett tvångsäktenskap. Vi anser att det inte finns förutsättningar för att kriminalisera ytterligare handlingar av lindrigare karaktär som kan föregå ingåendet av ett tvångsäktenskap. Vi anser inte heller att det föreligger behov av att införa särskilda brottsrubriceringar som tar sikte på tvångsäktenskap som inte är barnäktenskap.

Vi anser emellertid att det finns ett behov av att införa en bestämmelse som tar sikte på att motverka de äktenskap som ingås med ett barn som är under 16 år som inte är att anse som tvångsäktenskap. Vi föreslår därför en straffbestämmelse som innebär att en vårdnadshavare som tillåter ett barn som är under 16 år, vilket är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, att ingå ett äktenskap som är giltigt i vigsellandet ska dömas för tillåtande av barnäktenskap till fängelse i högst två år. Bestämmelsen bör föras in i 7 kap. brottsbalken, Om brott mot familj.

Vi anser också att det föreligger ett stort behov av att vidta utbildnings- och informationsinsatser för att åstadkomma en attitydförändring i frågorna och att det bör skapas en bredare kompetens för att tillgodose de utsatta barnens och ungdomarnas behov av stöd och skydd.

4.9 Har det nuvarande straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap en lämplig omfattning och utformning?

4.9.1 Inledning

Utgångspunkten vid en diskussion kring ett straffrättsligt skydd mot barn- och tvångsäktenskap är att äktenskap som ingås med barn under 18 år som inte godkänns av samhället och äktenskap som ingås med någon som är tvingad är företeelser som är helt oacceptabla. Sådana äktenskap måste med kraft motarbetas på alla fronter. För att samhället tydligt ska kunna markera sin inställning till sådana äktenskap krävs att det i klart större utsträckning än i dag förs en diskussion kring de bakomliggande faktorerna och om vilka åtgärder som måste vidtas för att hjälpa och stötta offren. Det är i de sammanhangen av stor vikt att diskussionerna inte i alltför

hög grad fokuseras på möjligheterna att vidta lagstiftningsåtgärder på straffrättens område. Åtgärder av det slaget kan visserligen få genomslagskraft och innebära att t.ex. rättsväsendet särskilt uppmärksammar frågorna, men samtidigt kan det leda till att diskussioner kring behovet av att vidta andra åtgärder kommer i skymundan. Vår uppfattning är därför att det är av största vikt att även utveckla annat arbete som förebygger och hjälper offren. Vi vill därför peka på att det i den fortsatta diskussionen kring barn- och tvångsäktenskap krävs att det ges större utrymme för analyser av vilka insatser som bör ske beträffande utbildning av dem som kommer i kontakt med frågorna, skapande av projekt som syftar till att ändra attityder, insatser för att samla och på ett effektivt sätt sprida erfarenheter samt förebyggande, stödjande och hjälpande åtgärder till offren. Vår uppfattning är att den lösning som skulle gagna offren mest är en kombination av de åtgärder som nämnts här och sådana åtgärder som vi har möjlighet att föreslå.

Från samtliga vi varit i kontakt med, såsom Rädda Barnen, Stockholms stad och enskilda som kommer i kontakt med frågor om barn- och tvångsäktenskap i sin dagliga verksamhet, har framförts att det inte finns tillräcklig kunskap om fenomenen barn- och tvångsäktenskap och de faktorer som leder fram till sådana äktenskap. Vid våra diskussioner har alla framfört att de anser att barn- och tvångsäktenskap är att hänföra till den s.k. hedersproblematiken som bl.a. uppmärksammas i samband med hedersrelaterad brottslighet. Trots att just brott som man brukar benämna som hedersrelaterade uppmärksammas under senare år har det framförts till oss att det saknas en samlad kunskap om de miljöer där det förekommer barn- och tvångsäktenskap och om de förhållanden som offren lever under. Vi har också fått uppgifter om att det inom de myndigheter som enligt lag har ansvar för att hjälpa offren saknas erfarenheter för att kunna erbjuda fungerande stödåtgärder till offer som exempelvis p.g.a. av ett förestående tvångsäktenskap valt att lämna sin familj. Vårt intryck är att det på vissa ställen i Sverige finns oerhört kompetenta personer som har stor kunskap och som p.g.a. sitt personliga engagemang och sin erfarenhet kunnat hjälpa offer på ett mycket bra sätt. Att samhället inte generellt kan garantera adekvat hjälp till offer som dels inte kan räkna med något stöd från sin familj, dels i många fall är barn, måste emellertid anses som ytterst allvarligt. I flera fall har de bristande kunskaperna inneburit att offret efter det att han eller hon tagit steget att lämna familjen kommit att leva helt isolerat, vilket inneburit en så stark

psykisk press att offret valt att återvända till sitt föräldrahem. De offren drabbas så gott som undantagslöst av repressalier av olika slag. Vi har t.ex. från Rädda Barnen fått uppgifter om att offer som återvänt hem utsatts för omfattande och upprepade fysiska och psykiska kränkningar.

Vi har beskrivit i avsnitt 7 vilka typer av utbildnings- och informationsåtgärder som vi anser bör komma till stånd. Enligt vår uppfattning kan det inte framhållas tillräckligt att den typen av åtgärder är av avgörande vikt för att övriga åtgärder som vidtas, såsom lagstiftningsåtgärder, ska kunna få någon genomslagskraft. Att skapa och sprida de erfarenheter som krävs för att olika åtgärder ska kunna få någon effekt är ett arbete som måste bedrivas kontinuerligt och långsiktigt. Ett sådant arbete måste också syfta till att åstadkomma en förändring av värderingar och tankesätt. Enligt vår uppfattning åvilar det staten att se till att sådana åtgärder verkligen kommer till stånd och att det bildas permanenta strukturer för att hantera frågorna. Att närmare utforma hur det arbetet ska bedrivas faller, som vi också framhåller i avsnitt 7, emellertid utanför vårt uppdrag.

Vi kommer att diskutera de för- och nackdelar som finns med lagstiftningsåtgärder mot barn- och tvångsäktenskap i de avsnitt som följer nedan. Vi kommer, som framhållits tidigare, vid analyserna av den nu gällande straffrättsliga regleringen att skilja mellan barnäktenskap å ena sidan och tvångsäktenskap å andra sidan, eftersom de båda fenomenen här skiljer sig åt. Utgångspunkterna för diskussionerna kring förutsättningarna för att utvidga det kriminaliserade området gäller dock generellt för lagstiftningsåtgärder överhuvudtaget. Också den reglering som gäller för äktenskapens ingående enligt svensk lag och erkännande av äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag är utformad på ett sådant sätt att frågorna bör diskuteras gemensamt.

4.9.2 De allmänna förutsättningarna för att utvidga det kriminaliserade området

Normer och efterlevnad är en nödvändig förutsättning för alla utvecklade samhällen. Det finns många olika mekanismer varigenom samhällets normer utvecklas och kontrolleras. På samma sätt varierar sanktionerna mot upptäckta normbrott. De flesta av normerna i samhället är informella. De beslutas inte i officiella former

och varken formell kontroll eller formella sanktioner förekommer. Med samhällsutvecklingen har emellertid mängden av i officiella former beslutade normer ökat påtagligt. Det är dock endast en liten del av alla dessa som är förenade med hot om straffsanktioner. I allmänhet litar man till andra mekanismer, formella eller informella, när det gäller att upprätthålla normefterlevnaden. Straffsystemet är endast ett av många medel som finns för att styra handlande.

Straffsystemets viktigaste ändamål är att påverka normefterlevnaden. Genom att förena normer med sanktioner och kontroll söker man styra enskildas beteenden. Skulle straffsystemet helt sakna betydelse för normefterlevnaden är det knappast möjligt att motivera dess existens på ett etiskt försvarbart sätt. Självfallet är också påföljdernas stränghet och utformning av betydelse för brottsnivån. Det kan knappast ifrågasättas att påföljdssystemets utformning och tillämpning allmänt sett är av stor betydelse för tilltron till rättsväsendet och därigenom också för den allmänna laglydnaden. I ett demokratiskt samhälle är det en självklarhet att rättssystemet måste ha förankring hos och uppfattas som legitimt av medborgarna. Värden som rättvisa, förutsägbarhet och likabehandling i detta avseende är av avgörande betydelse. Den enskilde har ett berättigat krav på att gärningar som strider mot vissa av de normer som är allmänt accepterade i samhället på något sätt bestraffas. Straffsystemet fyller alltså, oberoende av dess brottsförebyggande effekter, en viktig funktion. För att den enskilde ska uppleva att han eller hon lever i ett rättssamhälle krävs att det allmänna ingriper mot normbrott som framstår som särskilt skadliga eller farliga. För den som utsätts för en klandervärd handling är straffet en markering av att samhället står på hans eller hennes sida.⁴⁶

Den s.k. legalitetsprincipen utgör ett av de grundläggande krav som straffsystemet måste tillgodose. Legalitetsprincipen innebär i korthet att straff får utdömas endast för gärningar som i förväg blivit kriminaliserade genom generell lagstiftning. Kriminaliseringen är alltså den knutpunkt som systemet är uppbyggt kring. Det är kriminaliseringen som avgör systemets omfång och gränser. Utan kriminalisering finns ingen gärning att lagföra och döma över och ingen påföljd som ska verkställas.

Kriminaliseringen innebär ett allmänt hot om att förövandet av en viss typ gärning kommer att leda till sanktioner. Ett beslut om

⁴⁶ Påföljder för brott, Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m., Del 2, (SOU 1986:14) s. 61 f.

kriminalisering är också i allmänhet förknippat med en förhoppning om att själva kriminaliseringen genom avskräckning ska påverka människors handlande på ett sådant sätt att inte önskvärda gärningar upphör eller minskar i omfattning. Risken att drabbas av straff är alltså avsett att förmå människor att avstå från att handla på ett sätt som staten anser vara skadligt. Det är dock klart att det inte endast och inte ens huvudsakligen är straffhotet som avhåller människor från att begå straffbelagda handlingar. De flesta människor avhåller sig från att t.ex. stjäla utan att ägna risken för straff någon närmare eftertanke. Kriminalisering kan emellertid vara av betydelse för laglydnaden på annat sätt än genom avskräckning p.g.a. att kriminalisering även kan ha en moralförstärkande eller moralförstärkande inverkan på människor.

Att utvidga det kriminaliserade området, dvs. att belägga ytterligare förfaranden med straff är en åtgärd som kräver ingående överväganden. Kriminalisering är den mest ingripande formen av social kontroll. Till skillnad från många andra tvångsingripanden från det allmännas sida saknar straffet i princip en reparativ funktion. Bl.a. det sagda talar för att kriminalisering som metod för att hindra överträdelse av olika normer i samhället bör användas med försiktighet.

En förutsättning för att kriminalisera en gärning och för att kriminaliseringen ska kunna fungera effektivt som medel att påverka normefterlevnaden är att kriminaliseringen uppfattas som legitim. För att en handling ska kriminaliseras krävs alltså att den är så straffvärd att det uppfattas som legitimt att straffbelägga just sådana handlingar. Skulle enskilda uppfatta att straffsystemet riktas mot en rad förfaranden som saknar straffvärde eller att det inte används för sådana förfaranden som är klart straffvärda påverkas säkert den generella normefterlevnaden i negativ riktning. De förfaranden som är straffvärda är oftast sådana som medför påtaglig skada eller fara och som inte lämpligen kan bemötas på annat sätt. Skulle medborgarna anse att strafflagstiftningen tar sikte på förfaranden som t.ex. saknar straffvärde, finns risk för att den generella normefterlevelsen påverkas i negativ riktning. För att straffsystemet ska behålla sin legitimitet krävs att lagstiftaren är uppmärksam på förändringar i samhället och vid behov är beredd att anpassa den straffrättsliga lagstiftningen.

Av de krav på legalitet och förutsebarhet som gäller på straffrättens område följer vidare att en kriminalisering ska vara utformad på ett begripligt och precist sätt. En straffbestämmelse måste

ha en sådan utformning att det är möjligt att för den enskilde att iaktta lagens krav. I någon mån ska det också vara förutsebart vilken reaktion som kan följa på en överträdelse av straffbestämmelsen.

Ett ytterligare krav som måste ställas i sammanhanget är att införandet av en straffsanktion framstår som en åtgärd genom vilken det oönskade beteendet någorlunda effektivt kan motverkas. I kravet på effektivitet ligger bl.a. att det ska vara möjligt att i praktiken upprätthålla kriminaliseringen. En straffbestämmelse måste ha en sådan utformning att polis och åklagare har en rimlig möjlighet att få till stånd ett hållbart underlag för ett åtal. Rättsväsendet måste även ha resurser för att klara av den ytterligare belastning som en ny kriminalisering normalt sett innebär. Undantagsvis kan dock ett lägre mått av effektivitet godtas, t.ex. om en kriminalisering har en mycket betydande symbolfunktion.

En faktor som är av stor betydelse för ett straffsystems legitimitet är om huruvida systemet uppfattas som genomtänkt och konsekvent. Systemet förlorar i trovärdighet om det motarbetar sig självt genom att ge uttryck för värderingar som står i konflikt med varandra eller med annan lagstiftning. Är endast vissa av flera förfaranden som uppfattas som lika klandervärda kriminaliserade påverkar detta med säkerhet benägenheten att efterleva normerna i negativ riktning. Samma sak gäller regler som inte är möjliga att tillämpa, därför att de står i strid med varandra.

Slutligen bör också nämnas att en kriminalisering kan motiveras av pedagogiska skäl. Att särskilt framhålla ett visst beteende som klandervärt kan ge effekter som får en brottsåterhållande effekt, bl.a. genom att en sådan kriminalisering kan ge stöd åt myndigheters verksamhet. En kriminalisering som motiveras av pedagogiska skäl kan också innebära en stark markering från statens sida av att just det beteendet inte accepteras. Att genomföra en kriminalisering p.g.a. pedagogiska skäl kan dock inte accepteras i annat än undantagsfall och endast om kriminaliseringen också motiveras av andra skäl. Det här anförda skälet kan dock inte ersätta de ovan redovisade kraven på att förfarandet ska vara straffvärt, kunna preciseras på ett sätt som uppfyller kraven på rättssäkerhet och att kriminaliseringen i förhållande till rättsordningen i övrigt måste vara konsekvent och genomtänkt.

Det nu sagda innebär att vi i allt väsentligt ansluter oss till vad som anförts i prop. 1994/95:23 vad gäller de allmänna förutsätt-

ningar som bör gälla för användande av kriminalisering som en metod för att motverka oönskade beteenden.

4.9.3 Tvångsäktenskap

Ett tvångsäktenskap är ett äktenskap där i vart fall en av parterna tvingas att ingå äktenskapet mot sin vilja. I det tidigare lagstiftningsärende som avsåg att skärpa den civilrättsliga regleringen i frågor om barn- och tvångsäktenskap uppställdes krav på att det skulle vara fråga om äktenskap som föregåtts av en brottslig handling, såsom olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken. Vid en bedömning av om det är fråga om ett tvångsäktenskap är det emellertid inte av betydelse om offret är under 18 år. Också i de fall där ett barn tvingas att gifta sig är det alltså fråga om ett tvångsäktenskap. Med den utgångspunkten kan det mot bakgrund av vad vi redovisat i avsnitt 4.4 konstateras att det redan är straffbelagt att tvinga någon att ingå äktenskap. En stor del av förfarandena är att bedöma som människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken eller grov fridskränkning enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken. Om offret är ett barn ska den omständigheten beaktas vid bedömningen av gärningens straffvärde.

Vid våra diskussioner med organisationer och enskilda som kommer i kontakt med offer för tvångsäktenskap förs ofta fram att de handlingar som föregår ett tvångsäktenskap inte är av sådan karaktär som beskrivs i brottsbalken. De kan i stället utgöras av otillbörliga påtryckningar som inte omfattas av det kriminaliserade området, men som får lika svåra effekter för offret som i de fall där offret utsätts för brott. Fråga uppkommer därmed om det finns möjlighet att komplettera den nu gällande straffrättsliga lagstiftningen med en bestämmelse som tar sikte på den typ av otillbörliga påtryckningar som i vissa fall leder till att offer tvingas att ingå äktenskap. Diskussioner kring behovet av att straffbelägga påtryckningar av lindrigare slag har förts i tidigare lagstiftningsärenden bl.a. i det lagstiftningsärende som föregick införandet av brotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.⁴⁷

Som vi redovisat ovan krävs att vissa förutsättningar är uppfyllda för att det ska finnas skäl att utvidga det kriminaliserade området. Först och främst måste de handlingar som kriminalise-

⁴⁷ Prop. 1992/93:141 s. 57 f. och 1997/98:55 s. 78.

ringen tar sikte på vara så straffvärda förfaranden att det kan uppfattas som legitimt att straffbelägga dem. De handlingar som det här är fråga om är sådana som lagstiftaren i andra sammanhang valt att inte straffbelägga, bl.a. p.g.a. att de är av så lindrig karaktär. De situationer där lindrigare handlingar kan leda till tvångsäktenskap påminner i stort om de som beskrivs i 4 kap. 4 a § 1 stycket brottsbalken om grov fridskränkning. Handlingarna utförs ofta under en längre tid och är avsedda att bryta ned offrets självkänsla och vilja. Till skillnad från brottet i 4 kap. 4 a § 1 stycket brottsbalken om grov fridskränkning syftar de handlingar som föregår ett tvångsäktenskap till ett konkret resultat – att offret tvingas in i äktenskap som många gånger är civilrättsligt giltigt här. Lindrigare former av påtryckningar är så straffvärda att det finns skäl att överväga en nykriminalisering. Enligt vår bedömning kan den omständigheten emellertid inte ensam anses innebära att det föreligger sådana skillnader i förhållande till andra likartade situationer att den motiverar en kriminalisering p.g.a. förfarandets straffvärde.

Just den omständigheten som gör de lindrigare handlingar som leder till tvångsäktenskap straffvärda, att offret kan tvingas in i ett äktenskap som är giltigt här, utgör emellertid också en omständighet talar mot en kriminalisering. Att straffbelägga förfaranden som leder till att någon förmår ett offer att gifta sig innebär nämligen en kriminalisering av äktenskap som är giltiga enligt den civilrättsliga lagstiftningen och som erkänns enligt t.ex. utlänningslagstiftningen. En konsekvens av en kriminalisering skulle vara att samhället godtar äktenskapet med de rättsverkningar som ett sådant har, samtidigt som man kriminaliserar de handlingar som leder till att äktenskapet ingås. Det nu sagda strider mot principen om att förfaranden som kriminaliseras inte får medföra att rättsordningen motarbetar sig själv. För att det ska vara möjligt att kriminalisera även de lindrigare handlingar som leder till tvångsäktenskap krävs i så fall att bl.a. reglerna i äktenskapsbalken om äktenskaps giltighet och i 1904 års lag om erkännande av äktenskap åter ses över.

De otillbörliga påtryckningar som det här är fråga om har visat sig vara svåra att definiera närmare. Oftast beskrivs de med olika exempel som skiljer sig från varandra och som är svåra att sammanfatta i lagstiftningssammanhang. Det kan t.ex. vara fråga om föräldrar som uttrycker besvikelse över att ett barn inte gifter sig med den som de anser mest lämplig eller att föräldrar eller syskon uppger att de kommer att skämmas inför släkt och vänner ett planerat äktenskap inte blir av. Enligt vår uppfattning finns en uppen-

bar risk att en straffbestämmelse som tar sikte på sådant handlande som det är fråga om skulle bli alltför oprecis och omfatta en alltför oöverskådlig krets av gärningar. Det skulle alltså vara svårt att avgränsa kriminaliseringen på ett sätt som gör att den uppfyller de krav på precision och rättssäkerhet som måste ställas. Svårigheten med att utforma en bestämmelse som omfattar förfaranden av det nu beskrivna slaget har också framhållits som ett avgörande skäl mot kriminalisering i tidigare lagstiftningsärenden.

Det nu sagda innebär att vi anser att det sammantaget inte finns tillräckliga skäl för en kriminalisering av handlingar av lindrigare karaktär som kan föregå ett äktenskap. Vi vill dock påpeka att vårt här förda resonemang har bäring på subtilare påtryckningar gentemot vuxna personer. Ett alternativ till nykriminalisering är att införa en separat bestämmelse som uttryckligen tar sikte på tvångsaktenskap. Bestämmelsen skulle alltså innehålla en särskild brottsrubricering för tvångsaktenskap och endast omfatta förfaranden som redan är straffbelagda. Som vi pekat på tidigare finns ett antal bestämmelser i brottsbalken som straffbelägger de förfaranden som kan leda fram till att någon tvingas att ingå äktenskap såsom människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken och grov fridskränkning i 4 kap. 4 a § brottsbalken. Det finns också ett antal bestämmelser i brottsbalken som straffbelägger att ingå äktenskap med någon som är tvingad, såsom människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken och olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken. Här bör också nämnas bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott. Det kan med den utgångspunkten ifrågasättas om en bestämmelse som särskilt tar sikte på tvångsaktenskap skulle innebära något annat stöd till offren än att lagstiftaren markerar att tvångsaktenskap inte accepteras inom svensk rättsordning, vilket egentligen redan framgår av svensk lagstiftning.

De olika brott som kan bli aktuella vid tvångsaktenskap är av olika svårhetsgrad. De brott som man kan förutse skulle bli aktuella, såsom människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken eller grov fridskränkning enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken, innehåller dessutom straffskalor som ger möjlighet att döma ut kännbara straff. Fråga uppkommer därvid om en bestämmelse som uttryckligen tar sikte på tvångsaktenskap till följd av sedvanliga principer om konkurrens, skulle komma att tillämpas i någon större utsträckning. Mot att införa en bestämmelse som särskilt tar sikte på tvångsaktenskap talar också att lagstiftaren i de flesta fall valt att

inte kriminalisera separata situationer som förekommer i mycket större omfattning, såsom vissa förmögenhetsbrott, på det sätt som det här skulle vara fråga om.

Sammantaget anser vi inte heller att det finns tillräckligt starka skäl att införa en bestämmelse som innehåller en särskild brottsrubricering för tvångsäktenskap. En sådan lösning skulle också kunna innebära att det krävs ett antal alternativa yrkanden i en process vilket kan leda till en onödig konkurrensproblematik som försvårar rättsprocessen.

4.9.4 Barnäktenskap

Ett barnäktenskap är ett äktenskap där i vart fall en av parterna är under 18 år. För att det ska vara fråga om ett barnäktenskap krävs inte att barnet genom någon åtgärd som t.ex. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken tvingats att ingå äktenskapet. Om så är fallet är äktenskapet i första hand att betrakta som ett tvångsäktenskap.

Ett barnäktenskap är giltigt i Sverige om det meddelats äktenskapsdispens enligt 15 kap. § 1 äktenskapsbalken att frångå ålderskravet. Det finns emellertid också situationer där ett barnäktenskap kan vara giltigt här, trots att samhället inte gett sitt godkännande genom en meddelad äktenskapsdispens. Frågan är om de situationerna motiverar en kriminalisering av barnäktenskap.

Den första situationen där ett barn kan ingå ett i Sverige giltigt äktenskap är om vigselförrättaren, trots äktenskapshindret i 2 kap. 1 § äktenskapsbalken, viger ett par där en eller båda parterna är under 18 år trots att dispens inte meddelats. I de fallen ges åklagare möjlighet att föra talan om omedelbar äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken. Bestämmelserna i äktenskapsbalken om meddelande om äktenskapsdispens i 15 kap. 1 § och om vigselförrättare i 4 kap. uppställer höga krav på kontroll inför och under en vigsel som syftar till att säkerställa att det inte föreligger äktenskapshinder t.ex. p.g.a. ålder. Man torde därför kunna utgå från att det endast är mycket sällan som ett barn tillåts ingå ett i Sverige giltigt äktenskap trots att det inte meddelats äktenskapsdispens.

En kriminalisering av de här nämnda fallen, där ju ansvaret enligt 20 kap. 1 § brottsbalken ligger hos vigselförrättaren, kan enligt vår bedömning inte motiveras av att förfarandet är särskilt straffvärt. I praktiken kan det i Sverige röra sig om fall där barn är i samma ålder och där det skulle kunna komma i fråga att meddela

äktenskapsdispens. Eftersom det rör sig om gränsdragningsfall är straffvärdet att bedöma som lågt. Det torde dessutom stöta på svårigheter att visa att den som ingick äktenskapet med barnet kände till barnets ålder när vigselförrättaren trots äktenskapshindret genomför vigseln. Det kan därmed ifrågasättas om en sådan kriminalisering skulle vara effektiv. Även det pedagogiska värdet av en kriminalisering som tar sikte på att vigselförrättaren felaktigt förrättar vigseln kan ifrågasättas, eftersom det rör sig om en så begränsad situation. Sammantaget anser vi därför inte att det kan vara rimligt att kriminalisera barnäktenskap i detta avseende.

Den andra situationen avser äktenskap som ingåtts utomlands enligt utländsk rätt, där i vart fall en av parterna är under 18 år, som felaktigt erkänns här av svenska myndigheter. Också i dessa fall har åklagare möjlighet att väcka talan om omedelbar äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken.

Till följd av de regler som finns om erkännande av äktenskap och de kontroller som vi beskrivit i avsnitten 4.6.4 och 4.6.5 måste det antas att det antal fall där barnäktenskap av misstag erkänns som giltiga i Sverige är obetydligt. Förutsättningarna för att kriminalisera de här aktuella fallen överensstämmer i stort med de som gäller för äktenskap som ingåtts till följd av att vigselförrättaren begått ett misstag och vigt två parter där i vart fall en varit under 18 år. Till följd av vad som sagts i det sammanhanget anser vi inte att det här framstår som rimligt att kriminalisera det beskrivna förfarandet.

Den tredje situationen avser äktenskap, som ingåtts mellan två personer där i vart fall en är under 18 år, och som ingåtts utomlands enligt utländsk rätt och är giltiga i vigsellandet. Om makarna väljer att vara bosatta i vigsellandet uppkommer ingen diskussion kring kriminalisering. Om makarna däremot flyttar till Sverige måste äktenskapet erkännas här för att vara giltigt. Endast i den situationen där myndigheterna felaktigt erkänner äktenskapet uppkommer en situation där det kan diskuteras kriminalisering. Den situationen överensstämmer med vad som nyss beskrivits.

De ovan beskrivna situationerna visar i vilka fall som barnäktenskap kan komma att bli giltiga i Sverige, trots att det föreligger ett äktenskapshinder enligt 2 kap. 2 § äktenskapsbalken. Situationerna tar sikte på kriminalisering av ingåendet av äktenskapen. Den straffrättsliga lagstiftning som finns i Norge om barnäktenskap är utformad på ett sätt som straffbelägger just själva ingåendet av äktenskapet. I våra direktiv presenteras också en lösning där krimi-

nalisering av ingående av äktenskap med någon som är under 18 år som en alternativ lösning för att skapa ett förstärkt straffrättsligt skydd mot barnäktenskap. Beträffande barnäktenskap finns emellertid en annan, mer generell, aspekt som inte kan beaktas vid en diskussion som är begränsad till att kriminalisera att ingå äktenskap med ett barn. Vi anser att det i fråga om barnäktenskap måste diskuteras vilket ansvar som åvilar en vårdnadshavare. Att ett barn tillåts ingå äktenskap före 18 års ålder är förenat med stora risker för barnets utveckling. Vi har tidigare lyft fram riskerna för barnets fysiska hälsa, men också riskerna för att barnet avbryter sin skolgång och förlorar möjligheterna till vidare utbildning. Just sådana förhållanden har motiverat införandet av bestämmelserna om äktenskapsdispens i 15 kap. 2 § äktenskapsbalken. Eftersom det i de flesta fall inte är till gagn för ett barn att ingå äktenskap anser vi att det ligger i vårdnadshavarens ansvar, som det bl.a. kommer till uttryck i föräldrabalkens 6 kap. om vårdnad, boende och umgänge att ansvara för att ett barn inte ingår äktenskap. En vårdnadshavare som tillåter ett barn att ingå äktenskap brister enligt vår uppfattning i sitt vårdnadsansvar i en sådan omfattning att det föreligger skäl att diskutera att skapa ett förstärkt straffrättsligt skydd.

En straffbestämmelse av den nu beskrivna innebörden skulle uppfylla de krav som krävs för en kriminalisering. Att försätta sitt barn i den utsatta situation och för de risker som ett barnäktenskap innebär utgör ett beteende som är klart straffvärt. Det skulle dessutom inte möta några svårigheter att utforma en bestämmelse som uppfyller kraven på precision och rättssäkerhet. En bestämmelse skulle kunna utformas på ett sätt som är lätt att förstå och tolka samtidigt som den skulle kunna utformas på ett sätt som gör det möjligt för den enskilde att iaktta kraven.

Ett av de centrala begreppen i en bestämmelse skulle vara att vårdnadshavaren "tillåter" att ett barn ingår äktenskap. Begreppet "tillåter" tar sikte på både handling och underlåtenhet och bör t.ex. innefatta att vårdnadshavaren deltar vid vigseln eller att vårdnadshavaren vet att den ska äga rum. Att en vårdnadshavare tillåter ett barn att ingå äktenskap bör inte medföra några större svårigheter att bevisa eller föra med sig någon särskild problematik i bevishänseende. Ur det perspektivet torde en bestämmelse som tar sikte på vårdnadshavarens tillåtande av äktenskapets ingående kunna anses uppfylla kravet på effektivitet. För att kunna säkerställa att bestämmelsen är möjlig att tillämpa på ett effektivt sätt måste den dock begränsas till de fall som verkligen kommer att kunna utredas

och lagföras i Sverige. Ett brott som tar sikte på att vårdnadshavaren tillåter att ett barn ingår äktenskap bör därför ta sikte på barn som är svenska medborgare eller bosatta i Sverige. Eftersom bestämmelsen tar sin utgångspunkt i idén om vårdnadshavarens ansvar som det formulerats i svensk lagstiftning bör en bestämmelse genom sin innebörd kunna sätta press på vårdnadshavare här. Bestämmelsen bör därför begränsas på det sättet.

Slutligen kan en kriminalisering av barnäktenskap i den form som vi diskuterar här motiveras av pedagogiska skäl. En kriminalisering skulle sätta ljuset på en företeelse som det finns starka skäl att uppmärksamma och med kraft motarbeta, inte bara genom lagstiftning. Bestämmelsen skulle särskilt uppmärksamma att det är vårdnadshavaren som har ansvaret för att barn inte utsätts för de psykiska och många gånger fysiska kränkningar som oftast följer på barnäktenskap. Det sistnämnda är enligt vår uppfattning en mycket viktig omständighet för att kunna motverka fenomenet.

En svårighet med att utforma en bestämmelse om barnäktenskap är att man i vissa fall gör undantag från huvudregeln om att den som är under 18 år inte får gifta sig genom att meddela äktenskapsdispens. En kriminalisering som tar sikte på vårdnadshavare som tillåter att ett barn ingår äktenskap skulle kunna straffbelägga fall där det meddelats dispens. Också en kriminalisering av det slag som den här aktuella skulle alltså avse vårdnadshavare till barn som enligt svensk lag ingår ett giltigt äktenskap. Av den statistik som vi redovisat i avsnitt 4.6.1 framgår att det meddelats dispens för ett barn som var 15 år. Den dispensen meddelades före de lagändringar som trädde i kraft den 1 maj 2004. Vid våra kontakter med länsstyrelserna framgår att de tolkar den lagstiftning om hindersprövning som trädde i den 1 maj 2004 på ett sätt som innebär att det nu saknas utrymme för att meddela äktenskapsdispenser för så unga barn. En lösning för att undvika att en kriminalisering kommer att omfatta i Sverige giltiga äktenskap är att begränsa kriminaliseringen till att endast avse barn som är under 16 år.

En kriminalisering bör omfatta samtliga former av uppsåt. Det krävs alltså inte att vårdnadshavaren haft direkt uppsåt i förhållande till rekvisiten i bestämmelsen, utan det är tillräckligt att han eller hon handlat med den insikt eller vilja som är utmärkande för indirekt uppsåt eller likgiltighetsuppsåt.

Här bör särskilt framhållas att medverkan till brottet automatiskt är kriminaliserad. Medverkansbrott kan begås av de som inte är vårdnadshavare. Den som t.ex. övertalar vårdnadshavaren att ge

tillstånd till äktenskapet eller arrangerar äktenskapet, kan alltså också dömas till ansvar.

Brottet att tillåta ett barnäktenskap ska vara fullbordat i och med att ett giltigt äktenskap ingås i vigsellandet. Med vigsellandet avses den stat där äktenskapet blir giltigt.

För brottet tillåtande av barnäktenskap bör föreskrivas fängelse i högst två år. Straffskalan motsvarar den som föreskrivs för andra brott av samma allvarlighetsgrad, som t.ex. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken.

Som framgår av avsnitt 5 föreslår vi att det inte ska uppställas något krav på dubbel straffbarhet för brottet tillåtande av barnäktenskap.

Som framgått motiveras kriminaliseringen av att tillåta barnäktenskap av att vårdnadshavare brister i sin skyldighet som vårdnadshavare gentemot barnet. Till följd av de bakomliggande skälen till kriminaliseringen bör brottet placeras i 7 kap 1 b § brottsbalken i det kapitel som tar sikte på brott mot familj. Vi anser att det mot bakgrund av att det rör sig om en kriminalisering utan nationell eller internationell förebild rimligt att man inriktar sig på de centrala och straffvärda fallen. Vi anser därför inte att försök till tillåtande av barnäktenskap bör kriminaliseras.

5 Dubbel straffbarhet

5.1 Innebörden av kravet på dubbel straffbarhet¹

Människohandel innehåller vanligtvis tre moment, medel, metod och syfte, dvs. gärningsmannen använder ett otillbörligt medel gentemot offret och vidtar en handelsåtgärd i syfte att offret ska utnyttjas. Gärningsmannen kan t.ex. hota ett offer och transportera honom eller henne till ett annat land för att där försätta offret i tvångsarbete. De åtgärder som ingår i de tre olika momenten utförs oftast i ett eller flera olika länder av en rad olika personer. I samband med beivrandet av den gränsöverskridande människohandeln aktualiseras i vissa situationer frågor om svensk straffrätt är tillämplig och om svenska domstolar har kompetens att döma. För närvarande omfattas människohandelsbrottet av kravet på dubbel straffbarhet för brott begångna utomlands, vilket innebär att lagföring och bestraffning i Sverige förutsätter att det är fråga om en gärning som också utgör brott på gärningsorten.

I vårt uppdrag ingår att se över om det finns ett behov att undanta människohandelsbrottet från krav på dubbel straffbarhet för att förstärka det straffrättsliga skyddet mot människohandel. En fråga som uppkommit under utredningens arbete är om det kan anses vara befogat att uppställa krav på dubbel straffbarhet för grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken om kravet slopas beträffande människohandel. I många fall har det visat sig förekomma svårigheter att lagföra människohandelsbrott och domstolarna har i stället haft att pröva om förfarandena inneburit att gärningsmannen gjort sig skyldig till grovt koppleri. För att effektivisera lagföringen av människohandelsbrottet och därmed sammanhängande brottslighet anser vi att det finns ett behov av att utreda om det fortsättningsvis bör uppställas ett krav på dubbel straffbar-

¹ Redogörelsen baserar sig huvudsakligen på prop. 2004/04: 45 s. 125 f., Brottsbalkskommentaren, Del I, s. 2:1 f., och Jareborg, Nils, m.fl., Svensk internationell straffprocessrätt.

het beträffande grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Frågan omfattas inte av vårt uppdrag och bör därför ses över i ett annat sammanhang.

De bestämmelser som reglerar den svenska straffrättsliga domsrätten finns i 2 kap. brottsbalken där det stadgas om tillämpligheten av svensk lag. Av 2 kap. 4 § brottsbalken framgår att ett brott ska anses vara begånget där den brottsliga handlingen företogs. Om ett brott består av flera led, såsom människohandelsbrottet, innebär en tillämpning av regeln att brottet ska anses vara begånget i riket om någon del av den brottsliga gärningen ägt rum här. Ett brott kan vidare enligt 2 kap. 4 § brottsbalken anses begånget här om brottet fullbordats i Sverige. Beträffande försök till brott ska en sådan gärning anses begånget såväl där försökshandlingen företogs som där det avsedda brottet skulle ha fullbordats.

Genomförandet av ett människohandelsförfarande inbegriper oftast ett flertal gärningsmän som vidtar olika åtgärder. När så är fallet anses varje medverkandes brott begånget såväl där hans handlingar företogs som där det brott till vilket han medverkat blev fullbordat. Om någon utomlands anstiftar annan att utföra ett människohandelsbrott i Sverige kan alltså också anstiftaren anses ha begått brottet här. Samma sak bör gälla i de fall där någon utomlands lämnar medhjälp till annan att utföra ett brott i Sverige. Vad däremot gäller förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott kan sådana brott inte anses vara förövade i Sverige bara för att det planerade brottet skulle utföras eller fullbordas här.²

I 2 kap. 1 § brottsbalken stadgas om vad som gäller för svensk domstols kompetens för brott som förövats i Sverige. I bestämmelsen uttalas att de brott som begåtts här ska bedömas enligt svensk lag och vid svensk domstol. Enligt 1 § gäller detta också om det är ovisst om ett brott förövats utom eller inom riket. För att svensk domstol ska anses ha kompetens att döma för den sistnämnda kategorin av brott krävs dock att det finns skäl att anta att brottet är begånget i Sverige.

Av 2 kap. 2 § brottsbalken framgår vad som gäller som huvudregel beträffande brott som begåtts utom riket. I 2 § första stycket anges att sådana brott bedöms efter svensk lag och vid svensk domstol under förutsättning att brottet begåtts av svensk medborgare. Enligt bestämmelsen jämföras med svensk medborgare också

² Prop. 1998/99:70 s. 7 f.

utlänning med hemvist i Sverige, utlänning utan hemvist i Sverige som efter brottet blivit svensk medborgare eller flyttat till Sverige eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare som finns här i riket samt annan utlänning som finns här om det enligt svensk lag för brottet kan följa fängelse i mer än sex månader.

För att det ska vara möjligt att här lagföra vissa personer som inte är svenska medborgare eller har hemvist här krävs enligt 2 kap. 2 § första stycket brottsbalken alltså att gärningsmännen faktiskt finns i Sverige.

I 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken anges att regeln i första stycket inte gäller om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten. Bestämmelsen innebär att det som huvudregel enligt 2 kap. 2 § brottsbalken gäller ett krav på dubbel straffbarhet i Sverige för brott som begåtts utomlands.

Frågan om gärningen är straffbar enligt lagen på gärningsorten ska bedömas enligt de bestämmelser i den lagen som gäller när den svenska domen meddelas. Svensk domstol har dock också att vid lagföring av brott som begåtts utomlands beakta innehållet i lagen på gärningsorten vid tidpunkten för gärningen. Ansvar ska inte i något fall dömas ut om gärningen var straffri enligt den lag som gällde på gärningsorten när gärningen förövades. Det nu sagda gäller oavsett om gärningen till följd av lagändringar kommit att bli straffbar enligt de bestämmelser i gärningsortens lag som gällde vid tiden för lagföringen i Sverige. Svensk domstol ska vid en bedömning av om kravet på dubbel straffbarhet kan anses vara uppfyllt dessutom beakta gärningslandets preskriptionsbestämmelser och de ändringar i det landets strafflagstiftning som skett efter det att brottet begicks.

I enlighet med 2 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken ska domstolen vid bestämmandet av påföljden respektera det straffmaximum för brottet som gäller enligt lagen på gärningsorten. Om brottet enligt lagen på gärningsorten bara kan föranleda böter, kan svensk domstol alltså inte bestämma påföljden till villkorlig dom, skyddstillsyn eller fängelse.

Enligt 2 kap. 2 § fjärde stycket brottsbalken ska kravet i andra stycket på dubbel straffbarhet och tredje stycket om begränsningen som gäller för straffmätning och påföljdsval i Sverige inte gälla för brott som avses i 6 kap. 1-6 §§, 8 § tredje stycket och 12 § brottsbalken eller för försök till sådana brott om brottet begåtts mot en person som inte har fyllt 18 år.

I 2 kap 3 § anges åtta fall som ligger under svensk straffrättslig jurisdiktion, oavsett innehållet i lagen på gärningsorten. De fall som räknas upp utgör alltså undantag från regeln om dubbel straffbarhet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken vid lagföring av brott i Sverige som begåtts utomlands. I 3 § anges att kravet på dubbel straffbarhet bl.a. inte ska gälla om brottet förövats på svenskt fartyg eller luftfartyg, om brottet är kapning, sjö- eller luftfartssabotage eller försök till sådana brott, om brottet är folkrättsbrott, olovlig befattningsmed kemiska vapen, olovlig befattningsmed minor, osann eller ovarsam utsaga inför en internationell domstol eller om det lindrigaste straffet som i svensk lag är stadgat för brottet är fängelse i fyra år eller därutöver. Den sistnämnda delen av bestämmelsen omfattar t.ex. människorov enligt 4 kap. 1 § brottsbalken, grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § brottsbalken och grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § brottsbalken.

Utöver de brott som undantas från kravet på dubbel straffbarhet för brott som begåtts utomlands finns undantag även i viss speciallagstiftning. Ett uttryckligt undantag från kravet på dubbel straffbarhet görs t.ex. i 3 § lagen med förbud mot könsstypning (1982:316). I bestämmelsen sägs att den som begått brott enligt lagen döms vid svensk domstol oberoende av bestämmelserna i 2 kap. 2 eller 3 §§ brottsbalken. Undantaget innebär att könsstypning anses vara ett brott som kan bestraffas enligt svensk lag om ingreppet gjorts i en stat där könsstypning är tillåten. Också försök, förberedelse och stämpling samt underlåtenhet att avslöja sådant brott är straffbart i Sverige, trots att kravet på dubbel straffbarhet inte är uppfyllt enligt 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken.

Enligt uttalanden i förarbetena till 3 § sagda lag motiverades undantagsbestämmelsen av behovet av att effektivt kunna lagföra den typ av allvarlig brottslighet som straffbeläggs i lagen. I förarbetena framhålls också att det fick anses otillfredsställande, bl.a. mot bakgrund av Sveriges åtaganden enligt FN:s konvention om barnets rättigheter, att kriminaliseringen av könsstypningen skulle kunna kringgå genom att ingreppet ägde rum i ett land där detta var tillåtet.³

³ Prop. 1998/99:70 s. 7 f.

5.2 Tidigare diskussioner om kravet på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott

Frågan om huruvida det bör uppställas krav på dubbel straffbarhet beträffande människohandel har diskuterats i ett flertal sammanhang. Redan i samband med att Sexualbrottskommittén föreslog att det skulle införas ett särskilt brott i brottsbalken om människohandel för sexuella ändamål diskuterades huruvida kravet på dubbel straffbarhet borde gälla för brottet. Kommittén lämnade ett lagförslag som innebar att 2 kap. 3 § brottsbalken skulle kompletteras med ett undantag för människohandel för sexuella ändamål och försök till brott i den utsträckning det aktuella brottet skulle komma att vara straffbart på försöksstadiet. Förslaget motiverades bl.a. med att brottet var av internationell karaktär och att de nuvarande reglerna om dubbel straffbarhet i 2 kap. brottsbalken därför inte i tillräcklig grad utsträckte Sveriges kompetens att döma över sådana brott begångna utom riket.⁴

Också i det lagstiftningsärende som ledde till att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken fick sin nuvarande utformning diskuterades huruvida människohandel skulle omfattas av kravet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken. Diskussionen tog emellertid uteslutande sikte på om den nuvarande regleringen i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken uppfyllde Sveriges åtaganden enligt EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF). I propositionen konstaterades att det inte krävdes några lagändringar för att tillgodose de åtaganden som angavs i rambeslutet angående domsrätt.⁵

Slutligen diskuterade också Internationella straffrättsutredningen frågor kring svensk domsrätt. Utredningen hade bl.a. till uppgift att göra en allmän översyn av bestämmelserna i 2 kap. brottsbalken. I utredningens betänkande föreslogs att 2 kap. brottsbalken ska få en ny lydelse. Av förslaget i den delen framgick bl.a. att människohandel och de osjälvständiga former av detta brott som straffbelagts skulle undantas från kravet på dubbel straffbarhet för brott begångna utomlands. Det sistnämnda förslaget har remitterats och bereds för närvarande inom Regeringskansliet.⁶

⁴ Sexualbrotten, Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14) s. 514 f.

⁵ Prop. 2003/04:111 s.33 f.

⁶ Internationella brott och svensk jurisdiktion (SOU 2002:98) s. 183 f.

I detta sammanhang bör också nämnas de förslag som lämnas i regeringens proposition, En ny sexualbrottslagstiftning. I propositionen diskuterades i vilken omfattning kravet på dubbel straffbarhet borde gälla för vissa sexualbrott. Det uttalades därvid att ett slopande av kravet för vissa sexualbrott inte stred mot några åtaganden i internationella instrument och att det fanns en internationell samsyn när det gällde det förkastliga i och allvarliga med sexuella utnyttjanden av barn. Därefter konstaterades att en extraterritoriell lagstiftning fyllde en viktig funktion i kampen mot sådan brottslighet. Utifrån dessa principiella ställningstaganden ansågs goda skäl tala för ett slopande av kravet på dubbel straffbarhet för bl.a. brotten våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn, våldtäkt, sexuellt tvång, koppleri och grovt koppleri.⁷

I propositionen uttalades att det till följd av att de brott som omfattades av förslaget inte var av universell karaktär framstod som alltför långtgående att placera en undantagsregel för de aktuella sexualbrotten i 2 kap. 3 § brottsbalken. Regeln kom slutligen att placeras i 2 kap. 2 § fjärde stycket brottsbalken.⁸

5.3 Överväganden och förslag

5.3.1 Människohandel

Förslag: Människohandelsbrottet är ett mycket allvarligt brott som är av internationell och gränsöverskridande karaktär. För att skapa ett effektivt straffrättsligt skydd mot människohandel bör kravet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken på dubbel straffbarhet för brott begångna utomlands inte gälla för människohandel eller de osjälvständiga brottsformerna vid människohandel.

Som framgått gäller enligt svensk lag som huvudregel att svensk domstol inte är behörig att döma över brott som har begåtts utanför Sverige, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten. Som skäl för att ett krav på dubbel straffbarhet ska finnas bruka anföras att det står i överensstämmelse med den folkrettsliga non-interventionsprincipen; stater ska inte lägga sig i var-

⁷ Prop. 2004/05:45 s. 125 f.

⁸ Prop. 2004/05:45 s. 125 f.

andras inre angelägenheter. Vidare tillfredsställer det kravet på rättssäkerhet och visar respekt för individens frihet och grundläggande mänskliga rättigheter. En individ bör enligt detta synsätt kunna utnyttja de friheter som ges på det territorium där han eller hon befinner sig. Det har också ifrågasatts om det kan anses stå i överensstämmelse med den straffrättsliga legalitetsprincipen att bestraffa en gärning som är straffri enligt lagen på gärningsorten.

Som framgått har emellertid i lagstiftningen i flera fall undantag gjorts från kravet på dubbel straffbarhet. Exempelvis kan av naturliga skäl något sådant krav inte gälla för brott som riktar sig mot Sverige som stat och inte heller för brott som enligt allmän folkrätt får lagföras enligt den s.k. universalitetsprincipen, dvs. oberoende av vem som har begått dem eller var de begåtts. Sverige har också genom internationella överenskommelser i vissa fall förpliktat sig att inte uppställa något krav på dubbel straffbarhet för de brott som omfattas av överenskommelsen. Men även i andra fall har huvudregeln om krav på dubbel straffbarhet ansetts böra vika.

De internationella instrument som innehåller en reglering av handel med människor uttrycker en gemensam internationellt godtagen samsyn om att handel med människor är en cynisk och förkastlig företeelse som innebär en djupgående och långvarig kränkning av de grundläggande rättigheterna till frid och frihet. Genom införandet av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken har Sverige också nationellt markerat att handel med människor ska betraktas som ett allvarligt fridskränkingsbrott med högt straffvärde. Det internationella arbetet med frågorna, som också Sverige kontinuerligt deltar i och påverkar, har inneburit att frågor om människohandel internationellt ges hög prioritet. Att kunna beivra människohandel såväl när brottet anses begånget i Sverige som när det anses begånget utomlands utgör en viktig del i den internationella kampen mot människohandel.

Enligt de uppgifter som vi fått från RKP är människohandel en typ av brottslighet som ständigt förändras i syfte att försvåra för polisen att upptäcka och utreda. De människohandelsförfaranden som hittills varit vanligast i Sverige har varit sådana att kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken inte aktualiserats. Under senare tid har polisen i sitt spaningsarbete emellertid kunnat konstatera att förfarandena utformas på sätt som inte är möjliga att utreda och lagföra i Sverige. Utifrån den internationella grundsyn som gäller för beivrande av människohandel kan det inte anses tillfredsställande att det framledes kan finnas en risk

för att människohandel planeras och organiseras på ett sätt som innebär att brottet inte kan bestraffas i Sverige. Det kan inte heller anses förenligt med strävan att skapa ett effektivt skydd mot människohandel att svenska medborgare i vissa fall kan undgå straffansvar för gärningar som begås i länder där människohandel inte är straffbar.

Vid en diskussion kring kravet på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott bör också särskilt nämnas de ändringar som genomförts beträffande vissa sexualbrott. I det lagstiftningsärendet uttalas att kravet på dubbel straffbarhet enligt 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken inte bör gälla för koppleri och grovt koppleri avseende barn, vilket nu också framgår av den nämnda bestämmelsen.⁹ I de fall av människohandel som lagförts i Sverige har offren varit under 18 år och utnyttjats i situationer som utgjort koppleri eller grovt koppleri. Att under sådana förutsättningar behålla kravet på dubbel straffbarhet för människohandel skulle leda till en inkonsekvens som medför en risk för att tillämpningen av människohandelsbrottet försvåras.

För att slopa kravet på dubbel straffbarhet talar också att Sverige i bl.a. FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Palermoprotokollet åtagit sig att utlämna eller lagföra personer som gör sig skyldiga till människohandel. De brott som nämns i konventionen och protokollet är sådana att de enligt lagen (1957:668) om utlämning för brott kan medföra utlämning. Sverige kan dock inte utlämna svenska medborgare till stater utanför EU eller Norden. I sådana fall kan lagföringen i stället ske i Sverige.

Enligt vår bedömning talar människohandelsbrottets karaktär, men också Sveriges internationella åtaganden i syfte att bekämpa människohandel, för att slopa kravet på dubbel straffbarhet så att svensk jurisdiktion ska föreligga för utomlands begångna brott. Också de osjälvständiga brottsformerna avseende människohandel bör omfattas av en sådan undantagsbestämmelse, vilket är av stor vikt eftersom just de förfarandena i många fall kan utgöra en grundläggande förutsättning för att offren riskerar att utnyttjas. Med en sådan lösning skulle t.ex. rekrytering av offer som sker utomlands kunna bestraffas som medhjälp till människohandel i Sverige.

⁹ Prop. 2004/05:45 s. 128.

En undantagsbestämmelse i 2 kap. brottsbalken beträffande människohandel kan lämpligen föras in i 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken. I 3 § beskrivs brott av över vilka svensk domstol kan döma oavsett den anknytning till Sverige som beskrivits inledningsvis i avsnittet. Människohandel är ett brott som sedan länge prioriterats internationellt vad gäller brottsförebyggande och brottbekämpande arbete. Utvecklingen har sin förklaring i att brottet i allt större utsträckning begås av organisationer som begår brott över gränserna. Även om brottet inte för närvarande kan sägas vara universellt i strikt mening bör det likställas med den kategori av brott som nämns i 3 §. Därtill kommer att former av människohandelsbrottet är sådana att de redan nu utgör brott som skulle kunna bedömas som universella. Så är t.ex. fallet med slaveri. Enligt vår mening bör undantagsbestämmelsen i 2 kap. brottsbalken beträffande människohandel till följd av det här sagda föras in i 2 kap. 3 § brottsbalken. För en sådan lösning talar även det förhållandet att Palermoprotokollet ålägger en stat att tillse att den har jurisdiktion också i fall då ett brott begås mot en medborgare i den staten, vilket med en tillämpning av 2 kap. 2 § brottsbalken inte i alla sådana fall torde vara möjligt. Det förtjänar att tilläggas att det vid den åtalsprövning som alltid ska ske enligt 2 kap. 5 § brottsbalken naturligtvis måste göras en bedömning enligt 2 kap. 7 § brottsbalken av frågan om ett åtal är förenligt med folkrätten.

5.3.2 Beaktande av utländsk brottmålsdom (ne bis in idem)

Förslag: Det bör i 2 kap. 5 a § brottsbalken göras ett undantag från principen "ne bis in idem" för människohandel och de osjälvständiga brottsformerna vid människohandel, vilket innebär att en dom som meddelats i en annan stat inte innebär hinder mot ny lagföring i Sverige.

När en dom i brottmål har vunnit laga kraft, får enligt 30 kap. 9 § rättegångsbalken frågan om den tilltalades ansvar för gärning som har prövats genom domen inte på nytt tas upp till prövning. Denna regel avspeglar den i processrätten allmänt antagna orubblighetsprincipen som uttrycks i den latinska sentensen "ne bis in idem", ej två gånger i samma sak. Regeln i 30 kap. 9 § rättegångsbalken gäller emellertid endast verkan av en tidigare svensk brottmålsdom.

Grundinställningen var länge att domstolsavgöranden i en stat varken positivt eller negativt binder en domstol i en annan stat. För straffprocessens vidkommande skulle det innebära att en dom i brottmål som har meddelats av en domstol i en annan stat inte utgör hinder mot att inleda lagföring i Sverige av samma gärning. Numera gäller emellertid orubblighetsprincipen i stor utsträckning även utländska domstolars avgöranden. I samband med Sveriges tillträde till 1970 års europeiska konvention om brottmålsdoms internationella rättsverkningar infördes en bestämmelse i 2 kap. 5 a § BrB som innebär att en utländsk brottmålsdom i många fall utgör hinder för att här i landet lagföra den dömd för samma gärning som har prövats genom den utländska domen. Paragrafen har därefter ändrats vid flera tillfällen i samband med tillträddandet av ytterligare konventioner om straffrättsliga frågor.

Enligt paragrafens första stycke får en person inte lagföras i Sverige för en gärning som har prövats genom en lagakraftvunnen dom som har meddelats i en annan stat om domen har meddelats i den stat gärningen begåtts eller i en stat som har tillträtt någon av de internationella överenskommelser som räknas upp i paragrafens fjärde stycke. Detta gäller om den tilltalade har frikänts från ansvar, om han förklarats skyldig till brottet utan att påföljd har ådömts, om ådömd påföljd har verkställts i sin helhet eller verkställighet pågår, eller om ådömd påföljd har bortfallit enligt lagen i en främmande staten.

I paragrafens andra stycke anges vissa undantag från första stycket. Undantagen gäller inte om lagföringen i den främmande staten har skett på begäran av svensk myndighet eller sedan den tilltalade har utlämnats från Sverige för lagföring. Med den begränsningen omfattar undantagen brott som avses i 2 kap. 1 eller 3 § punkterna 4, 6 eller 7. En utländsk dom har således inte res judicata-verkan, om brottet har begåtts i Sverige (1 §). Detsamma gäller brott som har begåtts utomlands mot svenskt intresse (3 § punkten 4). Dessa båda undantag har uttryckligt stöd i brottmålsdomskonventionen (art. 53). Undantaget gällande brott som har begåtts i Sverige inskränks dock genom bestämmelsen i paragrafens femte stycke. Där anges att i fråga om brott, som har begåtts delvis i Sverige och delvis också inom en medlemsstat i EU där den tidigare domen har meddelats, ska första stycket tillämpas – dvs. res judicata-verkan ska inträda – om gärningen omfattas av vissa i fjärde stycket angivna överenskommelser eller om domen har meddelats av en stat som har tillträtt Schengenkonventionen eller

Europeiska konventionen om förbud mot dubbel lagföring. Vad beträffar de brott som omfattas av 3 § punkten 6 (internationella brott) kan Sverige enligt internationella överenskommelser vara förpliktigat att bestraffa sådana brott oberoende av var och av vem de har begåtts. Detta har ansetts innebära att Sverige inte heller kan godta en utländsk dom varigenom någon har frikänts därför att en sådan gärning är straffri enligt lagen i den stat där domen meddelats.

Möjligheten att med bortseende från en tidigare utländsk dom döma för brott som har begåtts utom riket och för vilka det lägsta straffet är fängelse i fyra år eller mer (3 § punkten 7) har inget stöd i brottmålsdomskonventionen och Sverige gjorde därför vid tillträddandet förbehåll mot konventionen i detta hänseende. Som skäl för undantaget anfördes i förarbetena att det många gånger skulle vara direkt stötande att behöva godta en utländsk dom, varigenom t.ex. en svensk medborgare har frikänts för ett mycket grovt brott, exempelvis mord, eller har ådömts en enligt svensk uppfattning orimligt lindrig påföljd, om detta skett på grund av sådana ovidkommande hänsyn som offrets ras eller liknande omständigheter.

Enligt tredje stycket i 2 kap. 5 a § krävs åtalsförordnande i de fall lagföring utomlands inte hindrar lagföring i Sverige.

Bestämmelser om en tidigare utländsk dom som processhinder finns även i lagstiftning utanför brottsbalken. Enligt 13 § lagen (1994:569) om Sveriges samarbete med de internationella tribunalerna för brott mot internationell humanitär rätt får åtal inte väckas i Sverige för en viss gärning, om ansvar för denna gärning redan har prövats vid någon av de båda FN-tribunalerna. En bestämmelse med motsvarande innehåll finns i 16 § lagen (2002:329) om samarbete med Internationella brottmålsdomstolen.

I vårt uppdrag ingår att skapa en effektiv lagstiftning mot människohandelsbrott. I den delen av uppdraget ingår enligt vår mening att skapa en lagstiftning som oberoende av var brottet begås på ett kraftfullt sätt motverkar människohandel. Liksom vad gäller de grövre brott som i 2 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken undantas från principen ”ne bis in idem”, kan det uppkomma situationer som är stötande om den principen skulle gälla för människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken eller för de osjälvständiga formerna vid det brottet. Så skulle exempelvis vara fallet om en person varit offer för människohandel och gärningsmannen för en handling som utgjort ett led i det brottet döms till en mycket lindrig påföljd i ett annat land. Förslaget om att slopa kravet på dubbel

straffbarhet bör därför enligt vår mening förenas med ett undantag i 2 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken beträffande människohandelsbrottet.

5.3.3 Tillåtande av barnäktenskap

Förslag: För att skapa ett effektivt straffrättsligt skydd mot tillåtande av barnäktenskap bör kravet i 2 kap. 2 § andra stycket brottsbalken på dubbel straffbarhet för brott begångna utomlands inte gälla för det brottet.

Det finns inte i något internationellt instrument någon förpliktelse att slopa kravet på dubbel straffbarhet för brott som innebär att barn gifts bort före 16 års ålder. Det finns inte heller någon sådan förpliktelse för Sverige att slopa kravet på dubbel straffbarhet för de brott som offret kan utsättas för efter det att äktenskapet ingåtts. Barnkonventionens krav på internationellt samarbete har emellertid i tidigare lagstiftningsärenden tolkats på ett sätt som innebär att det uppställs ett krav på att varje stat har effektiva medel för att lagföra enskilda medborgare som kränker barns rättigheter utomlands. Det nu anförda argumentet har också legat till grund för att kravet på dubbel straffbarhet slopats beträffande vissa sexualbrott som riktas mot barn.¹⁰

Tillåtande av barnäktenskap som begås utomlands utgör allvarliga kränkningar av barns grundläggande rättigheter och mänskliga värdighet. Det kan enligt vår mening inte anses som tillfredsställande att sådana handlingar inte kan beivras om de begås av t.ex. svenska medborgare som besöker andra länder där det inte är straffbelagt. Särskilt inte med beaktande av att tillåtande av barnäktenskap oftast är ett brott med internationell karaktär.

Utifrån de här redovisade utgångspunkterna kan vi konstatera att det föreligger goda skäl att inte uppställa ett krav på dubbel straffbarhet för tillåtande av barnäktenskap för att kunna skapa ett effektivt straffrättsligt skydd. Riksdagen har i det lagstiftningsärende som avsåg den nya sexualbrottslagstiftningen också accepterat att just brott som begås mot barn undantas från kravet i 2 kap. 2 § brottsbalken.

¹⁰ Prop. 2004/05:45 s. 128.

6 Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor

I september 2003 inleddes ett arbete med att utarbeta en europeisk konvention mot människohandel. Arbetet resulterade i Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor, ETS nr. 197. Sverige undertecknade konventionen i maj 2005. I vårt uppdrag ingår att analysera frågan om Sveriges tillträde till konventionen och vilka lagändringar som i så fall kan krävas samt i förekommande fall ge på förslag på sådana lagändringar.

Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor är en konvention som syftar till att förhindra och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk vad gäller skydd och hjälp till människohandelsoffer, garantera effektivare brottsutredningar och åtal samt främja internationellt samarbete. Av konventionens ingress framgår att Europarådets medlemsstater och övriga stater som undertecknat konventionen anser att handel med människor utgör ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en kränkning av människans värdighet och integritet, att handel med människor resulterar i slaveri för offren, att respekt för offrens rättigheter, skydd av offren och åtgärder för att bekämpa handeln med människor måste vara det huvudsakliga målet samt att alla åtgärder och initiativ för bekämpande av handel med människor måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barnets rättigheter. I ingressen erinras också om att det i medlemsstaternas utrikesministrars förklaring vid de 112 (14–15 maj 2003) och 114 (12–13 maj 2004) mötena med ministerkommittén yrkades på förstärkta åtgärder av Europarådet mot handel med människor.

I konventionen noteras en rad konventioner, bl.a. 1950 års konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grund-

läggande friheterna med protokoll, och EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF). Slutligen anges också att parterna beaktar FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Palermoprotokollet i syfte att förbättra det skydd de ger och utveckla de normer som upprättas genom de instrumenten. I kapitel VIII i konventionen, Förhållande till andra internationella instrument, framgår av *artikel 39* att konventionen emellertid inte ska inverka på de rättigheter eller skyldigheter som följer av bestämmelserna i Palermoprotokollet och är avsedd att förbättra det skydd som ges i nämnda protokoll och utveckla de normer som ingår i det. Av *artikel 40* punkten 1 framgår också att konventionen inte ska inverka på rättigheter och åtaganden enligt andra internationella instrument i vilka parterna enligt konventionen är parter eller kommer att bli parter och vilka innehåller bestämmelser om frågor som styrs av konventionen och vilka ger bättre skydd och hjälp till offer för handel med människor.

I anslutning till konventionen har också utformats en förklaranderapport, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS no. 197).

Artiklarna i konventionen är av olika karaktär. Vissa artiklar utgör målsättningsstadganden och vissa artiklar innehåller krav på att staterna ska vidta vissa åtgärder, såsom lagstiftningsåtgärder. Enligt våra direktiv ingår i vårt uppdrag att identifiera de hinder som kan föreligga för Sverige att tillträda konventionen oberoende av vilka åtgärder som konventionen ålägger staterna att vidta. Vår analys av konventionen har därför skett utifrån vilka hinder vi har kunnat identifiera. Endast i de fall där det förelagat hinder mot att ratificera och där det i konventionen uppställts krav på lagstiftningsåtgärder har vi lämnat lagförslag.

Samtidigt som vi utfört vår analys av konventionen har det pågått ett arbete inom regeringskansliet med att ta fram en handlingsplan mot människohandel för andra utnyttjandesyften än utnyttjanden för sexuella ändamål. I vårt arbete har vi tagit del av den information som samlats in främst beträffande arbetskraftsexploatering och utnyttjande för avlägsnande av organ.¹

¹ Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m., Kartläggning och förslag till handlingsplan (Ds 2008:7).

Kapitel I, Syften, tillämpningsområde, icke-diskrimineringsprincip och definitioner

I *artikel 1* anges att konventionens syfte är

- a) att med respekt för jämställdheten förebygga och bekämpa människohandel,
- b) att med respekt för jämställdheten skydda brottsoffrens mänskliga rättigheter, att utforma en allsidig ram för skydd av och hjälp till brottsoffer och vittnen samt att säkerställa att utredningar och åtal genomförs effektivt, samt
- c) att främja internationellt samarbete när det gäller insatser mot människohandel.

I artikeln anges slutligen att det genom konventionen inrättas en särskild övervakningsmekanism för att säkerställa att parterna effektivt tillämpar dess bestämmelser.

I *artikel 2* anges konventionens räckvidd. Där uttalas att konvention ska gälla alla former av människohandel, nationell eller gränsöverskridande, oberoende av dess eventuella samband med organiserad brottslighet.

Artikel 3 innehåller en icke-diskrimineringsprincip. I artikeln sägs att parterna ska tillämpa bestämmelserna i konventionen, särskilt om brottsoffers rätt att komma i åtnjutande av åtgärder för att skydda och främja deras rättigheter, utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

I *artikel 4* definieras en rad begrepp som används i konventionen. Där definieras

- a) människohandel: värvning, transport, överlämnande, inhysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, missbruk av makt eller av en persons utsatta ställning, eller erläggande eller mottagande av betalning eller förmåner för att få samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande ska minst innebära utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjäns-

- ter, slaveri eller bruk som kan jämföras med slaveri, träldom eller borttagande av organ.
- b) Samtycke från ett offer för människohandel till sådant planerat utnyttjande som anges i punkten a) i denna artikel ska sakna betydelse om något av de medel som anges där har använts.
 - c) Värkning, transport, överlämnande, inhysning eller mottagande av barn i syfte att utnyttja dessa ska betraktas som människohandel även om inget av de medel som anges i punkten a) i denna artikel har använts.
 - d) barn: person under 18 års ålder.
 - e) brottsoffer: varje fysisk person som är utsatt för människohandel enligt definitionen i denna artikel.

Kapitel II, Förebyggande, samarbete och andra åtgärder

I *artikel 5* stadgas om förebyggande av människohandel och där uttalas att

1. Varje part ska vidta åtgärder för att införa eller stärka nationellt samarbete mellan de olika organ som ansvarar för att förebygga och bekämpa människohandel.
2. Varje part ska införa och/eller stärka effektiva riktlinjer och program för att förebygga människohandel genom t.ex. forskning, upplysning, kampanjer för höjande av medvetenhet och utbildning, sociala och ekonomiska initiativ samt utbildningsprogram med särskild inriktning på personer som riskerar att bli föremål för människohandel och personer som i sin yrkesverksamhet berörs av denna handel.
3. Varje part ska främja en ansats som grundas på mänskliga rättigheter, integrera jämställdhetsaspekter och utgå från barnets intressen när olika former av riktlinjer och program som avses i punkten 2. utformas, genomförs och utvärderas.
4. Varje part ska vidta de lämpliga åtgärder som kan behövas för att möjliggöra laglig migration, särskilt genom att berörda myndigheter sprider korrekt information om de villkor som gäller för laglig inresa på och vistelse inom dess territorium.

5. Varje part ska vidta särskilda åtgärder för att minska barns utsatthet för människohandel, särskilt genom att skapa en skyddande miljö för dem.
6. De åtgärder som vidtas i enlighet med denna artikel ska där så är lämpligt omfatta icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer samt andra delar av det civila samhället som medverkar i att förebygga människohandel och att skydda eller hjälpa brottsoffer.

Artikel 6 beskriver de åtgärder som parterna ska vidta för att för att motverka den efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, och som leder till människohandel. Där sägs att varje part vidta eller stärka åtgärder inom lagstiftning, förvaltning, utbildning, socialt, kulturellt eller på annat sätt, bl.a. följande:

1. Forska om bästa tillämpningar, metoder och strategier.
2. Höja medvetenheten om mediernas och det civila samhällets ansvar och viktiga roll för att identifiera efterfrågan som en av de grundläggande orsakerna till människohandel.
3. Bedriva riktade upplysningskampanjer som vid behov innefattar bl.a. offentliga myndigheter och beslutsfattare.
4. I skolundervisningen för flickor och pojkar bedriva utbildningsprogram och vidta andra förebyggande åtgärder som betonar att genusbaserad åtskillnad och dess katastrofala konsekvenser inte kan accepteras samt betydelsen av jämställdhet och varje människas värde och integritet.

I *artikel 7* stadgas om de åtgärder som bör vidtas vid gränserna. Där sägs att

1. Utan att det påverkar internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer ska parterna så långt möjligt stärka sådana gränskontroller som kan behövas för att förebygga och upptäcka människohandel.
2. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra lämpliga åtgärder för att så långt möjligt förebygga att yrkesmässiga fraktförarens transportmedel används i sådan brottslig verksamhet som avses i denna konvention.

3. I förekommande fall och utan att det påverkar tillämpningen av gällande internationella konventioner ska bland dessa åtgärder ingå fastställande av skyldighet för yrkesmässiga fraktförare, innefattande varje transportföretag eller ägare eller brukare av transportmedel, att se till att alla passagerare innehar de resehandlingar som krävs för inresa i den mottagande staten.
4. Varje part ska i enlighet med sin nationella lag föreskriva påföljder vid överträdelse av den skyldighet som avses i punkten 3 i denna artikel.
5. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att, i enlighet med dess nationella lag, medge avvisning eller återkallelse av visering för personer som medverkar i förövande av brott som avses i denna konvention.
6. Parterna ska förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheterna, bl.a. genom att inrätta och upprätthålla direkta kommunikationskanaler.

I *artikel 8* stadgas om säkerhet och kontroll av handlingar. Där sägs att varje part ska vidta nödvändiga åtgärder för att

- a) se till att rese- eller identitetshandlingar som den utfärdar är av sådan kvalitet att de inte enkelt kan missbrukas, förfalskas eller olagligen ändras, kopieras eller utfärdas, och
- b) skydda integriteten och säkerheten i de rese- och identitetshandlingar som utfärdas av parten eller på dess vägnar samt förebygga att sådana handlingar framställs och utfärdas olagligt.

Vad gäller förebyggande säkerhet och andra åtgärder stadgas slutligen i *artikel 9* om handlingars äkthet och giltighet. I artikeln uttalas att en part, på begäran av en annan part, enligt sin nationella lag inom skäligen tid ska kontrollera äktheten och giltigheten av rese- eller identitetshandlingar som har utfärdats eller påstås ha utfärdats i dess namn och som misstänks användas för människohandel.

Kapitel III, Åtgärder för att skydda och främja brottsoffers rättigheter med beaktande av jämställdhet

I *artikel 10* talas om identifiering av brottsoffer. I artikeln uttalas att

1. Varje part ska förse sina behöriga myndigheter med personal som är utbildad i och kvalificerad för att förebygga och bekämpa människohandel och att identifiera och bistå brottsoffer, inklusive barn, och ska se till att de olika myndigheterna samarbetar med varandra och med berörda hjälporganisationer, så att brottsoffer kan identifieras genom ett förfarande som vederbörligen beaktar den speciella situationen för kvinnor och barn som utsatts för brott och vid behov få uppehållstillstånd enligt bestämmelserna i *artikel 14* i denna konvention.
2. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att identifiera brottsoffer, vid behov i samarbete med andra parter och berörda hjälporganisationer. Om de behöriga myndigheterna har skälig anledning anta att en person har blivit offer för människohandel, ska parten se till att personen inte avlägsnas från dess territorium förrän de behöriga myndigheterna har avslutat identifieringsförfarandet för offer för ett brott som konstateras enligt *artikel 18* i denna konvention och att personen i fråga får hjälp enligt *artikel 12.1* och *12.2*.
3. Om brottsoffrets ålder är obestämd och det finns skäl att tro att offret är ett barn, ska hon eller han antas vara ett barn och ges särskilt skydd i avvaktan på att åldern fastställs.
4. Så snart ett ensamkommande barn har identifierats som ett brottsoffer ska varje part
 - a) sörja för att barnet företräds av en förmyndare, organisation eller myndighet som ska handla i barnets intresse,
 - b) vidta nödvändiga åtgärder för att fastställa barnets identitet och nationalitet, samt
 - c) göra sitt bästa för att söka rätt på barnets familj, om detta ligger i barnets intresse.

I *artikel 11* stadgas om åtgärder som är avsedda att skydda offrens privatliv. Där sägs att

1. Varje part ska skydda brottsoffrens privatliv och identitet. Personuppgifter om dem ska förvaras och användas enligt bestämmelserna i konventionen om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter (ETS 108).
2. Varje part ska vidta åtgärder för att särskilt tillse att identiteten eller uppgifter som möjliggör identifiering av ett barn som är brottsoffer inte offentliggörs genom medierna eller på andra vägar utom, i undantagsfall, för att underlätta efterforskning av familjemedlemmar eller på annat sätt säkerställa barnets välfärd och skydd.
3. Varje part ska överväga att i enlighet med artikel 10 i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som den tolkas av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, vidta åtgärder som syftar till att främja att medierna värnar om brottsoffrens privatliv och identitet genom självreglering, genom införande av regler eller genom gemensam reglering.

Artikel 12 stadgar om hjälp till brottsoffer. Där uttalas att

1. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att hjälpa brottsoffren med deras fysiska, psykiska och sociala återhämtning. Denna hjälp ska minst innefatta följande:
 - a) En levnadsstandard som kan trygga deras uppehälle genom åtgärder som lämplig och trygg bostad samt psykologiskt och materiellt bistånd.
 - b) Tillgång till akutsjukvård.
 - c) Hjälp med översättning och tolkning vid behov.
 - d) Rådgivning och upplysning, särskilt om deras lagliga rättigheter och de tjänster som står till deras förfogande, på ett språk som de kan förstå.
 - e) Biträde så att deras rättigheter och intressen kan framföras och beaktas i lämpliga skeden av brottmålsförfaranden mot förövare.
 - f) Tillgång till utbildning för barn.

2. Varje part ska vederbörligen beakta brottsoffrets behov av trygghet och skydd.
3. Dessutom ska varje part svara för nödvändig medicinsk eller annan hjälp till brottsoffer som lagligen vistas inom dess territorium, saknar tillräckliga resurser och behöver sådan hjälp.
4. Varje part ska anta regler enligt vilka brottsoffer som lagligen vistas inom dess territorium ska beredas tillträde till arbetsmarknaden samt till yrkesutbildning och undervisning.
5. Varje part ska vid behov och på de villkor som anges i dess nationella lagstiftning samarbeta med icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer eller medlemmar av det civila samhället som ägnar sig åt att bistå brottsoffer.
6. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att trygga att ett brottsoffers villighet att vittna inte uppställs som villkor för hjälp till vederbörande.
7. Vid tillämpning av de bestämmelser som fastställs i denna artikel ska varje part lämna hjälp på grundval av samförstånd och information, med vederbörlig hänsyn till de särskilda behoven hos personer i en utsatt situation och till barns rättigheter med avseende på bostad, utbildning och lämplig hälsovård.

I *artikel 13* behandlas frågor om offrens rätt till en period för återhämtning och eftertanke. Där sägs att

1. Varje part ska i sin nationella lag fastställa en period på minst 30 dagar för återhämtning och eftertanke, om det finns skälig anledning att tro att den berörda personen är ett brottsoffer. Perioden ska vara så lång att personen kan återhämta sig och göra sig fri från människohandlarnas inflytande och/eller fatta ett välinformerat beslut om samarbete med de behöriga myndigheterna. Under denna period ska inget beslut om utvisning av personen kunna verkställas. Denna bestämmelse ska inte påverka den verksamhet som de behöriga myndigheterna bedriver i alla faser av de tillämpliga nationella förfarandena, särskilt när de utreder och väcker åtal för de berörda brotten. Under denna period ska parterna tillåta berörda personer att vistas inom deras territorium.

2. Under denna period ska de personer som avses i punkten 1 i denna artikel ha rätt till den hjälp som avses i *artikel 12.1* och *12.2*.
3. Parterna är inte bundna av att iaktta denna period om det strider mot den allmänna ordningen eller det konstateras att ställning som brottsoffer åberopas felaktigt.

I *artikel 14* stadgas om uppehållstillstånd. I artikeln sägs att

1. Varje part ska utfärda ett förnybart uppehållstillstånd till brottsoffer i endera av följande situationer, eller i båda:
 - a) När den behöriga myndigheten anser att deras vistelse är nödvändig på grund av deras personliga situation.
 - b) När den behöriga myndigheten anser att deras vistelse krävs för deras samarbete med de behöriga myndigheterna i utrednings- eller straffrättsliga förfaranden.
2. När uppehållstillstånd av rättsliga skäl krävs för brottsoffer som är barn, ska sådant utfärdas i barnets intresse och vid behov förnyas på samma villkor.
3. Vägran att förnya ett uppehållstillstånd eller återkallande av ett sådant ska följa föreskrifterna i partens nationella lag.
4. Om ett brottsoffer ansöker om någon annan form av uppehållstillstånd ska den berörda parten beakta att han eller hon har eller har haft ett uppehållstillstånd enligt punkten 1.
5. Med hänsyn till parternas åtaganden enligt *artikel 40* i denna konvention ska varje part se till att beviljande av tillstånd enligt denna bestämmelse inte ska påverka rätten att söka och få asyl.

Artikel 15 innehåller bestämmelser om gottgörelse och rätt till skadestånd och i artikeln uttalas att

1. Varje part ska se till att brottsoffer, från deras första kontakt med de behöriga myndigheterna och på ett språk som de kan förstå, har tillgång till upplysningar om rättsliga och administrativa förfaranden av betydelse.
2. Varje part ska i sin nationella lag fastställa rätt till rättsligt stöd och fri rättshjälp för brottsoffer enligt bestämmelserna i dess nationella lag.

3. Varje part ska i sin nationella lag fastställa brottsoffers rätt till gottgörelse från förövarna.
4. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att garantera gottgörelse till brottsoffer enligt bestämmelserna i dess nationella lag, exempelvis genom inrättande av en fond för gottgörelse till brottsoffer eller åtgärder eller program för socialt bistånd och social återanpassning av brottsoffer, som kan finansieras med medel som härrör från tillämpning av åtgärder som avses i *artikel 23*.

Vidare sägs i *artikel 16* beträffande brottsoffers repatriering och återvändande att

1. Den part i vilken ett brottsoffer är medborgare eller hade permanent uppehållstillstånd vid tiden för inresan på den mottagande partens territorium ska, med vederbörlig hänsyn till personens rättigheter, säkerhet och värdighet, underlätta och godta personens återvändande utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål.
2. När en part återsänder ett brottsoffer till en annan stat ska detta ske med vederbörlig hänsyn till personens rättigheter, säkerhet och värdighet och till läget i eventuella rättsliga förfaranden knutna till den omständigheten att personen är ett offer för människohandel, och återvändandet ska helst ske frivilligt.
3. På begäran av en mottagande part ska en anmodad part bekräfta om en person är dess medborgare eller hade tillstånd att vistas permanent inom dess territorium vid tiden för inresan på den mottagande partens territorium.
4. För att underlätta att ett offer för människohandel som saknar korrekta handlingar återvänder, ska den part i vilken den personen är medborgare eller hade permanent uppehållstillstånd vid tiden för inresan på den mottagande statens territorium gå med på att, på begäran av den mottagande parten, utfärda sådana resehandlingar eller sådant annat tillstånd som kan behövas för att personen ska kunna resa in på och återvända till dess territorium.
5. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att inrätta repatrieringsprogram under medverkan av berörda nationella eller internationella institutioner och

icke-statliga organisationer. Syftet med dessa program är att förebygga att personer åter blir brottsoffer. Varje part bör göra allt som står i dess makt för att främja brottsoffrens återinträde i samhällslivet i den stat de återvänder till, inklusive återinträde i undervisningssystemet och på arbetsmarknaden, särskilt genom förvärvande och förbättring av yrkesskicklighet. Program för barn bör innefatta rätt till utbildning och åtgärder för att trygga lämplig vård eller mottagande av familjen eller lämpliga vårdstrukturer.

6. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att, där så är lämpligt i samarbete med andra berörda parter, bereda brottsoffer tillgång till kontaktinformation om organ som kan hjälpa dem i det land till vilket de återvänds eller repatrieras, t.ex. funktioner för upprätthållande av lag och ordning, icke-statliga organisationer, jurister som kan ge råd samt inrättningar för social välfärd.
7. Brottsoffer som är barn ska inte återsändas till en stat om en risk- och säkerhetsbedömning tyder på att ett sådant återvändande inte skulle ligga i barnets intresse.

I *artikel 17* talas avslutningsvis om jämställdhet och där uttalas att varje part, när den vidtar åtgärder som avses i detta kapitel, ska sträva efter att främja jämställdhet och tillämpa jämställdhetsintegrering i åtgärdernas utformning, tillämpning och utvärdering.

Kapitel IV, Straffrätt

I *artikel 18* åläggs staterna att kriminalisera handel med människor genom att det där sägs att varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att sådana gärningar som avses i *artikel 4* i denna konvention är brottsliga när de begås uppsåtligen.

Artikel 19 behandlar frågor om kriminalisering av utnyttjande av ett brottsoffers tjänster. I artikeln uttalas att varje part ska överväga att anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att i dess nationella lagstiftning fastställa att användning av tjänster som är föremål för sådant utnyttjande som avses i *artikel 4 a)* i denna konvention med vetskap om att personen är ett offer för människohandel, är en brottslig gärning.

Artikel 20 innehåller bestämmelser om kriminalisering av gärningar som rör rese- eller identitetshandlingar. Där stadgas att varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att följande gärningar är brottsliga när de begås uppsåtligen och i syfte att möjliggöra människohandel:

- a. att förfalska en rese- eller identitetshandling,
- b. att anskaffa eller tillhandahålla en sådan handling,
- c. att behålla, undanröja, dölja, skada eller förstöra en annans rese- eller identitetshandling.

I *artikel 21* stadgas om försök, medhjälp eller främjande. I artikel uttalas att

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att uppsåtlig hjälp till eller främjande av att någon av de handlingar som anges i artiklarna 18 och 20 i denna konvention begås är brottsliga gärningar.
2. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att försök att begå någon av de handlingar som anges i artiklarna 18 och 20 a) i denna konvention är brottsliga gärningar.

Artikel 22 reglerar juridiska personers ansvar. I artikeln sägs att

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att se till att en juridisk person kan ställas till ansvar för en gärning som är brottslig enligt denna konvention och som begås för den juridiska personens vinning av en fysisk person som handlar antingen individuellt eller som en del av den juridiska personens organ och som har en ledande ställning inom den juridiska personen som grundas på endera av följande:
 - a) Fullmakt att företräda den juridiska personen.
 - b) Befogenhet att fatta beslut för den juridiska personens räkning.
 - c) Befogenhet att utöva kontroll inom den juridiska personen.
2. Utöver de fall som avses i punkten 1, ska varje part vidta de åtgärder som behövs för att säkerställa att en juridisk person kan ställas till ansvar om brist på överinseende eller kontroll av

en fysisk person som avses i punkten 1 har gjort det möjligt att föröva en gärning som är brottslig enligt denna konvention för den juridiska personens vinning genom en fysisk person som handlar på dess vägnar.

- 3 Beroende på partens rättsliga principer kan en juridisk persons ansvar vara straffrättsligt, civilrättsligt eller förvaltningsrättsligt.
- 4 Detta ansvar ska inte påverka det straffrättsliga ansvaret för de fysiska personer som har begått brottet.

I *artikel 23* regleras påföljder och åtgärder. Där sägs att

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att de brottsliga gärningar som konstateras enligt artiklarna 18-21 ska kunna beläggas med effektiva, proportionella och avskräckande påföljder. Dessa påföljder ska för brottsliga gärningar som konstateras enligt *artikel 18* i denna konvention, när de begås av fysiska personer, inbegripa straff som medför frihetsberövande och som kan föranleda utlämning.
2. Varje part ska se till att fysiska personer som ställs till ansvar enligt *artikel 22* ska bli föremål för effektiva, proportionella och avskräckande straffrättsliga eller icke-straffrättsliga påföljder eller åtgärder, inklusive ekonomiska påföljder.
3. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att den ska kunna ta i beslag eller på annat sätt undanröja hjälpmedel för och vinning av brott enligt artiklarna 18 och 20 a) i denna konvention, eller egendom till ett värde som motsvarar sådan vinning.
4. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att den ska kunna tillfälligt eller permanent stänga en inrättning som har använts för att genomföra människohandel, utan att detta ska påverka rättigheter för tredje person i god tro, eller för att tillfälligt eller permanent vägra gärningsmannen att bedriva den verksamhet inom vilken brottet förövades.

I *artikel 24* räknas de omständigheter upp som enligt konventionen är att anse som försvårande. Där sägs att varje part ska se till att följande betraktas som försvårande omständigheter vid faststäl-

lande av påföljd för gärningar som straffbeläggs i enlighet med *artikel 18*:

- a) Att brottet uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet har äventyrat offrets liv.
- b) Att brottet har begåtts mot ett barn.
- c) Att brottet har begåtts av en offentlig tjänsteman vid utövning av tjänsten.
- d) Att brottet har begåtts inom ramen för en brottslig organisation.

I *artikel 25* stadgas om hur parterna ska förfara när gärningsmannen tidigare gjort sig skyldig till liknande brottslighet. Där stadgas att varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som skapar möjlighet att beakta lagakraftvunna domar som utdömts av en annan part och som avser brott mot denna konvention när påföljden fastställs.

Artikel 26 stadgar slutligen om bestämmelser om påföljdseftergift m.m.. Där sägs att varje part enligt grundprinciperna i dess rättssystem ska bereda möjlighet att avstå från att utdöma straff mot brottsoffer för deras inblandning i olaglig verksamhet om denna har skett av tvång.

Kapitel V, Utredning, åtal och processrätt

I *artikel 27* stadgas om ansökan ex parte och ex officio. I artikeln sägs att

1. Varje part ska se till att utredningar av eller åtal för brott enligt denna konvention ska vara oberoende av ett brottsoffers anmälan eller anklagelse, i varje fall då brottet helt eller delvis begåtts inom partens territorium.
2. Varje part ska se till att offer för ett brott som begåtts inom territorium som tillhör en annan part än den där de vistas får klaga hos de behöriga myndigheterna i den stat där de har sin hemvist. Den behöriga myndighet hos vilken klagan förs ska, om den inte själv är behörig i detta hänseende, utan dröjsmål överlämna den till den behöriga myndigheten i den part inom vars territorium brottet begicks. Klagan ska handläggas i enlighet med nationell lag i den part där brottet begicks.

3. Varje part ska genom lagstiftning eller andra åtgärder enligt de bestämmelser som fastställs i dess nationella lag ge varje grupp, stiftelse, förening eller icke-statlig organisation som strävar efter att bekämpa människohandel eller skydda de mänskliga rättigheterna möjlighet att hjälpa och/eller stödja brottsoffret, om detta så önskar, under straffrättsliga förfaranden som rör ett sådant brott som konstateras enligt *artikel 18* i denna konvention.

I *artikel 28* stadgas om skydd av brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna. Där sägs att

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att ge effektivt och lämpligt skydd mot eventuella repressalier eller hot, särskilt under loppet av och efter en utredning om och åtal mot förövare, åt:
 - a) brottsoffer,
 - b) i tillämpliga fall, personer som rapporterar sådana brottsliga gärningar som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention eller på annat sätt samarbetar med de instanser som genomför utredningen eller åtalet,
 - c) vittnen som avlägger vittnesmål rörande sådana brottsliga gärningar som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention,
 - d) vid behov, familjemedlemmar till personer som avses i a) och c).
2. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att säkerställa och ge skydd av olika slag. Detta kan innefatta fysiskt skydd, förflyttning, identitetsbyte och hjälp med att skaffa anställning.
3. Ett brottsoffer som är barn ska ges särskilt skydd med beaktande av barnets intresse.
4. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att vid behov ge medlemmar av grupper, stiftelser, föreningar eller icke-statliga organisationer som bedriver sådan verksamhet som avses i artikel 27.3 lämpligt skydd mot eventuella repressalier eller hot, särskilt under och efter en utredning om och åtal mot förövare.

5. Varje part ska överväga att ingå avtal eller arrangemang med andra stater för att tillämpa denna artikel.

I *artikel 29* talas om specialiserade myndigheter och samordningsorgan. Där sägs att

1. Varje part ska uppdra åt personer eller enheter att särskilt inrikta sig på att bekämpa människohandel och skydda vittnen. Sådana personer eller enheter ska ha det oberoende som krävs i enlighet med de grundläggande principerna i partens rättssystem för att kunna fullgöra sina uppgifter effektivt och fritt från obehörigt tryck. Sådana personer eller personalen i sådana enheter ska ha lämplig utbildning och tillräckliga ekonomiska resurser för sina uppgifter.
2. Varje part ska vidta de åtgärder som kan behövas för att samordna sina regeringsdepartement och andra offentliga organs riktlinjer och åtgärder mot människohandel, i tillämpliga fall genom att inrätta samordningsorgan.
3. Varje part ska utbilda eller stärka utbildningen av berörd personal om förebyggande och bekämpning av människohandel och om mänskliga rättigheter. Denna utbildning kan vara specialinriktad för varje organ och ska i förekommande fall inriktas på metoder som används för att förebygga sådan handel, väcka åtal mot förövarna och skydda brottsoffrens rättigheter, inklusive skydd av brottsoffren mot förövarna.
4. Varje part ska överväga att tillsätta nationella rapportörer eller andra verktyg för att övervaka statliga institutioners brottsbekämpning och tillämpningen av kraven på nationell lagstiftning.

I *artikel 30* stadgas om domstolsförhandlingar. Där sägs att parterna i enlighet med konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, särskilt *artikel 6*, ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att i domstolsförhandlingar tillvarata:

- a) skyddet av brottsoffrens privatliv och, vid behov, deras identitet, och
- b) brottsoffrens säkerhet och skydd mot hot,

enligt bestämmelserna i dess nationella lag och, när brottsoffren är barn, genom att särskilt sörja för barnens behov och trygga deras rätt till särskilt skydd.

Angående jurisdiktion uttalas i *artikel 31* att

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att utöva jurisdiktion över brott som konstateras enligt denna konvention när brottet förövas
 - a) inom dess territorium,
 - b) ombord på ett fartyg som för den partens flagg,
 - c) ombord på ett luftfartyg som är registrerat enligt den partens lagar,
 - d) av någon av dess medborgare eller av en statslös person med fast bostadsort inom dess territorium, om brottet är straffbart enligt straffrätten där det begicks eller om brottet begås utanför en stats territoriella jurisdiktion, eller
 - e) mot någon av dess medborgare.
2. Varje part kan vid undertecknandet eller när den deponerar sitt ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrument, i en förklaring ställd till Europarådets generalsekretärare, förklara att den förbehåller sig rätten att inte tillämpa, eller att endast i särskilda fall eller under särskilda förhållanden tillämpa jurisdiktionsreglerna i punkterna 1 d) och 1 e) i denna artikel, eller någon del av dem.
3. Varje part ska vidta de åtgärder som kan behövas för att utöva jurisdiktion över de brott som omfattas av denna konvention när en person som misstänks för brott vistas inom dess territorium och parten inte utlämnar personen i fråga till en annan part, enbart på grund av personens nationalitet, sedan en begäran om utlämning mottagits.
4. När fler än en part gör anspråk på jurisdiktion över ett påstått brott som konstateras i enlighet med denna konvention, ska de berörda parterna vid behov samråda för att bestämma den lämpligaste jurisdiktionen för åtal.
5. Utan att tillämpningen av allmänna internationella rättsprinciper påverkas ska denna konvention inte utesluta att straffrätts-

lig jurisdiktion utövas av en part i enlighet med dess nationella lag.

Kapitel VI, Internationellt samarbete och samarbete med det civila samhället

I *artikel 32* beskrivs allmänna principer och åtgärder för internationellt samarbete. Där sägs att parterna så långt möjligt ska samarbeta med varandra enligt bestämmelserna i denna konvention och med användande av tillämpliga internationella och regionala instrument, arrangemang som gjorts på grundval av enhetlig eller ömsesidig lagstiftning och nationella lagar, i syfte att:

- förebygga och bekämpa människohandel,
- skydda och stödja brottsoffer, samt
- utreda eller inleda förfaranden mot brott som konstateras i enlighet med denna konvention.

I *artikel 33* stadgas om åtgärder beträffande personer som utsatts för hot eller saknas. I artikeln uttalas att

1. När en part med stöd av upplysningar som den förfogar över har skälig anledning att tro att det finns en omedelbar fara för liv, frihet eller fysisk integritet för en person som avses i *artikel 28.1* inom en annan parts territorium, ska den part som har upplysningarna i ett sådant nödläge omedelbart lämna dem till den senare parten, så att lämpliga skyddsåtgärder kan vidtas.
2. Parterna i denna konvention kan överväga att förstärka sitt samarbete för att söka efter saknade personer, särskilt saknade barn, om tillgängliga upplysningar ger dem anledning tro att vederbörande är offer för människohandel. I detta syfte kan parterna träffa bilaterala eller multilaterala avtal med varandra.

I *artikel 34* stadgas om upplysningar. Där sägs att

1. Den anmodade parten ska utan dröjsmål upplysa den begärande parten om det slutliga resultatet av åtgärder som vidtas enligt detta kapitel. Den anmodade parten ska också utan dröjsmål upplysa den begärande parten om eventuella omständigheter som gör att den önskade åtgärden inte kan utföras eller kan avsevärt försenas.

2. En part kan utan föregående begäran inom ramen för sin nationella lag till en annan part lämna upplysningar som den fått i sina egna utredningar, om den anser att avslöjande av dessa upplysningar kan hjälpa den mottagande parten att inleda eller genomföra utredningar eller förfaranden om brott som konstateras enligt denna konvention eller som kan ge anledning till en begäran om samarbete från den parten enligt detta kapitel.
3. Innan sådana upplysningar lämnas, kan den meddelande parten begära att de hålls förtroliga eller används endast på vissa villkor. Om den mottagande parten inte kan tillmötesgå en sådan begäran ska den meddela detta till den upplysande parten, som då ska avgöra om upplysningarna ändå bör lämnas. Om den mottagande parten tar emot upplysningarna på vissa villkor ska den vara bunden av dessa.
4. Alla upplysningar som begärs rörande *artiklarna 13, 14 och 16* och som behövs för att tillgodose de rättigheter som dessa artiklar ger ska lämnas utan dröjsmål på begäran av den berörda parten med vederbörlig hänsyn till *artikel 11* i denna konvention.

I *artikel 35* berörs frågor om samarbete med det civila samhället. Där sägs att varje part ska uppmana statliga myndigheter och offentliga tjänstemän att samarbeta med icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer och medlemmar av det civila samhället för att bilda strategiska partnerskap inriktade på att uppnå syftet med denna konvention.

Kapitel VII, Övervakningsmekanism

I *artikel 36* stadgas om vilka övergångsmekanismer som ska användas för att övervaka parternas efterlevnad av konventionen. I artikeln uttalas att

1. Expertgruppen för bekämpande av människohandel (the Group of experts on action against trafficking in human beings, nedan kallad "GRETA") ska övervaka parternas tillämpning av denna konvention.
2. GRETA ska bestå av minst 10 och högst 15 ledamöter, varvid jämställdhet och geografisk jämvikt samt tvärvetenskaplig sak-

kunskap ska beaktas. Partskommittén ska välja ledamöterna för en mandatperiod av fyra år, som ska kunna förnyas en gång, bland medborgare i de stater som är parter i denna konvention.

3. Valet av ledamöter till GRETA ska grundas på följande principer:
 - a) Ledamöterna ska väljas bland personer med gott moraliskt anseende och erkänd kompetens när det gäller mänskliga rättigheter, hjälp till och skydd av brottsoffer samt bekämpande av människohandel, eller som har yrkeserfarenhet på de områden som denna konvention omfattar.
 - b) De ska delta i personlig kapacitet, vara oberoende och opartiska i utövandet av sina funktioner och vara tillgängliga så att de kan uppfylla sina åligganden på ett effektivt sätt.
 - c) Det får inte finnas två ledamöter av GRETA som är medborgare i samma stat.
 - d) Ledamöterna bör företräda de viktigaste rättssystemen.
4. Förfarandet för val av ledamöter av GRETA ska inom ett år efter denna konventions ikraftträdande fastställas av ministerkommittén efter samråd med parterna i konventionen, sedan dessa gett sitt enhälliga samtycke. GRETA ska anta sin egen arbetsordning.

Enligt *artikel 37* ska det bildas en partskommitté.

1. Partskommittén ska bestå av företrädarna i Europarådets ministerkommitté från de medlemsstater som är parter i konventionen och företrädare för parter i konventionen som inte är medlemmar av Europarådet.
 2. Partskommittén ska sammankallas av Europarådets generalsekreterare. Dess första möte ska hållas inom ett år efter denna konventions ikraftträdande för att välja ledamöterna av GRETA. Partskommittén ska sedan sammanträda på begäran av en tredjedel av parterna, GRETA:s ordförande eller generalsekreteraren.
 3. Partskommittén ska anta sin egen arbetsordning.
- I *artikel 38* regleras frågor om utvärderingsförfaranden. Där sägs att

1. Utvärderingsförfarandet ska gälla parterna i konventionen och uppdelas i omgångar vilkas längd ska bestämmas av GRETA. Vid början av varje omgång ska GRETA välja de särskilda bestämmelser som ska ligga till grund för utvärderingen.
2. GRETA ska fastställa det lämpligaste sättet att genomföra denna utvärdering. Bl.a. kan GRETA anta ett frågeformulär för varje utvärderingsomgång som kan ligga till grund för utvärderingen av parternas tillämpning av konventionen. Frågeformuläret ska ställas till alla parter, och dessa ska besvara det och eventuella andra krav på upplysningar från GRETA.
3. GRETA får begära upplysningar från det civila samhället.
4. GRETA får som stöd ordna länderbesök i samarbete med nationella myndigheter och den ”kontaktperson” som dessa utnämnt och, vid behov, med biträde av oberoende nationella experter. Vid dessa besök får GRETA ta hjälp av specialister inom särskilda områden.
5. GRETA ska utarbeta ett rapportutkast med dess analys av tillämpningen av de bestämmelser som ligger till grund för utvärderingen och GRETA:s råd och förslag om hur den berörda parten kan behandla påträffade problem. Rapportutkastet ska överlämnas till den granskade parten för kommentarer. GRETA ska beakta partens kommentarer när rapporten utarbetas.
6. På denna grund ska GRETA anta sin rapport och sina slutsatser om de åtgärder som den berörda parten vidtagit för att tillämpa konventionens bestämmelser. Rapporten och slutsatserna ska skickas till den berörda parten och till partskommittén. GRETA:s rapport och slutsatser ska offentliggöras sedan de antagits, tillsammans med eventuella kommentarer från den berörda parten.
7. Utan att tillämpningen av förfarandet i punkterna 1-6 i denna artikel påverkas, får partskommittén på grundval av rapporten och GRETA:s slutsatser anta de rekommendationer som riktas till parten ifråga
 - a) om de åtgärder som ska vidtas för att genomföra GRETA:s slutsatser, om så är nödvändigt med fastställande av ett datum då upplysningar om att de genomförts ska vara inlämnade, och

- b) i syfte att främja samarbetet med parten ifråga för en riktig tillämpning av denna konvention.

Kapitel VIII, Samband med andra internationella instrument

Artikel 39 reglerar konventionens förhållande till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Palermoprotokollet. Där sägs att denna konvention inte ska påverka de rättigheter och skyldigheter som följer av bestämmelserna i tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, utan tanken är att den ska stärka det skydd protokollet ger och utveckla de normer som ges i detta.

I *artikel 40* diskuteras samband med andra internationella instrument. Där sägs att

1. Denna konvention ska inte påverka rättigheter och skyldigheter enligt andra internationella instrument i vilka parterna i denna konvention är parter eller kommer att bli parter och som innehåller bestämmelser i frågor som styrs av denna konvention och som tryggar bättre skydd och hjälp till offer för människohandel.
2. Parterna i konventionen kan ingå bilaterala eller multilaterala överenskommelser med varandra i frågor som denna konvention behandlar i syfte att göra tillägg till eller stärka dess bestämmelser eller underlätta tillämpningen av dess principer.
3. Parter som är medlemmar av Europeiska unionen ska i sina inbördes förbindelser tillämpa gemenskapens och Europeiska unionens regler, i den mån sådana finns, som styr den särskilda fråga som avses och som är tillämpliga på det enskilda fallet, utan att detta ska inkräkta på denna konventions mål och syfte eller dess fulla tillämpning på andra parter.
4. Ingenting i denna konvention ska påverka staters och enskildas rättigheter, skyldigheter och ansvar enligt internationell rätt, inbegripet internationell humanitär rätt, internationella lagar om mänskliga rättigheter och särskilt, i den mån de är tillämpliga,

1951 års konvention och 1967 års protokoll om flyktingars rättsliga ställning och principen om icke-avvisning i dessa.

Kapitel IX, Ändringar i konventionen

I *artikel 41* stadgas om eventuella ändringar i konventionen. Där sägs att

1. Alla förslag till ändring i denna konvention som en part lämnar in ska sändas till Europarådets generalsekreterare, som ska vidarebefordra dem till Europarådets medlemsstater, undertecknande stater, stater som är parter, Europeiska gemenskapen, varje stat som erbjudits underteckna konventionen enligt bestämmelserna i *artikel 42* samt varje stat som erbjudits att ansluta sig till konventionen enligt bestämmelserna i *artikel 43*.
2. Varje ändring som en part har föreslagit ska meddelas GRETA, som ska lämna sitt yttrande över den föreslagna ändringen till ministerkommittén.
3. Ministerkommittén ska överväga den föreslagna ändringen och det yttrande som GRETA lämnat och kan anta ändringen sedan parterna i denna konvention efter samråd gett sitt enhälliga samtycke.
4. Texten till varje ändring som ministerkommittén antar enligt punkten 3. i denna artikel ska vidarebefordras till parterna för godkännande.
5. Varje ändring som antas enligt punkten 3. i denna artikel ska träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om en månad efter den dag då samtliga parter har underrättat generalsekreteraren om att de godtagit ändringen.

Kapitel X, Slutbestämmelser

I *artikel 42* regleras undertecknande och ikraftträdande. Där sägs att

1. Denna konvention ska vara öppen för undertecknande av Europarådets medlemsstater, de icke-medlemsstater som har deltagit i dess utarbetande och Europeiska gemenskapen.
2. Denna konvention ska ratificeras, godtas eller godkännas. Ratifikations-, godtagande- eller godkännandeinstrument ska deponeras hos Europarådets generalsekreterare.
3. Denna konvention ska träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då tio undertecknande stater, av vilka minst åtta är medlemsstater i Europarådet, har uttryckt sitt samtycke till att vara bundna av konventionen enligt bestämmelserna i punkten 2.
4. För varje stat som nämns i punkten 1 eller Europeiska gemenskapen som senare ger sitt samtycke till att vara bunden av konventionen ska denna träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då dess ratifikations-, godtagande- eller godkännandeinstrument deponerades.

Artikel 43 reglerar anslutning till konventionen

1. Sedan denna konvention trätt i kraft kan Europarådets ministerkommitté, efter samråd med parterna i konventionen och efter att ha fått deras enhälliga samtycke, erbjuda en stat som inte är medlem av Europarådet och som inte har deltagit i utarbetandet av konventionen att ansluta sig till den genom ett beslut som tas med den majoritet som föreskrivs i *artikel 20 d)* i Europarådets stadga och genom enhälligt beslut av ombuden för de fördragslutande stater som är berättigade att vara ledamöter i ministerkommittén.
2. För varje stat som ansluter sig till konventionen ska denna träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då dess anslutningsinstrument deponerades hos Europarådets generalsekreterare.

I *artikel 44* regleras den territoriell tillämpningen genom att det där uttalas att

1. Varje stat eller Europeiska gemenskapen kan när den undertecknar denna konvention eller när den deponerar sitt ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrument ange för vilket eller vilka territorier konventionen ska gälla.
2. Varje part kan vid en senare tidpunkt, genom en förklaring ställd till Europarådets generalsekreterare, utvidga konventionens tillämpning till varje annat territorium som anges i förklaringen och för vars internationella förbindelser den är ansvarig eller för vars räkning den är bemyndigad att ingå förpliktelser. För ett sådant territorium ska konventionen träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då generalsekreteraren mottog förklaringen.
3. Varje förklaring som har lämnats enligt de båda föregående punkterna får återtas med avseende på ett i förklaringen angivet territorium genom en anmälan ställd till Europarådets generalsekreterare. Återtagandet ska gälla från och med den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då generalsekreteraren mottog underrättelsen.

Artikel 45 rör förbehåll och där uttalas att inga förbehåll får göras med avseende på någon bestämmelse i denna konvention med undantag av förbehållet till *artikel 31.2*.

I *artikel 46* behandlas uppsägning och där uttalas att

1. En part får när som helst säga upp denna konvention genom en anmälan ställd till Europarådets generalsekreterare.
2. Uppsägningen ska gälla från och med den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då generalsekreteraren mottog underrättelsen.

Artikel 47 rör underrättelser och där sägs att Europarådets generalsekreterare ska underrätta Europarådets medlemsstater, alla undertecknande stater, stater som är parter, Europeiska gemenskapen, varje stat som erbjudits underteckna denna konvention enligt bestämmelserna i *artikel 42* samt varje stat som erbjudits att ansluta sig till konventionen enligt bestämmelserna i *artikel 43* om:

- a) undertecknanden,
- b) deponering av ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrument,
- c) datum för konventionens ikraftträdande enligt artiklarna 42 och 43,
- d) ändringar som antagits enligt *artikel 41* och datum för deras ikraftträdande,
- e) uppsägningar i enlighet med bestämmelserna i *artikel 46*,
- f) andra akter, underrättelser eller meddelanden som rör konventionen, samt
- g) förbehåll gjorda enligt *artikel 45*.

6.1 Lagstiftningsbehovet i anledning av konventionen

6.1.1 Förebyggande av handel med människor

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionens i den del som avser förebyggande av handel med människor.

Artikel 5 är en målsättningsbestämmelse där det bl.a. uttalas att parterna ska vidta åtgärder för att förebygga och bekämpa människohandel genom att t.ex. införa och stärka nationellt samarbete mellan de organ som ansvarar för att förebygga och bekämpa människohandel, ordna utbildning riktade till personer som riskerar att bli föremål för handel med människor och till yrkespersoner som berörs av handel med människor. Enligt artikeln ska parterna vidta särskilda åtgärder för att minska barns utsatthet för människohandel. Artikeln föreskriver också att parterna ska sprida tillförlitlig information om gällande bestämmelser för inresa och vistelse i respektive land.

Artikeln har utformats som en målsättningsbestämmelse, vilket innebär att den inte innehåller något krav på att den nationella lagstiftningen ska vara av visst innehåll för att en part ska uppfylla kraven i konventionen. Redan härav följer alltså att det inte föreligger något hinder att tillträda konventionen i denna del. Som vi särskilt lyft fram i den del av betänkande som rör bl.a. människohandel finns det för närvarande ett stort behov av att sprida informa-

tion och att utbilda olika yrkeskategorier som kommer i kontakt med frågor som rör människohandel. Vi vill därför peka på att det är av största betydelse att Sverige vidtar åtgärder av sådan karaktär som nämns i bestämmelsen.

6.1.2 Åtgärder för att motverka efterfrågan

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser åtgärder för att motverka efterfrågan.

Artikel 6 tar sikte på att motverka efterfrågan som främjar utnyttjanden som leder till människohandel. Av artikeln framgår att de åtgärder som åsyftas bl.a. kan bestå i att förstärka lagstiftningsmässiga eller utbildningsmässiga åtgärder med t.ex. informationskampanjer och förebyggande utbildningar som riktar sig till ungdomar. I artikeln nämns uttryckligen också att parterna bör höja medvetenheten om mediernas och det civila samhällets ansvar och viktiga roll i att identifiera efterfrågan som en av de grundläggande orsakerna till människohandel.

Under senare tid har det i allt större omfattning uppmärksamats och diskuterats att utnyttjandet av offer för människohandel utgör en av de avgörande förutsättningarna för att människohandel överhuvudtaget ska kunna förekomma. Detta förhållande framhålls också särskilt i förklaranderapporten och har motiverat införandet av *artikel 6*.² Sedan en längre tid har det såväl nationellt som internationellt diskuterats metoder och strategier för att motverka främst utnyttjande som består i prostitution. Inte minst i anslutning till kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster, som numera återfinns i 6 kap. 9 § brottsbalken om köp av sexuell handling av barn och 6 kap. 11 § brottsbalken om köp av sexuell tjänst, har frågorna uppmärksamats i en rad olika sammanhang. Det har också startats projekt, myndighetssamverkan och förebyggande arbete, såsom informations- och massmediekampanjer som avser alla de former av utnyttjanden som omfattas av konventionens *artikel 4*.³

Även om artikeln enligt förklaranderapporten anger en minimi-standard i frågan bör det framhållas att det finns ett stort behov av

² Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 108.

³ Prop. 2003/04:111 s. 38 f.

att ytterligare föra ut kunskap om vilka mekanismer som möjliggör människohandel.⁴ De informations- och utbildningsåtgärder som enligt vår mening bör vidtas utifrån de krav som uppställs i *artikel 6* skiljer sig från de som bör följa i anledning av *artikel 5*, eftersom de åtgärder som vidtas utifrån *artikel 6* bör vara mer inriktade på att nå ut till medierna och allmänheten. Det bör dock framhållas att den information som bör spridas för att generellt öka kunskapen om att människohandel förekommer i Sverige såväl kan vara förebyggande som motverka efterfrågan på de tjänster som erbjuds som en konsekvens av handeln. Vi anser därför att det finns ett behov av nationellt heltäckande informationsåtgärder beträffande människohandel. Det är av stor vikt att innehållet i artikeln beaktas i samband med utarbetandet av utbildnings- och informationsstrategier.

6.1.3 Åtgärder vid gränsen

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen vad avser kraven om åtgärder vid gränsen och transportörsansvar.

Artikel 7 stadgar att parterna, utan att det påverkar internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer, så långt möjligt ska stärka sådana gränskontroller som kan behövas för att förebygga och upptäcka människohandel. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra lämpliga åtgärder för att så långt möjligt förebygga att yrkesmässiga fraktförarens transportmedel används i sådan brottslig verksamhet som avses i denna konvention. I förekommande fall och utan att det påverkar tillämpningen av gällande internationella konventioner ska bland dessa åtgärder ingå fastställande av skyldighet för yrkesmässiga fraktförare, innefattande varje transportföretag eller ägare eller brukare av transportmedel, att se till att alla passagerare innehar de resehandlingar som krävs för inresa i den mottagande staten. Varje part ska i enlighet med sin nationella lag föreskriva påföljder vid överträdelse av den skyldighet som avses i punkten 3 i artikeln. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att, i enlighet med dess nationella lag, medge avvisning eller återkallelse av visering för personer

⁴ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 110.

som medverkar i förövande av brott som avses i denna konvention. Parterna ska förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheterna, bl.a. genom att inrätta och upprätthålla direkta kommunikationskanaler.

Den uppräkningslista som finns i *artikel 7* överensstämmer i stort med vad som stadgas i artikel 11 i Palermoprotokollet. Skillnaden mellan de båda instrumenten består i att det i *artikel 7* punkten 5 uppställs krav på att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder för att uppfylla Europarådets konvention. I det lagstiftningsärendet som behandlade Palermoprotokollet har regeringen tagit ställning till att Sverige uppfyller de krav som uppställs i Palermoprotokollet *artikel 11*.⁵ Vad gäller *artikel 7* punkterna 1-4 och 6 har alltså regeringen redan bedömt att Sverige uppfyller de här redovisade kraven. Vi ansluter oss till bedömningen i den delen.

De situationer som nämns i *artikel 7* punkten 5, nämligen att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder för att möjliggöra att gärningsmän avvisas eller att deras visering återkallas, regleras i 8 kap. om avvisning och utvisning och 7 kap. återkallelse av tillstånd i utlänningslagen. I t.ex. 8 kap. 2 § 3 punkten sägs att en utlänning får avvisas om han eller hon p.g.a. tidigare frihetsstraff eller någon annan särskild omständighet kan antas komma att begå brott i Sverige eller något annat nordiskt land. Vidare sägs i 8 kap. 8 § utlänningslagen att en utlänning får utvisas ur Sverige om han eller hon döms för brott som kan leda till fängelse, vilket alltså innefattar gärningsmän som döms för ett människohandelsbrott eller någon osjälvständig brottsform av sådant brott. Som ytterligare förutsättning för att en gärningsman ska kunna utvisas med stöd av 8 § uppställs också att gärningen är av sådant slag och övriga omständigheter är sådana att det kan antas att han eller hon kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet här i landet eller att brottet med hänsyn till den skada, fara eller kränkning som det inneburit för enskilda eller allmänna intressen är så allvarligt att gärningsmannen inte bör få stanna kvar. I 8 kap. 12 § utlänningslagen stadgas att också utlänning som vistas i Sverige med permanent uppehållstillstånd kan utvisas på den i 8 § angivna grunderna om det föreligger synnerliga skäl. Bestämmelserna i *artikel 7* punkten 2 är därmed reglerade i svensk lag på ett sätt som enligt vår mening innebär att det inte föreligger hinder att tillträda konventionen i denna del.

⁵ Prop. 2003/04: 111 s. 40.

Med hänsyn till regeringens tidigare ställningstagande i frågan och vår bedömning beträffande *artikel 7* punkten 5 kan Sverige utan att anta ny lagstiftning leva upp till kraven i artikel 7.

6.1.4 Säkerhet och kontroll av handlingarna

Bedömning: Det finns inte några hinder mot att Sverige tillträder konventionen vad avser säkerhet och kontroll av handlingar.

I *artikel 8* stadgas att varje part ska vidta nödvändiga åtgärder för att garantera säkerhet och kontroll av rese- och identitetshandlingar. Artikel 8 överensstämmer med artikel 12 i Palermoprotokollet.

Enligt förklaranderapporten tar artikeln sikte på handlingar som enligt den nationella lagen krävs för att resa in eller ut ur landet eller för att fastställa en persons identitet i landet. I tidigare lagstiftningsärenden har detta ansetts ta sikte på pass.⁶ Bestämmelser om utfärdande av pass återfinns i huvudsak i passlagen (1978:302). De föreskrifter som finns kring utfärdandet av pass har i det lagstiftningsärende där regeringen gjorde en bedömning av om svensk lag uppfyllde kraven i *artikel 12* i Palermoprotokollet ansetts tillräckliga.⁷ Sverige har därefter bedömts uppfylla de riktlinjer som FN-organet IACO utfärdat för pass. De pass som utfärdas nu är också harmoniserade i enlighet med rådets förordning (EG) nr 2252/04 av den 13 december 2004.⁸

Det bör här nämnas att regeringen under 2008 kommer att se över frågan om ytterligare lagstiftning för att öka säkerheten i passhandlingar. Lagstiftningsarbetet motiveras av att Sverige enligt en rättsakt som antogs inom EU den 13 december 2004 om standarder för säkerhetsdetaljer och biometri i pass och resedokument senast under 2009 måste införa biometri i form av fingeravtryck i pass.

Regeringen har i tidigare lagstiftningsärende konstaterat att Sverige uppfyller åtaganden som överensstämmer med de i *artikel 8*. Med hänsyn härtill och med hänsyn till att Sverige efter regeringens bedömning ansetts uppfylla de internationella krav som ställs på

⁶ Prop. 2003/04:111 s. 42.

⁷ Prop. 2003/04:111 s. 42.

⁸ Prop. 2003/04:111 s. 42.

pass anser vi att det inte föreligger något hinder att tillträda konventionen beträffande *artikel 8*.⁹

6.1.5 Handlingars äkthet och giltighet

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser handlingars äkthet och giltighet.

I *artikel 9* föreskrivs att en part, på begäran av annan part, i enlighet med sin nationella lag inom skälig tid ska kontrollera äktheten och giltigheten för rese- och identitetshandlingar som har utfärdats eller som påstås ha utfärdats i dess namn och misstänks användas vid människohandel. Artikeln överensstämmer med *artikel 13* i Palermoprotokollet.

I det tidigare lagstiftningsärendet gjorde regeringen bedömningen att de då gällande rutinerna vid begäran om kontroll av giltighet och äkthet uppfyllde de krav som uppställs i Palermoprotokollet.¹⁰ De nu gällande rutinerna, som vi fått beskrivna för oss av RKP, överensstämmer med de som beskrivs i det tidigare lagstiftningsärendet och består av ett sedan länge inarbetat kontaktnät mellan den frågande och den lokala polismyndigheten i Sverige. Exempelvis brukar frågor från Tyskland handläggas av Polismyndigheten i Skåne. Om den lokala polismyndigheten inte kan besvara en fråga om en handlingens äkthet kan myndigheten vidarebefordra den till RPS. Frågor beträffande handlingars äkthet och giltighet behandlas regelmässigt med stor skyndsamhet.

Med beaktande av regeringens tidigare ställningstagande och av att de rutiner som då ansågs uppfylla åtagandet i Palermoprotokollet fortfarande gäller, anser vi att det inte föreligger något hinder för Sverige att tillträda konventionen beträffande *artikel 9*.

⁹ Prop. 2003/04:111 s. 42.

¹⁰ Prop. 2003/04:111 s. 42.

6.1.6 Identifiering av brottsoffer

Bedömning: Det finns inte några hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionen i den del som avser identifiering av brottsoffer.

I *artikel 10* stadgas om identifiering av offer för människohandel. I artikeln uttalas bl.a. att varje part ska se till att deras behöriga myndigheter har utbildad och kvalificerad personal för att kunna identifiera offer för människohandel, att offren inte ska avvisas innan de identifierats och erbjudits sådan hjälp som stadgas om i *artikel 12.1* och *12.2* samt hur parterna ska förfara när ett ensamkommande barn identifierats som offer.

I förklaranderapporten sägs att offer för människohandel ofta fråntas sina rese- och identitetshandlingar och att det finns en risk för att offren därför inledningsvis behandlas som utlänningar som vistas olagligt i landet, prostituerade eller olaglig arbetskraft samt att de blir straffade eller hemskickade utan att de får den hjälp som de är berättigade till som människohandelsoffer. Vidare uttalas att parterna för att undvika detta bör skapa kompetens för att identifiera offren. Beträffande punkten 1 framgår av rapporten också att artikeln i den delen tar sikte på offentliga myndigheter såsom polis, tull, ambassader och konsulat.¹¹

För närvarande finns ett flertal myndigheter i Sverige, bl.a. polismyndigheter, sociala myndigheter och Migrationsverket, som arbetar dels generellt med frågor om människohandel, dels med identifiering av offren för sådan handel. Det arbete som pågår har sedan länge varit inriktat på att samla in och strukturera erfarenheter och kunskap inom området. De berörda myndigheterna har enligt de uppgifter vi tagit del av också ett väl fungerande samarbete såväl sinsemellan som med olika organisationer.

I artikeln i denna del sägs också att parterna i förekommande fall ska bevilja uppehållstillstånd enligt bestämmelserna i *artikel 14*. I avsnittet som rör den bestämmelsen konstaterar vi att Sverige uppfyller de åtaganden som följer av den artikeln.

Bestämmelsen i *artikel 10* punkten 1 har huvudsakligen karaktär av en målsättningsbestämmelse. Beträffande den del av artikeln som kan anses innebära krav på lagstiftning uppfyller Sverige dock

¹¹ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 128 – 129.

redan kraven genom regleringen i 5 kap. 15 § utlänningslagen. Vi bedömer alltså att det inte finns några hinder att tillträda konventionen beträffande punkten 1 i artikeln. Som vi framhållit i den del av betänkandet som avser människohandel finns det ett behov av att fortsätta med den kompetensutveckling som redan pågår beträffande människohandel inom olika myndigheter.

I punkten 2 i *artikel 10* förpliktas parterna att vidta de lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder som krävs för att identifiera offer för människohandel och se till att offret inte avlägsnas förrän identifieringen avslutats. Parterna förpliktas också att se till att offren får sådan hjälp som det talas om i *artikel 12.1*, dvs. fysisk, psykisk och social rehabilitering i olika avseenden, och i *artikel 12.2*, dvs. trygghet och skydd.

Enligt 23 kap. 1 § rättegångsbalken ska förundersökning inledas så snart det finns anledning anta att brott som hör under allmänt åtal har förövats, vilket torde uppfylla kravet på åtgärder för att identifiera offer för människohandel. Bestämmelsen i 23 kap. 1 § brottsbalken innebär emellertid också att det redan under identifieringsprocessen finns lagliga möjligheter att fatta beslut om betänketid enligt 5 kap. 15 § andra stycket utlänningslagen om förundersökningsledaren anser att offret behövs för brottsutredningen. Under betänketiden får ett beslut om avvisning eller utvisning inte verkställas. För att offret ska kunna komma ifråga för ett tidsbegränsat uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § andra stycket så tidigt som möjligt krävs dock att förundersökningsledaren agerar skyndsamt i den frågan. Att en ansökan görs skyndsamt är dock inte bara av vikt för att offret inte ska avvisas eller utvisas, utan också för att han eller hon ska få tillgång till fysiskt, psykiskt och socialt stöd som ska erbjudas under betänketiden. I och med att offret beviljas uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § utlänningslagen har han eller hon nämligen också rätt till sådant bistånd som nämns i artiklarna i 12.1 och 2.

Vad gäller det särskilda kravet i *artikel 10* på att ensamkommande barn som identifieras som offer för människohandel ska erbjudas särskilt stöd kan nämnas lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn. Enligt 2 § ska underåriga, som av flyktingskäl eller av andra skäl kommer ensamma till Sverige eller efter ankomsten blivit ensamma och söker uppehållstillstånd här, skyndsamt förses med en god man som träder i både barnets förmyndares och vårdnadshavares ställe. Den gode mannen ska om det inte är uppenbart obehövt ansöka om uppehållstillstånd för barnet.

Om barnet därefter beviljas uppehållstillstånd ska den gode mannen ersättas av en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt föräldrabalken. Ansökan om god man får göras av Migrationsverket och av socialnämnden i den kommun där barnet vistas. Överförmyndaren i kommunen får också självmant ta upp frågan om god man.

Genom den nu nämnda lagstiftningen bör Sverige kunna sägas uppfylla de krav på lagstiftningsåtgärder som uppställs i artikeln. Även i de delar där det inte finns något sådant krav, men där artikeln ändå får anses innebära ett åtagande för Sverige, får den nuvarande ordningen anses innebära att Sverige kan tillträda konventionen.

6.1.7 Privatlivets helgd

Bedömning: Det finns inte några hinder mot att Sverige tillträder konventionen i den del som avser värnande om privatlivets helgd.

I *artikel 11* behandlas frågor om skydd för offrens privatliv och identitet och hur offrens personuppgifter ska skyddas. I artikeln berörs också frågor om medierna och hur parterna ska vidta åtgärder, t.ex. genom självreglering, för att främja att medierna värnar om offrens privatliv och identitet.

I förklaranderapporten uttalas att skyddet av offrens privatliv och personuppgifter är väsentligt både för hans eller hennes fysiska säkerhet och för den sociala återanpassningen. Vad gäller den fysiska säkerheten nämns särskilt den fortsatta risken att utsättas för övergrepp från gärningsmännen. Beträffande den sociala återanpassningen nämns särskilt att offret och hans eller hennes familj ska slippa skamkänslor och att utsättas för stigmatisering.¹²

Det första ledet i *artikel 11* punkten 1 tjänar, enligt förklaranderapporten, som utgångspunkt för artikeln i övrigt. Mot bakgrund av det uttalandet och av hur konventionstexten utformats i den delen kan den inte antas innebära något krav på parterna att införa absolut sekretess. Här bör det dock framhållas att det i svensk lagstiftning finns bestämmelser om sekretess som efter en sedvanlig prövning kan ge ett skydd för människohandlofferns privatliv och

¹² Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 138.

identitet. Som exempel kan nämnas bestämmelserna om förundersökningssekretess i 5 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100), sekretess för internationellt rättsligt samarbete i 5 kap. 7 § sekretesslagen, sekretess i domstol i 5 kap. 1 § rättegångsbalken och 12 kap. 3 § sekretesslagen, sekretess inom sjukvården i 7 kap. 1 § sekretesslagen, sekretess inom socialtjänsten i 7 kap. 2 § sekretesslagen och utlänningssekretess i 7 kap. 14 § sekretesslagen. Här bör också uppmärksammas den lagändring i sekretesslagen som vi föreslår i anledning av *artikel 30*. Vad gäller det andra ledet i *artikel 11* punkten 1 har Sverige genom personuppgiftslagen (1998:204) en lagstiftning som motsvarar den konvention om skydd för enskild vid automatisk behandling av personuppgifter (ETS 108) som nämns i artikelns första punkt.

I *artikel 11* punkten 2 stadgas ett åtagande som gäller hur parterna ska skydda barns identitet från att bli allmänt känd genom medierna eller genom andra medel. Ett åtagande som rör medierna återfinns också i punkten 3 i artikeln. Beträffande de krav i punkten 2 som kan anses avse sekretess gäller samma regelverk om sekretess som exemplifierats beträffande punkten 1.

I frågor som rör mediernas tillgång till uppgifter om människohandelsoffers identitet eller andra detaljer som möjliggör en identifiering finns också pressens egna pressetiska regler. I Sverige har det sedan början av 1900-talet funnits en av pressbranschen inrättad självsanerande verksamhet som syftar till att upprätta god publicistisk sed och bl.a. skydda enskilda mot lidande genom publicitet. Verksamheten bedrivs genom två organ; Allmänna Pressombudsmannen och Pressens opinionsnämnd. De båda organen kan pröva publicering som sker i periodisk skrift och som sker mot bakgrund av de publicistregler som antagits av Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen och Sveriges Tidskrifter. Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB och Utbildningsradion har beslutat att de pressetiska reglerna ska gälla också för deras verksamhet i den utsträckning som de kan tillämpas med hänsyn till radio- och TV-lagen (1996:844) och programföretagens sändningstillstånd. Granskning av avsteg från publicistreglerna genomförs beträffande radio och TV av den av regeringen utsedda Granskningsnämnden.

Av de pressetiska reglerna som tagits fram inom branschen framgår att enskilda ska skyddas mot lidande genom publicitet. Vidare sägs specifikt beträffande brottsoffer att offer för brott och olyckor alltid ska visas största möjliga hänsyn och att publicering

av namn och bild alltid ska prövas noga med hänsyn tagen till offren och deras anhöriga samt att det ska övervägas noga om en namnpublicering kan skada människor och att man ska avstå från sådan publicering om inte ett uppenbart allmänintresse kräver att namn anges. Det uttalas också att man ska undvika att publicera bild eller uppgift om bl.a. ålder, nationalitet eller kön, som gör en identifiering möjlig.

I artikeln uppställs inte krav på att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder för att kunna tillträda konventionen. Den reglering som finns i sekretesslagen sedd tillsammans med de regler som gäller för mediernas hantering av uppgifter om offer, bör med hänsyn till konventionens utformning innebära att det inte föreligger hinder för Sveriges tillträde till konventionen. Detta gäller även i de delar där det föreskrivs att särskild hänsyn ska tas till de offer för människohandel som är barn. Sverige bör således utan att anta ny lagstiftning eller andra sådana åtgärder kunna tillträda konventionen.

6.1.8 Hjälptill brottsoffer

Bedömning: Det finns inte några hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionen i den del som avser hjälp till brottsoffer.

I *artikel 12* stadgas om på vilket sätt parterna ska hjälpa offer för människohandel med t.ex. sjukvård, skyddade boenden och utbildning. I förklaranderapporten sägs att artikeln är avsedd att utforma en allomfattande ram för skydd av och bistånd till brottsoffer och att det nu nämnda syftet är av oerhört stor vikt för att skapa förutsättningar för att offer ska få möjlighet till upprättelse och möjlighet att skapa en ny tillvaro. I rapporten påpekas att ett offer för människohandel som lyckats ta sig ur ett förfarande, befinner sig i en mycket utsatt och osäker situation och att det i *artikel 12* därför anges en rad olika åtgärder som ska motverka att offret kränks ytterligare efter det att människohandelsförfarandet upphört. *Artikel 12* anger, enligt förklaranderapporten, dock endast ett minimum av åtgärder som parterna ska vidta för att hjälpa offren.¹³

I förklaranderapporten anges att *artikel 12* omfattar samtliga enskilda som blivit identifierade som offer för människohandel

¹³ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 146.

efter den process som nämns i *artikel 10*. I rapporten undantas emellertid offer som ännu inte med säkerhet kan antas vara identifierade. Den gruppen av människohandelsoffer är enligt *artikel 10.2* endast berättigad till de åtgärder som nämns i *artikel 12.1* och *12.2*. Det nu sagda gäller också offer som omfattas av *artikel 13*, om möjlighet till återhämtning och betänketid.¹⁴

Socialt bistånd m.m.

I *artikel 12* punkten 1 a) uppställs krav på att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att ge offren en levnadsstandard som kan trygga deras uppehälle. I punkten a) anges som exempel att en sådan levnadsstandard kan uppnås genom att offret ges en trygg bostad och psykologiskt och materiellt bistånd. Av förklaranderapporten beträffande punkten a) framgår att det med lämplig och trygg bostad exempelvis avses såväl att de offer som redan har en egen bostad garanteras att bostaden är säker som att offren erbjuds särskilt boende med kvalificerad personal som har erfarenhet av att ta emot offer för människohandel.¹⁵ Beträffande det materiella biståndet uttalas i rapporten att det inte nödvändigtvis behöver utges i form av ekonomiskt bistånd, utan att det istället kan bestå i offret erbjuds mat och kläder.¹⁶

Enligt 2 kap. 2 § socialtjänstlagen (2002:453) har respektive kommun det yttersta ansvaret för att de som vistas där får det stöd och den hjälp som de behöver. Det innebär ett ansvar för alla som vistas inom kommunens gränser oavsett skälet till vistelsen. I 4 kap. 1 § samma lag framgår att den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan tillgodose dem på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde ska genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå och bidraget ska utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv. Av 5 kap. 11 § samma lag framgår också att socialnämnden bör verka för att den som utsatts för brott och hans eller hennes anhöriga får stöd och hjälp samt att socialnämnden härvid särskilt bör beakta bl.a. att kvinnor som är

¹⁴ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 147.

¹⁵ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 154.

¹⁶ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 156.

eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

I lagförarbetena till bestämmelserna om tidsbegränsade uppehållstillstånd som infördes den 1 oktober 2004, uttalas att de målsägande och vittnen som beviljades sådana tillstånd har samma rätt till bistånd enligt socialtjänstlagen som i Sverige bosatta personer.¹⁷ Kommunernas ansvar enligt socialtjänstlagen gäller således under hela den tid som exempelvis offer för människohandel vistas här, oavsett om det är fråga om ansöknings tid eller tid då uppehållstillståndet löper. I samband med att bestämmelserna trädde ikraft informerade Socialstyrelsen inom ramen för sin tillsynsverksamhet kommunerna om mottagande inom socialtjänsten av personer med tidsbegränsade uppehållstillstånd som beviljats med stöd av 5 kap. 15 § utlänningslagen (tidigare 2 kap. 4 a § utlänningslagen [1989:529]). Socialstyrelsen framhöll därvid vikten av kommunernas insatser i sammanhanget. En kommun har dessutom enligt 9 och 9 a §§ förordningen (2002:1118) om statlig ersättning för asylsökande m.fl. rätt till ersättning för kostnader för bistånd enligt socialtjänstlagen samt för vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall som lämnats till en person som vistas här med stöd av en ansökan eller beslut om tidsbegränsat uppehållstillstånd.¹⁸

Den nuvarande lagstiftningen innebär att sådan hjälp som talas om i denna del av artikeln finns tillgänglig för offer för människohandel. Det föreligger därmed inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen.

Hälso- och sjukvård

I punkten 1 a) och b) talas om att offret genom lagstiftning ska garanteras psykologiskt bistånd och ha tillgång till läkarvård i akutsjukvården. I punkten 3 sägs vidare att offer för människohandel som saknar tillräckliga medel ska erbjudas medicinsk eller annan hjälp.

Stöd till offer i såväl fysiskt som psykiskt avseende är ofta en nödvändig förutsättning för att de ska ha någon möjlighet att kunna komma över de trauman de tvingats genomleva. Att lands-

¹⁷ Prop. 2003/04:35 s. 74 f.

¹⁸ Prop. 2006/07:53 s. 37.

tingen har en primär skyldighet att erbjuda hälso- och sjukvård framgår av 3 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och 5 § tandvårdslagen (1985:125). Begreppet hälso- och sjukvård omfattar både sjukdomsförebyggande åtgärder och den egentliga sjukvården. I detta ingår även psykologisk och psykiatrisk vård till enskilda som p.g.a. exempelvis traumatiska upplevelser och övergrepp är i behov av omedelbar vård.

Av bestämmelserna i respektive lag framgår att landstinget ska erbjuda en god hälso- och sjukvård respektive tandvård åt dem som är bosatta inom landstinget. Med landsting avses även de landstingsfria kommunerna.¹⁹ Om någon som vistas inom ett landsting utan att vara bosatt där, är i behov av omedelbar hälso- och sjukvård eller tandvård är landstinget enligt 4 § första stycket hälso- och sjukvårdslagen respektive 6 § tandvårdslagen skyldigt att erbjuda sådan vård. Skyldigheten för det enskilda landstinget att erbjuda vård utvidgas således genom dessa bestämmelser. Landstingens skyldighet omfattar såväl den som är medlem i en annan landstingskommun som den som inte tillhör något landsting, till exempel en utlänning på tillfälligt besök.²⁰

Riksdagen har vidare tagit ställning till ett av regeringen framlagt förslag om att bl.a. bevispersoner ska erbjudas samma hälso- och sjukvård som i Sverige bosatta personer och att statlig ersättning ska lämnas för sådan vård.²¹ Riksdagens beslut har kommit till uttryck dels genom en mellan staten och Landstingsförbundet träffad överenskommelse, dels genom 9 b § förordningen (2002:1118) om statlig ersättning för asylsökande m.fl. Enligt den nu gällande ordning som tillämpas med stöd av överenskommelsen mellan staten och Landstingsförbundet erbjuds således offer för människohandel som vistas i Sverige med stöd av tidsbegränsat uppehållstillstånd samma hälso- och sjukvård som i landstinget bosatta personer. Detta gäller även för ett brottsoffer som fått uppehållstillstånd för betänketid och därför ännu inte tagit ställning till frågan om han eller hon vill samarbeta under brottsutredning och rättegång. Under ansökningstiden, som i regel bör kunna begränsas till några dagar, har offer för människohandel möjlighet till omedelbar vård. Regeringen överlämnade den 6 mars 2008 propositionen Lag om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. till

¹⁹ Prop. 1990/91:153 s. 91.

²⁰ Prop. 1981/82:97 s.120 och prop. 2006/07:53 s. 53.

²¹ Prop. 2003/04:35, bet. 2003/04:SfU6, rskr. 2003/04:164.

riksdagen.²² I propositionen föreslås en ny lag som reglerar landstingens skyldighet att erbjuda asylsökande m.fl. hälso- och sjukvård samt tandvård. Lagförslaget innebär en tydligare reglering av den vård som berörda utlänningar enligt nuvarande ordning erbjuds enligt särskilda överenskommelser mellan staten och Sveriges Kommuner och Landsting. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2008.

Härigenom anser vi att Sverige kan tillträda konventionen beträffande *artikel 12* punkten 1 a) och b) och punkten 3.

Tolk och översättning

I *artikel 12* punkten 1 c) och d) sägs att den hjälp som genom lagstiftning ska erbjudas identifierade offer för människohandel ska innefatta hjälp med översättning och tolkning vid behov samt rådgivning och information om bl.a. sina lagliga rättigheter på ett språk de kan förstå. Enligt förklaranderapporten är det krav som uppställs i punkten c) inte inskränkt till att offren ska ges rätt till tolk under det rättsliga förfarandet. Istället syftar bestämmelsen till att garantera att offren inte isoleras språkligt och därigenom inte kan kräva sin rätt.²³ I fråga om punkten d) framgår av rapporten att informationen visserligen ska avse offrets lagliga rättigheter, men också omständigheter kring hans eller hennes situation i dess helhet för att offret ska kunna bedöma sin situation och göra framtida val.²⁴

Enligt 8 § förvaltningslagen (1986:223) bör en myndighet anlita tolk vid behov när myndigheten exempelvis har att göra med någon som inte behärskar svenska. Regleringen tar enligt bestämmelsens ordalydelse sikte på det behov av tolk och översättning som kan uppkomma i samband med myndighetskontakter och är även avsedd att komma till användning vad gäller översättning till främmande språk av handlingar som upprättas av myndigheter.²⁵

Av 32 § förvaltningslagen framgår att 8 § inte är tillämplig i polismyndigheternas brottsbekämpande verksamhet. Enligt ett uttalande från JO bör polismyndigheterna emellertid bedöma över-

²² Prop. 2007/08:105.

²³ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 158.

²⁴ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 159 och 160.

²⁵ Hellners, Trygve, m.fl., Nya förvaltningslagen med kommentar, 4 uppl., s. 90.

sättnings- och tolkfrågor, som ligger nära sedvanlig förvaltning, med utgångspunkt i det synsätt som kommer till uttryck i 8 § förvaltningslagen. JO anmärker i uttalandet att polismyndigheterna i sin brottsbekämpande verksamhet inte torde kunna fullgöra sina skyldigheter enligt bl.a. 4 § förvaltningslagen om myndigheternas serviceskyldighet, för det fall de inte föranstaltar om behövlig tolkning och översättning.²⁶ Med beaktande av de skyldigheter som alltså åligger såväl polismyndigheterna som övriga myndigheter enligt förvaltningslagen bör Sverige anses kunna tillträda konventionen i denna del.

Rättsligt stöd

Regleringen i punkten 1 e) tar sikte på att offer för människohandel genom lagstiftning ska ges biträde i den rättsliga processen på ett sätt som innebär att deras rättigheter framförs och beaktas mot förövarna. I denna del hänvisas till genomgången av *artikel 15* punkten 2 om rätten till målsägandebiträde enligt lagen (1988:609) om målsägandebiträde och stödperson till målsägande enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken. Mot bakgrund av de resonemang som förs i de angivna avsnitten får Sverige anses kunna tillträda konventionen i den delen.

Utbildning för barn

I artikel 12 punkten 1 f) stadgas om lagstiftning som ger tillgång till utbildning för barn. I förordningen (2001:976) om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg för asylsökande barn m.fl. anges att barn och ungdomar som inte är folkbokförda i Sverige och som vistas här enligt ett beslut om tidsbegränsat uppehållstillstånd på ansökan av förundersökningsledare, ska ges tillträde till utbildningsväsendet på i princip samma villkor som barn som är bosatta i Sverige. Skyldigheten för kommunen i detta avseende gäller förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg, förskoleklass, grundskola, gymnasieskola samt vid behov särskola. För gymnasieskolan gäller samma regler dock med den begränsningen att utbildningen ska ha påbörjats innan utlänningen fyllt 18 år.

²⁶ JO 1999/2000:JO1, 2665-1998.

I konventionen anges att parterna genom lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder ska bereda barn som är offer för människohandel tillgång till utbildning. Genom den befintliga lagstiftningen anser vi att det inte finns något hinder för Sverige att tillträda konventionen i detta avseende.

Trygghet och skydd

I artikel 12 punkten 2 uttalas att varje part ska vederbörligen beakta offrens behov av trygghet och skydd. Såväl artikeln som förklaranderapporten har i denna del getts en generell utformning. I rapporten nämns dock en åtgärd, att hemlighålla uppgifter kring var offret befinner sig, som exempel. I övrigt sägs att behovet av skydd kan variera i stor utsträckning och att detta bl.a. kan bero på offrets ålder, ursprung och omständigheterna kring utnyttjandet.²⁷

I artikel 28 diskuteras också frågor om skydd för bl.a. brottsoffer och deras familjer. I förklaranderapporten finns inget som tyder på att det skydd som avses i de båda artiklarna skiljer sig åt. I fråga om vilka skyddsåtgärder som står till buds hänvisar vi därför till genomgången av artikel 28, Skydd för brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna. Vad gäller frågan om trygghet hänvisar vi till vad vi sagt tidigare i genomgången av artikel 12. 1.

Arbete

I artikel 12 punkten 4 sägs att varje part ska anta regler enligt vilka offer för människohandel som omfattas av artikeln ska vara berättigade till tillträde till arbetsmarknaden, yrkesutbildning och undervisning. Ett åtagande med samma innehåll finns i *artikel 11* i rådets direktiv 2004/81/EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de berörda myndigheterna.²⁸

Beträffande punkten 4 framhålls i förklaranderapporten att punkten inte innebär någon rättighet för människohandelsoffer att

²⁷ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 164.

²⁸ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 166.

få tillgång till de åtgärder som nämns och att det ankommer på parterna att bestämma förutsättningarna.

För att en utlänning ska få arbeta i Sverige krävs enligt 2 kap. 7 och 8 §§ utlänningslagen arbetstillstånd om inte utlänningen har permanent uppehållstillstånd eller är medborgare i Danmark, Finland, Island eller Norge. Även EES-medborgare och deras familjemedlemmar som har uppehållsrätt är undantagna från kravet på arbetstillstånd. Med stöd av 2 kap. 9 § utlänningslagen får regeringen föreskriva sådant undantag även för andra utlänningar än nordbor m.fl.. Ett sådant undantag finns bl.a. i 5 kap. 1 § andra stycket utlänningsförordningen för personer med tidsbegränsade uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § första stycket utlänningslagen. Undantaget infördes med verkan fr.o.m. den 1 juli 2007 med motiveringen att erfarenheterna kring människohandel och liknande brottslighet visar att offer för människohandel ofta levt under enkla förhållanden i hemlandet. Ibland har de också en försörjningsbörda i hemlandet som drivit dem hit. Enligt förarbetena kan möjligheten att få arbeta här vara ett incitament till att samverka med myndigheterna, men en sådan möjlighet kan också underlätta vägen tillbaka till ett normalt socialt liv.²⁹

Som framgår av det avsnitt som handlar om utbildning för barn omfattar förordningen om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnomsorg för asylsökande barn m.fl. personer med tidsbegränsade uppehållstillstånd. Det innebär att barn och ungdomar som vistas här med ett tidsbegränsat uppehållstillstånd har rätt till utbildning i grund- och gymnasieskola. Regeringen har i det tidigare lagstiftningsärendet som rörde införandet av ändrade bestämmelser om tidsbegränsade uppehållstillstånd bedömt att denna möjlighet uppfyller ett likalydande krav i ett internationellt instrument.³⁰

Av de reglerna som redovisats här framgår att offer för människohandel som omfattas av artikel 12 punkten 4 är berättigade till tillträde till arbetsmarknaden, yrkesutbildning och undervisning. Till följd härav anser vi att Sverige får anses kunna tillträda konventionen i den delen.

²⁹ Prop 2006/07:53 s. 38 f.

³⁰ Prop 2006/07:53 s. 40.

Övriga frågor

I *artikel 12* punkten 5 sägs att parterna ska vidta åtgärder, där så är lämpligt och enligt de förhållanden som finns i dess nationella lagstiftning, för att samarbeta med icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer eller andra enheter som ägnar sig åt hjälp till brottsoffer. Enligt de uppgifter vi tagit del av finns redan ett sådant fungerande samarbete som nämns i artikeln. Frågan behandlas emellertid närmare vid genomgången av artikel 35, där det konstateras att det inte föreligger hinder att tillträda konventionen.

I artikel 12 punkten 6 uttalas att den hjälp som ska erbjudas brottsoffer inte får villkoras med att han eller hon ska vilja vittna. I förklaranderapporten anges att kravet inte avser sådana uppehållstillstånd som meddelas med stöd av artikel 14, dvs. tidsbegränsade uppehållstillstånd.³¹ Något sådant krav som förbjuds i artikel 12 punkten 6 finns inte i den lagstiftning som är aktuell här, varför det inte föreligger några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen.

Artikel 12 avslutas med punkten 7, där det uttalas att den hjälp som omtalas i artikel 12 ska ges efter medgivande och information med vederbörlig hänsyn till de särskilda behov som personer i en utsatt situation har och till barns rättigheter med avseende på bostad, utbildning och lämplig hälsovård. Den lagstiftning som vi redovisat vid genomgången av artikeln är huvudsakligen utformad på ett sätt som tar sin utgångspunkt i den enskildes behov av stöd och hjälp inom olika områden. Kravet i punkten 7 bör därför enligt vår bedömning anses vara uppfyllt.

6.1.9 Period för återhämtning och betänketid

Bedömning: Det finns inte några hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionen i den del som avser möjlighet till återhämtning och betänketid.

I *artikel 13* stadgas bl.a. att varje part i sin nationella lag ska se till att det finns möjlighet till återhämtning och eftertanke i minst 30 dagar för att brottsoffer ska kunna fatta ett välinformerat beslut om samarbete med berörda myndigheter. Ett sådant uppehållstill-

³¹ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 169.

stånd ska beviljas om det finns skälig anledning att tro att den som berörs är offer för människohandel. Under den period som uppehållstillståndet avser ska det inte vara möjligt att verkställa ett utvisningsbeslut mot personen. Under den angivna betänketiden ska offret dessutom ha rätt till de åtgärder som talas om i artikel 12 punkterna ett och två. Enligt artikeln är parterna inte bundna av skyldigheten att erbjuda möjlighet för offren att återhämta sig om det strider mot den allmänna ordningen eller om det konstateras att ställning som brottsoffer åberopas felaktigt.

Vad gäller artikel 13 punkten 1 föreskrivs i 5 kap. 15 § andra stycket utlänningslagen att en utlänning kan beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om 30 dagar för att han eller hon ska kunna återhämta sig och ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med brottsutredande myndigheter. Bestämmelsen infördes den 1 juli 2007 för att tillgodose de krav som ställdes vid genomförandet av rådets direktiv 2004/81 EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med berörda myndigheter. Under betänketiden får avvisning eller utvisning inte verkställas beträffande den person som berörs.³² Enligt vår bedömning uppfyller Sverige därmed det åtagande som föreskrivs i artikel 13 punkten 1.

För att kunna återhämta sig fysiskt och psykiskt är många offer i behov av exempelvis hälso- och sjukvård. I många fall är det en grundläggande förutsättning att de kan komma i åtnjutande av vård för att de ska kunna utnyttja betänketiden och fatta beslut beträffande framtiden. I anledning härav hänvisas i artikel 13 punkten 2 till artikel 12.1 och 12.2 där offer för människohandel bl.a. garanteras rätt till en trygg bostad, psykologiskt och materiellt bistånd, akut sjukvård, hjälp med översättning och tolkning, rådgivning och information om lagliga rättigheter och de tjänster som står till deras förfogande, biträde under det rättsliga förfarandet samt tillgång till utbildning för barn. Vidare ska varje part beakta offrens behov av trygghet och skydd. Av den genomgång av artikel 12 som vi redovisat tidigare framgår att vi anser att Sverige uppfyller de åtaganden som följer av den artikeln. Enligt vår bedömning gäller den bedömningen också för den kategori av brottsoffer som omfattas av artikel 13 punkten 2. Det föreligger därför inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i denna del.

³² Prop. 2006/07:53 s. 29.

Vad gäller punkten 3 i artikeln finns möjligheter enligt 5 kap. 15 § andra stycket att inte bevilja ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om hänsyn till den allmänna ordningen och säkerheten talar emot. Det föreligger alltså inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen.

6.1.10 Upphållstillstånd

Bedömning: Det finns inte några hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionen i den del som avser uppehållstillstånd.

I *artikel 14* regleras uppehållstillstånd för offer för människohandel. I artikeln stadgas bl.a. att parterna ska utfärda förnyelsebara uppehållstillstånd för offer för människohandel i vissa angivna situationer och om uppehållstillstånd för barn. Att offer för människohandel omedelbart återvänder till sina hemländer kan innebära stora nackdelar såväl för offret som för de rättsvårdande myndigheterna i det land eller de länder där människohandelsförfarandet genomförts. Offren riskerar att hamna i nya människohandelsförfaranden eller att utsättas för andra kränkningar. Det finns också en stor risk att gärningsmännen inte lagförs om offret inte ges möjlighet att stanna i det land där gärningsmännen kan lagföras. De bestämmelser om uppehållstillstånd som talas om i artikeln bör enligt förklaranderapporten därför införas både med hänsyn till offrets intresse och med hänsyn till parternas intresse av att arbeta mot människohandel.³³

Enligt artikel 14 punkten 1 ska parterna utfärda förnyelsebara uppehållstillstånd för brottsoffer i endera eller bådadera av följande situationer; a) när den behöriga myndigheten anser att deras vistelse är nödvändig p.g.a. deras personliga situation, b) när den behöriga myndigheten anser att deras vistelse är nödvändig för deras samarbete med de behöriga myndigheterna i utrednings- och straffrättsliga förfaranden. I artikeln ges parterna alltså möjlighet att utforma sin lagstiftning på ett sätt som ger offren möjlighet att beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd.

³³ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 181.

I 5 kap. 15 § utlänningslagen kan offer för människohandel beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd på ett sätt som överensstämmer med kraven i artikel 14 punkten 1. I bestämmelsen anges att ett sådant tillstånd får beviljas om det behövs för att förundersökningen eller huvudförhandlingen i ett brottmål ska kunna genomföras. Således får Sverige anses uppfylla kraven i artikel 14 i den delen.

I artikel 14 punkten 2 sägs att uppehållstillstånd för barn ska utfärdas i barnets intresse och förnyas på samma villkor. I prop. 2006/07:53 s. 18 har regeringen uttalat att även barn bör kunna omfattas av 5 kap. 15 § utlänningslagen. I utlänningslagen återfinns också en rad olika bestämmelser som innebär att barns intresse ska ges särskild uppmärksamhet vid bedömningen av om uppehållstillstånd ska meddelas. Exempelvis betonas i 1 kap. 10 och 11 §§ utlänningslagen att det vid en bedömning som gäller barn särskilt ska beaktas omständigheter som rör barnets bästa, hälsa och utveckling. Vidare sägs att barn ska höras i frågor om uppehållstillstånd, under förutsättning att det inte är olämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad. Regleringen i 10 och 11 §§ i den angivna lagen innebär att en bedömning enligt övriga bestämmelser i utlänningslagen ska ske utifrån barnets bästa och att barn som är i stånd att bidra med egna åsikter ska ha rätt att uttrycka dessa i de frågor som rör barnet. I och med den nuvarande regleringens innehåll bör Sverige anses uppfylla det krav som ställs i denna del av bestämmelsen.

Kraven i artikel 14 punkten 3 uppfylls av möjligheterna att återkalla ett uppehållstillstånd i 7 kap. 7 b § utlänningslagen och bestämmelserna om beviljande av tidsbegränsade uppehållstillstånd i 5 kap. 15 § utlänningslagen.

I artikel 14 punkten 4 uttalas att om ett offer ansöker om en annan form av uppehållstillstånd, ska den berörda parten beakta att han eller hon har eller haft ett uppehållstillstånd enligt artikel 14 punkten 1. Om ett offer befinner sig i den situationen som beskrivs i punkten 4 åligger det Migrationsverket att vid en bedömning beakta samtliga omständigheter i ärendet. Enligt vårt förslag till ändring i 5 kap. 6 § utlänningslagen, som beskrivs i avsnitt 3 i den del som avser bl.a. människohandel, framgår att det vid en bedömning av om en utlänning ska beviljas permanent uppehållstillstånd ska beaktas om utlänningen utsatts för människohandel. Redan den nu gällande ordningen bör dock enligt vår bedömning uppfylla konventionens krav i den delen.

I artikel 14 punkten 5 sägs slutligen att varje part ska trygga att beviljandet av ett tillstånd enligt artikel 14 inte ska inverka på rätten att söka och få asyl. Att någon beviljats ett tidsbegränsat uppehållstillstånd inverkar enligt utlänningslagen inte på ett offers möjligheter att söka och åtnjuta flyktingstatus. Sverige uppfyller därmed kraven i artikel 14 i den delen, varför det inte finns något hinder att tillträda konventionen beträffande artikeln.

6.1.11 Gottgörelse och överklagande

Bedömning: Det finns inte några hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionen i den del som avser gottgörelse och överklagande

Artikel 15 stadgar om gottgörelse och överklagande. Där regleras bl.a. offrens rätt till information om rättsliga och administrativa förfaranden på ett språk de kan förstå samt rätten till fritt rättsligt stöd och till ersättning. Enligt förklaranderapporten är artikeln avsedd att försäkra offren att de ska ersättas för den skada som de åsamkats.³⁴

Beträffande artikel 15 punkten 1 uttalas i förklaranderapporten att en grundläggande förutsättning för att offren ska kunna ta tillvara sina rättigheter är att de får relevant information.³⁵ Enligt punkten 1 ska parterna därför tillse att offren redan från den första kontakten med myndigheterna ges information om rättsliga och administrativa förfaranden på ett språk de kan förstå. Enligt rapporten krävs inte att det är den myndighet som först kommer i kontakt med offer för människohandel som lämnar den information som offren behöver. Däremot ska de myndigheter som först kommer i kontakt med offren hänvisa dem till andra myndigheter eller organisationer som kan ge dem den information som kan krävas för att de ska kunna ta tillvara sin rätt.³⁶ Här kan olika myndigheter som handlägger frågor som nämns i artikeln komma att beröras. För samtliga myndigheter gäller en serviceskyldighet enligt 4 § förvaltningslagen. För polismyndigheterna gäller dessutom enligt

³⁴ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 191.

³⁵ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 192.

³⁶ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 194.

13 a § förundersökningskungörelsen (1947:948) att en målsägande har rätt till information om hur handläggningen av enskilda anspråk, rätten till målsägandebiträde, besöksförbud, stödperson och rättshjälp samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp. Enligt 14 a § förundersökningskungörelsen har ett offer för människohandel som kan beviljas ett uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § utlänningslagen rätt till information från förundersökningsledaren om den möjligheten.

Vad gäller den del av punkten 1 i artikeln som avser myndigheternas skyldighet att bistå med tolkning och översättning återfinns en liknande bestämmelse, dock av mer generell karaktär, i artikel 12 punkten 1 c). Enligt vad vi redogjort för där framgår av ett uttalande från JO att skyldigheten i 8 § förvaltningslagen om att anlita tolk när exempelvis ett brottsoffer inte behärskar svenska språket också i vissa avseenden omfattar polismyndigheterna. Vid en tillämpning av de i det avsnittet redovisade bestämmelserna föreligger enligt vår bedömning inte något hinder att tillträda konventionen i denna del.

I artikel 15 punkten 2 behandlas rätten till rättsligt stöd och fri rättslig hjälp. Enligt 1 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde ges möjlighet att förordna målsägandebiträde för ett offer för människohandel som är målsägande från det att förundersökningen inletts. Biträdets uppgift är att ta tillvara målsägandens intressen och lämna sitt stöd och sin hjälp. I målsägandebiträdets uppgifter ingår bl.a. att bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet om inte detta göras av åklagaren. Målsäganden har också rätt till stöd från målsägandebiträdet om han eller hon väljer att biträda åtalet enligt 20 kap. 8 § rättegångsbalken. Genom bestämmelserna torde åtagandena i konventionen kunna vara uppfyllda såvitt avser artikel 15 punkten 2.

I artikel 15 punkten 3 regleras offrens rätt till gottgörelse. Punkten avser enligt förklaranderapporten såväl ersättning för lidande som för exempelvis utgifter för medicin.³⁷ Enligt 22 kap. 1 § rättegångsbalken har målsägande rätt att föra talan mot gärningsmannen beträffande ersättning i anledning av brott som han eller hon utsatts för. Skadeståndsanspråket kan bl.a. avse ersättning för sådan skada som nämns uttryckligen i förklaranderapporten. Genom de möjligheter som redan finns i den svenska skadeståndsrättsliga och brottmålsprocessuella regelverket ges därmed möjlig-

³⁷ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 197.

heter för offren att få ersättning på ett sätt som får anses uppfylla konventionens krav.

I artikel 15 punkten 4 regleras därefter slutligen parternas skyldighet att garantera gottgörelse till brottsoffer. I förklaranderapporten sägs att artikel 15 i denna del tar sikte på att garantera offer ersättning bl.a. i de fall då gärningsmannen inte kan utge ersättning.³⁸ Här bör framhållas de befintliga möjligheterna för brottsoffer att få ersättning enligt brottsskadelagen (1978:413). Ersättning enligt brottsskadelagen utgår enligt 1 § från staten för skada till följd av brott. För att lagen ska vara tillämplig krävs att den brottsliga handlingen företagits i Sverige eller att brottet fullbordats här. Enligt 2 § första stycket brottsskadelagen utgår ersättning för personskada. Sakskada ersätts enligt samma stycke när skadan tillfogats i samband med personskadan. Bestämmelsens tredje stycke ger också rätt till ersättning för lidande som orsakats av att brottsoffrets personliga integritet allvarligt kränkts.

I och med de möjligheterna som redovisats här bör det inte finnas några hinder för Sverige att tillträda konventionen i denna del.

6.1.12 Repatriering och återvändande

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser repatriering och återvändande.

I *artikel 16* stadgas bl.a. om i vilken utsträckning en part ska ta emot ett offer för människohandel, vilka hänsyn som ska tas när ett offer sänds tillbaka till en annan stat, vilken information som ska förmedlas mellan staterna, vilka handlingar som det åligger staterna att utfärda till offret och vilken kontaktinformation som ska ges till offret beträffande exempelvis enskilda organisationer och välfärdsinrättningar. En artikel som motsvarar konventionens artikel 16 punkterna 1-4 finns i artikel 8 i Palermoprotokollet.

I förarbetena till människohandelsbestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken anförs beträffande brottsoffrets återvändande att innehållet i Palermoprotokollet överensstämmer med den svenska återvändandepolitiken som bygger på respekt för de mänskliga rättigheterna och den enskildes integritet. Det innebär bl.a. att ett åter-

³⁸ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 198.

vändande ska ske med hänsyn till en persons säkerhet och på ett värdigt sätt, i första hand självmant. Till följd av regeringens tidigare ställningstaganden och eftersom det inte framkommit skäl som talar i annan riktning anser vi inte att vi kan komma till någon annan slutsats. Det föreligger därför inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser artikel 16 punkterna 1-4.

Vad gäller socialtjänstens och polismyndigheternas ansvar för offer för människohandel i frågor som rör rehabilitering, utbildning och tillträde till arbetsmarknaden hänvisas till artiklarna 12 och 28, av vilka det framgår att Sverige får bedömas uppfylla konventionens krav i frågorna.

Beträffande artikel 16 punkterna 5-7 finns redan fungerande rutiner beträffande återsändande av offer som skapats inom de sociala myndigheternas och polismyndigheternas ansvarsområden. Enligt uppgifter som vi fått från RKP sker en hemresan i samråd med offret, polisen och socialtjänsten. Finns det en returbiljett så används den, i annat fall bekostas resan av socialtjänsten. Brottsoffren tillfrågas också om de vill ha kontakt med myndigheter eller frivilligorganisationer i hemlandet.

När det gäller barn så utreds barnets situation i hemlandet i samråd med socialtjänsten och polisen. För att ett återsändande ska kunna ske ska mottagande vara klart och förberett innan barnet sänds tillbaka. Barn som återsänds blir ledsagade antingen av en företrädare för socialtjänsten eller av företrädare för socialtjänsten och polis.

Till följd av att de bedömningar som vi gör i anledning av artiklarna 12 och 28 kan det inte anses föreligga hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser artikel 16 punkterna 5-7.

6.1.13 Jämställdhet

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser jämställdhet.

I *artikel 17* stadgas att varje part vid vidtagandet av åtgärder som beskrivits i kapitel III, Åtgärder för att skydda och främja brottsoffrens rättigheter med beaktande av jämställdhet, ska sträva efter

att främja jämställdheten och tillämpa jämställdhetsreglering vid utformning, tillämpning och utvärdering av åtgärderna.

Enligt förklaranderapporten syftar artikel 17 till att uppmärksamma det faktum att kvinnor är de som oftast faller offer för människohandel och att de redan före människohandelsförfarandena är marginaliserade p.g.a. sin könstillhörighet. Enligt rapporten är de kvinnor som riskerar att bli offer för människohandel i större utsträckning än män arbetslösa och lever i en djupare fattigdom. Kvinnor som är offer för människohandel riskerar därför att diskrimineras på två grunder, för att de är kvinnor och för att de är människohandelsoffer.³⁹

Artikeln har karaktär av målsättningsstadgande. Med beaktande av den redan gällande regleringen inom jämställdhetsområdet och det pågående arbetet för jämställdhet mellan män och kvinnor, föreligger inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen ifråga om jämställdhet.

6.1.14 Kriminalisering av handel med människor

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser kriminalisering av handel med människor.

I *artikel 18* sägs att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder för att straffbelägga sådana gärningar som omfattas av definitionen i artikel 4. De handlingar som beskrivs i artikel 4 innefattas i den definition som återfinns i artikel 3 i Palermoprotokollet.

De åtgärder som beskrivs i artikel 4 omfattas av det kriminaliserade området i 4 kap. 1 a § brottsbalken, såväl i dess nuvarande som i den av oss föreslagna lydelsen. Eftersom Sverige till följd härav uppfyller åtagande som följer av artikel 18 i konventionen finns inget behov av lagstiftningsåtgärder.

³⁹ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 210.

6.1.15 Kriminalisering av utnyttjande av ett brottsoffers tjänster

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser kriminalisering av utnyttjande av brottsoffers tjänster.

Enligt *artikel 19* ska parterna överväga att vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som krävs för att straffbelägga användningen av tjänster som är föremål för sådant utnyttjande som definieras i artikel 4 punkten a), dvs. utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ. Artikeln är inte bindande utan överlämnar åt parterna att överväga vilken lagstiftning som kan krävas.

I förklaranderapporten slås fast att en avgörande omständighet för förekomsten av människohandel är efterfrågan på de tjänster som utnyttjandet av offer syftar till.⁴⁰ Av artikeln, vilket också förtydligas i rapporten, framgår också att artikeln endast tar sikte på en kriminalisering av gärningar som begås med vetskap om att den som erbjuder tjänsten är ett människohandelsoffer.⁴¹

I fråga om det utnyttjande som nämns först i definitionen i artikel 4, utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, finns en rad olika straffrättsliga bestämmelser som kriminaliserar sådant utnyttjande. Beträffande prostitution straffbeläggs utnyttjandet av offret dels vad gäller offer under 18 år i 6 kap. 9 § brottsbalken om köp av sexuell handling av barn, dels vad gäller offer över 18 år i 6 kap. 11 § brottsbalken om köp av sexuell tjänst. I 6 kap. brottsbalken, om sexualbrott, finns också en straffbestämmelse i 8 § som förbjuder utnyttjande av barn i sexuell posing i vissa situationer och en rad andra bestämmelser som kan komma att aktualiseras vid andra former av sexuellt utnyttjande.

Beträffande tvångsarbete som består i att den som anlitar offret underlåter att utge ersättning eller utger en ersättning som klart understiger vad som vanligtvis är fallet bör ansvar för ocker enligt 9 kap. 5 § första stycket brottsbalken kunna komma ifråga. I den nu

⁴⁰ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 230.

⁴¹ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 233 f.

nämnda bestämmelsen stadgas straffansvar för den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning till att bereda sig förman, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte ska utgå. Att ett offer utnyttjats under sådana förhållanden som är utmärkande för människohandelsförfaranden bör enligt vår bedömning kunna innebära att han eller hon befinner sig i sådant trångmål som omtalas i 5 §. Här bör också nämnas att bestämmelserna i skattebrottslagen (1971:69) i vissa fall torde kunna tillämpas gentemot den som anlitar offret och att bestämmelsen i 20 kap. 5 § utlänningslagen bör kunna tillämpas om någon uppsåtligen eller av oaktsamhet har en utlänning i tjänst fastän utlänningen inte har föreskrivet arbetstillstånd.

Även arbetsmiljöbrott i 3 kap. 10 § brottsbalken torde kunna komma i fråga i de fall någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad som i enlighet med arbetsmiljölagen åligger honom för att förebygga ohälsa eller olycksfall och därigenom vållar annans död, kroppsskada eller sjukdom. Ansvar kan även komma i fråga för detta brott för den som på motsvarande sätt av grov oaktsamhet utsätter annan för livsfara eller fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom.

Att utnyttja någons trångmål på sådant sätt som beskrivs i 9 kap. 5 § brottsbalken torde också kunna komma i fråga beträffande utnyttjanden som sker i syfte att avlägsna organ. Av de uppgifter beträffande organhandel som vi fått från den arbetsgrupp inom Regeringskansliet som har haft till uppgift att ta fram en handlingsplan mot människohandel återkommer beträffande den internationella organhandeln att offren får mycket liten eller ingen ersättning för de organ som de säljer. Här bör också nämnas transplantationslagen som i 14 § straffbelägger att i strid med lagen uppsåtligen utföra ingrepp eller ta medicinskt material från en levande människa och lagen (2006:351) om genetisk integritet som straffbelägger viss handel med biologiskt material.

Utöver de nämnda bestämmelserna kan omständigheterna kring ett utnyttjande av ett offer för människohandel aktualisera en tillämpning av en rad andra straffbestämmelser i bl.a. brottsbalken. Att ett offer exempelvis spärras in av den som utnyttjar honom eller henne under slavliknande förhållanden bör exempelvis kunna föranleda ansvar enligt 4 kap. 1 § brottsbalken om människorov, olaga frihetsberövande enligt 4 kap. 2 § brottsbalken eller olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken.

Artikel 19 innehåller inte något absolut krav på att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder. Eftersom artikeln hänvisar till definitionen i artikel 4 framgår det inte heller klart vilka handlingar i samband med utnyttjandet som bör omfattas av en kriminalisering av utnyttjandet av offer för människohandel. Enligt vår bedömning innebär emellertid den redan gällande svenska regleringen att det finns en relativt heltäckande straffrättsligt skydd beträffande utnyttjandet. Vi anser därför att det inte finns några hinder för Sverige att tillträda konventionen i denna del.

6.1.16 Kriminalisering av gärningar med avseende på rese- eller identitetshandlingar

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser kriminalisering av gärningar med avseende på rese- eller identitetshandlingar.

Enligt *artikel 20* ska varje part vidta lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som erfordras för att straffbelägga förfalskning av rese- eller identitetshandlingar, anskaffande eller tillhandahållande av en rese- eller identitetshandling samt att behålla, undanröja, dölja, skada eller förstöra annan persons rese- eller identitetshandling. För att handlingarna ska omfattas av åtagandet enligt artikeln krävs att de begås uppsåtligen och i syfte att möjliggöra handel med människor.

Samtliga de handlingar som beskrivs i artikel 20 utgör sådana handlingar som typiskt sett ingår i förberedandet av eller genomförandet av ett människohandelsförfarande. De handlingar som nämns i artikel är därigenom kriminaliserade enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken om människohandel eller som någon osjälvständig brottsform till människohandelsbrottet enligt 4 kap. 10 § och 23 kap brottsbalken om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott. För det fall handlingarna inte omfattas av kriminaliseringen av människohandel är de i vart fall straffbara enligt 14 kap. brottsbalken om förfalskningsbrott eller 15 kap. brottsbalken om mened, falskt åtal och annan osann utsaga.

Sverige uppfyller alltså de krav på kriminalisering som uppställs i artikel 20, varför det inte finns några hinder att tillträda konventionen i den delen.

6.1.17 Medhjälp

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser medhjälp till brott.

I *artikel 21* åläggs parterna att vidta lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som krävs för att straffbelägga uppsåtlig medverkan till eller att förmå någon att begå gärningar som straffbeläggs i artiklarna 18 och 20 samt uppsåtliga försök att begå gärningar som straffbeläggs i artikel 18 eller 20 a).

De gärningar som nämns i artiklarna 18 och 20 har vi i genomgången av artiklarna 18 och 20 bedömt vara kriminaliserade enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken som människohandel eller som någon av de osjälvständiga brottsformerna av människohandel enligt 4 kap. 10 § och 23. kap. brottsbalken om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott. I och med den nuvarande regleringen får Sverige anses uppfylla de krav på kriminalisering som stadgas i artikel 21.

6.1.18 Juridiska personers ansvar

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser ansvar för juridiska personer.

I *artikel 22* talas om juridiska personers ansvar. I punkten 1 åläggs parterna en skyldighet att tillse att straffrättsliga eller andra sanktioner ska kunna ådömas eller åläggas juridiska personer när ett människohandelsbrott begåtts av en fysisk person som handlar antingen individuellt eller som en del av den juridiska personens organ och som har en ledande ställning inom den juridiska personen, som exempelvis grundas på en fullmakt och som varit till den juridiska personens förmån. Enligt punkten 2 ska parterna vidta de åtgärder som erfordras för att säkerställa att en juridisk person kan ställas till ansvar i de fall där den juridiska personens brist på överinseende eller kontroll av en fysisk person som omfattas av punkten 1 möjliggjort en gärning som straffbeläggs i konventionen och genererat vinst för den juridiska personen. I artikeln uttalas även att den juridiska personens ansvar kan vara straffrättsligt, civilrätts-

ligt eller administrativt och att ansvaret inte ska inverka vid bedömningen av de fysiska personernas straffansvar. Artiklar av liknande innehåll om juridiska personers ansvar i fråga om människohandel finns i artiklarna 4 och 5 i EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av handel med människor (2002/629/RIF).

I 36 kap. 7-10 §§ brottsbalken finns bestämmelser om företagsbot. Av dessa följer att en näringsidkare kan åläggas företagsbot för brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet. För att företagsbot ska dömas ut krävs dels att brottsligheten inneburit ett grovt åsidosättande av särskilda skyldigheter som är förenade med verksamheten eller annars är av allvarligt slag, dels att näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten. Regelverket i 36 kap. brottsbalken innehåller även bestämmelser om företagsbotens storlek och jämkning.

I det lagstiftningsärende där regeringen tagit ställning till om Sverige uppfyllde kraven i EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av handel med människor (2002/629/RIF) konstaterades att reglerna om företagsbot i 36 kap. brottsbalken motsvarade de krav som uppställdes beträffande juridiska personers ansvar. Regeringen hade dessförinnan gjort samma ställningstagande i frågan i andra lagstiftningsärenden.⁴² Regeringens bedömning beträffande EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) kritiserades av lagrådet. I yttrandet hänförde sig Lagrådet till ett tidigare uttalande vid granskningen av motsvarande skyldighet som lagts på medlemsstaterna i artikel 7 i Rådets rambeslut om bekämpande av terrorism och framhöll att lagrådet inte var övertygat om att bedömningen av bestämmelserna om företagsbot skulle visa sig vara hållbar.⁴³ Lagrådet ansåg sig emellertid inte ha underlag för att motsätta sig att de nämnda bestämmelserna skulle kunna läggas till grund för en bedömning av lagstiftningsbehovet.⁴⁴

Frågan om den svenska regleringen uppfyller kraven i internationella åtaganden har diskuterats i tidigare lagstiftningsärenden. Eftersom regeringen tidigare ansett att den nuvarande svenska regleringen är tillräcklig för att uppfylla likalydande internationella åtaganden anser vi oss i detta sammanhang inte kunna göra någon annan bedömning. Det föreligger därför inte något hinder att tillträda konventionen i denna del.

⁴² Prop. 2003/04:111 s. 33 och prop. 2003/04:12.

⁴³ 2002/475/RIF.

⁴⁴ Prop. 2002/03:38 s. 147.

6.1.19 Påföljder och åtgärder

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser påföljder och åtgärder.

I *artikel 23* stadgas om påföljder och åtgärder för de brott som kriminaliseras i artiklarna 18-22. Enligt artikeln ska parterna bl.a. vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som krävs för att de aktuella brotten ska kunna bestraffas med effektiva, proportionella och avskräckande påföljder. För de gärningar som omfattas av kriminaliseringen i *artikel 18* ska straffen inbegripa frihetsberövande som kan föranleda utlämning, varje part ska också anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att den ska kunna ta i beslag eller på annat sätt undanröja hjälpmedel för och vinning av brott enligt artiklarna 18-20 a) i konventionen, eller egendom till ett värde som motsvarar sådan vinning. Artikeln avslutas med ett förpliktande för staterna att införa lagstiftning eller vidta andra åtgärder som gör det möjligt att stänga en inrättning som använts för att genomföra handel med människor, utan att det inverkar på rättigheterna för en tredje man som befunnit sig i god tro. Artikeln i denna del stadgar också att parterna ska vidta åtgärder för att möjliggöra att vägra gärningsmännen att utöva sådan verksamhet under vilka brott har förövats.

Påföljder för fysiska personer

Enligt vad vi anfört tidigare utgör de handlingar som beskrivs i artiklarna 18 och 20 brott enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken eller någon av de osjälvtändiga brottsformer som är straffbara enligt 4 kap. 10 § och 23 kap. brottsbalken om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott. I 4 kap. 1 a § brottsbalken stadgas fängelse i lägst två och högst tio år. I bestämmelsens sista stycke återfinns en lindrigare straffskala om fängelse i högst fyra år för mindre grova fall.

Varken i konventionen eller i förklaranderapporten uttalas vad som är att betrakta som en effektiv och avskräckande påföljd i detta sammanhang. I artikel 3 i EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av handel med människor (2002/629/RIF) uttalas emellertid att staterna i de fall där det finns vissa försvårande omständigheter ska införa ett maximistraff om åtta år för männi-

skohandel. Med en sådan utgångspunkt bör den straffskala som återfinns i 4 kap. 1 a § brottsbalken uppfylla de krav som ställs i konventionen. Eftersom de straff som kan komma ifråga för de osjälvständiga brottsformerna är knutna till straffskalan i 4 kap. 1 a § brottsbalken bör även de påföljder som kan följa på sådana brott som nämns i artikel 21 anses uppfylla kraven i konventionen.

De människohandelsförfaranden som omfattas av artikel 18 utgör gärningar som enligt svensk lagstiftning har ett så högt straffvärde att annan påföljd än fängelse inte bör kunna komma ifråga.

För de gärningar som omfattas av artikel 19, kriminalisering av ett brottsoffers tjänster, varierar straffsatserna beroende på vilken bestämmelse som kan aktualiseras. För köp av sexuell handling av barn enligt 6 kap. 9 § brottsbalken stadgas böter eller fängelse i högst två år och för köp av sexuell tjänst enligt 6 kap. 11 § samma balk stadgas böter eller fängelse i högst sex månader. HD har avgjort ett fall som i domen sägs vara ett typfall av köp av sexuell tjänst.⁴⁵ Det rörde en man som mot ersättning skaffat sig en tillfällig sexuell förbindelse genom att i sin bil låta en prostituerad kvinna utföra oralsex åt honom. HD uttalade beträffande straffmätningen att det inte fanns några särskilda försvårande eller förmildrande omständigheter som var ägnade att påverka bedömningen av gärningens straffvärde. Med beaktande av de syften som uppbar kriminaliseringen av brottet borde straffet bestämmas till ett antal dagsböter som översteg det lägsta antalet sådana böter som kan dömas ut. HD fastställde hovrättens dom på 50 dagsböter. Efter HD:s dom har Hovrätten för Västra Sverige haft att ta ställning till köp av sexuell tjänst som utgjort ett utnyttjande av kvinnor som förekommit i en större kopplerihärva.⁴⁶ I det avgörandet uttalade hovrätten att vissa omständigheter kunde innebära att straffvärdet var högre än vad som gällde i det av HD prövade fallet. De omständigheter som nämns i avgörandet är att gärningsmännen insett att det fanns en organisation bakom de prostituerade kvinnorna, att kvinnorna var utländska, varit i Sverige en kortare tid och inte kunde språket samt att kvinnan befunnit sig i ett sådant underläge att hon inte kunnat påverka sin situation. De omständigheter som nämns i hovrättsavgörandet utgör sådana som är utmärkande för utnyttjande av offer för människohandel för prostitu-

⁴⁵ NJA 2002 s. 527.

⁴⁶ Hovrätten för Västra Sveriges deldom den 7 september 2007 i mål B 3065-07 och deldom den 18 december 2007 i mål B 3065-07.

tion. I sådana fall bör alltså omständigheterna vara så försvårande att påföljden inte kan stanna vid dagsböter.

För ocker i 9 kap. 5 § brottsbalken stadgas böter eller fängelse i högst två år. Är brottet grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. För det fall skattebrottslagen skulle vara tillämplig vid tvångsarbete kan dömas till ansvar enligt 2 § till fängelse i högst två år. I lagen om genetisk integritet stadgas böter eller fängelse i två år. För brott mot bestämmelserna i transplantationslagen stadgas dock endast böter. Slutligen stadgas fängelse i lägst ett och högst tio år för olaga frihetsberövande enligt 4 kap. 2 § brottsbalken.

Den uppräknig av brott som kan komma i fråga i samband med ett utnyttjande av ett offer för människohandel är inte uttömmande. Uppräkningen visar emellertid på att det i övervägande del av fallen är fråga om brott där fängelse ingår i straffskalan. Varken av konventionen eller av förklaranderapporten framgår vad som är att betrakta som en påföljd som uppfyller konventionens krav i artikel 23. Av artikeln framgår dock att det vad gäller gärningar som kriminaliseras i artikel 18 ska innefatta ett frihetsberövande som kan medföra utlämning. Detta skulle kunna tala för att det inte uppställs något krav på att övriga gärningar som nämns i artikel 23 ska kunna medföra lika stränga straff. Utifrån vår redovisning av de påföljder som kan komma ifråga anser vi dock att Sverige uppfyller kraven i konventionen.

Påföljder för juridiska personer

I artikel 23 punkten 2 stadgas att också juridiska personer som ställs till ansvar i enlighet med artikel 22 ska underkastas effektiva, proportionella och avskräckande straffrättsliga eller icke-straffrättsliga påföljder, inbegripet bötesstraff. Som vi redogjort för tidigare finns bestämmelser om företagsbot i 36 kap brottsbalken. Vi har i samband med genomgången av artikel 22 bedömt att de uppfyller konventionens krav i fråga om juridiska personers ansvar.

Vad gäller företagsbotens storlek sägs i 36 kap. 8 § brottsbalken att företagsbot ska fastställas till lägst 5 000 kronor och högst tio miljoner kronor. Enligt 36 kap. 9 § brottsbalken ska vid bestämmandet av företagsbotens storlek beaktas straffskalan för brottet, den skada eller fara som brottsligheten inneburit, brottslighetens omfattning och förhållande till näringsverksamheten samt om när-

ingsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot. Varken konventionens utformning i artikel 23 punkten 2 eller förklaranderapporten ger ledning i fråga om vad som är en påföljd som uppfyller åtagandet beträffande påföljder för juridiska personer.

Enligt vår bedömning ger bestämmelserna i 36 kap. 7–9 §§ brottsbalken utrymme för att bestämma företagsbotens storlek till ett belopp som bör uppfylla kraven i punkten 2 i artikeln. Eftersom bestämmandet av företagsbotens storlek bl.a. är kopplat till straffskalan i 4 kap. 1 a § brottsbalken och dessutom ger utrymme för att beakta den skada som brottsligheten inneburit bör det finnas utrymme att bestämma företagsboten till effektiva, proportionella och avskräckande belopp. Därtill kommer att den människohandel som skulle kunna aktualisera ett åläggande av företagsbot i de flesta fall drivs systematiskt och i större omfattning. Just den omständigheten ska enligt bestämmelsen i 36 kap. 8 § brottsbalken också beaktas som försvårande vid bestämmande av botens storlek.⁴⁷

Förverkande

I artikel 23 punkten 3 talas om att parterna ska se till att det finns möjligheter att förverka eller på annat sätt undanröja hjälpmedel och vinning av brott som kriminaliseras i artikel 18 och artikel 20 a) eller egendom vars värde motsvarar värdet av sådan vinning. I 36 kap. brottsbalken finns bestämmelser om förverkande av egendom. I kapitlets 1 § brottsbalken sägs att det är möjligt att förverka utbyte av brott under vissa där närmare angivna förutsättningar. I begreppet ”utbyte av brott” innefattas de olika typer av värden som nämns i punkten 3 i artikeln. Det kan således inte anses föreligga hinder att tillträda konventionen i den delen.

Möjligheter att stänga inrättning m.m.

Slutligen sägs i artikel 23 punkten 4 att parterna ska vidta de lagstiftningsåtgärder som krävs för att göra det möjligt att tillfälligt eller permanent stänga en inrättning som har använts för att genomföra handel med människor, utan att det ska inverka på rättigheterna för tredje man i god tro eller för att tillfälligt eller permanent vägra gärningsmannen att utöva sådan verksamhet under

⁴⁷ Brottsbalkskommentaren, Del III, s. 25:38 och 36:65 f.

vilket brottet förövats. I förklaranderapporten nämns vissa exempel som artikeln tar sikte på, såsom äktenskapsförmedlingar, resebyråer och escort-service.⁴⁸

I 27 kap. 15 § rättegångsbalken föreskrivs att det för säkerställande av utredning av brott får vidtas åtgärder som innebär att bl.a. byggnad stängs eller tillträde till visst område förbjuds. Bestämmelsen innebär en möjlighet att tillfälligt stänga sådana inrättningar som det talas om i punkten 4. Att det vidtas åtgärder som regleras i 27 kap. 15 § rättegångsbalken inverkar inte på någon rättighet för en tredje man i god tro. Vidare finns bestämmelser i 12 kap. 42 § jordabalken som ger möjlighet att förverka en hyresrätt som kan ge de effekter som beskrivs i artikelns punkt fyra. I 12 kap. 42 § punkten 9 uttalas att en lägenhet kan förverkas om den helt eller väsentligt används för sådan näringsverksamhet eller liknande verksamhet som är brottslig eller där brottsligt förfarande ingår till en inte oväsentlig del eller används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Enligt 23 § polislagen (1984:387) finns det också möjlighet att t.ex. stänga av eller förbjuda tillträde till hus rum eller annat ställe om det kan anses föreligga en särskild risk för att något brott som innebär allvarlig fara för liv eller hälsa kommer att förövas på viss plats. Syftet med en sådan åtgärd ska vara att avvärja brottet eller bereda skydd mot detta.

Vad gäller kravet på att gärningsmannen ska kunna vägras att utöva sådan verksamhet under vilket brottet har förövats finns reglering i lagen (1986:436) om näringsförbud som innebär att ett sådant förbud kan meddelas. I 1 § i lagen uttalas att näringsförbud ska meddelas, om det är påkallat från allmän synpunkt, den som i egenskap av enskild näringsidkare grovt åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamheten och därvid gjort sig skyldig till brottslighet som inte är ringa. Vidare uttalas i 3 § andra stycket att det ska presumeras att rekvisitet "påkallat ur allmän synpunkt" är uppfyllt om det lägst föreskrivna straffet för brottet är fängelse i lägst sex månader. Eftersom det för människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken föreskrivs fängelse i lägst två år bör presumtionen i de fall som stadgas om i punkten 4 i artikeln kunna anses vara uppfylld. Med hänsyn till den gällande lagstiftningen anser vi att det inte här föreligger hinder för Sverige att tillträda konventionen.

⁴⁸ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) Explanatory Report art. 257.

6.1.20 Försvårande omständigheter

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser försvårande omständigheter..

I *artikel 24* anges de omständigheter som enligt konventionen bör anses som försvårande vid fastställande av påföljd för sådana brott som anges i artikel 18. De omständigheter som anses vara av försvårande karaktär är a) att brottet uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet har äventyrat brottsoffrets liv, b) att brottet begåtts mot ett barn, c) att brottet begåtts av en offentlig tjänsteman i tjänsten och d) att brottet begåtts inom ramen för en brottslig organisation. En delvis motsvarande bestämmelse finns i artikel 3 i EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av handel med människor (2002/629/RIF).

I 29 kap. 2 § brottsbalken ges möjlighet att beakta vissa omständigheter som försvårande på sätt som nämns i artikel 24. Vad inledningsvis gäller punkten a) i uppräkningslistan innefattar den förfaranden där gärningsmannen uppsåtligen eller av grovt oaktsamhet äventyrar offrets liv sådan hänsynslöshet som det talas om i 29 kap. 2 § 2 punkten brottsbalken.

I punkten b) nämns omständigheten att handlingen begås mot barn. Sådana handlingar omfattas av 29 kap. 2 § 3 punkten brottsbalken, varav det framgår att det ska anses vara försvårande att gärningsmannen utnyttjar annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig.

Därefter nämns i punkten c) omständigheten att brottet begåtts av en offentlig tjänsteman i tjänsten. Sådana omständigheter torde omfattas av 29 kap. 2 § 4 punkten brottsbalken där det stadgas att det vid bestämmandet av straffvärdet bör beaktas om den tilltalade grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende.

Slutligen nämns i punkten d) att det ska anses som försvårande om brottet begåtts inom ramen för en brottslig organisation. Av 29 kap. 2 § 6 punkten brottsbalken framgår att det ska anses som försvårande vid bestämmandet av straffvärdet om brottet utgjort ett led i en verksamhet som varit särskild noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning. Beträffande den sistnämnda punkten bör det dock framhållas att bestämmelsen i den delen är inskränkt till att avse situationer där gärningsmannen spelat en betydande

roll. Som exempel kan anges att det inte ska anses som försvårande enligt 29 kap. 2 § 6 punkten brottsbalken om någon som gjort sig skyldig till narkotikabrott varit gatuförsäljare, men verkat inom ramen för en större organisation. Samtidigt uttalas att det för att bestämmelsen i punkten 6 ska vara tillämplig inte krävs att gärningsmannen intagit en ledande ställning inom organisationen.⁴⁹

För att ansvar för människohandel som genomförs av brottsliga organisationer ska kunna komma ifråga enligt artikel 18 krävs ett sådant deltagande som bör innebära att 29 kap. 2 § 6 punkten kan vara tillämplig. För övriga handlingar som kan ingå i ett människohandelsförfaranden torde ansvar kunna komma i fråga för exempelvis medhjälp. Eftersom de osjälvständiga former av brott som nämns i artikel 21 inte omfattas av kravet i artikel 24 uppställs emellertid inte något krav på att de ska omfattas av punkten d).

Till följd av den redan befintliga svenska straffrättsliga lagstiftningen i denna del anser vi att Sverige uppfyller de krav som uppställs i artikel 24 i konventionen.

6.1.21 Beaktande av utländska domar

Bedömning: Det finns inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser beaktande av tidigare utländska domar.

I *artikel 25* stadgas om hur parterna ska förfara när gärningsmannen tidigare gjort sig skyldig till liknande brottslighet. I artikeln sägs att varje part ska vidta lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som gör det möjligt att vid bestämmandet av påföljd beakta lagakraftvunna domar som avser brott vilka straffbeläggs i konventionen och som utdömts av annan part.

Att en gärningsman tidigare gjort sig skyldig till ett människohandelsbrott kan bl.a. enligt 30 kap. 4 § och 29 kap. 4 § brottsbalken beaktas vid bestämmandet av påföljd. Eftersom de bestämmelsernas tillämpningsområde inte är begränsat till lagakraftägande domar som meddelats här i landet får Sverige enligt vår bedömning anses uppfylla konventionens krav. Det föreligger således inga hinder för att tillträda konventionen i denna del.

⁴⁹ Brottsbalkskommentaren, Del III, s. 25:38 och 29:26.

6.1.22 Bestämmelser om påföljdseftergift m.m.

Bedömning: Det finns inte något hinder för att tillträda konventionen i den del som avser kravet på att skapa möjligheter att underlåta att utdöma påföljd för offer som tvingats att begå brottsliga gärningar.

I *artikel 26* stadgas om bestämmelser om påföljdseftergift m.m. Där sägs att varje part, i enlighet med grundprinciperna i sitt rättssystem, ska se till att det finns möjlighet att underlåta att utdöma straff för offer för människohandel i anledning av olagliga aktiviteter som de har blivit tvingade till.

Artikeln innebär att det ska var möjligt att underlåta att ådöma påföljd om gärningsmannen tvingats att begå brott. Under senare tid har sådana situationer uppkommit vid ett flertal tillfällen, bl.a. i samband med tillgreppsbrott, där gärningsmännen invänt, eller där det framgått av omständigheterna, att han eller hon tvingats att begå brott.

I svensk lagstiftning finns bestämmelser som innebär att det är möjligt att i vissa situationer underlåta att ådöma ansvar eller att döma till lindrigare påföljd än vad som är stadgat för brottet. Beträffande det förstnämnda fallet stadgas i 24 kap. 4 § brottsbalken att en gärning som någon begår i nöd utgör brott endast om det med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkats annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig. I andra stycket i bestämmelsen definieras vad som anses utgöra nöd. Där nämns att det förelegat fara för liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse. Regeln innebär att en i nöd företagen gärning utgör brott endast om den som handlat i nöd gått för långt och överskridit gränsen för nödrätten. Bestämmelsen i 24 kap. 4 § brottsbalken innebär att den gärning som företas i nöd ska vara påkallad av ett intresse av betydligt större vikt än det som offras. Vid en tillämpning av bestämmelsen ska därför göras en avvägning mellan det hotade intresset och det uppoffrade intresset. Vidare gäller att den fara som innefattar nödfall i regel inte får häröra från den vars intresse kränks genom handlingen. I 24 kap. 6 § brottsbalken stadgas att om någon i fall där 1-5 §§ i 24 kapitlet eller 10 § polislagen är tillämplig gjort mer än vad som är medgivet, ska han ändå vara fri från ansvar, om omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig. Paragrafen handlar om vissa fall av

s.k. excess vid nödvärn. Vid bedömningen av om gärningsmannen svårligen kunde besinna sig är att beakta dels farans art och den tid som stått till förfogande för en adekvat reaktion, dels gärningsmannens individuella egenskaper, t.ex. nervositet och lättskrämthet, och mer tillfälliga subjektiva tillstånd, t.ex. akut rädsla eller panikkänsla. Särskild vikt ska läggas vid om faran varit stor eller överhängande eller om ett angrepp kom plötsligt eller på ett oväntat sätt. det har emellertid också betydelse om gärningsmannen brustit i självbehärsknig.⁵⁰

Vad gäller möjligheten att underlåta att ådöma påföljd kan en sådan effekt uppnås genom en tillämpning av olika bestämmelser i brottsbalken. Om det exempelvis är uppenbart oskäligt att döma till påföljd kan rätten meddela påföljdseftergift enligt 29 kap. 6 § brottsbalken. I 23 kap. 5 § brottsbalken sägs att straffet ska sätta ned för den som förmåtts medverka till brott genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroendeställning, eller medverkat endast i mindre mån. Av bestämmelsen framgår också att det inte ska dömas till ansvar i ringa fall. I 29 kap. 3 § brottsbalken ges också en möjlighet att vid straffmätningen bl.a. beakta om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende och om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap brottsbalken såsom förmildrande omständigheter vid bestämmandet av straffvärdet.

I detta sammanhang bör slutligen också nämnas bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. 7 § rättegångsbalken där åklagaren ges möjlighet att underlåta att åtala för brott om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och om det med hänsyn till omständigheterna inte heller av andra skäl krävs att åtal väcks. Enligt 20 kap. 7 a § rättegångsbalken har åklagaren också möjlighet att meddela åtalsunderlåtelse efter det att åtal väckts, om det kommit fram sådana förhållanden som, om de förelegat eller varit kända vid tiden för åtalet, skulle ha föranlett åtalsunderlåtelse.

Vid en genomgång av de bestämmelser som vi redovisat här finns sådana möjligheter att underlåta att döma ut påföljd som det talas om i artikel 26. Enligt vår mening föreligga därför inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i denna del.

⁵⁰ Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt, 2001, s. 361 f.

6.1.23 Ansökan ex parte och ex officio

Bedömning: Det finns inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser ansökan ex parte och ex officio.

I *artikel 27* stadgas om ansökan ex parte och ex officio. I artikeln sägs bl.a. att varje part ska se till att utredning eller lagföring av gärningar som straffbeläggs i enlighet med denna konvention inte ska vara beroende av t.ex. anmälan som gjorts av brottsoffret, åtminstone inte i de fall brottet har begåtts helt eller delvis inom brottsoffret territorium. Part ska också se till att offer för ett brott som begåtts inom en annan parts territorium än det där brottsoffret uppehåller sig få klaga till de behöriga myndigheterna i den stat där de stadigvarande uppehåller sig. Den behöriga myndigheten som tar emot klagomålet ska, i den mån den inte själv är behörig i detta hänseende, omedelbart hänskjuta den till behörig myndighet i den part inom vars territorium brottet har prövats. Vidare ska varje part genom lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder i enlighet med förhållandena i sin nationella lag för varje grupp, stiftelse, förening eller enskild organisation vars syfte är att bekämpa handel med människor eller skydda de mänskliga rättigheterna, trygga möjligheten att assistera och/eller stödja brottsoffer med hans eller hennes samtycke under brottmålsförfaranden som gäller en sådan gärning som straffbeläggs i enlighet med *artikel 18*.

Vad först gäller det krav som uppställs i artikel 27 punkten 1 hör de brott som straffbeläggs i enlighet med konventionen under allmänt åtal enligt 20 kap. 3 § RB. Människohandel tillhör därmed inte den kategori som kräver att målsäganden anger brottet till åtal. Sverige uppfyller därmed konventionens krav i den delen.

I artikel 27 punkten 2 sägs att myndigheterna i del land där brottet har begåtts, men där offret inte bor, ska garantera att han eller hon ska få göra anmälan i det land där offret bor. För närvarande finns rutiner för hur anmälningar som görs i olika länder hanteras och vidarebefordras, såväl om brottet begås här av en utländsk medborgare som om en svensk medborgare utsätts för brott utomlands. Även för det fall att en svensk medborgare utsätts för brott utomlands och gör en anmälan här finns rutiner för hur anmälan ska översättas och vidarebefordras till det land där brottet begåtts. Om exempelvis en svensk bosatt i Sverige utsätts för brott

här av en tysk medborgare, häktas gärningsmannen i sin frånvaro och efterlyses internationellt. Samtidigt informeras Interpol i Wiesbaden särskilt. Om däremot en svensk medborgare utsätts för brott utomlands kan han eller hon göra en anmälan där och en till svensk polis när han eller hon kommer hem. Anmälan skickas till Interpol-Stockholm där den översätts och till Interpol i det berörda landet för åtgärd som överensstämmer med landets lagstiftning. Om slutligen en svensk medborgare utsätts för brott utomlands, men inte hinner anmäla det där kan anmälan tas upp i Sverige och skickas till Interpol-Stockholm där den översätts och skickas till Interpol i det berörda landet för vidare handläggning.

Till följd av det nu sagda, och med hänsyn till att konventionen inte uppställer något krav på lagstiftning i denna del, anser vi att Sverige, förutsatt att den ändring som vi föreslår i 2 kap. 3 § brottsbalken genomförs, uppfyller kravet i artikel 27 punkten 2 i konventionen.

I artikel 27 punkten 3 behandlas frågan om rätt till stöd för ett offer för människohandel under ett brottmålsförfarande. Artikeln uppställer i den delen krav på att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder för att kunna tillträda konventionen. I lagen om målsägandebiträde ges möjlighet att förordna målsägandebiträde för bl.a. offer för människohandel. Av lagens 3 § framgår att biträdet ska lämna målsäganden stöd och hjälp. Enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken har en målsägande också rätt till stöd från en stödperson. En sådan person kan anlitas om målsäganden är i behov av moraliskt stöd. En stödperson har inga möjligheter att företa några rättsligt dispositioner, vilket emellertid inte heller krävs i artikeln. Att det förordnas ett målsägandebiträde enligt lagen om målsägandebiträde utesluter inte att målsäganden också bistås av en stödperson. I och med regleringen i lagen om målsägandebiträde och 20 kap. 15 § brottsbalken kan det inte anses föreligga hinder för Sverige att tillträda konventionen beträffande denna fråga.

6.1.24 Skydd för brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna.

Bedömning: Det finns inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen som avser krav på skydd för brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna.

I *artikel 28* stadgas om skydd av brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna. Där sägs att varje part ska vidta de lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder som erfordras för att trygga effektivt och lämpligt skydd mot möjliga repressalier eller hot, särskilt under loppet av och efter utredningen om lagföring av förövare för bland andra offer, offrens familjer och vittnen. Vidare ska varje part vidta de lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder som erfordras för att säkerställa och erbjuda olika slags skydd. Häri kan ingå fysiskt skydd, placering, identitetsbyte och hjälp med att erhålla anställning. Ett brottsoffer som är barn ska åtnjuta särskilda skyddsåtgärder med beaktande av barnets bästa intresse. I artikeln uttalas också att parterna ska vidta de lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder som erfordras för att skydda gruppmedlemmar, stiftelser, föreningar eller enskilda organisationer som utför sådana aktiviteter som anges artikel 27 punkten 3 mot möjliga repressalier eller hot, särskilt under loppet av och efter utredningen om och lagföringen av förövare.

I artikel 28 punkten 1 stadgas att parterna ska ombesörja skydd åt offer för människohandel, de som anmäler brott eller annars samarbetar med myndigheterna, vittnen, och familjemedlemmar till offer och vittnen under loppet av och efter utredningen och lagföringen av gärningsmannen. Vad gäller skydd för den personkrets som nämns i artikeln finns en rad olika aktörer som bär ansvar för att skydda och hjälpa t.ex. bevispersoner. Inledningsvis bör nämnas att polisen naturligtvis spelar en viktig roll i dessa sammanhang. Av 2 § punkten 4 i polislagen framgår att det åligger polisen att lämna allmänheten skydd när sådant bistånd lämpligen kan ges av polisen. Till polisens uppgifter hör enligt 3 § polislagen också att samarbeta med andra myndigheter och organisationer. Särskilt åligger det polisen att fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dem om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av socialtjänsten. Vid mycket allvarliga hot

förekommer det att den som hotas får livvaktsskydd. Eftersom denna åtgärd är mycket resurskrävande och innebär ett stort ingrepp i den enskildes integritet förekommer det emellertid sällan. Ofta handlar det istället om att tillfälligt eller permanent omlokalisera den som hotas till en annan ort. Detta i kombination med andra åtgärder, såsom anordnande av larmanordningar och skydd av den hotades personuppgifter, anses oftast ge ett fullgott skydd.

En annan aktör som är viktig i arbetet med hotade personer är socialtjänsten. Socialtjänsten ansvarar för brottsoffer enligt 5 kap. 11 § socialtjänstlagen, där det föreskrivs att socialnämnden ska verka för att den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp. Också andra bestämmelser i socialtjänstlagen kan aktualiseras i ärenden där någon utsatts för hot. I 2 kap. 2 § första stycket socialtjänstlagen anges ett generellt och yttersta ansvar för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver. Detta kan inkludera olika former av åtgärder i förhållande till förföljda personer. Även 3 kap. 1 § socialtjänstlagen kan vara relevanta för socialtjänstens ansvar att ge stöd till utsatta personer. Där anges att kommunen ska svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.

I detta sammanhang bör också nämnas lagen (1988:688) om besöksförbud som tillkom i syfte att ge ett bättre skydd för den som hotas förföljs eller trakasseras. I 1 § i lagen föreskrivs att förbud får meddelas för en person att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna person. Besöksförbud får meddelas om det p.g.a. särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avser att skydda. Vid bedömningen av om sådan risk föreligger ska särskilt beaktas om den mot vilket förbudet avses gälla har begått brott mot den andra personens liv, hälsa, frihet eller frid.

Också vad avser domstolsförfaranden finns bestämmelser som syftar till att på olika sätt skydda den personkrets som nämns i artikeln. I samband med en förhandling i domstol är det exempelvis möjligt att genomföra säkerhetskontroll i enlighet med lagen (1981:1064) om säkerhetskontroll i domstol. Finns det vidare anledning att anta att en målsägande eller ett vittne av rädsla eller annan orsak inte fritt berättar sanningen p.g.a. parts eller någon åhörars närvaro, får rätten enligt 37 kap. 3 § och 36 kap. 18 § rätte-

gångsbalken förordna att parten eller åhöraren inte får vara närvarande vid förhöret. Detsamma gäller om part eller åhörare hindrar målsäganden eller vittnet i hans berättelse genom att t.ex. falla honom eller henne i talet.

Enligt vår uppfattning skapar de här nämnda möjligheterna till skydd för de som nämns i artikel 28 sådana möjligheter till skydd att det inte finns något hinder att tillträda konventionens artikel 28 punkterna ett, två och fyra.

I artikel 28 punkten 3 fokuseras särskilt på barn och barns behov av skydd. De bestämmelser som vi redogjort för ovan gäller också för barn. Här bör även nämnas möjligheten för rätten att enligt 36 kap. 4 § rättegångsbalken särskilt pröva om barnet med hänsyn till omständigheterna får höras som vittne. Bestämmelsen har kommit att leda till att förhör med en målsägande eller ett vittne som är under 15 år oftast förebringas genom uppspelning av videförhör. Därmed skyddas också barn från eventuella hot som förekommer under förhandlingar i domstol. Är barnet under 15 år finns också möjligheten att hålla förhör inom stängda dörrar enligt 5 kap. 1 § rättegångsbalken. Mot bakgrund av det ovan anförda och det som nu sagts föreligger enligt vår bedömning inte heller något hinder mot att tillträda artikel 28 punkten 4.

6.1.25 Specialiserade myndigheter och samordningsorgan

Bedömning: Det finns inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som rör specialiserade myndigheter och samordningsorgan.

I artikel 29 sägs bl.a. att varje part ska vidta de åtgärder som erfordras för att trygga att personer eller organ blir specialiserade i bekämpandet av handel med människor och skydd av vittnen, att sådana personer eller organ ska ha det nödvändiga oberoendet i enlighet med de grundläggande principerna i parternas rättssystem för att de ska kunna utföra sina uppgifter effektivt och fritt från obehörigt tryck. Vidare ska varje part tillgodose eller förbättra utbildning för de behöriga tjänstemännen i förebyggande och bekämpande av handel med människor. Utbildningen ska dessutom innehålla moment som rör mänskliga rättigheter. Parterna ska slutligen också överväga att tillsätta nationella rapportörer om männi-

skohandelsfrågor för övervakning av statens institutioners brottbekämpningsaktiviteter och tillämpning av nationella lagstiftningskrav.

Som framgår av artikeln och som vi framhållit tidigare är det av största betydelse att det vidtas utbildningsåtgärder och specialiseringar inom de yrkeskategorier som kan komma i kontakt med människohandel och offer för människohandel. Vad gäller punkten 4 i artikeln har Sverige sedan en längre tid en nationell rapportör om människohandelsfrågor inom RKP, vilket visat sig fungera mycket bra och vilket varit till stor hjälp för att samla och sprida erfarenheter och kunskaper om människohandel.⁵¹ Mot bakgrund av det sagda finns det enligt vår bedömning inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i denna del.

6.1.26 Domstolsförfarandet

Förslag och bedömning: För att Sverige ska kunna tillträda konventionen beträffande artikel 30 punkten a) krävs en lagändring i sekretesslagen (1980:100) i syfte att skydda uppgifter om offrets privatliv under ett domstolsförfarande. En sådan lagändring ska ske genom att brottet människohandel läggs till i uppräknningen i 9 kap. 16 § första stycket sekretesslagen. I övrigt finns det inte några hinder för Sverige att tillträda konventionen i denna del.

I *artikel 30* stadgas om domstolsförfaranden. I artikeln uttalas bl.a. att varje part ska vidta de lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder som erfordras i enlighet med konventionen för skydd av de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, särskilt artikel 6, för att i domstolsförfarandet trygga skyddet av offrens privatliv och, i förekommande fall, deras identitet, och offrens säkerhet och skydd mot att bli utsatta för hot.

Artikeln tar uttryckligen sikte på att skydda uppgifter om offret under domstolsförfarandet. Vad gäller punkten a) nämns särskilt skyddet av privatliv och, i förekommande fall, identitet. Utgångspunkten vad gäller uppgifter beträffande parterna som deltar i ett

⁵¹ Uppdraget som nationell rapportör om människohandel omfattar människohandel med kvinnor och barn för sexuella ändamål och innebär bl.a. en skyldighet rapportera till regeringen om utvecklingen av sådan handel, hur den kan förebyggas och bekämpas. I uppdraget ingår också att samarbeta med Europol och Interpol.

domstolsförfaranden är att uppgifterna är offentliga. I sekretesslagen görs dock undantag för vissa brott genom att det i 9 kap. 16 § sekretesslagen föreskrivs att sekretess gäller hos domstol i mål om ansvar för bl.a. sexualbrott för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden. Människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken nämns dock inte i uppräkningsparagrafen i 9 kap. 16 §, varför det inte finns någon möjlighet att sekretessbelägga sådana uppgifter beträffande offer för människohandel. För att Sverige ska kunna tillträda konventionen bör det därför införas en liknande möjlighet att sekretessbelägga uppgifter i mål om människohandel. Enligt vår mening bör det ske genom att människohandelsbrottet läggs till i den redan befintliga uppräkningsparagrafen i bestämmelsen i 9 kap. 16 § sekretesslagen.

Vad därefter gäller punkten b) i artikeln finns särskilda bestämmelser i rättegångsbalken om säkerhetskontroll i domstol i lagen om säkerhetskontroll i domstol. Dessa regler sedda tillsammans med de som vi redovisat i samband med genomgången av artikel 28 innebär enligt vår bedömning att det inte föreligger något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den delen.

6.1.27 Domsrätt

<p>Bedömning: Det finns inte några hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionen i den del som gäller domsrätt.</p>
--

I *artikel 31* sägs att varje part ska vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som erfordras för att kunna utöva jurisdiktion över brott som är straffbelagda i enlighet med denna konvention när brottet exempelvis förövats inom dess territorium eller av en av dess medborgare eller av en statslös person med stadigvarande uppehållsort inom dess territorium, om brottet är straffbart där det begicks eller om brottet har begåtts utanför en stats territoriella jurisdiktion, eller mot någon av dess medborgare. I artikeln sägs också att varje part ska vidta de åtgärder som erfordras för att kunna utöva jurisdiktion över brott som omfattas av denna konvention när den misstänkte personen befinner sig inom dess territorium och den inte utlämnar personen i fråga till annan part endast p.g.a. personens nationalitet efter att ha mottagit en framställning om utlämning.

Tillämpligheten av svenska lag och frågor om svensk straffrättslig domsrätt regleras i huvudsak i 2 kap. brottsbalken. Enligt 1 § i det kapitlet döms efter svensk lag och vid svensk domstol om brottet begåtts i Sverige. Enligt 4 § anses ett brott begånget där den brottsliga handlingen företogs, så ock där brottet fullbordades eller, vid försök, där brottet skulle ha fullbordats. Så snart någon del av den brottsliga handlingen har ägt rum här i riket, är handlingen i sin helhet att anse som begången i Sverige. Svensk domstol är enligt 2 kap. 2 § brottsbalken också behörig att döma för brott som har begåtts utomlands, om brottet har begåtts av en svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige, eller av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller av annan utlänning som finns i landet om det på brottet kan följa fängelse i mer än sex månader.

Svensk domstol har enligt 2 kap. 3 § 7 punkten också en formellt vidsträckt behörighet att döma för brott begångna utanför Sverige, bl.a. avseende brott med ett minimistraff om fyra års fängelse i straffskalan. Det finns dock ett principiellt krav på åtalsförordnande för brott begångna utomlands enligt 2 kap. 5 § andra stycket brottsbalken.

Artikel 31 första punkten a)-c) innehåller en skyldighet att kunna utöva domsrätt när människohandelsbrottet förövats inom dess territorium, ombord på ett fartyg som för dess flagg eller ombord på ett luftfartyg som är registrerat enligt dess lagar. I de fallen föreligger svensk domsrätt med stöd av 2 kap. 1 § och 2 kap. 3 § punkten 1 brottsbalken.

Enligt artikelns andra punkt kan parterna i en förklaring till Europarådets generalsekreterare förklara att den förbehåller sig rätten att inte tillämpa eller endast i särskilda fall tillämpa eller under särskilda förhållanden tillämpa jurisdiktionsreglerna i punkterna 1 d) och e) eller någon del av punkterna. Vad gäller de situationer som beskrivs i punkten d) föreligger svensk domsrätt enligt 2 kap. 2 § brottsbalken. Däremot saknas enligt den nu gällande lydelsen av 2 kap. brottsbalken bestämmelser som innebär att det föreligger svensk domsrätt vad gäller punkten e), dvs. när brottet förövats mot en svensk medborgare.

Av vårt förslag till ändring i 2 kap. 3 § brottsbalken framgår att vi anser att kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 2 § brottsbalken bör utgå genom att det i 2 kap. 3 § brottsbalken läggs till en ny punkt, 6 a, som föreskriver att kravet inte gäller om brottet är

människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja sådant brott. Om vårt förslag genomförs innebär det att svensk domstol ges domsrätt också i de fall där ett sådant brott begås mot en svensk medborgare oavsett var brottet begås. Sverige skulle därmed uppfylla samtliga de krav som uppställs i artikel 31 punkten ett. I annat fall bör Sverige med stöd av artikel 31 punkten två reservera sig mot punkten e) vid ratifikationen.

Vad slutligen gäller det fall som beskrivs i artikel 31 punkten 3 är svensk domstol behörig enligt 2 kap. 2 § brottsbalken.

Mot bakgrund av de uppgifter som vi redovisat här anser vi, under förutsättning att det av oss föreslagna förslaget till ändring i 2 kap. 3 § brottsbalken genomförs, inte att det föreligger något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser jurisdiktion. För det fall vårt förslag inte genomförs bör Sverige i en förklaring till Europarådets generalsekreterare förbehålla sig rätten att inte tillämpa punkten e). Om vårt förslag till ändring i 2 kap. 3 § brottsbalken genomförs måste det undersökas om andra förklaringar bör återkallas.

6.1.28 Allmänna principer och åtgärder för internationellt samarbete

Bedömning: Det finns inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som beskriver allmänna principerna och åtgärder som ska gälla för internationellt arbete.

I *artikel 32* föreskrivs att parterna ska samarbeta med varandra i enlighet med bestämmelserna i denna konvention och de internationella och regionala instrument och arrangemang som överenskommits på grundval av enhetlig eller ömsesidig lagstiftning och nationella lagar i syfte att förebygga och bekämpa handel med människor, skydda och lämna stöd till brottsoffer, samt ta hänsyn till undersökningar eller förfaranden gällande brott som straffbeläggs i enlighet med denna konvention.

Den svenska lagstiftning som reglerar det internationella rättsliga samarbetet utgörs av lagen (2005:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål. Lagstiftningen ger såväl domare som åklagare möjlighet att bistå andra stater med åtgärder som är möjliga att

vidta under en svensk förundersökning och rättegång samt under samma villkor och förutsättningar som gäller under en svensk förundersökning och rättegång. Det bör här också framhållas att Sverige i mycket stor omfattning har deltagit i det internationella samarbetet i frågor som rör människohandel. Enligt vår bedömning föreligger inget hinder för Sverige tillträda konventionen beträffande de åtaganden som uppställs i artikeln.

6.1.29 Åtgärder beträffande hotade eller försvunna personer

Bedömning: Det finns inte något hinder för Sverige att tillträda konventionen i den del som avser åtgärder beträffande hotade eller försvunna personer.

I *artikel 33* stadgas om åtgärder beträffande hotade eller försvunna personer. I artikel uttalas bl.a. att om en part med stöd av uppgifter som den förfogar över har skälig anledning att tro att livet, friheten eller den fysiska integriteten för en person som avses i *artikel 28.1* är i omedelbar fara inom en annan parts territorium, ska den part som har uppgifterna i vissa fall förmedla dem till den senare parten, så att lämpliga skyddsåtgärder vidtas. Vidare uttalas om hur parterna ska förfara när det gäller saknade personer.

Beträffande punkten 1 i artikel 33 finns redan befintliga strukturer för vidarebefordrande av sådan information på sätt beskrivs i artikeln i den delen. Om det finns misstanke om att ett brottsoffer, oavsett vilket brott han eller hon utsatts för, befinner sig i fara vidarebefordras den informationen från svensk polis efter sedvanlig sekretessprövning via Interpol, Europol eller utlandsstationerade polissambandsmän. Redan genom de nu befintliga rutinerna bör det inte anses föreligga något hinder för att Sverige ska kunna tillträda konventionens i den delen.

Vad gäller punkten 2 i artikel innebär den inte något krav som medför att det finns något hinder för att Sverige skulle uppfylla konventionen i den delen.

6.1.30 Information

Bedömning: Det finns inte några hinder att tillträda konventionen i den delen som avser information.

I *artikel 34* regleras frågor om information. Där regleras bl.a. i vilka fall och på vilket sätt information ska vidarebefordras mellan parterna och vilka villkor som kan uppställas beträffande sekretess.

Bestämmelsen beskriver hur det internationella rättsliga samarbetet bör gå till i generella ordalag. Med hänsyn härtill och till vad som redovisats i samband med genomgången av artikel 32 torde kraven som uppställs i artikel 34 vara uppfyllda. Det finns således inte något hinder mot att tillträda konventionen i denna del.

6.1.31 Samarbete med det civila samhället

Bedömning: Det finns inte några hinder att tillträda konventionen i den delen som avser samarbete med det civila samhället.

I *artikel 35* uttalas att varje part ska uppmuntra statliga myndigheter och offentliga tjänstemän att samarbeta med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och medlemmar av det civila samhället med att upprätta strategiska partnerskap i syfte att uppfylla konventionens syfte.

Som vi pekat på finns det ett behov av utbildning i frågor som rör människohandel inom bl.a. de myndigheter där frågorna hantearas. Utbildningsinsatserna kan enligt vår mening leda till ett ökat medvetande också i frågor som rör vikten av att samverka med andra myndigheter och av att utbyta information. Enligt de uppgifter vi tagit del finns det emellertid redan ett fungerande samarbete och informationsutbyte mellan de olika myndigheter och organisationer som arbetar med frågor som rör människohandel. Detta sett tillsammans med att artikel har karaktär av målsättningsbestämmelse innebär att det inte föreligger något hinder att tillträda konventionen i denna del.

7 Utbildningsåtgärder

Bedömning: För att människohandel ska kunna bestraffas i enlighet med 4 kap. 1 a § brottsbalken är det enligt vår uppfattning avgörande att det genomförs utbildningsinsatser som riktar sig till de rättsvårdande myndigheter som kommer i kontakt med frågor som rör människohandel. Utbildningsinsatserna måste ta sikte på de olika faktorer som möjliggör människohandel, offrens situation och utformningen av kriminaliseringen. Att det ska genomföras utbildning i frågorna uppställs också som ett krav för att Sverige ska kunna tillträda Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor, ETS nr 197.

Också beträffande frågor som rör barn- och tvångsåktenskap finns ett stort behov av utbildning vad gäller både vilka straffrättsliga bestämmelser som kan vara tillämpliga och vilket stöd som offren bör få. Inom detta område är det nödvändigt att skapa en kunskapsbas, såväl inom enskilda myndigheter som nationellt. Detta bör kunna ske genom att det inrättas ett resurscentrum dit enskilda inom t.ex. myndigheter och skolor kan vända sig för att få råd och genom att regeringen tar fram en handlingsplan som särskilt är inriktad på åtgärder mot barn- och tvångsåktenskap.

7.1 Människohandel

Vårt arbete med frågorna om människohandel har genomgående präglats av målsättningen att skapa en effektiv lagstiftning. Vårt förslag till ändringar i straffbestämmelsen mot människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken syftar till att skapa en mer lättillgänglig bestämmelse som kriminaliserar de förfaranden som bör anses vara människohandel. Slopandet av kravet på dubbel straffbarhet för människohandel syftar till att underlätta lagföringen av människo-

handelsbrott oavsett var brottet begåtts. Slutligen syftar våra förslag till ändringar i utlänningslagen och i anledning av Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor till att stärka offrens rättigheter och förbättra deras möjligheter att få stöd och hjälp för att kunna gå vidare och bearbeta sina upplevelser. Från det att vi påbörjade vårt arbete har det emellertid stått klart att de lagändringar som vi föreslår bara utgör en del av det övergripande arbete som måste genomföras för att gärningsmännen ska kunna bestraffas och offren ska kunna erbjudas stöd och hjälp. Under hela vårt arbete har det framförts synpunkter till oss från de som arbetar med frågor om människohandel, såsom Ecpat, polis och åklagare, om att den bristande effektiviteten i bekämpandet av människohandeln i många fall beror på avsaknad av kunskap och utbildning. Från såväl polis och åklagare har också framförts att detta lett till att det finns en bristande förståelse för offrens situation och för hur offren reagerar efter det att människohandeln avslutats, vilket i vissa fall inneburit att förfarandena inte bestraffats enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken.

Vid vår genomgång av de domar som för närvarande finns beträffande människohandel framgår också att det finns brister i kunskapen om såväl bestämmelsens utformning som om gärningsmännen och offren. Beträffande lagstiftningen framstår det som om det inom rättsväsendet saknas kunskapsbas om vad människohandelsbrottslighet handlar om och vilka omständigheter som utgör de straffvärda momenten. Vad gäller offren rör det sig om avsaknad om grundläggande kunskap om vilka omständigheter som möjliggjort att de kunnat bli offer för människohandel, vilket fört med sig att offren på ett oproportionerligt sätt granskats och ifrågasatts som personer. Vidare framstår det som det saknas kunskap om vilka följder ett människohandelsförfarande kan få för offren efter en rättsprocess. I en dom från Göteborgs tingsrätt publiceras t.ex. namn, födelseår och bild på offer för ett människohandelsförfarande i anslutning till en tidslinje i en domsbilaga.¹ Av den erfarenhet som finns kring offer för människohandel och förfaranden av människohandelskaraktär framgår klart att de offren löper en överhängande risk att utsättas för repressalier från gärningsmännen och från de organisationer som de verkar i. Det framgår också av tidigare efterenheter att många offer av rädsla för att bli socialt stigmatiserade eller utstötta hyser en stor fruktan för att

¹ Göteborgs tingsrätts dom den 21 juni 2007 i mål B 12308-06.

familj och vänner ska få vetskap om vad offren utsatts för. I ett tidigare människohandelsfall kom offrets namn och bild att publiceras i ett annat sammanhang, vilket fört med sig att både offret och offrets familj fortfarande utsätts för sådana hot att offret inte inom överskådlig framtid har möjlighet att återvända hem. Att trots den erfarenhet som finns om offrens situation välja att i en dom publicera fotografier på offer som utnyttjats i ett förfarande av människohandelskaraktär tyder enligt vår mening på stor brist på kunskap. En brist som i slutändan får stora och i många fall förödande konsekvenser för offren.

För att kunna tillvarata intresset av att beivra människohandel och stötta offren krävs enligt vår mening att det genomförs utbildningsåtgärder inom de rättsvårdande myndigheter som kommer i kontakt med frågor om människohandel. Vad gäller rättsväsendet bör sådan utbildning finnas med som ett moment i den obligatoriska utbildningar som redan ges. För närvarande ges viss utbildning i frågorna under grundutbildningen vid Polishögskolan. Utbildning om människohandel bör emellertid också föras in som ett moment i den centrala vidareutbildningen. För åklagarväsendet bör utbildning om människohandel föras in som ett moment i den obligatoriska utbildning som erbjuds åklagare. Vad slutligen avser utbildning för domare ges utbildning om människohandel som ett valfritt moment under hösten 2007 i den obligatoriska utbildningen för ordinarie domare. Under våren 2008 erbjuds den också som ett obligatoriskt moment i utbildningen för nyutnämnda domare. Utbildning om människohandel bör dock ges som ett obligatoriskt moment vid ett tillfälle under den vidareutbildningen som erbjuds domare.

För samtliga de nu nämnda utbildningarna bör gälla att de ska omfatta en del som syftar till att höja kompetensen beträffande lagstiftningen kring människohandel och en del som syftar till att öka den generella kunskapen om människohandel som fenomen såväl i ursprungsländerna som i Sverige.

Människohandel är en brottslighet som ständigt tar sig nya uttryck. Det är därför viktigt att den information som förmedlas speglar den vid tillfället gällande utvecklingen. Genomgående är det därför av vikt att de som deltar som föreläsare i utbildningarna besitter aktuella kunskaper om hur bestämmelsen tillämpas och hur brottsligheten ser ut i praktiken.

Det är också av stor vikt att utbildningarna generellt utformas på ett sätt som omfattar samtliga de utnyttjandesyften som anges i

4 kap. 1 a § brottsbalken. Visserligen har de människohandelsförfaranden som hittills uppdragats huvudsakligen rört människohandel som syftat till prostitution. De utredningar som bedrivs har dock i allt större omfattning också kommit att omfatta andra utnyttjandesyften. Att så är fallet är viktigt att klargöra i utbildningssammanhang, eftersom människohandeln i många sammanhang fortfarande presenteras som ett sexualbrott.

I de av oss föreslagna utbildningarna bör det särskilt framhållas att de övervägande delen av offer för människohandel är barn. I såväl straffrättslig lagstiftning som utlänningslagstiftningen finns särskilda bestämmelser som tar sikte på att uppmärksamma barns skyddslöshet. Krav på att offer som är barn ska ges särskilt stöd och skydd uppställs också i Europarådskonventionen om bekämpande av handel med människor, ETS nr 197. Vid en genomgång av de domar som meddelats där offren är barn kan det konstateras att domstolarna sällan anlägger ett barnperspektiv. För att den lagstiftning som tar sikte på att särskilt värna om barn ska få genomslagskraft i handläggning av frågor om människohandel krävs därför enligt vår mening att frågorna särskilt belyses vid utbildningar.

I det förslag till handlingsplan mot människohandel som presenterades av regeringen i december 2007 föreslås att den nationella rapportören vid RKP bör ges i uppdrag att bistå i utformningen och uppföljningen av utbildningar om människohandel för arbetskraftsexploatering.² Vi anser att samma sak bör gälla för de utbildningar som vi diskuterat här. Som vi framhållit ovan är vi av den uppfattningen att de utbildningar som måste genomföras ska avse all människohandel, dvs. både den som sker för att offret ska utnyttjas i prostitution och den som sker för övriga syften. Den nationella rapportören bör ges möjlighet att utifrån sin erfarenhet om hur människohandelsförfarandena förändras, påverka såväl innehållet som utformningen av utbildningarna och också återrapportera till regeringen i vilken omfattning utbildningsinsatser vidtagits av berörda aktörer.

² Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning analys och förslag till handlingsplan (Ds 2008:07) s. 199.

7.2 Barn- och tvångsäktenskap

Som framgår av avsnitt 4 har vi lämnat ett författningsförslag beträffande barnäktenskap. I samband med att vi arbetat med frågorna har framkommit att det finns ett stort behov av att skapa en kunskapsbas såväl inom de myndigheter som kommer i kontakt med frågorna som nationellt. Det har också framkommit att de utbildningsåtgärder som måste vidtas bör utformas med utgångspunkt i det behov som finns inom de olika myndigheter som berörs. Vi anser inte att det finns någon möjlighet för oss att lämna konkreta förslag på utbildningsåtgärder beträffande varje myndighet. Hur åtgärderna ska utformas måste i stället bestämmas genom beslut inom respektive myndighet utifrån dennas verksamhet. Vi har ändå valt att peka på vissa mer övergripande behov av utbildning som vi kunnat konstatera föreligga.

Beträffande rättsväsendet har det under vårt arbete visat sig finnas mycket begränsade kunskaper om vilken redan befintlig lagstiftning som kan användas för de handlingar som ett offer kan utsättas för före eller efter ett barn- eller tvångsäktenskap. I den delen finns enligt vår uppfattning ett behov av utbildningsinsatser inom rättsväsendet. Eftersom vissa barn- och tvångsäktenskap omfattas av det område som kriminaliseras i 4 kap. 1 a § brottsbalken bör de båda frågorna vad gäller utbildning till rättsväsendet kunna behandlas i samma utbildningssammanhang. Det är dock viktigt att särskilt gå igenom de särskilda förhållanden som är utmärkande för förfaranden som leder till barn- och tvångsäktenskap, främst vad gäller de sociala konsekvenser som kan drabba ett offer som väljer att berätta eller polisanmäla att han eller hon riskerar att utsättas eller har utsatts. Också i detta sammanhang är det av oerhört stor betydelse att belysa vikten av att offer som är barn kommer i åtnjutande av de åtgärder som särskilt syftar till att värna om barn.

Vid våra kontakter med bl.a. Rädda Barnen har det framkommit att det finns brister i kunskaper också inom andra myndigheter som t.ex. socialtjänsten om barn- och tvångsäktenskap som inneburit att offren inte fått det stöd och den hjälp som de är berättigade till. Det är därför mycket viktigt att utbildningsinsatser företas inom samtliga de myndigheter som kommer i kontakt med offren. En lösning för att åstadkomma en kompetenshöjning vore att inrätta ett resurscentrum för den här aktuella typen av frågor där de som behöver inhämta kunskap skulle kunna vända sig för att få

del av andras erfarenheter. Inom ramen för en sådan lösning hade det också varit möjligt att utforma utbildnings- och informationsinsatser som är anpassade efter myndigheternas behov. Att närmare ange formerna för hur ett sådant centrum bör organiseras omfattas emellertid inte av vårt uppdrag, men bör så snart som möjligt ses över i ett annat sammanhang.

Vi är emellertid också av den uppfattningen att det finns en stort generellt behov nationellt av en kunskapssammanställning kring frågor om barn- och tvångsaktenskap som skulle kunna öka den allmänna medvetenheten och ligga till grund för ytterligare åtgärder från statens sida. Visserligen lyfts vissa hedersrelaterade frågor kring tvångsaktenskap i regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.³ Vi anser dock att det finns ett behov av att påbörja ett arbete med att ta fram en handlingsplan som också innehåller en särskild kunskapssammanställning om just barn- och tvångsaktenskap. En sådan plan bör också omfatta åtgärder för att förebygga och bekämpa barn- och tvångsaktenskap samt förslag till åtgärder för skydd och stöd till offren.

³ Regeringens skrivelse 2007/08:39.

8 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Förslag: De föreslagna lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2009. Några särskilda övergångsbestämmelser ska inte meddelas.

Av artikel 7 i Europakonventionen och 2 kap. 10 § RF följer bl.a. att straff eller annan påföljd inte får ådömas för en gärning som var tillåten då den företogs samt att det inte får ådömas ett svårare straff för gärningen än vad som var föreskrivet vid tiden för gärningen. Motsvarande regel finns i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalk av vilken det framgår att ingen får dömas för gärning för vilken inte var stadgad straff när den begicks. Vidare framgår av bestämmelsen att straff ska bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, men om annan lag gäller när dom meddelas ska enligt huvudregeln den lagen tillämpas om den leder till frihet från straff eller lindrigare straff.

Några särskilda övergångsbestämmelser såvitt gäller de ändringar som vi föreslagit i 2 kap. och 4 kap. brottsbalken behövs inte. Av de ovan nämnda bestämmelserna framgår att de nya reglerna inte får ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel. Inte heller behövs några särskilda övergångsbestämmelser när det gäller ändringarna i sekretesslagen eller utlänningslagen.

Vissa människohandelsförfaranden kan pågå under lång tid och komma att omfattas av såväl den nu gällande regleringen som den föreslagna regleringen. I de nu beskrivna fallen är det av särskild vikt att uppmärksamma vilka delar av gärningen som omfattas av de olika bestämmelserna. Inte minst p.g.a. att de ändringar som vi föreslår i 4 kap. 1 a § andra stycket brottsbalken till viss del innefattar nykriminalisering.

De ändringar som vi föreslagit bör kunna träda i kraft så snart som möjligt, förslagsvis den 1 juli 2009.

9 Kostnads- och konsekvensanalys

Bedömning: De föreslagna ändringarna bör inte leda till annat än begränsade kostnadsökningar. Dessa bör kunna finansieras inom ramen för befintliga anslag.

När det gäller människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § brottsbalken föreslår vi att bestämmelsen delvis ska ges en ny utformning bl.a. genom att uppräkningslistan av de otillbörliga medlen förtydligas, begreppet ”kontrollera” förs in som en handelsåtgärd, kontrollrekvisitet utgår och att det inte längre uppställs krav på att gärningsmannen ska ha haft ett direkt uppsåt till de utnyttjanden som nämns i bestämmelsen. Utredningen föreslår också att det ska kriminaliseras att utge och ta emot vederlag med syfte att offret ska utnyttjas på sådant sätt som beskrivs i bestämmelsen om människohandel. Vidare föreslår vi att kravet på dubbel straffbarhet vid människohandelsbrott slopas. Beträffande utlänningslagen föreslår vi att det ska framgå av 5 kap. 6 § utlänningslagen att det vid en bedömning av om det ska meddelas uppehållstillstånd p.g.a. synnerligen ömmande omständigheter ska beaktas att utlänning utsatts för människohandel. Slutligen föreslår vi en ändring i 9 kap. 16 § sekretesslagen som innebär att människohandelsbrottet bör läggas till i den uppräkningslistan av brott som kan medföra sekretess i domstol för uppgift om en persons personliga eller ekonomiska förhållanden.

Utgångspunkten för förslagen är att de ska möjliggöra en mer effektiv bekämpning av människohandel. Det är troligt att förändringarna i 4 kap. 1 a § brottsbalken sammantagna leder till ett ökat antal brottsutredningar, vilket i sin tur kan leda till en ökad måltillströmning vid domstolarna. Det sistnämnda skulle även kunna påverka Kriminalvården. Även det förslag som rör kravet på dubbel straffbarhet kan leda till samma effekter som förslagen som är avsedda att effektivisera tillämpningen av 4 kap. 1 a § brottsbalken.

Vi gör dock den bedömningen att det troligtvis inte blir fråga om några större kostnadsökningar. I många av fallen skulle polis och åklagare ändå ha företagit en utredning i anledning av människohandelsförfarandet, eftersom en eventuell gärningsman i de flesta fall gjort sig skyldig till något annat brott. Det sistnämnda innebär att en domstolsprocess alltså ändå skulle ha ägt rum. Det merarbete, och därmed den kostnadsökning, som nämnda ändringar sammantaget kan komma att föranleda bör därför kunna rymmas inom den vanliga verksamheten hos aktuella myndigheter. Genomförandet av förslaget som avser ändringarna i brottsbalken kan således finansieras inom ramen för befintliga anslag.

Vad gäller ändringsförslaget i utlänningslagen innebär det att en ytterligare omständighet ska beaktas vid en bedömning av om det föreligger synnerligen ömmande omständigheter. Det har hittills bara förekommit fyra ärenden där människohandelsoffer ansökt om permanenta uppehållstillstånd. Även om de av oss föreslagna effektiviseringarna av bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken skulle leda till att fler människohandelsförfaranden beivras, och att det därigenom identifieras ett större antal offer, torde det fortfarande röra sig om en mycket begränsad krets personer. Åtgärden att förtydliga 5 kap. 6 § utlänningslagen bör enligt vår bedömning inte innebära något ytterligare arbetsbelastning för de myndigheter som kan komma att beröras. En eventuell ökning av kostnaderna kan därför finansieras inom ramen för nuvarande anslag.

Ändringsförslaget i sekretesslagen medför i sig ingen kostnadsökning.

Vi har framhållit att det är av största vikt att berörda myndigheter genomför utbildningen kring människohandel som fenomen och den straffrättsliga regleringen om människohandel. Beträffande vår bedömning i de frågorna hänvisas till avsnitt 2. För de myndigheter som berörs, såsom polismyndigheterna, åklagarmyndigheterna, Domstolsverket och Migrationsverket, kan de ökade utbildningsinsatserna leda till ökade kostnader. De berörda myndigheterna har emellertid återkommande utbildningstillfällen där det finns möjlighet att föra in människohandel som ett moment. De eventuella kostnader som kan uppkomma med anledning av att utbildningarna anordnas bör därför kunna täckas av befintliga anslag.

Vi har också framhållit att det krävs stora utbildnings- och informationsinsatser beträffande frågor kring barn- och tvångsäk-

tenskap. Beträffande vår bedömning i de frågorna hänvisas till avsnitt 4. Också här kan de av oss föreslagna åtgärderna leda till ökade kostnader för t.ex. polismyndigheterna, åklagarmyndigheterna, Domstolsverket och socialtjänsten. Liksom vad gäller frågor om människohandel bör de utbildningar och den informations-spridning som krävs kunna genomföras inom redan gällande strukturer för sådana frågor. De eventuella kostnader som kan uppkomma bör därför till stort kunna täckas av befintliga anslag.

Vissa av de myndigheter som berörs har för närvarande kraftigt reducerade resurser. I vilken utsträckning det ekonomiska läget för de myndigheterna åter förändrats när de åtgärder som vi föreslagit beträffande utbildnings- och informationsinsatser vidtas är inte möjligt för oss att bedöma. Vid vår bedömning har vi emellertid förutsatt att samtliga myndigheter fortsättningsvis får anslag som ger myndigheterna möjlighet att bedriva utbildning och förmedla information.

Sammantaget gör utredningen den bedömningen att genomförandet av de föreslagna ändringarna och förslagen i övrigt inte kommer att leda till annat än begränsade kostnadsökningar för berörda myndigheter, vilka bör kunna hanteras inom ramen för befintliga resurser.

10 Författningskommentar

10.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

2 kap. Om tillämpligheten av svensk lag

2 § För brott som begåtts utom riket döms efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet begåtts

1. av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige,

2. av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller

3. av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader.

Första stycket gäller inte, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten eller om den begåtts inom område som inte tillhör någon stat och enligt svensk lag svårare straff än böter inte kan följa på gärningen.

I fall som avses i denna paragraf får inte dömas till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är stadgat för brottet enligt lagen på gärningsorten.

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för brott som avses i 6 kap. 1–6 §§, 8 § tredje stycket och 12 § eller försök till sådana brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år *eller för brott som avses i 7 kap 1 b §*.

Tillägget i bestämmelsens *fjärde stycke* behandlas närmare i avsnitt 5. Enligt ändringen ska de inskränkningar av svensk domsrätt som föreskrivs andra och tredje stycket inte gälla för brott som avses i 7 kap. 1 b § brottsbalken.

Bestämmelser om krav på tillstånd för att väcka åtal för brott begångna utom riket finns i 5 §.

3 § För brott som begåtts utom riket döms även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

1. om brottet förövats på svenskt fartyg eller luftfartyg, eller om det begåtts i tjänsten av befälhavaren eller någon som tillhörde besättningen på sådant fartyg,

2. om brottet begåtts av någon som tillhör Försvarsmakten på ett område där en avdelning av Försvarsmakten befann sig eller om det begåtts av någon annan på ett sådant område och avdelningen befann sig där för annat ändamål än övning,

3. om brottet begåtts vid tjänstgöring utom riket av någon som är anställd i utlandsstyrkan inom Försvarsmakten eller som tillhör Polisens utlandsstyrka,

3 a. om brottet har begåtts i tjänsten utom riket av en polisman, tulltjänsteman eller tjänsteman vid Kustbevakningen, som utför gränsöverskridande arbetsuppgifter enligt en internationell överenskommelse som Sverige har tillträtt,

4. om brottet förövats mot Sverige, svensk kommun eller annan menighet eller svensk allmän inrättning,

5. om brottet begåtts inom område som ej tillhör någon stat och förövats mot svensk medborgare, svensk sammanslutning eller enskild inrättning eller mot utlänning med hemvist i Sverige,

6. om brottet är kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplats-sabotage, penningförfalskning, försök till sådana brott, folkrättsbrott, olovlig befattningsmed kemiska vapen, olovlig befattningsmed minor, osann eller ovarsam utsaga inför en internationell domstol, terroristbrott enligt 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott eller försök till sådant brott samt brott som avses i 5 § samma lag,

6 a. om brottet är människohandel enligt 4 kap. 1 a § eller försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja sådant brott, eller

7. om det lindrigaste straff som i svensk lag är stadgat för brottet är fängelse i fyra år eller däröver.

Paragrafen, som har behandlats i avsnitt 5, kompletterar bestämmelserna i 2 kap. 2 § brottsbalken beträffande brott som begås utom riket med bestämmelser som utsträcker kompetensen i vissa specialfall.

Tillägget i första stycket punkten 6 a innebär att de inskränkningar i svensk domsrätt som föreskrivs i 2 kap. 2 § andra och

tredje styckena inte gäller för människohandelsbrott enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken eller för försök, föreberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja sådant brott. I princip innebär regleringen att domsrätt föreligger oavsett var eller av vem brottet har begåtts och något krav på dubbel straffbarhet finns inte. Som påpekats i avsnitt 5 torde dock allmän folkrätt sätta begränsningar för en alltför vidsträckt tillämpning av svensk domsrätt när egentlig anknytning till Sverige saknas. Vid åtalsprövning enligt 5 § och vid domstols prövning ska enligt 7 § sådana begränsningar beaktas.

5 a § Har fråga om ansvar för gärning prövats genom lagakraftgäande dom, meddelad i främmande stat där gärningen förövats eller i främmande stat som har tillträtt någon av de överenskommelser som anges i fjärde stycket, får den tilltalade inte här i riket lagföras för samma gärning,

1. om han har frikänts från ansvar,
2. om han har förklarats skyldig till brottet utan att påföljd har ådömts,
3. om ådömd påföljd har verkställts i sin helhet eller verkställigheten pågår, eller
4. om ådömd påföljd har bortfallit enligt lagen i den främmande staten.

Första stycket gäller inte i fråga om brott som avses i 1 § eller 3 § 4, 6, 6 a eller 7 såvida inte lagföringen i den främmande staten har skett på begäran av svensk myndighet eller sedan personen överlämnats eller utlämnats från Sverige för lagföring.

Om en fråga om ansvar för en gärning har prövats genom en dom meddelad i en främmande stat och om det inte finns hinder mot lagföring på grund av vad som förut sagts i denna paragraf, får åtal för gärningen väckas här i riket endast efter förordnande av regeringen eller den som regeringen bemyndigat.

De överenskommelser som avses i första stycket är

1. den europeiska konventionen den 28 maj 1970 om brottmålsdoms internationella rättsverkningar,
2. den europeiska konventionen den 15 maj 1972 om överförande av lagföring i brottmål,
3. konventionen den 26 juli 1995 om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen,

4. protokollet den 27 september 1996 till konventionen om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen,

5. konventionen den 26 maj 1997 om kamp mot korruption som tjänstemän i Europeiska gemenskaperna eller Europeiska unionens medlemsstater är delaktiga i, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen,

6. konventionen den 19 juni 1990 om tillämpning av Schengenavtalet den 14 juni 1985,

7. konventionen den 25 maj 1987 mellan Europeiska gemenskapernas medlemsstater om förbud mot dubbel lagföring, och

8. andra protokollet den 19 juni 1997 till konventionen om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, dock endast om gärningen omfattas av överenskommelsen.

Har ett brott begåtts delvis här i riket och delvis också inom den medlemsstats territorium där domen meddelats, skall första stycket tillämpas om gärningen omfattas av de överenskommelser som anges i fjärde stycket 3-5 eller 8 eller om domen meddelats av stat som tillträtt en överenskommelse som anges i fjärde stycket 6 eller 7.

Tillägget i *andra stycket* innebär att en utländsk dom inte har res judicata-verkan om brottet är människohandel. Paragrafen har behandlats i avsnitt 5.

Enligt tredje stycket i 2 kap. 5 § krävs åtalsförordnande i de fall lagföring utomlands inte hindrar lagföring i Sverige.

4 kap. Om brott mot frihet och frid

1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §,

1. med användande av olaga tvång eller vilseledande,
2. genom *missbruk* av någons utsatta belägenhet,
3. genom *missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet, eller*
4. genom *missbruk av någons beroendeställning,*

rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd *eller kontrollerar en person med uppsåt att personen ska*

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,

3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller

4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som med sådant *uppsåt* som anges i första stycket,

1. *utger ersättning till annan för att av denne få samtycke till ett utnyttjandet av en person, eller*

2. *tar emot sådan ersättning.*

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år *ska anses missbruka hans eller hennes skyddslöshet*

Är ett brott som avses i första–tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Ändringarna, som behandlas i avsnitt 2, avser bestämmelsens första, andra och tredje stycke. Straffansvaret utvidgas något till att omfatta ytterligare människohandelsförfaranden.

Första stycket

Enligt bestämmelsens *första stycke* döms den för människohandel som i annat fall än som avses i 4 kap. 1 § brottsbalken, med användande av ett otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person eller kontrollerar en person med uppsåt att utnyttja personen på något sådant sätt som anges i bestämmelsen.

Liksom tidigare omfattar bestämmelsen handelsåtgärder i såväl ursprungs- och transitländerna som destinationsländerna, oavsett var utnyttjandet av offret är tänkt att äga rum. Den träffar också alla sådana åtgärder som begås inom ett och samma land.

För straffansvar förutsätts, liksom tidigare, att handelsåtgärderna vidtas med användande av något otillbörligt medel. De otillbörliga medlen ges en annan utformning än tidigare för att de på ett tydligare sätt ska beskriva vilka typer av situationer som det kan vara fråga om. Olaga tvång och vilseledande finns fortfarande kvar i uppräknningen och ska ha samma innebörd som tidigare, vilken vi redogjort för i avsnitt 2. Också missbruk av någons utsatta belä-

genhet fanns med i den tidigare uppräknings, men då uppställdes ett krav på att det skulle vara fråga om ett utnyttjande. Ändringarna innebär att det uppställas ett krav på att det ska vara fråga om ett missbruk. Uppräkningen kompletteras med missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet och missbruk av någons beroendeställning. Samtidigt utgår begreppet ”annat sådant otillbörligt medel”, eftersom de situationerna som omfattades av det begreppet kommer att omfattas av de otillbörliga medel som läggs till uppräknings. Skälen till ändringen av bestämmelsen och vad som avses med de nytillkomna otillbörliga medlen redovisas i avsnitt 2.

Att missbruka någons ungdom eller skyddslöshet kan t.ex. innebära att någon missbrukar att ett offer är ett barn, dvs. under 18 år, eller missbrukar att en person över 18 år är särskilt omogen eller lider av en psykiskt funktionsnedsättning eller av annan anledning inte har en mognad som motsvarar hans eller hennes ålder. Det bör i det sistnämnda fallet inte krävas att det finns en diagnos eller på annat sätt är fastslaget att personen inte har en mognad som man kan förvänta sig. Det bör istället avgöras utifrån vad som t.ex. framkommer om offrets bakgrund och agerande. Ett offer kan också försättas i en situation som innebär att han eller hon måste anses som skyddslös. Det kan t.ex. vara fråga om offer som levt mycket isolerat, och som aldrig tidigare varit utanför sina hemländer, som förs till Sverige utan att kunna språket och utan att de själva har tillgång till pass eller resehandlingar. Att missbruka att någon befinner sig i en beroendeställning kan t.ex. innebära att en vuxen missbrukar sitt föräldraskap eller att en annan person som har ett liknande inflytande över offret missbrukar det beroendeförhållande som finns.

De handelsåtgärder som omfattas av bestämmelsen är att rekrytera, transportera, inhysa, ta emot eller att vidta någon annan sådan åtgärd med en person eller kontrollera en person. Liksom tidigare avses åtgärder som kan ingå som ett led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan andra personer. Rekvisitet kontrollera en person har tillkommit för att uppräknings av handelsåtgärderna på ett så heltäckande sätt som möjligt ska omfatta alla de åtgärder som kan förekomma under ett människohandelsförfarande. Detta innebär att också åtgärder som inte innebär att offret flyttas eller hanteras på något sätt kommer att omfattas av bestämmelsen. Exempelvis kan det vara fråga om situationer där offret befinner sig på en och samma plats från det att människohandelsförfarandet påbörjas till det att offret utnyttjas. Vad som

avses med att kontrollera någon har vi redogjort för i avsnitt 2. Det krävs inte att gärningsmannen kontrollerar offret i alla avseenden. Även om offret t.ex. kan röra sig fritt eller ha tillgång till nycklar till den lägenhet där offret vistats kan gärningsmannen anses kontrollera offret. Det krävs dock att offret står under ett tryck som är av allvarlig betydelse för honom eller henne och för hans eller hennes förmåga att förändra sin situation. Att gärningsmannen kontrollerar offret kan innebära att gärningsmannen låser in offret eller att offret står under ett kontinuerligt hot, men det kan också vara fråga om åtgärder av betydligt subtilare karaktär.

När det är fråga om en gärningsman som är förälder till offret bör det särskilt anmärkas att en förälder genom sitt föräldraskap bör anses kontrollera ett barn på ett sätt som innebär att kravet i bestämmelsen är uppfyllt. Exempelvis bör en förälder som i kraft av sin föräldraroll bestämmer att ett barn mot sin vilja ska ingå ett äktenskap i samband med vilket det utgår ersättning, s.k. brudköp, anses kontrollera sitt barn på det sätt som avses i bestämmelsen.

För straffansvar krävs liksom tidigare att gärningsmannen vidtagit sina åtgärder för att offret ska utnyttjas på visst sätt. Bestämmelsen har inte förändrats i den delen. Däremot krävs det till skillnad från tidigare inte att gärningsmannen ska ha haft direkt uppsåt till att offret ska utnyttjas. Som vi redovisat i avsnitt 2 är det istället tillräckligt att gärningsmannen haft ett indirekt eller likgiltighetsuppsåt till utnyttjandet. Ändringen innebär att straffansvar för människohandel också kan komma ifråga i de fall där någon transporterar ett barn i syfte att tjäna pengar på transporten och det för denne framstår som sannolikt att offret kan komma att utnyttjas i prostitution, men denne genom sitt beteende visat sig likgiltig till förvekligheten.

Brottet är fullbordat i och med att gärningsmannen vidtar någon handelsåtgärd.

Som framgår av avsnitt 2 saknar offrets eventuella samtycke till det åsyftade utnyttjandet betydelse för den straffrättsliga bedömningen.

Straffskalan, fängelse lägst två och högst tio år, är oförändrad.

Andra stycket

I *andra stycket* föreskrivs straffansvar för människohandel också för den som, med sådant uppsåt som anges i första stycket, utger ersättning till annan för att av denne få samtycke till ett utnyttjande av en person, eller tar emot sådan ersättning. Ändringen innebär att även det skede kriminaliseras som inleder och utgör en avgörande förutsättning för ett människohandelsförfarande. Ändringen, som närmare behandlas i avsnitt 2, innebär att vissa gärningar som tidigare utgjort t.ex. försök eller förberedelse till människohandel, nu kommer att bedömas som människohandel.

Det uppställs inget krav på att gärningsmannen ska ha använt sig av något otillbörligt medel gentemot offret. Bestämmelsen i andra stycket tar istället sikte på de transaktioner som sker innan offret involverats i människohandelsförfarandet.

Att utge ersättning kan t.ex. innebära att någon betalar pengar, betalar eller efterger en skuld, eller utger annat vederlag. Ett exempel är att gärningsmannen skänker fast egendom till offrets föräldrar för att få disponera över offret. Det kan dock också vara fråga om att gärningsmännen hyr offret av föräldrar eller släkt för att få disponera över offret. Det är här av vikt att påpeka att ändringen vad gäller det subjektiva rekvisitet i förhållande till utnyttjandet innebär att den som överlåter offret inte behöver ha ett direkt uppsåt till det utnyttjande som åsyftas. Det krävs inte att den som lämnar samtycke är införstådd med att offret ska utnyttjas för ett specifikt syfte.

Brottet fullbordas när vederlaget utges.

Tredje stycket

Tredje stycket innebär, som framgår av avsnitt 2, en särskild reglering i fråga om handel med personer som inte har fyllt 18 år. I dessa fall ska den som begår en gärning som avses i första stycket i bestämmelsen mot en person som inte har fyllt arton år anses missbruka hans eller hennes skyddslöshet. Det nu sagda innebär att kravet på att det vidtagits ett otillbörligt medel gentemot ett barn alltid är uppfyllt och det krävs därmed ingen prövning av om barnet varit skyddslöst eller inte. Det är istället tillräckligt att gärningsmannen rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med personen eller kontrollerer en annan

person med uppsåt att utnyttja honom eller henne på sätt som anges i första stycket.

När det gäller handel med barn hänvisas i övrigt till kommentaren till första och andra stycket.

Fjärde stycket

Straffskalan i *fjärde stycket*, fängelse i högst fyra år för mindre grova fall, är oförändrad.

Konkurrensfrågor

Beträffande konkurrensfrågor hänvisas till avsnitt 2.

7 kap. Om brott mot familj

1 b § *En vårdnadshavare som tillåter att ett barn under 16 år som är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige ingår äktenskap som blir giltigt i vigsellandet döms för tillåtande av barnäktenskap till fängelse i högst två år.*

Paragrafen är ny och behandlas i avsnitt 4.

Bestämmelsen straffbelägger att vårdnadshavare genom att brista i sitt föräldraansvar tillåter ett barn under 16 år att under vissa förutsättningar ingå äktenskap. Med vårdnadshavare avses samma krets av personer som definieras i 6 kap. föräldrabalken. Den som påverkar en vårdnadshavare att tillåta ett äktenskap där en eller båda parterna är under 16 år kan ådömas ansvar för medverkan. Om föräldrarna i en familj utsätts för påtryckningar från utomstående för att tillåta ett äktenskap beträffande ett barn som är under 16 år kan alltså även den som utövar påtryckningarna dömas till ansvar enligt 7 kap. 1 b § brottsbalken. I vissa fall kan det vara den som ingår äktenskapet med barnet.

Att en vårdnadshavare tillåter att ett barn under 16 år ingår äktenskap innefattar såväl aktivt handlande som underlåtenhet. Som exempel på aktivt handlande kan nämnas att vårdnadshavaren lämnar sitt samtycke till att barnet ska ingå äktenskap, att vårdnadshavaren arrangerar äktenskapet eller att vårdnadshavaren deltar

vid vigseln. Som exempel på underlåtenhet kan nämnas att vårdnadshavaren inte ingriper för att förhindra att äktenskapet ingås.

Som framhållits tidigare i avsnitt 4 är bestämmelsen avsedd att omfatta de äktenskap som här är aktuella och som inte är tvångsäktenskap, dvs. äktenskap där någon tvingas att ingå äktenskap.

Bestämmelsen avser äktenskap som ingås med barn som är under 16 år. Den i bestämmelsen föreskrivna åldersgränsen är absolut. Det spelar alltså ingen roll om barnet snart ska fylla 16 år. Barnets ålder kan dock få betydelse vid bedömningen av brottets straffvärde.

I bestämmelsen uppställs ett krav på att barnet ska vara svensk medborgare eller ha hemvist i Sverige. Att barnet är svensk medborgare torde inte innebära några svårigheter att fastställa vid en tillämpning av bestämmelsen. Vad gäller begreppet hemvist avses barn som stadigvarande bor här och har för avsikt att stanna här.

En förutsättning för att straffansvar ska inträda enligt bestämmelsen är att äktenskapet blir giltigt i vigsellandet. Om det rör sig om ett äktenskap som ingås enligt gällande regler i vigsellandet, men som ändå av någon anledning inte är giltigt där är bestämmelsen inte tillämplig.

Som framgår av bestämmelsen omfattas inte att en vårdnadshavare under de omständigheter som nämns där tillåter att ett barn registrerar partnerskap. Att skapa en bestämmelse som också omfattar registrerande av partnerskap kräver en analys av bl.a. utländska förhållanden och av den civilrättsliga lagstiftningen som skiljer sig från den som vi redovisar i avsnitt 4. Vår uppfattning är att ingående av äktenskap och registrerande av partnerskap bör likställas. Det har emellertid inte varit möjligt att undersöka förutsättningarna för införandet av en bestämmelse av den lydelsen inom ramen för vårt uppdrag.

För brottet tillåtande av barnäktenskap föreskrivs fängelse i högst två år. Som nämnts ovan är barnets ålder en omständighet som kan påverka straffvärdet. Att gifta bort ett barn som är betydligt yngre än den i bestämmelsen föreskrivna åldern om 16 år ska anses som mer straffvärt än att tillåta ett barn som är 15 år och 11 månader att ingå äktenskap.

Som framgått av avsnitt 4 är försök till tillåtande av barnäktenskap inte straffbelagt.

Ikraftträdande

Denna lag träder ikraft den 1 juli 2009.

De nya bestämmelserna föreslås träda ikraft den 1 juli 2009. Några särskilda övergångsbestämmelser såvitt gäller bestämmelserna i 2 kap. och 4 kap. brottsbalken behövs inte. Av 5 § brottsbalkens promulgationslag följer att de nya reglerna inte får ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.¹ De nya bestämmelserna ska tillämpas från ikraftträdandet.

Förslaget till lag om ändring i Utlänningslagen (2005:716)

5 kap. Uppehållstillstånd

6 § Om uppehållstillstånd inte kan ges på annan grund, får tillstånd beviljas en utlänning om det vid en samlad bedömning av utlänningens situation föreligger sådana synnerligen ömmande omständigheter att han eller hon bör tillåtas stanna i Sverige. Vid bedömningen ska särskilt beaktas utlänningens hälsotillstånd, anpassning till Sverige, situation i hemlandet *och om utlänningen utsatts för människohandel*.

Barn får beviljas uppehållstillstånd enligt denna paragraf även om de omständigheter som kommer fram inte har samma allvar och tyngd som krävs för att tillstånd ska beviljas vuxna personer.

Ändringen, som behandlas i avsnitt 3, innebär att det i bestämmelsens *första stycke* läggs till att det vid en bedömning av om det föreligger synnerligen ömmande omständigheter särskilt ska beaktas om utlänningen är offer för människohandel. Tillägget innebär att ett av de exempel som anges i förarbetena till bestämmelsen i 5 kap. 6 § utlänningslagen i förtydligande syfte kommer till uttryck i bestämmelsen. Liksom tidigare ska det vid en tillämpning av bestämmelsen ske en sammantagen bedömning av utlänningens personliga omständigheter. Vid denna bedömning ska det som en omständighet beaktas om utlänningen är offer för människohandel.²

¹ Prop. 2004/05:45 s. 134.

² Prop. 2004/05:170 s. 192.

Vad som avses med begreppet ”offer för människohandel” beskrivs i förarbetena till den gällande utlänningslagen endast genom att det där sägs att det ska vägas in om utlännen traumatiserats t.ex. till följd av människohandel. Det uppställs inte några krav på att det ska föreligga en lagakraftätagande dom eller något annat juridiskt konstaterande av att en utlänning är ett offer för människohandel.³ Att någon utsätts för människohandel kan komma till myndigheternas kännedom på en rad olika sätt, t.ex. i samband med en ansökan om uppehållstillstånd till Migrationsverket. Om utlännen för fram uppgifter som innebär att han eller hon är ett offer för människohandel har Migrationsverket att pröva påståendet utifrån den utredning som finns i ärendet. Liksom vad som gäller idag bör det alltså inte heller fortsättningsvis ställs upp något krav på att det t.ex. ska finnas en polisanmälan för att utlännen ska kunna betraktas som ett offer för människohandel i detta sammanhang.

Ikraftträdande

Denna lag träder ikraft den 1 juli 2009.

Den nya bestämmelsen föreslås träda ikraft den 1 juli 2009. Några särskilda övergångsbestämmelser föreslås inte. Den nya bestämmelsen ska tillämpas från ikraftträdandet.

Förslaget till lag om ändring i Sekretesslagen (1980:100)

9 kap. Sekretess med hänsyn till skyddet för enskilda förhållanden av såväl personlig som ekonomisk natur

16 § Sekretess gäller hos domstol i mål om ansvar för sexualbrott, utpressning, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar, olovlig avlyssning, dataintrång, brott mot tystnadsplikt, brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts, *människohandel* samt i mål om ersättning för skada med anledning av sådant brott, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstå-

³ Prop. 2004/05:170 s. 192.

ende till den enskilde lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretess gäller hos domstol även i mål om

1. ansvar för barnpornografibrott,
2. ersättning för skada med anledning av sådant brott, och

3. förverkande av skildring med sådant innehåll för uppgift om en ung person som skildras i pornografisk bild, om det kan antas att denne eller någon denne närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller även i ärende som rör i denna paragraf angivet brott. Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Paragrafen, som har behandlats i avsnitt 6.1.26, innehåller bestämmelser om sekretess i mål om ansvar för de brott som räknas upp i bestämmelsen. Ändringen i *första stycket* innebär att den sekretess som följer av första stycket också gäller i mål om människohandel. Föremålet för sekretessen är uppgifter om enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden. Den som utsatts för ett sådant brott som nämns i uppräkningsen i 9 kap. 16 § sekretesslagen torde ofta ha ett starkt intresse av att uppgifter som går igenom i ansvars- och skadeståndsdelen inte är offentliga.

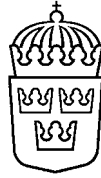
Bestämmelsen innehåller ett rakt skaderekvisit, vilket innebär att sekretess gäller för uppgifterna om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Bedömningen ska göras med utgångspunkten i själva uppgiften. Det avgörande bör vara om uppgiften i sig är sådan att ett utlämnande typiskt sett kan vara ägnat att skada det intresse som ska skyddas av sekretessen.

Ikraftträdande

Denna lag träder ikraft den 1 juli 2009.

Den nya bestämmelsen föreslås träda ikraft den 1 juli 2009. Några särskilda övergångsbestämmelser föreslås inte. Den nya bestämmelsen ska tillämpas från ikraftträdandet.

Kommittédirektiv

Översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m.

Dir.
2005:152

Beslut vid regeringssammanträde den 20 december 2005

Sammanfattning

En särskild utredare skall göra en översyn av straffbestämmelsen om människohandel och särskilt överväga om det för straffansvar inte längre skall krävas att otillbörliga medel använts. Inom ramen för översynen skall utredaren utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott. Utredaren skall överväga om och i så fall hur förändringar av brottsbeskrivningen eller straffskalorna bör göras. Vid ett annorlunda utformat straffansvar skall utredaren samtidigt ta ställning till om det finns behov av förändringar i andra straffbestämmelser. Det står utredaren fritt att ta upp även andra frågor inom ramen för utredningsuppdraget i denna del.

Utredaren skall vidare överväga skälen för och emot att slopa eller begränsa kravet på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott.

Vidare skall utredaren analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention och vilka lagändringar som i så fall kan krävas samt i förekommande fall ge förslag på sådana lagändringar.

Utredaren skall analysera om den gällande lagstiftningen – i straffrättsligt hänseende – erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsåktenskap. Utredaren skall inom ramen för sitt uppdrag lägga fram fullständiga författningsförslag.

Uppdraget skall redovisas senast den 30 juni 2007.

Bakgrund och nuvarande bestämmelser

Människohandelsbrottet

Handel med människor är en komplex företeelse som innebär ett hänsynslöst och cyniskt utnyttjande av andra människor. Människohandel består av flera olika led eller moment. I regel innefattar brottsligheten att människor, ofta kvinnor och barn, rekryteras eller transporterats med syftet att de senare skall utnyttjas på olika sätt, som t.ex. för sexuella ändamål eller genom arbetskrafts-exploatering. Människohandel är ofta gränsöverskridande, men det kan också förekomma fall av människohandel inom ett land. Dessutom kan s.k. vidarehandel inom ett land utgöra en mer eller mindre integrerad del av handelskedjan. Den gränsöverskridande människohandeln är ett stort problem. I de s.k. ursprungsländerna råder ofta fattigdom, arbetslöshet och olika former av allvarlig ojämlikhet, såsom förtryck av kvinnor och förtryck baserat på etnisk tillhörighet. Härigenom och på grund av den efterfrågan som existerar finns förutsättningar för en cynisk och lukrativ handel.

Sverige har varit mycket aktivt i kampen för att förebygga och bekämpa människohandel på både det nationella och det internationella planet. Exempelvis förhandlades EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel (EGT L 203, 1.8.2002 s. 1–4) fram under Sveriges ordförandeskap i EU år 2001. Åtgärder som syftar till att minska efterfrågan har också vidtagits. I det sammanhanget bör kriminaliseringen av sexköp nämnas. I Sverige betraktas prostitution som en form av mäns våld mot kvinnor.

Den 1 juli 2002 infördes ett nytt brott i 4 kap. 1 a § brottsbalken rubricerat människohandel för sexuella ändamål (prop. 2001/02:124, bet. 2001/02:JuU27, rskr. 2001/02:270). Brottet tog sikte på sådan gränsöverskridande handel med människor som syftade till att dessa skulle utsättas för vissa sexualbrott eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. En förutsättning för straffansvar var att olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel använts för att genomföra handeln. Detta gällde dock inte om brottet riktade sig mot en person under 18 år. Straffet var fängelse i lägst två och högst tio år eller, om brottet var mindre grovt, fängelse i högst fyra år. Vidare straffbelades försök, förberedelse och stämpling till brottet liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott.

Införandet av straffbestämmelsen utgjorde ett första steg i riktning mot att åstadkomma en kriminalisering av alla former av människohandel och byggde på förslag i 1998 års Sexualbrottskommittés betänkande Sexualbrotten Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14).

Den 1 juli 2004 utvidgades straffansvaret och brottet benämns nu människohandel (prop. 2003/04:111, bet. 2003/04:JuU20, rskr. 2003/04:232). Straffbestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken omfattar numera även människohandel som inte är gränsöverskridande samt människohandel som syftar till andra former av utnyttjande än sexuellt utnyttjande, t.ex. tvångsarbete. Vidare utvidgades straffansvaret till att avse ytterligare handelsåtgärder och omfattar nu den som rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen. Kravet på användande av otillbörliga medel finns kvar men har i ett visst hänseende förtydligats. Till rekvisitet har också lagts ”med utnyttjande av någons utsatta belägenhet” för att tydliggöra vad som tidigare avsetts kunna vara ett ”annat sådant otillbörligt medel”. Straffansvaret omfattar därutöver den som i ett angivet utnyttjandesyfte till någon annan för över eller från någon annan tar emot kontrollen över en person. Liksom tidigare krävs det inte att något otillbörligt medel använts, om brottet riktats mot en person under 18 år. Offrets eventuella samtycke till det åsyftade utnyttjandet saknar betydelse för straffansvar för människohandel. Straffskalan liksom kriminaliseringen av de osjälvständiga brottsformerna och underlåtenhet att avslöja brott är oförändrade (4 kap. 10 § och 23 kap. 1, 2 och 6 §§ brottsbalken). Att medverka är straffbart följer av 23 kap. 4 § brottsbalken. Människohandelsbrott är liksom tidigare subsidiärt till brottet människorov.

Som en följd av den reformerade sexualbrottslagstiftning som trädde i kraft den 1 april 2005 anpassades bestämmelsen i den del den avser sexuellt utnyttjandesyfte till de ändringar som gjordes i 6 kap. brottsbalken. Bestämmelsen i denna del motsvarar i huvudsak vad som i sak gällde tidigare (prop. 2004/05:45 s. 130 f., bet. 2004/05:JuU16, rskr. 2004/05:164).

Den svenska lagstiftningen mot människohandel bygger till stor del på bestämmelser i FN:s tilläggsprotokoll från år 2000 (FN:s tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, SÖ

2004:22) och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. I protokollet finns en definition av människohandel.

Dubbel straffbarhet

I 2 kap. brottsbalken finns regler om svenska domstolars behörighet att döma över brott. Svenska domstolar har alltid domsrätt över brott som är begångna i Sverige. Brotten skall anses begångna där den brottsliga gärningen företogs, där brottet fullbordades eller, vid försök, där det avsedda brottet skulle ha fullbordats.

Därutöver har svenska domstolar en formellt sett vidsträckt behörighet att döma också över brott som är begångna utomlands. Svensk domsrätt omfattar alla brott som är begångna av svenska medborgare. Med svenska medborgare jämställs utlänningar som hemvist i Sverige. Den svenska behörigheten kan även sträcka sig till brott som begåtts utomlands av andra utlänningar, exempelvis en utlänning som efter brottet har blivit svensk medborgare eller en utlänning som vistas i Sverige. I sistnämnda fall krävs att fängelse i mer än sex månader kan följa på brottet. För att behörighet skall föreligga förutsätts emellertid som huvudregel, att gärningen är straffbar även i det land den begicks. I vissa särskilt angivna fall, t.ex. för vissa sexualbrott mot barn, uppställs inte något krav på dubbel straffbarhet (jfr 2 kap. 2 § fjärde stycket och 3 § brottsbalken).

Europarådets människohandelskonvention

Inom Europarådet har det under år 2004 utarbetats en konvention om åtgärder mot människohandel (Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, ETS nr 197, anm. svensk översättning finns ännu inte). Syftet med konventionen är att förhindra och bekämpa människohandel, att konstruera ett fullständigt regelverk när det gäller skydd och hjälp till offer för människohandel, att garantera effektiva brottsutredningar och åtal samt att främja internationellt samarbete. Konventionen innehåller ett stort antal bestämmelser om brottsoffer, bl.a. om uppehållstillstånd, om olika typer av hjälp och stöd samt om skydd av brottsoffer. Vidare finns bestämmelser om att förebygga och beivra människohandelsbrott, bl.a. genom åtgärder för att minska efterfrågan

och öka samarbetet mellan myndigheter i de berörda länderna. Konventionen innehåller också straffrättsliga bestämmelser, däribland ett straffstadgande om människohandel, och processrättsliga bestämmelser. Definitionen av människohandel motsvarar i allt väsentligt definitionen i FN:s människohandelsprotokoll. För att säkerställa ett effektivt genomförande av konventionen i staterna finns också bestämmelser om inrättande av en övervakningsmekanism.

Lagstiftning mot barn- och tvångsäktenskap

Någon särskild straffbestämmelse som avser äktenskap som ingås under tvång eller med personer under 18 år, s.k. barnäktenskap, finns inte i gällande svensk rätt. Före den 1 januari 1974 var det däremot kriminaliserat som olaga giftermål att tvinga någon annan till äktenskap (dåvarande 7 kap. 2 § brottsbalken, upphävd genom lag 1973:648, prop. 1973:32, LU 1973:20, rskr. 1973:256). Som skäl för upphävandet angavs att fall där ansvar för olaga giftermål kan komma i fråga torde vara mycket sällsynta och att den som tvingar någon till äktenskap kan dömas för olaga tvång (prop. 1973:32 s. 165). Förutom ansvar för olaga tvång (4 kap. 4 § brottsbalken) kan vid fall av barn- eller tvångsäktenskap straffansvar även komma i fråga enligt andra bestämmelser. Som exempel kan nämnas bestämmelserna om olaga hot (4 kap. 5 § brottsbalken) och människohandel. Även bestämmelserna om sexualbrott kan aktualiseras (6 kap. brottsbalken).

På det civilrättsliga området trädde vissa lagändringar i kraft i maj 2004 som syftar till att förbättra skyddet för enskilda mot påtvingade och för tidiga äktenskap (prop. 2003/04:48, bet. 2003/04:LU19, rskr. 2003/04:180). Reformen innebar att ingen längre kan ingå äktenskap inför en svensk myndighet före 18 års ålder utan särskilt tillstånd. Möjligheterna att vägra erkänna ett utländskt tvångsäktenskap eller barnäktenskap har förtydligats och förstärkts.

Behovet av en översyn

Människohandelsbrottet

Människohandelsbrottet har för närvarande varit i kraft i drygt tre år. Under år 2003 polisanmälades 21 människohandelsbrott i Sverige; två personer dömdes för människohandel för sexuella ändamål och elva dömdes för närliggande brott, t.ex. grovt koppleri. Under år 2004 polisanmälades 29 människohandelsbrott. Två personer åtalades för människohandel men frikändes. Däremot dömdes 20 personer för närliggande brott, bl.a. koppleri och olaga frihetsberövande. Under första halvåret 2005 har 21 polisanmälningar om människohandelsbrott gjorts.

Den praxis som finns samt uppgifter från polis och åklagare tyder på att det, särskilt i de fall där Sverige är destinationsland, kan vara svårt att klarlägga om otillbörliga medel har använts vid rekrytering och transport av personer i syfte att de skall utnyttjas för framför allt prostitution.

Frågan om huruvida straffansvaret för människohandel skulle kunna gälla utan krav på otillbörliga medel diskuterades såväl i förarbetena till kriminaliseringen av människohandel för sexuella ändamål som i förarbetena till det utvidgade straffansvaret för människohandel. I det senaste lagstiftningsärendet aviserade regeringen att den hade för avsikt att tillsätta en särskild utredare som skall följa upp tillämpningen av bestämmelsen och bl.a. analysera och överväga möjligheten att slopa kravet på otillbörliga medel. Justitieutskottet föreslog att regeringen snarast bör låta utreda hur en ny bestämmelse utan ett sådant krav skulle kunna vara utformad. Riksdagen biföll utskottets förslag (bet. 2003/04:JuU20, rskr. 2003/04:232).

I maj 2005 undertecknade Sverige Europarådets nya människohandelskonvention, som bl.a. innehåller en straffbestämmelse om människohandel.

En annan fråga som övervägts tidigare gäller kravet på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott. Sexualbrottskommittén föreslog att det inte skall gälla något sådant krav vid människohandel för sexuella ändamål liksom försök till sådana brott. Frågan behandlades också i Internationella straffrättsutredningens betänkande Internationella brott och svensk jurisdiktion (SOU 2002:98). I regeringens proposition om en ny sexualbrottslagstiftning uttalade regeringen att frågan om avskaffande av kravet kan

komma att övervägas i samband med översynen av människohandelsbrottet (prop. 2004/05:45 s. 130).

Mot denna bakgrund finns det skäl att utvärdera tillämpningen av såväl de tidigare som de nu gällande straffbestämmelserna om människohandel och överväga om strafflagstiftningen bör förändras för att skyddet mot människohandel skall förstärkas.

Europarådets människohandelskonvention

Utöver en straffbestämmelse om människohandel innehåller Europarådets människohandelskonvention ett flertal olika bestämmelser. Sverige undertecknade konventionen i maj 2005. Förebyggandet och bekämpandet av människohandel är en prioriterad fråga för Sverige både nationellt och internationellt. Inom Utrikesdepartementet har en departementspromemoria med titeln Tidsbegränsat uppehållstillstånd för offer för människohandel m.fl. (Ds 2005:24) utarbetats. Den innehåller förslag till lagändringar på utlänningslagstiftningens område för att i svensk rätt genomföra rådets direktiv 2004/81/EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna. I detta sammanhang har vissa av Europarådskonventionens bestämmelser beaktats vid förslag till lagändringar, men någon närmare genomgång av konventionens bestämmelser har inte gjorts. Promemorian har remissbehandlats och bereds för närvarande inom Regeringskansliet. En analys av frågan om Sveriges tillträde till konventionen och vilka lagändringar som i så fall kan behövas bör göras.

Barn- och tvångsäktenskap

I Sverige har frågan om åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap varit aktuell under en längre tid. Under de senaste åren har allt större uppmärksamhet riktats mot situationen för ungdomar som lever i en vardag av ofrihet, tvång, hot eller våld. Det är känt att vissa flickor och pojkar utsätts för extrem kontroll från sina anhöriga. En del lovas bort i arrangerade äktenskap redan som barn eller tvingas att gifta sig, andra utsätts för hot och tvång när de försöker leva som andra ungdomar. För att förbättra förhållandena för dessa

ungdomar genomfördes år 2004 förändringar i den civilrättsliga lagstiftningen om äktenskap. Lagstiftningen ger nu tydligare uttryck för att tvångsäktenskap inte accepteras i det svenska samhället. Barnäktenskap godtas endast i de rena undantagsfall ett särskilt tillstånd meddelas.

I förarbetena till lagändringarna uttalade regeringen att frågan om huruvida gällande straffbestämmelser erbjuder ett tillfredsställande skydd mot sådana äktenskap kommer att övervägas i ett annat sammanhang (prop. 2003/04:48 s. 12). Vid behandlingen av lagändringarna i riksdagen uttalade lagutskottet att det var angeläget att regeringen snarast tar initiativ till att ett sådant arbete kommer till stånd (bet. 2003/04:LU19 s. 18, rskr. 2003/04:180).

Mot denna bakgrund finns det skäl att utreda om gällande straffbestämmelser erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsäktenskap.

Uppdraget

Människohandelsbrottets utformning och straffskalor

Människohandelsbrottet kan i dag sägas bestå i huvudsak av tre moment, åtgärder för genomförandet av själva handeln, medel med vilka de som utsätts för handeln hanteras och syftet med handeln. När det gäller medlen förutsätts för straffansvar att olaga tvång eller vilseledande använts, någons utsatta belägenhet utnyttjats eller något annat otillbörligt medel använts. För brott mot personer under 18 år gäller dock inte detta. Frågan är om straffansvaret skulle kunna gälla helt utan krav på otillbörliga medel.

De skäl som talar för ett krav på otillbörliga medel är främst legalitetsaspekter och behovet av tydliga gränsdragningar mot andra brott. Vidare bör det särskilt beaktas att brottet även kan omfatta förfaranden som syftar till att brottsoffret skall delta i aktiviteter som i sig inte är straffbara.

Ett skäl för att avskaffa kravet på otillbörliga medel är bl.a. intresset av en mer effektiv straffbestämmelse om människohandel. Praxis antyder att det kan vara svårt att bedöma vad som krävs för att rekvisitet skall anses uppfyllt. Vidare kan det vara svårt att klarlägga att otillbörliga medel har använts. Kravet på otillbörliga medel kan också leda till att fokus vid utredning och lagföring på ett oönskat sätt läggs på offrens bakgrund och situation, särskilt i vil-

ken utsträckning de varit medvetna om vad det avsedda utnyttjandet skulle innefatta.

Frågan om hur ett straffansvar för människohandel utan krav på otillbörliga medel skulle utformas är komplicerad. Det speciella med konstruktionen av brottet är att brottet är fullbordat redan då någon genom användande av otillbörliga medel tagit kontroll över en annan person även om det åsyftade utnyttjandet inte realiseras. En viktig utgångspunkt ligger därför i användningen av de otillbörliga medlen. Utan ett krav på otillbörliga medel skulle människohandelsbrottet i de fall syftet är att utnyttja någon för tillfälliga sexuella förbindelser snarast vara att jämföra med förberedelse eller försök till t.ex. koppleri. Gränsdragningen i förhållande till detta och andra brott, t.ex. människosmuggling, måste också vara tydlig. Det är också just kravet på otillbörliga medel i förening med kontrollrequisitet som i stor utsträckning motiverar människohandelsbrottets stränga straffskala, fängelse i lägst två och högst tio år, eller om brottet är mindre grovt, fängelse i högst fyra år. Brottet, som placerats i 4 kap. brottsbalken, är subsidiärt till brottet människorov. Att det är kravet på otillbörliga medel och kontrollrequisitet som till stor del motiverar brottets stränga straffskala blir särskilt tydligt om man beaktar att gärningen är straffbelagd även om utnyttjandesyftet är t.ex. framställning av pornografiska alster, något som i sig inte är straffbart. När det gäller utnyttjande som syftar till att framställa material som omfattas av tryckfrihetsförordningen (TF) eller yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) måste dessutom kriminaliseringen avgränsas på ett sätt som inte kommer i konflikt med principerna om t.ex. etableringsfrihet och förbudet mot hindrande åtgärder i TF och YGL. Kriminaliseringen måste vidare präglas av tydlighet och förutsebarhet.

Utredaren skall mot denna bakgrund och med beaktande av de principer som ligger till grund för lagstiftningen, däribland kriminaliseringen i 6 kap. 11 § brottsbalken, göra en översyn av straffbestämmelsen om människohandel och särskilt överväga möjligheten att avskaffa kravet på otillbörliga medel.

Inom ramen för översynen skall utredaren utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott. Strafflagstiftningen mot människohandel i några med Sverige jämförbara länder bör också studeras. Om det behövs förändringar av brottsbeskrivningen eller straffskalorna skall utredaren lägga fram förslag på hur sådana bör utformas.

Om straffansvar för människohandel ges en annan utformning skall utredaren samtidigt ta ställning till om det finns behov av förändringar i andra straffbestämmelser.

Det står utredaren fritt att ta upp även andra frågor inom ramen för utredningsuppdraget i denna del.

Kravet på dubbel straffbarhet vid människohandelsbrott

För att kunna lagföra ett människohandelsbrott i Sverige som har begåtts utomlands av t.ex. en svensk medborgare krävs att gärningen är straffbar även där den begicks, dvs. dubbel straffbarhet krävs.

Det finns inte i något internationellt instrument någon absolut förpliktelse att slopa kravet på dubbel straffbarhet när det gäller människohandel.

De principer som kravet på dubbel straffbarhet bygger på innebär att det krävs starka skäl för att kravet skall slopas eller begränsas.

Människohandel är till sin natur ett slags kedjebrottslighet där ofta någon del av gärningen begås i Sverige. Om någon del av gärningen begåtts i Sverige föreligger inget krav på dubbel straffbarhet.

Utredaren skall mot denna bakgrund överväga skälen för och emot att slopa eller begränsa kravet på dubbel straffbarhet för människohandelsbrott. Om utredaren anser att det finns ett behov av att avskaffa eller begränsa kravet skall förslag till lagändringar lämnas.

Europarådets människohandelskonvention

Europarådets människohandelskonvention fokuserar till stor del på brottsoffrens situation samt på olika förebyggande åtgärder såsom att motverka efterfrågan. Den innehåller också straffrättsliga bestämmelser utöver de om själva straffansvaret för människohandel och processrättsliga bestämmelser. Utredaren skall analysera frågan om Sveriges tillträde till konventionen och vilka lagändringar som i så fall kan krävas samt i förekommande fall ge förslag på sådana lagändringar.

Barn- och tvångsäktenskap

Den svenska rättsordningen godtar inte tvångsäktenskap. Detta kommer redan i dag till uttryck genom olika bestämmelser såväl på det civilrättsliga som på det straffrättsliga området. Äktenskap före 18 års ålder godtas bara i de rena undantagsfall ett särskilt tillstånd meddelas. Någon särskild straffbestämmelse som avser barn- eller tvångsäktenskap finns dock inte.

Utredaren skall analysera om den gällande lagstiftningen – i straffrättsligt hänseende – erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsäktenskap. Frågan om ett eventuellt utvidgat straffansvar rymmer ett flertal avvägningar, t.ex. om straffrättsliga åtgärder är en lämplig metod att förstärka skyddet, var gränsen för straffbar påverkan skall gå och vem som bör omfattas av ett straffansvar. Även särskilda begränsningar av straffansvaret, t.ex. för det fall det är liten skillnad i ålder och utveckling mellan den som har ingått äktenskap med ett barn och barnet, kan behöva övervägas. Utredaren bör studera lagstiftningen mot barn- och tvångsäktenskap i några andra länder som är jämförbara med Sverige.

Om den straffrättsliga lagstiftningen bedöms vara otillräcklig, skall utredaren föreslå nödvändiga lagändringar.

Uppdragets genomförande och tidsplan

Utredaren bör vid behov samråda med berörda myndigheter, forskningsinstitutioner, frivilligorganisationer som verkar inom ramen för det område som uppdraget avser samt arbetsmarknadens parter.

Utredaren bör följa utvecklingen inom EU, FN och andra internationella forum och särskilt uppmärksamma eventuella nya initiativ på området. Utredaren bör också följa det arbete som pågår inom Regeringskansliet för att i svensk rätt genomföra rådets direktiv 2004/81/EG om uppehållstillstånd för tredje-landsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna.

Förslagets konsekvenser skall redovisas enligt vad som anges i 14 och 15 §§ kommittéförordningen (1998:1474). Särskild vikt skall läggas bl.a. vid att redovisa förslag till finansiering i de delar utred-

ningens förslag innebär ökade kostnader eller minskade intäkter för det allmänna och vid att redovisa förslagets betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet samt för jämställdhet mellan kvinnor och män.

Överväganden och förslag som rör barn skall ta sin utgångspunkt i konventionen om barnets rättigheter. Där det är relevant skall utredaren göra en analys av vilka konsekvenser förslagen får för barn.

Uppdraget skall redovisas senast den 30 juni 2007. Om utredaren anser det lämpligt kan någon eller några delar av uppdraget redovisas i ett eller flera delbetänkanden.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till utredningen om översyn av Dir. bestämmelsen om människohandelsbrott m.m. 2006:78

Beslut vid regeringssammanträde den 6 juli 2006

Sammanfattning av uppdraget

Den särskilda utredare som tillkallats för att bl.a. utvärdera tillämpningen av lagstiftningen när det gäller människohandelsbrottet och analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention (dir. 2005:152) skall även analysera och ta ställning till om utlänningslagens (2005:716) bestämmelser om uppehållstillstånd behöver kompletteras för att tillgodose det behov av skydd i Sverige som den som aktivt medverkat i rättsprocessen genom att ställa upp som vittne eller medverkat som målsägande i mål om människohandel eller närliggande brott kan ha. Utredaren skall lämna förslag på författningsändringar om utredaren kommer fram till att det finns behov av sådana ändringar.

Utredningstiden förlängs, vilket innebär att utredaren skall redovisa sitt uppdrag senast den 31 oktober 2007.

Bakgrund

Utredningens nuvarande uppdrag

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade chefen för Justitiedepartementet den 23 februari 2006 en särskild utredare med uppdrag att utvärdera tillämpningen av lagstiftningen när det gäller människohandelsbrottet och att överväga förändringar i syfte att förstärka skyddet mot människohandel.

I uppdraget ingår också att analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention som antogs år 2005 och vilka lagändringar som i så fall kan krävas samt i förekom-

mande fall ge förslag på sådana lagändringar. Syftet med konventionen är att förhindra och bekämpa människohandel, att konstruera ett fullständigt regelverk när det gäller skydd och hjälp till offer för människohandel, att garantera effektiva brottsutredningar och åtal samt att främja internationellt samarbete. Flera av konventionens bestämmelser, bl.a. införandet av betänketid och uppehållstillstånd till offer för människohandel har vissa likheter med bestämmelser i rådets direktiv 2004/81/EG om uppehållstillstånd för tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna. Det ingår i utredarens uppdrag att följa det arbete som pågår inom Regeringskansliet för att i svensk rätt genomföra rådets direktiv 2004/81/EG och i samband med analysen av Europarådets människohandelskonvention även ge förslag på författningsändringar på utlänningsrättens område som kan krävas inför ett svenskt tillträde till konventionen. Utredaren har därutöver i uppdrag att analysera det straffrättsliga skyddet mot s.k. barn- och tvångsåktenskap.

Riksdagens tillkännagivande

I samband med riksdagsbehandlingen av regeringens proposition Flyktingskap och förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning (prop. 2005/06:6) har frågan om permanent uppehållstillstånd för offer för människohandel tagits upp. I socialförsäkringsutskottets betänkande 2005/06:SfU4 s. 17 anges att utskottet anser att det bör införas en särskild bestämmelse i utlänningslagen som anger att den som aktivt medverkat i rättsprocessen genom att ställa upp som vittne eller medverkat som målsägande skall kunna beviljas permanent uppehållstillstånd i Sverige om personen i fråga till följd härav är i behov av skydd här. Utskottet anser att regeringen skall återkomma med ett lagförslag som innebär att den som utsatts för människohandel under vissa förutsättningar skall kunna beviljas permanent uppehållstillstånd i Sverige. Riksdagen biföll utskottets förslag till riksdagsbeslut den 30 november 2005 (rskr. 2005/06:71).

Nuvarande bestämmelser

Uppehållstillstånd för flyktingar och skyddsbehövande i övrigt

Det finns flera bestämmelser i utlänningslagen (2005:716, UtlL) som kan ligga till grund för att bevilja en utlänning som utsatts för människohandel eller liknade brottslighet ett permanent uppehållstillstånd i Sverige. Frågan om permanent uppehållstillstånd kan prövas enligt bestämmelserna i utlänningslagen om flyktingar och skyddsbehövande i övrigt. Med asyl menas en varaktig fristad mot förföljelse enligt de kriterier för flyktingskap som finns i 1951 års Genèvekonvention och dess tilläggsprotokoll. I 1 kap. 3 § UtlL definieras asyl som det uppehållstillstånd som beviljas en utlänning därför att han eller hon är flykting. Den svenska definitionen av flyktingbegreppet finns i 4 kap. 1 § UtlL och överensstämmer i allt väsentligt med den som finns i Genèvekonventionen. Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse i samband med införandet av den nya utlänningslagen (prop. 2004/05:170, bet. 2004/05:SfU17, rskr. 2005/06:1 och prop. 2005/06:6, bet. 2005/06:SfU4, rskr. 2005/06:71). Denna lagändring innebär att personer som känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning, och som enligt tidigare bestämmelser gavs skydd som skyddsbehövande i övrigt, i stället skall få skydd som flyktingar.

Den som inte uppfyller kriterierna för flyktingskap kan i vissa fall beredas skydd från förföljelse såsom skyddsbehövande i övrigt enligt 4 kap. 2 § UtlL. Bestämmelsen tar sikte på olika kategorier av skyddsbehövande som inte kan anses vara flyktingar men som ändå har rätt till skydd i Sverige. Som skyddsbehövande i övrigt anses bland annat den som lämnat sitt hemland därför att han eller hon känner välgrundad fruktan för att straffas med döden eller för att utsättas för kroppsstraff, tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Rätten till skydd enligt denna bestämmelse gäller oberoende av på vilken grund sökanden riskerar att utsättas för sådan behandling.

Vidare får enligt 5 kap. 6 § första stycket UtlL, om uppehållstillstånd inte kan ges på annan grund, tillstånd beviljas en utlänning om det vid en samlad bedömning av utlänningens situation föreligger sådana synnerligen ömmande omständigheter att han eller hon bör tillåtas stanna i Sverige. Vid bedömningen skall särskilt beaktas utlänningens hälsotillstånd, anpassning till Sverige och situationen i hemlandet. I paragrafens andra stycke anges att barn får beviljas

uppehållstillstånd enligt denna paragraf även om de omständigheter som kommer fram inte har samma allvar och tyngd som krävs för att tillstånd skall beviljas vuxna personer.

Bestämmelsen om uppehållstillstånd på grund av synnerligen ömmande omständigheter tar sikte på omständigheter som är hänförliga till utlänningens person. När det gäller omständigheter som kan beaktas vid den samlade bedömningen av om uppehållstillstånd skall ges enligt denna bestämmelse anges bland annat social utstötning, traumatisering till följd av tortyr eller liknande svåra upplevelser i hemlandet eller till följd av människohandel (prop. 2004/05:170 s. 192). Frågor om behov av asyl eller skydd i övrigt liksom andra huvudgrunder för uppehållstillstånd bör dock noggrant prövas innan frågan om tillstånd enligt bestämmelsen om synnerligen ömmande omständigheter eventuellt prövas.

Tidsbegränsat uppehållstillstånd till målsägande och vittnen

Sedan den 1 oktober 2004 får, enligt 5 kap. 15 § UtlL, på ansökan av en förundersökningsledare ett tidsbegränsat uppehållstillstånd ges en utlänning som vistas här, om det behövs för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmål skall kunna genomföras (prop. 2003/04:35, bet. 2003/04:SfU6, rskr. 2003/04:164).

Bestämmelsen kan tillämpas på såväl tredjelandsmedborgare som på andra utlänningar. Även underåriga kan komma i fråga för att beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd med stöd av bestämmelsen. Tillståndsgivningen är inte begränsad till förundersökning eller huvudförhandling som gäller ett visst slags brott. Bestämmelsen är inte heller begränsad till att uppehållstillståndet skall ha en viss kortaste eller längsta giltighetstid. Detta medför att ett kortare uppehållstillstånd inledningsvis kan ges till en utlänning som ännu inte tagit ställning till om han eller hon vill samarbeta med brottsutredande myndigheter under förundersökning och rättegång.

Att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd på ansökan av förundersökningsledaren ges till en utlänning om det behövs för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmål skall kunna genomföras hindrar inte att utlänningen själv ansöker om uppehållstillstånd i Sverige på andra grunder.

Utredningsbehovet

I den proposition som föregick bestämmelsen om tidsbegränsat uppehållstillstånd för medverkan vid förundersökning eller huvudförhandling i brottmål bedömde regeringen att utlänningslagens bestämmelser är fullt tillräckliga för att omfatta de situationer som kan komma att uppstå vid en prövning av frågan om permanenta uppehållstillstånd för t.ex. offer för människohandel (prop. 2003/04:35 s. 73).

Migrationsverket har sedan bestämmelsen om tidsbegränsat uppehållstillstånd för medverkan vid förundersökning eller huvudförhandling trädde i kraft den 1 oktober 2004 beviljat tidsbegränsat uppehållstillstånd i ett trettiotal fall. Tillståndsgivningen avser både förstagångstillstånd och förlängningar av tidigare beviljade tillstånd. Tillstånden har beviljats till personer som utsatts för människohandel eller för personer som medverkat vid utredning om närliggande brott som t.ex. grovt koppleri. Några av de personer som beviljats tidsbegränsade uppehållstillstånd har också själva ansökt om uppehållstillstånd i Sverige på andra grunder.

Det har snart gått två år sedan möjligheten att bevilja tidsbegränsade uppehållstillstånd för målsägande och vittnen infördes. Mot denna bakgrund och med anledning av riksdagens tillkännagivande finns behov att utvärdera om nuvarande bestämmelser i utlänningslagen om permanent uppehållstillstånd tillgodoser det skyddsbehov som berörda personer kan ha eller om regleringen i något avseende bör kompletteras.

Tilläggsuppdraget

Utredaren ges i uppdrag att även analysera och ta ställning till om nuvarande bestämmelser i utlänningslagen om permanent uppehållstillstånd tillgodoser det skyddsbehov som den som är offer för människohandel eller närliggande brott kan ha eller om regleringen i något avseende bör kompletteras.

Utredaren skall därvid särskilt beakta vad som anförs i riksdagens tillkännagivande (bet. 2005/06:SfU4, s. 17, rskr. 2005/06:71) angående förslag på en bestämmelse om att den som aktivt medverkat i en rättsprocess som rör människohandel, genom att ställa upp som vittne eller medverkat som målsägande, skall kunna beviljas permanent uppehållstillstånd i Sverige om personen i

fråga till följd härav är i behov av skydd här. Utredaren bör i detta sammanhang inhämta information om hur några andra med Sverige jämförbara länder har reglerat eller i praxis tillämpar frågan om uppehållstillstånd och skydd i enlighet med internationella konventioner för offer för människohandel. Utredaren skall bl.a. redovisa om uppehållstillstånd i de andra länderna är permanenta eller tidsbegränsade och på vilken grund tillstånden beviljas.

Utredaren skall lämna förslag på författningsändringar om utredaren kommer fram till att det finns behov av sådana ändringar.

Utredningens uppdrag enligt det tidigare direktivet skall vara avslutat den 30 juni 2007. Med hänsyn till de nya uppgifter som utredaren nu får förlängs tiden för utredarens uppdrag till den 31 oktober 2007.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till utredningen om översyn av Dir. bestämmelsen om människohandelsbrott m.m. 2007:88

Beslut vid regeringssammanträde den 20 juni 2007

Förlängd tid för uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 20 december 2005 (dir. 2005:152) gav chefen för Justitiedepartementet en särskild utredare i uppdrag att bl.a. utvärdera tillämpningen av och överväga förändringar av lagstiftningen när det gäller människohandelsbrottet, analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets människohandelskonvention samt analysera om den gällande lagstiftningen – i straffrättsligt hänseende – erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsåktenskap. Uppdraget skulle enligt direktiven redovisas senast den 30 juni 2007.

Genom tilläggsdirektiv den 6 juli 2006 gavs utredaren i uppdrag att även analysera och ta ställning till om utlänningslagens (2005:716) bestämmelser om uppehållstillstånd behöver kompletteras för att tillgodose det behov av skydd i Sverige som den som aktivt medverkat i rättsprocessen genom att ställa upp som vittne eller medverkat som målsägande i mål om människohandel eller närliggande brott kan ha. Samtidigt förlängdes utredningstiden till den 31 oktober 2007 (dir. 2006:78).

Utredningen har antagit namnet Utredningen om översyn av bestämmelserna om människohandelsbrott m.m. (Ju 2006:01).

Utredningstiden förlängs. Uppdraget skall i stället redovisas senast den 30 april 2008.

(Justitiedepartementet)

Tingsrätts- och hovrättsavgöranden

De följande referaten redovisar domarna i något nedkortat form. Vad gäller domstolarnas bedömningar i frågor om tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB redovisas dessa på det sätt som de antecknats i domarna. Vi har emellertid valt att inte redovisa de delar av domstolarnas bedömningar där domstolarna redogör för innehållet i lagförarbetena till 4 kap. 1 § a BrB. Vi har också valt att korta ned redovisningen av bedömningarna av målsägandenas och de tilltalades trovärdighet. Samma sak gäller för de resonemang om de tilltalades uppsåt i förhållande till målsägandenas ålder.

Avgörande från Huddinge tingsrätt 2004

I ett mål från Huddinge tingsrätt¹ yrkade åklagaren ansvar för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, olaga frihetsberövande, sexuellt tvång alternativt sexuellt utnyttjande och sexköpsbrott.

I målet förekom åtta tilltalade, varav två personer, G och J, åtalades för människohandel för sexuella ändamål och grovt koppleri. Därutöver åtalades en person, S för grovt koppleri, olaga frihetsberövande, sexuellt tvång alternativt sexuellt utnyttjande och olaga frihetsberövande. Slutligen åtalades 8 personer för sexköpsbrott.

I målet förekom tre målsäganden, varav en, L, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

G och J har i augusti och i början av oktober 2003 gemensamt och i samförstånd genom otillbörliga medel förmått L att bege sig från Estland till Sverige, i syfte att utnyttja henne här i Sverige för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

¹ Huddinge tingsrätts dom den 29 april 2004 i mål B 3848-03.

De otillbörliga medlen har bestått i att G och J missbrukat att L levit under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt situation. L har härefter under perioderna 26 augusti–11 september och 7–20 oktober 2003 i Norsborg och i Stockholm haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. G och J har härvid gemensamt och i samförstånd främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att L haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Främjandet har bestått bl.a. i att G och J bokat båtbiljetter till Stockholm, lånat L kontanter för bl.a. inköp av båtbiljetter, kondomer och telefonkort och tillsammans med S anordnat transporter mellan Frihamnen i Stockholm och en lägenhet i Norsborg där L varit inhyst. S har även bokat och förmedlat sexköpare bl.a. genom att tillhandahålla lägenheten i Norsborg för verksamheten och med bil transportera L till avtalade platser. Det ekonomiska utnyttjandet har bestått i att G, J och S tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

Brotten är att anse som grova eftersom de ingått som ett led i en organiserad verksamhet som bedrivits under lång tid och i större omfattning.

G förnekade människohandel för sexuella ändamål, men erkände koppleri. J förnekade brott.

Målsäganden L berättade bl.a. följande. L befann sig i en svår ekonomisk situation. L hade tidigare kommit in på Tallinns Tekniska Universitet, där hon studerat i ett och ett halvt år. Hon hade studielån, men var tvungen att lämna över en del pengar till sin pappa. L började arbeta jämsides med studierna. Hon orkade emellertid inte och fick avbryta studierna. P.g.a. att hon också hade ett tidigare lån, som hennes pappa gått i borgen för och som hon nu inte kunde betala tillbaka,, hamnade hon i en mycket svår situation. Hon kom i kontakt med J, som uppgavs vara en person som kunde hjälpa henne att åka till Sverige för att tjäna pengar som prostituerad. Under sommaren 2003 träffade hon J för första gången i Tallinn och L fick information om att hon skulle bo hos en man i Stockholm som skulle sköta kontakterna med kunderna. Vidare sade J att hon skulle låna L pengar till biljetten och följa med henne till Stockholm där de skulle möta mannen. J garanterade att L skulle tjäna 10 000 SEK under den period som det gällde. G ordnade biljetterna och betalade för dem. G sade att han skulle lösa alla problem i Sverige. L hade inga egna pengar med sig och hon fick därför låna pengar av J för att visa upp i tullen och för att köpa mat de första dagarna. L återlämnade en del av pengarna efter det att de passerat tullen. Lånet i övrigt och pengarna till båtbiljetten skulle L

betala tillbaka med pengar från prostitutionen, när hon återvände till Tallinn. Under resan gav J henne mer detaljerade instruktioner om vad som gällde för vistelsen i Sverige. L uppfattade det som krav och att det inte gick att diskutera reglerna. J följde L till en plats där S hämtade henne. Kunderna betalade i förskott till S och L fick betalt av honom. På hemresan var J med på båten och talade om för L hur mycket hon var skyldig. L betalade direkt till J. Vad gällde den andra resan blev hon uppringd av J som sade att det var dags att åka. I övrigt fungerade allt som vid det första tillfället. L hade inte åkt till Stockholm för att prostituera sig utan J:s och G:s medverkan.

Den tilltalade J berättade bl.a. följande. Hon och L var vänner. J hade inte informerat L om något eller lånat henne pengar.

Den tilltalade G berättade bl.a. följande. Han köpte L:s biljett och lånade henne pengar. Han gav all information till L och lämnade alla uppgifter till L.

Tingsrättens bedömning

Genom de uppgifter L lämnat fann tingsrätten styrkt att såväl J som G vidtagit sådana åtgärder som erfordrats för genomförandet av den av åklagaren påstådda handeln, bl.a. erbjudande om och inköp av biljetter, utlåning av kontanter samt anordnade av transport till Stockholm och vidare till S lägenhet. J, som var med på den första resan, hade utan tvivel spelat en aktiv roll och det kunde inte anses råda något tvivel om att hon och G handlat gemensamt och i samförstånd och att syftet varit att utnyttja L i Sverige för prostitution. Den förebringade utredningen talade också entydigt för att de tillsammans med S ekonomiskt utnyttjat L:s prostitution.

För att straffansvar för människohandel skulle föreligga förutsattes emellertid också att de ovan beskrivna åtgärderna vidtagits med otillbörliga medel. Åklagaren hade i detta avseende gjort gällande att J och G missbrukat att L levit under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt situation.

Med beaktande av vad som framkommit om L:s inkomstförhållanden ifrågasatte tingsrätten inte att L under sommaren 2003 befunnit sig i en ekonomiskt utsatt situation och att hon till följd därav inte såg någon annan möjlighet än att anta erbjudandet om att åka till Sverige för att prostituera sig och tjäna snabba pengar.

Den avgörande frågan var emellertid om J och G kände till L:s ekonomiska situation och om de i så fall, när de vidtog de ovan angivna åtgärderna, använt sig av ett sådant otillbörligt medel som förutsättes för straffansvar för människohandel.

Tingsrätten fäste tilltro till L:s uppgifter om att hon vid första mötet med J berättade om sin dåliga ekonomi och sina bankskulder samt att J erbjöd sig att betala resan till Sverige. Även om L inte i detalj redogjort för vilka upplysningar hon gav J måste J insett att L befann sig i en pressad ekonomisk situation och att bl.a. hennes erbjudande om att låna L pengar till båtresan var en förutsättning för att L skulle kunna åka till Sverige för att prostituera sig. Det fick också hållas för visst att J delgav G de upplysningar hon fått av L. L hade emellertid också uppgett att hon inte visste om hennes skulder var en förutsättning för att J skulle låta henne åka eller om de hade någon betydelse för J. De sistnämnda uppgifterna talade snarare för att L själv var angelägen om att få möjlighet att åka än att J vid det tillfället använde L:s ekonomiska utsatta situation som påtryckningsmedel för att pressa henne, och därmed förmå henne, att åka till Sverige och prostituera sig eller att hon med utnyttjande av dennas situation betvingade L:s fria vilja. Frågan var då om J och G genom senare vidtagna åtgärder, innan det påstådda brottet fullbordats, bl.a. genom inköp av båtbiljett och utlånet av pengar samt det förhållandet att J följde med på båten och gav L närmare instruktioner om gällande regler, kunde anses ha använt sig av ett sådant otillbörligt medel som erfordrades och därmed betvingat L:s fria vilja. De vidtagna åtgärderna ansågs i sig som mycket besvärande för de tilltalade och L ansågs i det skedet haft små eller obefintliga möjligheter att dra sig ur. Även vid denna förändrade situation hade det emellertid inte framkommit något som talade för att L, som var en kvinna över 18 år, ändrat sin inställning och att hon utsatts för någon utpressningsliknande situation som betvingat hennes egen vilja.

Även om det inte råde någon tvekan om att J:s och G:s åtgärder inneburit ett cyniskt utnyttjande av L:s utsatta ekonomiska situation, kunde det inte anses tillräckligt för att de vidtagna åtgärderna skulle anses ha utförts med användande av ett sådant otillbörligt medel som till sin art var att jämställa med olaga tvång och vilseledande. Åtalet för människohandel kunde därför inte vinna bifall.

Av domslutet framgår att J dömdes för *grovt koppleri* till *fängelse två år* och att G dömdes för *grovt koppleri* till *fängelse tre år*.

Avgörande från Stockholms tingsrätt 2005

I ett mål från Stockholms tingsrätt² yrkade åklagaren ansvar för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, vapenbrott, narkotikabrott, olovlig vistelse, brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster och stöld alternativt häleri.

I målet förekom nio tilltalade. V åtalades för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, vapenbrott, narkotikabrott och olovlig vistelse*. H åtalades för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri* och *olovlig vistelse*. Därutöver åtalades två personer, T, för *grovt koppleri* och *stöld* samt C för *grovt koppleri*. Slutligen åtalades fyra personer, S, L, B, A och E för brott mot lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster.

I målet förekom fyra målsägande, varav två, R och M, varit utsatta för brott i den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

H och V har vid olika tillfällen under tiden från december 2003 till den 6 april 2004 i bl.a. Stockholm gemensamt och i samråd med andra personer i bl.a. Estland förmått R och M, som inte fyllt 18 år, att bege sig från Estland till Sverige i syfte att utnyttja flickorna för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning under vissa tidsintervaller under ovan angivna tid.

H och V har bl.a. med hjälp av andra personer som medhjälpare i Estland rekryterat R och M, som inte fyllt 18 år, från Estland för att R och M skulle komma till Sverige och arbeta som prostituerade och ingå i den prostitutionens verksamhet som H och V bedrev i Sverige. Härvid har personer i Estland i samförstånd med H och V påverkat och utnyttjat R:s och M:s utsatta ekonomiska situation samt träffat överenskommelse med R och M om arbetsvillkoren i Sverige. H och V har därefter ombesörjt att R och M tagits emot i Sverige samt transportrats och inhysts i lägenheter för att R och M skulle prostituera sig. H och V har uppträtt hänsynslöst mot R genom att de hotfullt uttalat att R stod i skuld till dem samt redogjort för olika alternativ till lösningar och därefter flyttat R till en för henne okänd lägenhet, varifrån R ”flydde”.

Brotten har varit grova med beaktande av att de utgjort en organiserad verksamhet som bedrivits i större omfattning under lång tid och främjat tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i större omfattning samt då kvinnorna hänsynslöst har utnyttjats genom utnyttjande av kvinnornas utsatta och sårbara situation. Vidare har bl.a. R särskilt hänsynslöst utnyttjats genom att fotografier av henne lagts ut på

² Stockholms tingsrätts dom den 28 februari 2005 i mål B 2698-04.

annons på Internet. H och V har uppträtt hänsynslöst mot R genom att de hotfullt har uttalat att R stod i skuld till dem samt redogjort för de olika alternativ till lösningar och därefter flyttat R till en för henne okänd lägenhet, varifrån R ”flydde”.

H och V förnekade människohandel för sexuella ändamål, men erkände koppleri.

Målsäganden M berättade bl.a. följande. Hon kommer från Ösel utanför Estland. Hon var i Sverige under tiden den 13 mars till den 29 mars 2004 och arbetade då som prostituerad i en lägenhet i Stockholm. M var då 17 år gammal.

När hon bodde i Tallinn delade hon lägenhet med en annan flicka, A. M och A hade lånat pengar till hyran av J, som bl.a. sysslade med prostitution. Han sade att antingen A eller M var tvungen att prostituera sig i Sverige. I annat fall skulle de inte ha någonstans att bo. J kände till hennes ålder. A övertalade M och först tänkte båda åka, men sedan hoppade A av. M kände sig inte tvingad, men tyckte inte att hon hade något val. Hade hon inte åkt hade A förlorat sin lägenhet och M hade varit tvungen att flytta hem till sina föräldrar. J följde henne till färjeterminalen i Tallinn. En man vid namn E köpte hennes biljett. V mötte henne i Stockholm. M talade om för honom att hon inte sysslade med prostitution. V skjutsade henne till en lägenhet och gav henne nyckeln och ett sim-kort som hon kunde använda i sin telefon. M fick behålla hälften av vad kunderna betalade. Resten skulle V ha. M bestämde själv när hon skulle åka hem. Hon tror att hon själv hade hand om sitt pass. Hon var rädd för J och betalade skulden genom en banköverföring.

Målsäganden R berättade bl.a. följande. Hon kom från Estland och fyllde 18 år i april 2004. Hon var i Sverige och arbetade som prostituerad under perioderna den 21 december 2003 till den 11 januari 2004 och den 29 januari till den 5 februari 2004. En flicka som hon kände berättade att man kunde resa till Sverige och tjäna pengar på prostitution. Även J berättade det för henne. R behövde pengar bl.a. till medicin. R berättade för J innan hon åkte att hon inte var 18 år. J svarade att det inte var någon fara och att det dög med en tio-åring. Hon var helt säker på att också de andra kände till hennes ålder. Hon mötte J och en man vid namn E i hamnen. De tog hennes pass för att köpa biljett och såg till att hon kom med båten. V mötte henne i Stockholm. En man tog bilder av henne som skulle läggas ut på Internet. R tyckte inte om att bli fotograferad naken, men förstod att hon var tvungen att gå med på det. Det

var först sedan hon kommit hit som hon fick reda på att hon var tvungen att betala 500 kr per dag för Internet annonsen. Hon visste att det var något som V hittade på och att pengarna betalades till Estland. R sade inte något eftersom hon ville undvika obehag. Den 11 januari 2004 åkte hon hem eftersom hon var gravid. Dagen efter att hon genomgått en abort åkte hon genast på eget initiativ tillbaka till Sverige. Samma villkor och förfaringssätt gällde vid detta tillfälle som vid det tidigare tillfälle hon vistades i Sverige. R ville inte åka hem eftersom hon tjänat så lite pengar att hon skulle hamna i skuld p.g.a. Internetavgifterna. En kväll kom bl.a. V till lägenheten och påstod att hon lurat dem på en större summa pengar. De letade igenom lägenheten och begärde att få telefonnumret till hennes pojkvän i Tallinn. De tog hennes telefon, pass och försäkringskort. K sade att det fanns två varianter, att de skickade hem henne med flyg till Estland så att hans vänner där fick besluta vad de skulle göra med henne eller att de förde bort henne i Sverige så att ingen visst var hon befann sig. De lugnade ned sig och sade att de skulle flytta henne nästa dag så att hon inte kunde fly. R blev rädd. Nästa dag körde V henne till en annan lägenhet. R var kvar i lägenheten i en vecka. Hon kunde inte ge sig av eftersom hon inte hade något pass. Dessutom kunde hon inte gå ut eftersom hon saknade nyckel och det krävdes en nyckel för att kunna öppna dörren inifrån. R flydde så snart hon fick möjlighet.

Den tilltalade V berättade bl.a. följande. Han utvisades ur Sverige den 12 november 2003, men återvände hit redan i mitten av samma månad. Han hade problem i Estland, där han var skyldig en person pengar. V umgicks med tolv flickor som han inte minns eller kände till namnet på. Vissa av dessa flickor hade att göra med en annan person när det gällde prostitutionsverksamhet. V kunde inte berätta mer om det. Det var riktigt att han träffat de i målet aktuella flickorna och ombesörjde att de placerades i lägenheterna, tog hand om dem och gav dem sim-kort. Det var också han som lade ut annonserna på Internet. Flickorna tog själva initiativet att komma hit. Det var i viss mån V som svarade för lägenheterna och betalade för dem. Han hade inte alltid vetskap om vad som hände i lägenheterna. Han hämtade emellertid pengar där. Vad gällde R kände han inte till hennes ålder. Vad gällde M sade hon till honom att hon var 18 år. Den diskussionen om åldern fördes med M på estniska som han inte behärskade särskilt väl. Pengarna lämnades vidare till en annan person i Sverige, som V inte vågade nämna namnet på.

Den tilltalade H berättade bl.a. följande. H fick en förfrågan av R om hon fick komma till Sverige. Det var inte han som ordnande resan, men han tog emot henne i frihamnen. Han fick pengar från bl.a. R:s prostitutionsverksamhet. H har sedan en längre tid haft anknytning till Thailand.

Tingsrättens bedömning

När det gällde V:s och H:s delaktighet i prostitutionsverksamheten gav utredningen vid handen att de drivit verksamheten gemensamt och detta även sedan H lämnat Sverige och vistades i Thailand samt att verksamheten varit omfattande och genererat betydande vinst ett flertal flickor hade i flera lägenheter sysslat med prostitution under kortare perioder. Verksamheten hade pågått under flera månaders tid. Rekryteringen av flickor hade skett huvudsakligen i Estland av personer som befunnit sig där.

Åklagaren hade gjort gällande att R och M var under 18 år och att de var utsatta för påverkan från V och H. Att R och M inte hade fyllt 18 år under den tid som de prostituerade sig i Sverige framgick av deras pass. För att V och H skulle kunna straffas för människohandel för sexuella ändamål krävdes att de haft uppsåt i frågan om den omständigheten att R och M var yngre än 18 år.

Utredningen talade således för att V hade kännedom om såväl R:s som M:s ålder. Oavsett hur det förhöll sig med detta fann emellertid tingsrätten att omständigheterna var sådana att han måste ansetts ha varit likgiltig för om de var under 18 år. Även H, som alltså drev verksamheten med V, måste med hänsyn till omständigheterna ansågs ha varit likgiltig när det gällde förhållandet att R och M var under 18 år.

Av R:s uppgifter framgick att hon levde under knappa ekonomiska förhållanden i Estland och att hennes beslut att resa till Sverige för att prostituera sig berodde på hennes levnadsförhållanden. Det var inte visat att hennes resa hit föranleddes av någon form av påverkan från annan person. Tvärtom framgick av hennes berättelse att beslutet att resa hit och prostituera sig var hennes eget. Eftersom R således inte kommit till Sverige genom att påverkan av annan kunde ansvar för människohandel inte komma i fråga vare sig enligt första eller andra stycket i paragrafen. Åtalet vad gäller människohandel för sexuella ändamål beträffande R skulle således ogillas.

M:s beslut att resa till Sverige för att prostituera sig hade uppenbarligen sin grund i att hon tillsammans med en annan person hade en skuld till J i Estland. Trots att det även kunde ha förekommit viss övertalning från någon annan gentemot M att resa måste ändå M, som inte tidigare hade sysslat med prostitution, genom J ansetts ha varit utsatt för sådan påverkan som förutsattes i förarbetena till bestämmelsen om människohandel.

Enligt tingsrättens mening framgick otvetydigt av avlyssnade telefonsamtal att V och H haft fortlöpande kontakter med personer i Estland, bl.a. "E" som sysslade med att skaffa fram flickor till prostitutionsverksamheten i Sverige, och att åtminstone E varit väl känd av dem båda. Det var mot deras bestridande dock inte visat att de på något sätt deltagit i eller främjat rekryteringsverksamheten. De kunde därför inte fällas till ansvar vad gällde denna del av åtalet.

Efter det att M ankom till Sverige hade enligt vad utredningen visat V tagit emot och inhyst henne, försett henne med sim-kort och genom sitt agerande påverkat henne att prostituera sig. Enligt vad M hade uppgivit kände V till hennes skuld till J. Det stod också klart för honom att M inte hade prostituerat sig tidigare. Det kunde med hänsyn till omständigheterna hållas för visst att han varit likgiltig i frågan om det förhållandet att det var p.g.a. påverkan från annan som M hade rest till Sverige för att prostituera sig. Han hade p.g.a. det sagda gjort sig skyldig till människohandel för sexuella ändamål enligt andra stycket i lagbestämmelsen på sätt åklagaren påstått.

V, som alltså var i Thailand när M kom hit, kunde inte personligen ombesörja omhändertagandet av henne. Han skulle emellertid anses ha medverkat till människohandelsbrottet genom att han vid denna tid alltjämt varit aktiv i den av honom och V gemensamt bedrivna verksamheten, vilket bl.a. innebar att flickorna inhysts i lägenheter i prostitutionssyfte. Även H skulle därför beträffande M dömas, såsom gärningsman, för människohandel för sexuella ändamål.

Av domslutet framgår att V dömdes för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, narkotikabrott, olovlig vistelse och grovt vapenbrott till fängelse fyra år och nio månader*. H dömdes för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri och olovlig vistelse till fängelse fyra år och sex månader*.

Avgörande från Stockholms tingsrätt 2005

I ett mål från Stockholms tingsrätt³ yrkade åklagaren ansvar för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri och försök till grovt koppleri, medhjälp till grovt koppleri, narkotikabrott, grovt narkotikabrott, grovt vapenbrott alternativt medhjälp till grovt vapenbrott, smuggling alternativt medhjälp till smuggling och olovlig befattning med smuggelgods, olovligt innehav av alkoholdrycker samt brott mot lagen om förbud mot sexuella tjänster.

I målet förekom sexton tilltalade, varav T åtalades för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, försök till grovt koppleri, narkotikabrott och rattfylleri*. R åtalades för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri* och *försök till grovt koppleri*. Därutöver åtalades Tj för *grovt koppleri* och *försök till grovt koppleri*, M för *medhjälp till grovt koppleri, grovt narkotikabrott, grovt vapenbrott alternativt medhjälp till grovt vapenbrott, smuggling alternativt medhjälp till smuggling och olovlig befattning med smuggelgods* samt *olovligt innehav av alkoholdrycker*, A för *grovt koppleri, försök till koppleri* och *narkotikabrott*, Hs för *koppleri, försök till koppleri narkotikabrott* och *olovligt innehav av farligt föremål*. Slutligen åtalades tio personer för *brott mot lagen om förbud mot sexuella tjänster*.

I målet förekom sex målsägande, varav J, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål.

I den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

T och R har under tiden augusti–september 2003 gemensamt och i samförstånd med andra personer som befunnit sig i Estland, förmått J, som inte hade fyllt 18 år, dels att vid två tillfällen bege sig till Sverige, dels i augusti låta sig transporteras från Estland till T:s bostad i Stockholm där hon inhysts, allt i syfte att utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Gärningen har bestått i att T och R gemensamt och i samförstånd samt med hjälp av andra personer i Estland i augusti månad 2003, rekryterat J från Estland, köpt biljetter till färjan, hämtat henne i Narva i Estland och fört henne via Kappelskär till T:s bostad i Stockholm där hon inhysts i syfte att ingå i den prostitutionsverksamhet som T bedrev i Sverige. I september månad 2003 har T erbjudit J att återvända till Stockholm för att fortsätta ingå i hans prostitutionsverksamhet, ombesörjt att hon mottagits och transporterats av T och R samt inhysts hos T när hon kommit till Sverige. R har i vart fall främjat gärningen med råd och dåd.

³ Stockholms tingsrätts dom den 2 juni 2005 i mål B 4156-04.

T har vidare i oktober 2003 förmått J, som inte hade fyllt 18 år, att bege sig från Estland till T:s bostad i Stockholm i Sverige och/eller tas emot och transporterats hem till T:s bostad där hon inhysts i syfte att utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Gärningen har bestått i att T erbjudit J att återvända till Stockholm för att fortsätta att ingå i hans prostitutionsverksamhet, hämtat henne i Finland och inhyst henne i hans bostad i Stockholm.

T bestred ansvar för människohandel för sexuella ändamål, men erkände koppleri. R förnekade gärningen.

Målsäganden J berättade bl.a. följande. Hon kom från Narva i Estland. J bodde hos sin far som var alkoholiserad, men flyttade till sin mor när hon var femton. Också modern var alkoholiserad och i bostaden vistades många med liknande problem. J började prostituera sig på hotell i Narva.

Under sommaren 2003 fick J ett erbjudande från en bekant om att åka till Sverige och prostituera sig. Vid samma tidpunkt träffade hon R för första gången. T ordnade biljettbokningar och fick därför hennes personnummer. De skulle bo hos T. Det var hennes eget beslut att åka till Sverige, men hon hade inte gjort det om inte hon fått biljetter och boende ordnat.

En vecka senare kom T till Narva. T betalade och hade hand om biljetterna. J tror att prostitutionen började samma dag som de kom till Sverige. T ordnade sexköpare per telefon. J återvände med Jm till Estland, men åkte tillbaka till Sverige eftersom de inte hade pengar. De bodde då i T:s lägenhet. J och Jm betalade själva biljetterna med pengar som J lånat av sin farmor. T och R mötte dem i hamnen.

I oktober 2003 återvände J med L av samma anledning som tidigare. Det var J som tog initiativet och L följde med. De skulle stanna i två veckor och bodde hos T som ordnade sexköpare åt dem. Hon stannade till december 2003. I januari 2004 kom hon tillbaka till Sverige och bodde då hos H. I slutet av februari samma år blev hon svårt sjuk och reste till Estland. Hon genomgick en operation där en äggledare opererades bort. Hon stannade i Estland till den 5 maj 2004 då hon återvände till Sverige. Under tiden i Estland prostituerade hon sig och fick pengar skickade från T i Sverige.

Den tilltalade T berättade bl.a. följande. Han kom till Narva den 17 augusti 2003 tillsammans med R. T bad R ordna några flickor, varvid denne ringde till J och Jm. De pratade med flickorna. T förstod att de var prostituerade och att de var intresserade av att åka

till Sverige för att tjäna pengar. Flickorna sade att de var 18 år. Morgonen därpå ringde J och Jm och bekräftade att de ville åka till Sverige. T ringde till färjelinjen Tallink och fick klartecken att de kunde åka alla fyra. I Sverige körde T hem till hans lägenhet. T kände flickorna och lämnade av dem på olika platser för deras möten. Han visste inte vad som hände vid dessa möten. Han misstänkte att J och Jm utförde sexuella tjänster. Han fick pengar från vännerna i förväg och överlämnade dem sedan till flickorna. Efter tre veckor beställde han biljetter för att flickorna skulle åka hem. T upptäckte då att J var 16 år gammal.

När pengarna var slut i Estland ringde Jm och frågade om de fick komma tillbaka. T sade ja. Han bad R hämta dem i hamnen. T förmedlade kontakter med sina vänner för att hitta pojkvänner till J och Jm. T beställde biljetter åt dem när de åkte hem till Estland. I februari 2004 blev J sjuk. T såg till att hon kom till läkare. När J blev bättre åkte hon hem till Estland.

Tilltalade R berättade bl.a. följande. Han träffade J och Jm när de var tillsammans med en bekant till honom under sommaren 2003. R förstod att J och Jm prostituerade sig. R återvände sedan till Sverige där han träffade T som han varit vän med sedan länge. T frågade om R kände några flickor som ville prostituera sig. T föreslog att de båda skulle åka till Narva. Det var T som bokade och betalade biljetterna. I Narva presenterade han T för sin bekant. Även J och Jm var med vid mötet, men han hade inte nämnt dem för T.

Nästa dag hämtade han Jm, varefter han körde alla fyra till Paldiski. När de kom till Sverige körde T av färjan och överlämnade passen för kontroll. R såg då att J bara var 16 år gammal. R blev chockad och sade till T att det var farligt att ha med omyndiga personer att göra.

Tingsrättens bedömning

Enligt tingsrättens mening var det ställt utom rimligt tvivel att T hämtat J i Narva i augusti 2003 för att hon skulle prostituera sig i Sverige. Han hade för detta ändamål låtit henne bo i sin bostad tills hon åkte tillbaka den 8 september 2003. Han hade också erbjudit henne att återkomma till Sverige i september 2003 för fortsatt prostitution, hämtat henne i hamnen och låta henne bo i sin lägenhet. Mot denna bakgrund var det styrkt att T fått ersättning för J:s prostitutionsverksamhet under hösten 2003.

R hade tillsammans med T hämtat J och Jm i frihamnen när de återkom till Sverige den 17 september 2003. Flickorna hade därvid uppgett att de skulle bo hos R, men det fanns ingen bevisning för att han var involverad i att den uppgiften lämnats.

Med hänsyn till R:s uppgifter om frågan om de tilltalades vetenskap om hennes ålder och att det av omständigheterna i övrigt framgick att T vart i vart fall likgiltig för om J var under 18 år när hon första gången kom till Sverige. Han skulle således anses ha haft uppsåt i fråga om hennes ålder. R hade enligt egen uppgift sedan den 17 augusti 2003 vetat om att J var under 18 år.

Av J:s uppgifter framgick att en väsentlig förutsättning för hennes resa till Sverige varit att hon kunde räkna med att få kontakt med sexköpare och få en viss garanterad ersättning. Hon behövde dessutom någonstans att bo och någon som kunde hjälpa henne med resa, språk och kunskaper om Sverige. Allt detta hade T hjälpt henne med. Han måste ha insett att hans medverkan i dessa delar var nödvändiga förutsättningar för att J skulle resa till Sverige och prostituera sig. Han hade därigenom utsatt J för sådan påverkan som förutsattes i bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål. Det saknades däremot bevis för att R påverkat J att resa hit.

Sammanfattningsvis konstaterade tingsrätten att T förmått J att komma till Sverige för att prostituera sig. Han hade varit likgiltig inför att hon endast var 16 år gammal. T skulle därför dömas för människohandel för sexuella ändamål. R hade inte deltagit i planeringen av J:s resa till Sverige och hade således inte förmått henne att resa hit. Åtalet mot honom i denna del kunde därför inte vinna bifall.

Av tingsrättens domslut framgår att T dömdes för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, försök till grovt koppleri, rattfylleri och narkotikabrott till fyra års fängelse*. R dömdes för *medhjälp till koppleri till fängelse fem månader*.

Avgörande från Göteborgs tingsrätt 2005

I ett mål från Göteborgs tingsrätt⁴ yrkade åklagaren ansvar för människohandel, grovt koppleri och narkotikabrott.

I målet förekom två tilltalade. O åtalades för *människohandel* och *grovt koppleri* och G åtalades för *grovt koppleri* och *narkotikabrott*.

I målet förekom två målsägande, varav en, N, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

O har i februari månad 2005 tillsammans med en annan person rekryterat och anordnat transport av målsäganden, N, som vid tillfället var 17 år, från Polen till Sverige i syfte att utnyttja henne för sexuella förbindelser. O har under förespeglning av ekonomiska förmåner och i egenskap av vuxen haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över N:s agerande. Vidare har O varit medveten om att N begivit sig till Sverige utan att medföra pengar och även förtigt verksamhetens verkliga förutsättningar. Härigenom har han tagit kontrollen över N.

Hon har härefter under tiden den 14 februari till den 3 maj 2005 i bl.a. Göteborg haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. O har därvid under tiden februari till slutet av mars 2005 främjat och på ett otillbörligt sätt utnyttjat att N haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Främjandet och det otillbörliga ekonomiska utnyttjandet har bestått i att O har anordnat transporten av N från Polen till Sverige och härefter bl.a. anskaffat kunder, ordnat N:s boende på olika hotell, delvis övervakat hennes arbete på gatan samt tillägnat sig viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

O har hänsynslöst utnyttjat N som genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation.

O förnekade människohandel, men erkände koppleri.

Målsäganden N berättade bl.a. följande. Hon levde under fattiga förhållanden i Polen. I samband med en fest i Polen blev hon och M erbjudna att börja prostituera sig. Båda avböjde erbjudandet. Vid ett senare tillfälle tackade N och M ja till att åka till Sverige och prostituera sig. N hämtades i Polen av O. Hon var inte beredd på att hon skulle prostituera sig på det sättet och i den omfattningen som skedde. När hon åkte från Polen fick O reda på hennes ålder. Han tog också hand om hennes pass i samband med att han köpte

⁴ Göteborgs tingsrätts dom den 13 juli 2005 i mål B 4385-05.

färdbiljett. Mot slutet av vistelsen kunde hon stå på gatan från klockan 19.00 fram till morgonen dagen därpå. O och G förmedlade vid ett fåtal tillfällen kunder. De flesta kunder tog kontakt på gatan eller ibland på mobiltelefon.

O slog vid ett tillfälle M med öppen hand. G slog N och hotade henne. N fick inledningsvis behålla sitt pass, men G tog därefter hand om det. N kunde ingen svenska och hade inga pengar. Hon kunde därför inte ta sig hem på egen hand. Hon blev visserligen erbjuden av O att åka hem, men tackade nej, eftersom hon inte ville komma hem tomhänt.

Den tilltalade O berättade bl.a. följande. När han var i Polen i början av 2005 träffade han en man som var skyldig honom pengar. Mannen sade att han skulle prata med sin flickvän som kunde prostituera sig för att skaffa pengar. O trodde först att mannen skämtade, men tyckte sedan att det var hans ensak. O visste inte att flickan, dvs. N, var 17 år. Han frågade henne om hon ville åka med till Sverige och hon svarade ja. O betalade för resan, eftersom han inte trodde att N hade några pengar. O hade inte kontroll över N och övervakade inte prostitutionen.

Tingsrättens bedömning

När det gällde frågan om O gjort sig skyldig till människohandel kunde tingsrätten konstatera att N endast var 17 år när O följde med henne till Sverige. Tingsrätten satte tilltro till N:s uppgifter om att hon i bilen talat om sin ålder för O och att hon gav honom sitt pass i samband med att han köpte färjebiljetter. Tingsrätten fann därmed utrett att O känt till N:s ålder. Han kände enligt egen uppgift till att N skulle prostituera sig och kom också att utnyttja den prostitution N ägnat sig åt när hon anlände till Sverige.

Tingsrätten kunde konstatera att O var femton år äldre än N, som inte talade svenska och inte hade några pengar. Det var därmed uppenbart att O hade kontroll över N vid tillfället. Åtalet för människohandel var därmed styrkt. Gärningen var att bedöma som brott av normalgraden.

Av domslutet framgår att O dömdes för *människohandel* och *koppleri* till *fängelse tre år*.

Avgörande från Stockholms tingsrätt 2006

I ett mål från Stockholms tingsrätt⁵ yrkade åklagaren ansvar för människohandel, grovt koppleri, vapenbrott och sexköpsbrott.

I målet förekom nio tilltalade. V åtalades för *människohandel* och *grovt koppleri*, B och A för *människohandel*, *grovt koppleri* och *vapenbrott*. Därutöver åtalades P för *grovt koppleri*. Slutligen åtalades fem personer för *sexköpsbrott*.

I målet förekom tretton målsägande, varav fyra, Va, M, Al och J, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

V, B och A har under tiden oktober t.o.m. november 2004 i Stockholm gemensamt och i samförstånd med andra personer i bl.a. Estland anordnat transporter av Va, M, Al och J, som inte fyllt 18 år, från Estland till olika adresser i Stockholm, varefter flickorna tagits emot och inhysts i lägenheter i Enskede, Stockholm, och Nacka, allt i syfte att utnyttja dem för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. V, B och A har under förespeglning om ekonomiska förmåner och i egenkap av vuxna haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över Va:s, M:s, Al:s och J:s agerande. genom dessa åtgärder har V, B och A tagit kontroll över V, M, Al och J.

Flickorna har härefter under följande perioder i Stockholm haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, M under oktober 2004, Va under oktober 2004, Al under november 2004 och J under november 2004.

V, B och A har därvid gemensamt och i samförstånd med andra personer i bl.a. Estland främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att Va, M, Al och J haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Främjandet har bl.a. bestått i att V, B och A anordnat transporter till lägenheter som tillhandahållits i Enskede, Stockholm och Nacka, där Va, M, Al och J inhysts och utfört sexuella tjänster. V, B och A har förmedlat sexköpare genom att förse kvinnorna med mobiltelefonkort och ordna annonser om Va, M, Al och J på Internet samt instruera flickorna om verksamheten och utövat tillsyn över den. Det ekonomiska utnyttjandet har bestått i att V, B och A tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

Brotten är att anse som grova eftersom de ingått som ett led i en organiserad verksamhet som bedrivits i större omfattning under en längre tid och utgjort en yrkesmässigt bedriven koppleriverksamhet av människohandelsliknande karaktär. V, B och A har hänsynslöst utnyttjat

⁵ Stockholms tingsrätts dom den 20 januari 2006 i mål B 8862-04.

Va, M, Al och J som genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation.

V bestred ansvar för människohandel, men medgav ansvar för koppleri. B och A förnekade brott.

Målsäganden M berättade bl.a. följande. Hon hade inte möjlighet att tjäna pengar i Estland. M kom med båt från Tallinn till Sverige den 10 februari 2005. M talade med V i telefonen efter det att hon kommit till Sverige. Efter ankomsten åkte hon till Uppsala. Hon tror att det bestämdes att hon skulle till Uppsala redan i Estland, men hon vet inte vem som bestämde det. När hon kom till stationen i Uppsala möttes hon av V, B och A. Hon blev skjutsad till lägenheten i bil. M blev lämnad ensam och hade nyckel till lägenheten som hon fick av V och B. M fick också telefonkort och telefonnummer av B. M skulle betala för lägenheten till B, men hon minns inte hur mycket. Hon var ett par dagar i Uppsala, men åkte därefter till Stockholm. Hon skulle betala ett fast pris varje dag, men om hon inte tjänade pengar kunde hon betala mindre. Betalningen avsåg ersättning för lägenheten och annonsen på Internet. Det var B som bestämde. M hade inte kunnat ordna lägenheter och annonser själv. Anledningen till att hon kom till Sverige var att tjäna pengar genom att sälja sex. M reste med båt till Sverige och hon köpte själv biljetterna. Hon kunde själv bestämma när hon ville åka hem.

Målsäganden Va berättade bl.a. följande. I oktober 2004 var hon i Stockholm under drygt fyra dagar för att arbeta som prostituerad. Hon kom till Sverige med båt från Paldiski till Kappelskär. Hon hade kontakt med V per telefon en dag innan hon reste. Hon hade bett V att hjälpa henne med bostad. Hon blev hämtad av B i Kapellskär. Därefter åkte de gemensamt till lägenheten där hon bodde. Va fick nycklar till lägenheten av V och B. Va bodde i lägenheten och tog emot sexköpare där. Innan hon reste till Sverige hade hon tillsammans med en väninna i Tallinn, som var datorkunnig, lagt ut en annons på Internet. Va lade ut annonsen för att kunna arbeta. Va köpte själv biljetten hem, men V var med eftersom Va inte hittade. Orsaken till att hon åkte till Sverige var att hon behövde pengar. Va tror inte att hon gjort det om hon haft pengar. Va skulle kunna få tag på kunder på annat sätt, men det hade tagit för lång tid. Det var hon själv som beslutade att hon skulle åka till Stockholm. V var en vän till familjen och borde ha vetat att Va var under 18 år.

Målsäganden Al berättade bl.a. följande. Hon har sysslat frivilligt med prostitution, men vill inte svara på frågor om när och hur hon kom till Stockholm.

Målsäganden J berättade bl.a. följande. Hon vill inte svara på frågor om V eller om hur eller när hon kom till Stockholm.

Den tilltalade V berättade bl.a. följande. Hon kom till Sverige första gången 2003 för att arbeta som prostituerad. Det stämde att hon hjälpt flickor att ordna lägenheter. Hon hade blivit kontaktad av flickorna för att dessa ville få hjälp. Flickorna kom till Sverige och till lägenheterna på eget initiativ och av egen vilja. Överenskommelsen med flickorna var att de skulle betala hyra, men inte mer än så. Flickorna var fria att göra som de ville och de bestämde själva när de ville åka hem. V tjänade inga pengar på uthyrningen. V hjälpte kvinnor att ordna annonser på Internet. Detta gjorde hon per e-mail på Internetcaféer. Om hon blev ombedd att köpa telefonkort så gjorde hon det till flickorna. V hade träffat M vid ett tillfälle. V ordnade boende åt J. Hon vet inte om hon hjälpt henne med en annons. Hon kände A och tror att han hade ordnat en annons åt henne. Hon hjälpte också Va med lägenhet. V visste inte hur gamla flickorna var.

Den tilltalade B berättade bl.a. följande. Han kände inte till några av kvinnorna som omnämndes i åtalet innan dessa kom till Sverige. Han träffade J under hösten 2004 och 2005, men har inte hyrt ut någon lägenhet till henne. Han hade däremot hyrt ut lägenhet till M under tiden från slutet av januari till mitten av februari 2005. Han kände till att kvinnorna prostituerade sig.

Den tilltalade A berättade bl.a. följande. Han kände ingen av de kvinnor som omnämndes i åtalet.

Tingsrättens bedömning

Genom Va:s uppgifter var utrett att hon prostituerat sig under den tid åklagaren påstått och att hon därvid var inhyst i en lägenhet. Vidare framgick av Va:s uppgifter att hon blivit mött i Kapellskär av V och B och därefter transporterats av dem till lägenheten i bil. Av M:s uppgifter framgick vidare att hon därvid varit inhyst i en lägenhet.

Beträffande J framgick av passagerarlista, spaningsiakttagelser, avlyssnade telefonsamtal och vittnesförhör med kriminalkommisarie Eva Anderson att hon varit inhyst i en lägenhet.

Beträffande Al var genom avlyssnade telefonsamtal, spaningsiakttagelser och kriminalkommissarie Eva Anderssons vittnesmål utrett att hon prostituerat sig och att hon därvid var i den av åklagaren angivna lägenhet. Av utredningen framgick att Al befunnit sig i Stockholm redan den 13 oktober 2004 och åklagarens påstående om den tid hon prostituerat sig fick därmed godtas.

Med hänsyn till att Va, M, J och Al prostituerat sig samt till att prostitutionen bedrivits som verksamhet var uppenbart att V, B och A tillsammans och i samförstånd inhyst dessa kvinnor i lägenheter samt transporterat Va i syfte att utnyttja dem för tillfälliga sexuella förbindelser.

Utredningen i målet visade att Va och M var 17 år och Al och var 16 år vid tiden för den påstådda gärningen. Tingsrätten fann i denna del att B och A måste ansetts ha varit likgiltiga för om Va, M, A och J var under 18 år samt att V, vilken känt till att J och Va var under 18 år, varit likgiltig för om M och Al var under 18 år. De skall således anses ha haft uppsåt i förhållande till den gärningsomständigheten.

Det hade av utredningen inte framkommit annat än att dessa kvinnor själva valt att komma till Sverige och prostituera sig och att de haft möjlighet att lämna den lägenhet där de inhysts. Beträffande Va och M hade inte heller framkommit annat än att de kunnat lämna Sverige när de önskat. Va:s och M:s ålder, vilka båda varit 17 år, kunde enligt tingsrättens mening inte i sig anses tillräckligt för att en sådan kontrollsituation som avses i 4 kap. 1 a § BrB skulle anses ha uppnåtts. Inte heller vad som i övrigt framkommit medförde att en sådan situation förelegat. Åtalet för människohandel beträffande Va och M skulle därför ogillas.

Vad gäller Al och J framgick av samtal den 16 mars 2004 kl. 12.27 och kl. 14.48 mellan B och J att de varit beroende av andra för att kunna lämna landet, vilket de tilltalade måste ha känt till. Al och J hade således inte själva kunnat råda över tidpunkten för återresan. Under den tid de befann sig i Stockholm hade de varit beroende av bostad och försörjning. Vidare hade framgått att fortsatt prostitution varit en förutsättning för att de skall få stanna kvar i lägenheten och att Al och J, då de inte underkastat sig detta villkor, fått lämna lägenheten utan att någon återresa ordnats. Med hänsyn till det anförda hade Al och J befunnit sig i en beroendeställning till de tilltalade som bedrivit prostitutionsverksamhet. Härtill kom att Al och J vid tillfället var 16 år gamla. Sammantaget hade Al:s och J:s belägenhet varit sådan att de tilltalade haft ett påtagligt inflytande

över deras agerande. De hade därmed tagit kontroll över Al och J så som åklagaren påstått. P.g.a. det sagda var åtalet för människohandel styrkt i den del som avsåg Al och J.

Av tingsrättens domslut framgår att V dömdes för *människohandel* och *grovt koppleri* till *fängelse 4 år och 6 månader*. A dömdes för *människohandel*, *grovt koppleri* och *vapenbrott* till *fängelse 2 år och 6 månader*. B dömdes för *människohandel*, *grovt koppleri* och *vapenbrott* till *fängelse i två år och sex månader*.

Hovrättsdomar

Avgörande från Svea Hovrätt 2003

I ett mål från Svea Hovrätt⁶ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, olaga frihetsberövande, medhjälp till koppleri, vapenbrott och brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster.

I målet förekom sex tilltalade. L åtalades för *grovt koppleri* och *olaga frihetsberövande* samt *människohandel för sexuella ändamål*. H åtalades för *medhjälp till koppleri* och *vapenbrott*. Slutligen åtalades fyra personer för *brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster*.

I målet förekom tre målsägande, varav en, E, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

L har efter den 1 juli 2002 och fram till den 15 september 2002 genom vilseledande och andra otillbörliga medel dels förmått E att den 31 augusti 2002 resa från Estland till Sverige, dels tagit emot och inhyst henne därefter och fram till den 15 september 2002 i sin lägenhet i Solna, allt i syfte att utnyttja E för tillfälliga sexuella förbindelser.

L har därefter och fram till den 17 november 2002 genom vilseledande och andra otillbörliga medel dels förmått E att den 19 oktober resa från Estland till Sverige, dels tagit emot och inhyst henne därefter och fram till den 17 november 2002 i sin lägenhet i Solna, allt i syfte att utnyttja E för sexuella förbindelser.

Vilseledandet har bestått i att L lämnat oriktiga uppgifter om utlovat arbete i Sverige och förtigit under vilka förhållanden arbetet skulle

⁶ Svea Hovrätts dom den 26 juni 2003 i mål B 3065-03 (Solna tingsrätts dom den 17 april 2003 i mål B 2636-02).

bedrivs såsom att hålla E inlåst under en månads tid i oktober/november 2002. Övriga otillbörliga medel har bestått i att L missbrukat att E levit under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt position.

L förnekade brott.

Målsäganden E berättade bl.a. följande. Hon bodde i Estland och var född 1980. E hade ett barn som var sex år gammalt. Hon befann sig i en svår ekonomisk situation och hennes enda inkomster bestod av barnbidrag och bidrag från sina föräldrar och sin pojkvän. En tid arbetade hon på hotell. E såg en annons i en tidning där det erbjöds lönande arbete i Sverige. E ringde det angivna telefonnumret och talade med L. L förklarade för E hur hon skulle ta sig till sin blivande arbetsplats i Sverige, men berättade inte vad det rörde sig om för arbete. E anade vad det rörde sig om. E hade aldrig tidigare arbetat som prostituerad och visste inte om hon skulle ha åkt till Sverige om hon vetat det. E berättade inte att hon var arbetslös och att hon hade barn. E åtog sig att arbeta i Sverige i två veckor. E åkte till Sverige på egen bekostnad och köpte en tur- och returbiljett. Hon hade med sig 500 SEK. Pengarna skulle hon använda till att köpa mat. När hon kom till Sverige träffade hon L på ett café och fick reda på hur hon skulle ta sig till en lägenhet i Berghamra. L fyllde i ett formulär med uppgifter om E:s utseende som skulle matas in i en dator där kunderna kunde få tillgång till dem. Vid det tillfället stod det klart för E att hon skulle sälja sig i Sverige. E tog emot kunder i lägenheten. L skötte själv alla bokningarna. Tanken var att E skulle ta emot kunder mellan kl. 10.00 och kl. 20.00. Först var det sagt att helgerna skulle vara lediga, men så blev det inte. Antalet kunder och priserna bestämdes av L. Under den andra vistelsen var omständigheterna sämre. E befann sig i en lägenhet där ytterdörren inte gick att öppna från insidan. Hon var tvungen att ringa L som låste upp dörren genom fjärrmanövrering.

Den tilltalade L berättade bl.a. följande. Hon träffade E i anledning av att denna läst en annons. E informerades om att hon skulle arbeta med escorts-service, striptease, posering och massage. E var hos L under två perioder. Den första perioden fungerade bra. Under den andra perioden misstänkte L att E träffade någon. Hon frågade E och sade samtidigt att E skulle slippa sådana frågor om dörren var låst nattetid. Därför var dörren låst under E:s sista vecka. Om E hade velat gå ut hade det inte varit något problem.

Tingsrättens bedömning

L var åtalad för flera saker som var för sig kunde tänkas vara straffbara som människohandel. Först och främst var hon åtalad för att ha förmått E att resa till Sverige den 31 augusti 2002 för att kunna utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser därefter och fram till den 15 september 2002. Av E:s och L:s berättelser framgick att E rest till Sverige och var hos L den angivna tiden.

Det stod klart att L:s syfte med att förmå E att resa till Sverige var att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Frågan var om L vilseledde E före avresan. L hade uppgett att hon före avresan informerat E om att hon skulle arbeta med eskortservice, strip-tease, posering och massage. E hade berättat att hon före avresan visste att det var ett lönande arbete samt att L inte sade vad det var för arbete men att hon anade det.

Redan av L:s egen berättelse framgick alltså att hon inte berättat att arbetet i verkligheten främst bestod i att ha samlag med män. Det innebar att hon vilseledde E. För att detta vilseledande skulle vara straffbart som människohandel för sexuella ändamål krävdes att det förmått E att resa till Sverige. Om E skulle ha rest till Sverige oberoende av om hon vetat att hon skulle ha samlag med män eller inte, så fanns det inget orsakssamband mellan vilseledandet och resan. I så fall innebar inte vilseledandet att L gjort sig skyldig till människohandel. Det var åklagaren som skulle bevisa att det fanns det orsakssamband som lagen krävde.

E hade själv när hon hörts inför tingsrätten sagt att hon inte visste om hon skulle ha åkt till Sverige om hon vetat att hon skulle arbeta som prostituerad. Det talade mot ett sådant orsakssamband mellan vilseledandet och avresan som krävdes för fällande dom. Mot ett sådant samband talade också att E vid slutet av sin första period hos L accepterade att komma tillbaka och arbeta hos henne vid ett senare tillfälle. Därför kom tingsrätten fram till att åklagaren inte hade lyckats bevisa att E inte skulle ha åkt till Sverige om hon vetat att hon skulle ha samlag med män. Åklagaren hade med andra ord inte lyckats bevisa det orsakssamband mellan vilseledandet och avresan som var nödvändigt för straffbarhet.

P.g.a. detta kunde L, trots att hon vilselett E om vilket arbete det var frågan om, inte dömas för att genom detta vilseledande ha förmått E att resa till Sverige den 31 augusti 2002.

E hade själv berättat att hon hade ett barn som var sex år gammalt, att hon tjänade 350 kr estländska kronor i månaden, att hen-

nes bostadskostnader uppgick till 3 000 estländska kronor i månaden samt att hon klarade sig på bidrag från sina föräldrar och sin pojkvän. Detta föreföll vara en ekonomiskt svår situation. Utredningen om E:s situation var emellertid inte fullständig. Det fanns t.ex. inga upplysningar om pojkvännens och föräldrarnas ekonomi och i vilken utsträckning de hjälpte E.

Att L hade rekryterat E och andra kvinnor i Estland berodde naturligtvis på att där fanns kvinnor som levde under mycket besvärliga förhållanden och som därför kunde se prostitution som en sista utväg att försörja sig. L hade utnyttjat dessa kvinnors situation. Detta innebar dock inte att vad som föregick E:s resa räckte för att konstatera att L använt något som lagstiftaren ansett vara ”andra otillbörliga medel”.

L var vidare åtalad för att efter E:s ankomst till Sverige ha tagit emot henne och inhyst henne fram till den 15 september 2002 i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. För att L skulle kunna dömas för sådana s.k. efterföljande åtgärder krävdes att E:s avresa till Sverige skett på sådant sätt att den varit att anse som straffbar människohandel. Tingsrätten hade emellertid nyss kommit fram till att detta inte var bevisat eftersom åklagaren varken hade lyckats bevisa det nödvändiga orsakssambandet mellan L:s vilseledande och E:s avresa eller att L använt andra otillbörliga medel än vilseledandet för att förmå E att resa. Det innebar att L inte kunde dömas för den andra gärningen som hon var åtalad för, mottagande och inhysande av E fram till den 15 september 2002.

När det gällde resan i november 2002 hade L dock inte vilselett E om arbetets art – E visste ju vad det var hon gav sin in i efter att ha varit där i september. L var inte heller överbevisad om att ha vilselett E när det gällde låsningen av lägenhetsdörren. Lika lite som när det gällde den första resan framgick av utredningen att L använt sig av några andra otillbörliga medel än vilseledandet. Därför var varken L:s agerande före E:s andra resa till Sverige eller mottagandet och inhysandet av E vid det andra tillfället straffbart som människohandel för sexuella ändamål. Åtalet för människohandel skulle därför ogillas i sin helhet.

Av tingsrättens domslut framgår att L dömdes för *grovt koppleri* till *fyra års fängelse*.

Hovrättens bedömning

Åklagaren hade påstått att L förmått E att bege sig till Sverige med användande av vilseledande. L hade uppgett att hon förklarat för E att arbetet gick ut på eskortservice, striptease, posering och massage. L:s verkliga avsikt med att engagera E måste ha varit att hon skulle utnyttjas för sexuella förbindelser i Sverige. E hade å sin sida berättat att det i den annons, på vilken hon svarade, angavs endast lönande arbete i Sverige samt att L vid deras möte inte beskrev vilka arbetsuppgifter det rörde sig om, men att hon anade att det handlade om tillhandahållande av sexuella tjänster. Under sådana förhållanden och då E sedermera kom att frivilligt ägna sig åt prostitution hos L fann hovrätten att åklagaren inte förmått styrka att E blivit vilseledd av L. Åklagaren hade också påstått att L med användande av även annat otillbörligt medel än vilseledande förmått E att bege sig till Sverige. I målet var inte annat utrett än att E rest till Sverige i syfte att tjäna pengar och att hon väl här kommit att ägna sig åt prostitution. Av utredningen framgick visserligen att hon levtt under knappa ekonomiska omständigheter i Estland. Att hon skulle ha befunnit sig i en sådan situation i Estland att hon i praktiken inte hade något annat väl än att åka till Sverige och börja arbeta hos L stöddes inte av utredningen i målet och det var därför inte styrkt. Inte heller hade det visats att L skulle haft någon närmare kännedom om E:s förhållanden. När det gällde E:s första resa till Sverige förelåg alltså inte något straffbart förfarande från L:s sida.

När det sedan gällde E:s andra resa till Sverige i oktober 2002 framgick redan av hennes egen berättelse att hon reste hit frivilligt och att hon var införstådd med att hon skulle ägna sig åt prostitution hos L. Något vilseledande i form av oriktiga uppgifter om arbetet var det alltså inte frågan om. I denna del hade åklagaren även gjort gällande att vilseledandet bestått i att L förtigit för E att hon skulle hållas inlåst i en månads tid i oktober/november 2002. Hovrätten fann beträffande frågan om den påstådda inlåsningen i likhet med tingsrätten att det kunde vara såsom L sagt att den frågan kom upp först mot slutet av E:s andra period här. När det gällde frågan om L använt sig av andra otillbörliga medel hänvisade hovrätten till slutsatserna ovan. L hade följaktligen inte heller när det gällde E:s andra resa till Sverige gjort sig skyldig till något brottsligt förfarande.

Vid denna bedömning kunde inte heller ansvar enligt 4 kap. 1 a § andra stycket BrB inträda.

Då det inte kunnat styrkas att E begett sig hit p.g.a. vilseledande eller p.g.a. något annat sådant otillbörligt medel från L:s sida, skulle åtalet för människohandel för sexuella ändamål ogillas.

Av hovrättens dom framgår att *hovrätten fastställde tingsrättens domslut* i ansvarsdelen.

Avgörande från Hovrätten för Västra Sverige 2003

I ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige⁷ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri och narkotikabrott.

I målet förekom två tilltalade. S åtalades för *människohandel för sexuella ändamål* och *narkotikabrott*. D åtalades för *människohandel för sexuella ändamål* och *grovt koppleri*.

I målet förekom två målsägande, M och E.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

Åtalspunkten 1

S har omkring den 10 juli 2003 genom vilseledande förmått M, som inte fyllt 18 år, att bege sig från Tyskland till Danmark, i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. M har herefter omkring den 13–17 juli 2003 i Köpenhamn, Danmark, haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. S har därvid främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Vilseledandet har bestått i att S erbjudit M arbete på restaurang i Danmark och förtigit att syftet varit att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser.

Vidare har S betalat M:s tågbiljett till Danmark, inhyst M i sin bostad i Helsingör, anordnat biltransporter mellan Helsingör och Köpenhamn, försett M med kondomer och narkotika, ansvarat för kundkontakterna och övervakat M:s arbete på gatan samt tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

D har omkring den 13–17 juli 2003 i Danmark främjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning genom att transportera henne i bil mellan Helsingör och Köpenhamn samt övervakat M i samband med hennes arbete på gatan.

⁷ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 december 2003 i mål B 4388-03 (Göteborgs tingsrätts dom den 15 oktober 2003 i mål B 7477-03).

S och D har hänsynslöst utnyttjat M. S har försett M med narkotika i syfte att förmå henne att prostituera sig. Vidare har S fråntagit M pass, pengar och mobiltelefon. S har dessutom uppmanat M att vid vissa tillfällen inte använda kondom samt hotat M med att "skicka missbrukarna på henne". M har härigenom och genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation. D har varit medveten om dessa förhållanden.

Åtalspunkten 2

S har omkring den 10 juli 2003 genom vilseledande förmått E att bege sig från Tyskland till Danmark, i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. E har herefter omkring den 13–16 juli 2003 i Köpenhamn, Danmark, haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. S har därvid främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att E haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Vilseledandet har bestått i att S erbjudit E arbete på restaurang i Danmark och förtigit att syftet varit att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser.

Vidare har S betalat E:s tågbiljett till Danmark, inhytt E i sin bostad i Helsingör, anordnat biltransporter mellan Helsingör och Köpenhamn, försett E med narkotika och kondomer, ansvarat för kundkontaktarna och övervakat E:s arbete på gatan samt tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

D har omkring den 12–16 juli 2003 i Danmark främjat att E haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning genom att transportera henne i bil mellan Helsingör och Köpenhamn samt övervakat E i samband med hennes arbete på gatan.

S och D har hänsynslöst utnyttjat E. S har försett E med narkotika i syfte att förmå henne att prostituera sig. Vidare har hon fråntagits pass, pengar och mobiltelefon och har vid vissa tillfällen uppmanats av S att inte använda kondom. E har härigenom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation. D har varit medveten om dessa förhållanden.

Åtalspunkten 3

S har omkring den 18 juli 2003 förmått M, som inte fyllt 18 år, att låta sig transporteras från Danmark till Sverige, i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser.

M har efter ankomsten till Sverige under tiden den 17–19 juli 2003 haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i såväl Malmö som Göteborg. S har därvid främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

S har anordnat transporten från Danmark till Sverige, ansvarat för kundkontakterna, övervakat M:s arbete på gatan, försett M med kokain och narkotikaklassade tabletter samt tillägnat sig i vart fall viss del av betalningarna för utförda sexuella tjänster.

D har på uppdrag av S, under tiden den 17–19 juli 2003, i egen bil transporterat M, som inte fyllt 18 år, från Danmark till Malmö och sedan till Göteborg i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Han har även i såväl Malmö som Göteborg transporterat M till de olika gator där prostitutionen har skett samt bevakat henne. D har härigenom främjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

S och D har hänsynslöst utnyttjat M. S har försett M med såväl kokain som narkotikaklassade tabletter i syfte att förmå henne att prostituera sig. Hon har tidigare fråntagits pass, pengar och mobiltelefon. M har härigenom och genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation med små möjligheter att kunna avbryta sin verksamhet. D har varit medveten om dessa förhållanden.

S och D förnekade brott.

Målsäganden M berättade bl.a. följande. Hon och hennes väninna E träffade S på en fest. De började prata och S erbjöd dem jobb på hennes restaurang i Köpenhamn. M trodde det var ett vanligt restaurangjobb och uppfattade inte att det rörde sig om prostitution.

Dagen därpå åkte de tre till Köpenhamn. S betalade biljetterna. På tåget till Köpenhamn berättade M hur gammal hon var. Dagen efter det att de kom till Helsingör tog S med sig M och E till en gata där det stod flickor. De gissade att det rörde sig om prostitution. En man som hette B var också närvarande. B var storvuxen och M var rädd. När M och E inte ville arbeta började S skrika att de skulle arbeta och lämna pengarna till henne. S ordnade också ett rum med en madrass där de kunde utföra sexuella tjänster. För att klara arbetet drack M alkohol och använde narkotika. Hon fick narkotika av S som i sin tur fick det av B. S hade hennes pengar, pass och mobiltelefon.

M träffade D på gatan. Han visste vad som pågick. D gav henne narkotika och körde dem till olika ställen. M trodde att S och D delade på pengarna. I Köpenhamn fortsatte hon att gå på gatan. Därefter sade S att de skulle åka till Sverige. D sade att hon inte behövde om hon inte ville. I Malmö tog S reda på var de kunde arbeta och tog kontakt med bilar och förhandlade om priset. Därefter fortsatte de till Göteborg.

Tilltalade S berättade bl.a. följande. M och E sålde sex och de behövde hennes hjälp. S visste inte hur gamla de var. De betalade själva sina biljetter. B försåg M med narkotika. Senare kom D som skjutsade dem och var med när prostitutionen pågick. M och E hade sina pass och mobiltelefoner och tog själva betalt. S prostituerade sig också.

Tilltalade D berättade bl.a. följande. Han hade känt S sedan länge. Hon bad honom hämta M och E i Köpenhamn för att köra dem till Helsingör. Han trodde att M var 17 eller 18 år gammal. Vid ett tillfälle körde han M och E till Köpenhamn. Han körde dem också till Malmö där M prostituerade sig. Han visste inte vem som hade M:s pass. M hade en mobiltelefon. D trodde att M prostituerade sig frivilligt. D körde dem också till Göteborg där M prostituerade sig.

Målsäganden E:s uppgifter återropades såsom de antecknats i polisförhör. Uppgifterna finns inte återgivna i domen.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterade beträffande åtalspunkten 1, att M:s uppgifter om hur det kom sig att hon begav sig till Köpenhamn var jämförelsevis allmänt hållna och att det på denna punkt varit nödvändigt att också höra E för att kunna dra någon säker slutsats om i vad mån det förekommit något vilseledande av det slag som gjorts gällande. Åtalet för människohandel kunde därför på denna grund inte vinna bifall.

Vidare anförde tingsrätten att åklagaren, för det fall något vilseledande inte kunde styrkas, gjort gällande att ansvar för människohandel likväl förelåg på den grunden att S förmått M att bege sig från Tyskland till Danmark i syfte att utnyttja henne för sexuella förbindelser, trots att hon inte fyllt 18 år. Tingsrätten anförde att det för straffansvar i detta fall inte krävdes att det förekommit något otillbörligt förfarande. För straffansvar krävdes dock någon form av påverkan från gärningsmannens sida. Enligt tingsrätten visade utredningen entydigt att S initierat och organiserat resan till Danmark, men att det inte gått att klarlägga vem som betalat biljetten och att M:s uppgifter på den punkten varit svävande. Det var vidare utrett genom S egna uppgifter att det var S som var den som styrde och drev på händelseförloppet. Hon hade även inhyst och transporterat M i Danmark, allt i syfte att utnyttja henne för pro-

stitution. M var endast 16 år vid tillfället och hade av allt att döma haft liten möjlighet att i realiteten påverka händelseförloppet. Tingsrätten fann att S genom sitt agerande förmått M att bege sig till Danmark för att där utnyttjas för prostitution. S, som redan från början måste ha insett att risken var stor att M var under 18 år, hade ställt sig helt likgiltig till hennes ålder vid genomförandet av åtgärderna. S hade genom sitt handlande gjort sig skyldig till människohandel för sexuella ändamål.

Genom M:s uppgifter var utrett att D bistått S med att transportera M och E mellan Helsingör och Köpenhamn vid i vart fall ett par tillfällen och att denne måste ha varit väl medveten om den verksamhet som S bedrev och M:s och E:s roller i denna. D hade härigenom främjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Det var inte bevisat att D i Danmark övervakat M och E i deras arbete på gatan, inte heller att han varit medveten om de åtgärder av hänsynslöst slag som S vidtagit mot M. D skulle därför i enlighet med det anförda på denna punkt bara dömas för att ha främjat att M haft sexuella förbindelser mot ersättning genom att utföra transporter mellan Helsingör och Köpenhamn. Det var bara utrett att han utfört sådana körningar i begränsad utsträckning.

Med hänsyn härtill fann tingsrätten att gärningen borde bedömas som medhjälp till koppleri.

Tingsrätten fann beträffande åtalspunkten två, att E:s uppgifter som lämnats vid polisförhör endast kunde ges ett mycket begränsat bevisvärde, särskilt som försvararen inte varit närvarande för att kunna ställa frågor. Ännu mindre än vad som gällde M kunde det anses bevisat att E blivit vilseledd på sätt åklagaren påstått. Åtalet för människohandel skulle därför ogillas.

I enlighet med var tingsrätten redan konstaterat hade S inhytt E i sin bostad i Helsingör och ombesörjt att hon transporterats mellan Helsingör och Köpenhamn. Det fanns ingen anledning att ifrågasätta att M och E:s uppgifter att S övervakat även E:s arbete på gatan samt tillägna sig i vart fall viss del av ersättningen för av henne utförda sexuella tjänster. S hade härigenom främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att E haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Det kunde inte anses klarlagt att S handlat hänsynslöst mot E på det sätt som påståtts. Den gärning S gjort sig skyldig till skulle därför bedömas som koppleri av normalgraden.

Som tingsrätten tidigare konstaterat var bevisat att D bistått S med att transportera E och M mellan Helsingör och Köpenhamn

vid i vart fall ett par tillfällen och att denne måste ha varit väl medveten om den verksamhet som S bedrev och E:s och M:s roller i denna. D hade härigenom främjat att E haft sexuella förbindelser mot ersättning. Det var inte visat att D i Danmark övervakat M och E i deras arbete på gatan. D skulle i enlighet med det anförda därför endast dömas för att ha främjat att E haft sexuella förbindelser mot ersättning genom att utföra transporter mellan Helsingör och Köpenhamn. Det vara bara utrett att han utfört sådana körningar i begränsad utsträckning. Gärningarna borde därför bedömas som medhjälp till koppleri.

Enligt tingsrättens bedömning beträffande åtalspunkten tre, rådde det ingen tvekan om att S var den som hade kontrollen över händelseförloppet och var den som organiserade, drev på och även styrde resan från Danmark till Sverige. Hon hade genom sitt handlande förmått M att låta sig transporteras till Sverige i syfte att utnyttja M för tillfälliga sexuella förbindelser.

M hade nyss fyllt 17 år. S skulle på de nu angivna grunderna dömas för människohandel för sexuella ändamål.

M hade efter ankomsten till Sverige under den av åklagaren angivna tiden haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i såväl Malmö som Göteborg. Det fanns ingen anledning att betvivla den beskrivning M lämnat om hur prostitutionen gått till. Det var således utrett att S ansvarat för kundkontaktarna och övervakat M, försett M med narkotika samt tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för de sexuella tjänsterna. Vidare var utrett att S i vart fall under delar av tiden vägrat M tillgång till hennes pass, mobiltelefon och pengar. M hade härigenom och genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation med små möjligheter att avbryta verksamheten.

S hade i enlighet med det anförda främjat och otillbörligt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. S:s handlande hade varit hänsynslöst. Gärningen i nu angivna delar täcktes inte av bestämmelsen om människohandel utan var på anförda skäl att bedöma som grovt koppleri.

Vad avsåg D konstaterade tingsrätten att han varit väl medveten om den verksamhet som S bedrev och M:s roll i denna. Tingsrätten fann att D måste haft klart för sig att resan till Sverige syftade till att utnyttja M för tillfälliga sexuella förbindelser. Han hade såväl i Malmö som i Göteborg transporterat M på uppdrag av S. M var vid tillfället nyss fyllda 17 år. D hade härigenom gjort sig skyldig till människohandel för sexuella ändamål. Han hade haft en central roll

vid genomförandet av brottet såsom den som faktiskt svarande för transporter till Sverige och inom Sverige. Han dömdes därför som gärningsman för människohandel. Han hade uppenbarligen också haft en uppgift som bevakare av M vid hennes arbete på gatan. Denna funktion borde dock ses som en funktion av D:s huvudsakliga uppgift som bestått i att svara för transporter. D skulle därför dömas för människohandel.

Av tingsrättens domslut framgår att S dömdes för *människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri, koppleri och narkotikabrott till fängelse fyra år*. D dömdes för *människohandel för sexuella ändamål och medhjälp till koppleri till fängelse två år och tre månader*.

Domen överklagades endast av D.

Hovrättens bedömning

Hovrätten fann att vad som förevarit där inte föranledde annan bedömning än den tingsrätten gjort. Hovrätten anmärkte dock att det bara rörde sig om ett fall av medhjälp till koppleri.

I frågan om straffmätning fäste hovrätten avseende vid att M var 18 år när hon förmåddes bege sig till Sverige för att här utnyttjas som prostituerad. Hovrätten ändrade därför tingsrättens dom på så sätt att hovrätten bestämde påföljden till *fängelse två år och sex månader*.

Avgörande från Hovrätten för Västra Sverige 2005

*Hovrätten för Västra Sverige*⁸ har haft att pröva frågor om människohandel.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel alternativt människosmuggling och grovt koppleri, våldtäkt, sexuell tvång eller sexuellt utnyttjande alternativt köp av sexuella tjänster, försök till sexuellt utnyttjande alternativt försök till köp av sexuella tjänster, narkotikabrott, stöld, olaga hot och brott mot knivlagen.

I målet förekom sex tilltalade. R åtalades för *människohandel* alternativt *människosmuggling*, S för *människohandel* alternativt *grovt koppleri, våldtäkt, stöld* och *brott mot knivlagen* samt Ag för

⁸ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 juli 2005 i mål B 2557-05 (Borås tingsrätts dom den 18 maj 2005 i mål B 436-05).

människohandel alternativt grovt koppleri och stöld. Därutöver åtalades Y och E för sexuellt tvång eller sexuellt utnyttjande alternativt köp av sexuella tjänster och J för försök till sexuellt utnyttjande alternativt försök till köp av sexuella tjänster.

I målet förekom två målsägande, varav en, Sh, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

Sh är född vid ett tillfälle mellan 1 oktober–20 december 1987. Den 12–14 februari 2005 fördes hon i en personbil av R under hot om våld och under dennes kontroll från hemlandet Kosovo till Sverige i syfte att hon här skulle förmås att prostituera sig. Under resan till Sverige har hon inte medfört några gällande passhandlingar eller andra personliga dokument, än mindre haft gällande visum eller andra tillstånd för inresa till Sverige. Gränspassager har möjliggjorts antingen genom att R vid kontroller företett en passhandling gällande för en annan person eller att R agerat på annat otillbörligt sätt. R har utfört transporten av Sh mot betalning 2 000 euro.

Efter ankomsten till Sverige har Sh den 14 februari 2005 i Trelleborg övertagits av S.

S har under tiden 14–20 februari 2005 genom ord och gester vid flera tillfällen hotat döda eller misshandla Sh på ett sätt som för henne var ägnat framkalla allvarlig fruktan, särskilt i beaktande av den situation hon befann sig i. Han har vid ett tillfälle i Borås hotat henne genom att hålla en kniv mot henne vilket var ägnat att framkalla allvarlig fruktan för hennes säkerhet. S har under natten till den 14 februari 2005 i en lägenhet i Anderstorp, tillhörande en bekant, genom hot och i vart fall ett slag som träffat kroppen, tilltvingat sig samlag med henne. Han har därefter under tiden 14–20 februari 2005 i Borås och på andra platser, genom att indirekt hänvisa till tidigare uttalade hot, och därvid utnyttja den hotfulla situation som Sh befann sig i, vid flera tillfällen tilltvingat sig samlag med henne.

S har genom hot om våld mot Sh och genom att förgripa sig sexuellt på henne, och genom att utnyttja hennes utsatta belägenhet här i riket, tagit kontroll över henne och därvid otillbörligen förmått henne att prostituera sig varvid han förmedlat kontakt med Y, E och J, Till den sistnämnde har han förberett att överlåta Sh för en längre tid.

S har överlämnat sin systers finska körkort till Sh för henne att använda som identitetshandling. Ag har medverkat i gärningen genom att upplåta sin bostad i Borås till henne och S, genom att medverka i att anskaffa prostitutionskunder till henne, och genom att medverka i kontakter mellan henne, S och sexköpare som översättare, bilförare och på annat sätt. S och Ag har tagit hand om och tillägnat sig intäkter från de tillfälliga sexuella förbindelserna Sh haft mot ersättning.

Kopplerigärningen måste bedömas som grov enär den avser en flicka under 18 år och därför innefattar ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

S och Ag förnekade brott.

Målsäganden Sh berättade bl.a. följande. Hon lärde känna S för flera år sedan. Han visste hur gammal hon var. S höll henne inlåst och tvingade henne att ha samlag med andra män. Sh misshandlades och hennes föräldrar hotades.

I januari 2005 fick hon ett telefonsamtal från S som sade till henne att bege sig till Pristina. Hon låstes in i en lägenhet där och var rädd för att bli misshandlad. En eftermiddag kom R. S far tvingade in henne i en bil och sade till R att döda Sh om hon gjorde något på vägen. När de kom hit träffade de S, som stod och väntade vid vägkanten. Samma kväll våldtogs Sh av S. Nästa dag åkte de till Ag. Denne var inte förvånad över att de kom och de stannade där vid ett flertal tillfällen. S hade samlag med Sh vid ett flera gånger hemma hos Ag. Sh vågade inte säga nej, eftersom S hotat henne med kniv. S körde henne senare till ett hotell. Hon anade vad det gällde, men vågade inte fly, eftersom hon inte visste var hon befann sig och eftersom hon var rädd för S. En man som hette Y hade samlag med henne utan kondom. Y lämnade inte några pengar till henne. Sh såldes därefter till en svensk, E, på en parkeringsplats. De åkte till E:s hus där hon fick något starkt att dricka och ett papper som hon skulle stoppa i näsan med ett vitt pulver. Sh visste inte vad det var, eftersom hon inte använt narkotika tidigare. Hon ville inte ha samlag med E, men kände sig kraftlös. Vid ett tillfälle var de på ett badhus. Sh ville inte bada. S hotade då henne. Också Ag hotade henne genom att säga att S skulle misshandla henne.

Vid ett senare tillfälle träffade de J på ett café. De var i hans hus vid två tillfällen. Vid det sista tillfället de var hos J visade S upp en sladd för Sh och sade att det var bäst att hon hängde sig, annars skulle han skära henne i bitar. Sh blev tillsagd att stanna hos J och hon blev beordrad att klä av sig. Sh bad att få låna en telefon. Hon ringde upp sin syster för att få telefonnumret till polisen. Hon fick kontakt med svensk polis, men kunde inte göra sig förstådd. Sh lämnade därefter platsen.

Tilltalade R berättade bl.a. följande. Han har inte kört Sh till Sverige. Han hade emellertid träffat Sh i Sverige i samband med att han, S och Ag gjorde upp en bilaffär. Sh stannade också en natt hos R. Killarna hämtade henne dagen därpå.

Tilltalade S berättade bl.a. följande. Han kände Sh sedan 2002 i Kosovo. Hon hade det kärvt. Han hade nästan daglig kontakt med Sh när han varit i Sverige. Hon sade att hon skulle till Sverige på en kortare resa. Han träffade henne på en busstation. Hon hade mobiltelefon, resväska och ryggsäck. Sh hade mobiltelefonen med sig hela tiden. De fick inte bo hos S:s syster, eftersom hon hört något illa om Sh och att hennes namn var liktydigt med hora. S hyrde därefter ett hotellrum till Sh. Han träffade E. Det var Sh som kom i kontakt med honom. S vet inte om Sh ville träffa E. Mötet skulle ske på en parkering. Dagen därpå skulle S hämta Sh. De träffade också J som fattade tycke för Sh. Sh ljuger för att få uppehållstillstånd och pengar.

Tilltalade Ag berättade bl.a. följande. En dag ringde S och Sh på hans dörr. Han hade inte träffat Sh tidigare. Han trodde att S och Sh var ett par. Han visste att S bar kniv.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten fann genom Sh:s berättelse styrkt att R på sätt åklagaren anført fört Sh från Kosovo till Sverige där hon övertagits av S. Denne har sedan på sätt åklagaren påstått våldtagit Sh vid flera tillfällen och tvingat henne till tillfälliga sexuella förbindelser. Detta har skett genom hot och misshandel. Vad gällde S fann tingsrätten emellertid inte tillförlitligen utrett att han förberett en överlåtelse av Sh till J.

Vad gällde Ag konstaterade tingsrätten att han medverkat i den koppleriverksamhet som Sh varit utsatt för. Det kunde dock inte hållas för visst att han haft full vetskap om de bakomliggande omständigheterna till Sh ankomst till Sverige, varför hans medverkan inte kunde bedömas som människohandel. Den kopplerigärning som han medverkat i skulle dock på av åklagaren anförda skäl bedömas som grovt brott.

Av tingsrättens domslut framgår att R dömdes för *människohandel* till *fängelse tre år*, Ag för *grovt koppleri* och *stöld* till *fängelse två år* samt S för *människohandel*, *våldtäkt*, *stöld* och *brott mot knivlagen* till *fängelse fem år* och *sex månader*.

Hovrättens bedömning

Hovrätten konstaterade i den del som avsåg S att han i hovrätten ändrat sina uppgifter och berättat att det var R som fört Sh till Sverige. Dessa omständigheter i förening med Sh:s berättelse medförde enligt hovrätten att det var styrkt att Sh förts till Sverige på sätt åklagaren påstått och att S med kännedom därom övertagit Sh vid ankomsten.

Både Sh och S hade berättat att de känt varandra sedan många år tillbaka. S måste därför ha känt till att Sh var under 18 år. För att S skulle kunna dömas för människohandel krävdes att S tagit kontrollen över Sh i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Med kontroll avsågs att offret skulle vara i en trångmålsliknande situation eller i en faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen. Sh fördes till Sverige, ett för henne främmande land, utan pengar, utan att känna någon här och utan att kunna språket. Hon hade berättat om flera övergrepp från S, vilka uppgifter hovrätten inte ifrågasatte. Hon fick härigenom ansetts ha stått under sådan kontroll av S som avsågs i bestämmelsen om människohandel. Genom utredningen i målet var det styrkt att S förmedlat kontakter mellan Sh och kunder. Det var således styrkt att S tagit kontrollen över Sh i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. S skulle således dömas för människohandel.

Vad gällde påståendena om våldtäkt ansåg hovrätten genom Sh:s uppgifter styrkt att S på sätt åklagaren påstått våldtagit henne vid flera tillfällen. Han skulle därför dömas för våldtäkt.

Vad gällde Ag konstaterade hovrätten, i likhet med tingsrätten, att det inte var visat att Ag haft kännedom om under vilka förhållanden Sh förts till Sverige. Det förelåg inte heller andra omständigheter som talade för att Sh stått under Ag:s kontroll på sätt avsågs i bestämmelsen om människohandel. Hovrätten ansåg därför inte att Ag kunde dömas för människohandel.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att hovrätten beträffande Ag rubricerade gärningen som koppleri och bestämde påföljden till *fängelse två år och sex månader*.

Avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge 2006

I ett mål från Hovrätten över Skåne och Blekinge⁹ hade hovrätten att ta ställning till frågor om både människohandel för sexuella ändamål och om människohandel.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel för sexuella ändamål, människohandel, grovt koppleri, medhjälp till koppleri, misshandel, olaga hot, urkundsförfalskning, brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster, narkotikabrott och viss trafikbrottslighet.

I målet förekom elva tilltalade. C åtalades för *människohandel för sexuella ändamål, människohandel och grovt koppleri*, N för *grovt koppleri, misshandel, narkotikabrott, olaga hot, urkundsförfalskning, grovt rattfylleri, olovlig körning, vårdslöshet i trafik och smitning* samt *förseelse mot trafikförordningen*. V åtalades för *grovt koppleri* och H för *narkotikabrott och brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster*. Slutligen åtalades ytterligare fem personer för *brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster*.

I målet förekom åtta målsägande, varav en, N, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål och människohandel.

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

C har vid tre tillfällen under 2004 samt vid ett tillfälle i januari 2005 rekryterat och anordnat transport av målsäganden N, som inte fyllt 18 år, från Rumänien till Sverige och således förmått henne att bege sig eller låta sig transporteras från Rumänien till Sverige i syfte att här utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser.

Han har därvid tagit kontrollen över henne. Hans kontroll har bestått i följande. C har inför resan tillhandahållit hennes pass, efter en resa omhändertagit passet i Sverige, betalat biljetter för resa mellan Rumänien och Sverige, anvisat färdstätt samt under resans gång, vid i vart fall ett av tillfällena, övervakat henne genom att per telefon kontakta bussens chaufför. Han har vidare under förespeglning av arbete och ekonomiska förmåner, med utnyttjande av hennes utsatta belägenhet i Rumänien, och i egenskap av vuxen samt i egenskap av deras relation haft ett påtagligt inflytande över hennes agerande. Han har även varit medveten om att hon har begett sig till Sverige utan att medföra egna pengar och han har vid i vart fall ett av tillfällena förtigit verksamhetens verkliga förutsättningar.

N har därefter under tiden april 2004 till den 16 mars 2005 bl.a. i Helsingborg, Åstorp, Kvidinge, Staffanstorp och andra platser i Skåne haft

⁹ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 januari 2006 i mål B 2429-05 (Helsingborgs tingsrätts dom den 22 september 2005 i mål B 1230-05).

tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. C har därvid under ovan angiven tid främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att N haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Främjandet och det otillbörliga ekonomiska utnyttjandet har bestått i att C anordnat transport av henne från Rumänien till Sverige, tagit emot henne, anordnat hennes boende i olika bostäder i bl.a. Åstorp, Bjuv, Klippan, Kvidinge, Staffanstorp och Helsingborg, anskaffat sexköpare eller låtit transportera henne samt medföljt henne till sexköpare, väntat på henne när hon har tagit emot sexköpare, organiserat och övervakat hennes arbete samt tagit emot och tillägnat sig betalning från sexköpare, tillika utrustat henne med mobiltelefon och telefonkort.

Därvid har C hänsynslöst utnyttjat N som genom sin ungdom och isolering befunnit sig i en särskilt utsatt och sårbar situation. Han har vidare hänsynslöst utnyttjat henne och visat särskild hänsynslöshet genom att misshandla och hota henne. Under tiden februari–16 mars 2005 har han vidare hänsynslöst utnyttjat henne i sin verksamhet trots att han haft kännedom om att hon varit gravid.

Misshandeln, som ägt rum vid tre tillfällen under 2004 i Bjuv och Staffanstorp, har bestått av slag och sparkar mot huvud och kropp. Misshandeln har orsakat smärta, blödningar, blånader samt permanent huvudvärk. Hoten har ägt rum i början av 2004 i Bjuv. De har bestått i att han till henne fällt upprepade yttranden av innebörd att hon skulle dö, vilket varit ägnat att hos henne framkalla allvarlig fruktan för egen säkerhet till person. Han har även genom hoten tvingat henne att prostituera sig.

C förnekade människohandel för sexuella ändamål och människohandel, men erkände koppleri.

Målsäganden N berättade bl.a. följande. Hon är född i Rumänien, där hon levde under mycket svåra förhållanden. När hon var tolv eller tretton år gammal träffade hon C, som hon trodde var ungefär 40–50 år gammal. De inledde ett förhållande. Till en början var C snäll mot henne, men efter två eller tre månader började han slå henne. C drack mycket alkohol och N var mycket rädd för honom. När hon sade till honom att hon inte ville träffa honom längre hotade han henne.

Inför resan till Sverige hade C skickat pengar för att N skulle kunna skaffa sig ett pass. C sade att han skulle hjälpa henne att skaffa ett arbete i Sverige och att hon på så sätt skulle kunna betala tillbaka de pengar som han skickat till henne. N överhörde också diskussioner mellan C och N:s mamma där de bestämde att C skulle få göra vad han ville med N om han köpte ett hus till N:s

mamma. C organiserade N:s resa till Sverige i början av 2004. Det var första gången N lämnade Rumänien. N saknade pengar.

Under resan hade chauffören hand om hennes pass. Under bussresan ringde C till chauffören, som gav N luren. Chauffören föreslog senare att han och N skulle ha sex och att han skulle betala henne. Det var första gången hon hade en chans att få så mycket pengar. Han lämnade över passet till C när de kom fram. N följde med C till en lägenhet i Bjuv. Efter några dagar började C att misshandla N och frågade varför hon haft samlag med busschauffören. Under misshandeln körde han bl.a. ut till ett ställe där det fanns vatten och sade att han skulle fästa en sten runt hennes hals och dränka henne. Väl tillbaka i lägenheten försökte han kasta ut henne genom fönstret från tredje våningen. Det tog två månader innan C återhämtade sig. Under tiden fick C inte lämna lägenheten och hade inte tillgång till telefon. När N var återställd tvingade C henne att börja prostituera sig. N sade till C att hon inte ville, men C misshandlade och hotade henne genom att säga att vad som helst kunde hända. C skaffade kunder och tog emot betalningen. Som mest hade hon 17 kunder under en dag.

Cirka tre månader efter hon kom till Sverige första gången åkte hon tillbaka till Rumänien för att genomgå en abort. C kontaktade henne kontinuerligt och föreslog en ny resa till Sverige för att hon skulle kunna arbeta här. N misstänkte att det var fråga om prostitution. C sade till henne att hon var tvungen att göra det. N var mycket rädd. C betalade bussresan och väntade när hon steg av bussen i Sverige. Busschauffören, som haft hand om N:s pass, överlämnade det till C. N bodde i en lägenhet tillsammans med en annan flicka. De prostituerade sig tillsammans och C bestämde förutsättningarna för prostitutionen. Vid något tillfälle slog C både N och den andra flicka. N ville inte prostituera sig och sade vid flera tillfällen att hon ville åka hem. N hade en returbiljett och åkte slutligen hem till sina föräldrar. C tog åter kontakt med N, som återvände en tredje gång. Denna resa var anordnad som de två tidigare. Hon åkte åter till Sverige i januari 2005. C betalade biljetten och ordnade resan. N tror att hon fick en returbiljett. N prostituerade sig under samma förhållanden som tidigare. Under denna vistelse hade hon själv hand om sitt pass och hon hade också nyckel till lägenheten som hon bodde i. C sade emellertid att hon inte fick lämna lägenheten, eftersom folk skulle kunna se att det bodde någon där. N hade ungefärligen 500 kunder under sin tid i Sverige. N blev gravid på nytt, men fick ändå fortsätta att prostituera sig.

Den tilltalade C berättade bl.a. följande. Han inledde en relation med N under 2000. Han kände också hennes föräldrar som hade alkoholproblem. Under 2002 återupptog han kontakten med N:s familj. Efter ett tag kom han överens med N:s familj att han och N skulle flytta till Sverige och att de skulle gifta sig när N fyllt 18 år. C bokade med hjälp av en bekant N:s resa till Sverige. Efter att han fick veta att hon haft sex med en chaufför på båten blev han så besviken att han slog henne med öppen hand två gånger. C ville att N skulle åka tillbaka till Rumänien. N sade till C att hon ville jobba och tjäna pengar. N började prostituerade sig för att kunna köpa kläder. Hon prostituerade sig också för att få pengar till resan och för att försörja sin familj.

Tingsrättens bedömning

I tingsrättens bedömning antecknades att vad gällde åtalet beträffande människohandel för sexuella ändamål, som avsåg N:s första resa till Sverige, var utrett att C vidtagit alla nödvändiga åtgärder för N skulle kunna komma hit. Tingsrätten konstaterade vidare att N haft tillfälliga sexuella förbindelser under vistelsen här, men att N var här som C:s flickvän. Det var således inte styrkt att C:s syfte med N:s första resa var att mot betalning utnyttja henne som prostituerad. Åtalet i den delen ogillades därför.

Tingsrätten konstaterade därefter att det var utrett att N började prostituera sig under den senare delen av den första resan till Sverige. Bl.a. med hänsyn till C:s ålder, hans och N:s intima relation, den livssituation N hade i Rumänien och hennes brist på pengar var det klarlagt att N stod i ett beroendeförhållande till C. Tingsrätten fann vidare att C ordnande hennes kommande tre resor till Sverige och att hennes förhållanden här vara sådana att det var ställt utom rimligt tvivel att C, vad avsåg de senare tre resorna, handlat helt i syfte att få utnyttja N i sin prostitutionsverksamhet. Av N:s uppgifter om olika ekonomiska transaktioner, uppgifter som bl.a. också vann stöd av i målet åberopade telefonsamtal, framgick tydligt att N:s prostitution utnyttjats av C på ett otillbörligt sätt. Åtalet för människohandel skulle därför bifallas.

Av tingsrättens domslut framgår att C dömdes för *människohandel* och *grovt koppleri* till fem års fängelse.

Hovrättens bedömning

Hovrätten lade i det stora hela N:s berättelse till grund för bedömningen. Dock påpekades att vissa uppgifter framstod som osannolika. Detta gällde exempelvis vad N berättat om det sammanlagda antalet kunder hon haft.

Vad gällde åtalet för människohandel för sexuella ändamål fann hovrätten mot C:s förnekande inte tillräckligt underlag för en bedömning att C redan från början haft för avsikt att låta N utnyttjas för sexuella förbindelser. Lika med tingsrätten ansåg hovrätten att åtalet skulle ogillas i den delen.

Emellertid fann hovrätten utrett att N efter ankomsten till Sverige misshandlats av C. Även om omfattningen av misshandeln inte utretts fullt ut var klarlagt att C därefter tagit kontroll över N och för egen vinning utnyttjat henne för prostitution i så stor omfattning som åklagaren påstått. Lika med tingsrätten fann hovrätten åtalet för människohandel vara styrkt.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att C dömdes för *människohandel och koppleri till fängelse i tre år sex månader*.

Avgörande från Svea Hovrätt 2006

I ett mål från Svea Hovrätt¹⁰ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål och människohandel.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för grovt sexuellt utnyttjande av underårig, människohandel för sexuella ändamål, olaga hot, våldtäkt, människohandel, människosmuggling, medhjälp till människohandel och människosmuggling, brott mot utlänningslagen (1989:529), olovligt förfogande alternativt olovligt brukande och försök till grovt bedrägeri.

I målet förekom åtta tilltalade. U åtalades för *grovt sexuellt utnyttjande av underårig, människohandel för sexuella ändamål, olaga hot, människohandel, människosmuggling, brott mot utlänningslagen* och *olovligt förfogande alternativt olovligt brukande*. D åtalades för *människohandel för sexuella ändamål* och *brott mot utlänningslagen*. L åtalades för *våldtäkt* och *brott mot utlänningslagen*, Ca för *medhjälp till människosmuggling* och *människosmuggling* samt P för *människosmuggling*. Slutligen åtalades M för *brott mot*

¹⁰ Svea Hovrätts dom den 19 september 2006 i mål B 3651-06 (Katrineholms tingsrätts dom den 12 april 2006 i mål B 133-05).

utlänningslagen, JM för brott mot utlänningslagen och olovligt förfogande alternativt olovligt brukande samt R för brott mot utlänningslagen.

I målet förekom åtta målsägande, varav fem, C, N, E, Ey och M, varit utsatt för brott i den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål, människohandel och medhjälp till människohandel.

I den del som avsåg människohandel för sexuella ändamål, människohandel och medhjälp till människohandel yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

Åtalspunkten 2

D och U har från Katrineholm, Sverige, tillsammans och i samförstånd genom vilseledande rekryterat C och N i Rumänien, organiserat deras resa till Sverige samt i juni 2003 mottagit och transporterat C och N till Katrineholm, där de inhysts i D:s bostad. Vilseledandet har bestått i att C och N oriktigt har förespeglats att C i Sverige skulle få arbete och N få en semester, varvid D och U förtigit att deras avsikt varit att C och N skulle komma att utnyttjas för sexuella ändamål främst i form av tillfälliga sexuella förbindelser. Beträffande vilseledandet av C har detta förmedlats med hjälp av en tredje person i Rumänien.

D och U har sålunda i Sverige, tillsammans och i samförstånd vid ett flertal tillfällen främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att C tillhandahållit tillfälliga sexuella förbindelser. C har därvid, med hänsyn till att hon inte haft några egna medel, ej känt någon i Sverige, ej förstått det svenska språket samt då hon blivit fräntagen sitt pass, p.g.a. sin utsatta belägenhet inte ansett sig kunna vägra att tillhandahålla de sexuella tjänsterna D och U mot vederlag förmedlat.

D och U har vidare tillsammans och i samförstånd, i juli 2003, sålt C till JA i Gislaved för i vart fall 10 000 kr i syfte att C skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser.

N medföljde C och U på resan till Gislaved, bl.a. som tolk. Den 10–11 juli 2003 har de övernattat i ett gemensamt hotellrum i Värnamo, varvid U mot N:s vilja och med visst våld har tilltvingat sig samlag med N. Våldet har bestått i att U knuffat N, tryckt ned henne med sin tyngd samt hållit hennes armar och på så sätt låst fast henne.

U har vidare vid minst ett annat tillfälle i Katrineholm i juli 2003, mot N:s vilja och med visst våld, tilltvingat sig samlag med N. Våldet har bestått i att U knuffat N, tryckt ned henne med sin tyngd samt hållit i hennes armar och på så sätt låst fast henne.

Åtalspunkten 4

D och U har från Katrineholm tillsammans och i samförstånd genom vilseledande rekryterat E i Rumänien, organiserat hennes resa till Sverige, i Sverige tagit emot och transporterat E till Katrineholm där D har inhyst E i sin bostad. Vilseledandet har bestått i att E oriktigt har förespeglats att C i Sverige skulle få hushållsarbete, varvid D och U förtigit att avsikten varit att E skulle komma att utnyttjas för sexuella ändamål i form av tillfälliga sexuella förbindelser. E kom till Sverige den 29 oktober 2003.

D och U har kort tid därefter i Sverige, tillsammans och i samförstånd med två identifierade albanska medborgare, sålt E för 2 000 euro, i syfte att E ska utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. De två albanska personerna har herefter, tillsammans och i samförstånd med D och U, genom vilseledande fört E från Katrineholm till Oslo och där fullföljt syftet med E genom att tvinga henne till gatuprostitution.

D och U har således tillsammans och i samförstånd under perioden mars 2003 fram t.o.m. november 2003 genom vilseledande och annat sådant otillbörligt medel förmått E att bege sig från Rumänien till annat land i syfte att hon ska utnyttjas för sexuella ändamål.

Åtalspunkten 5

U har från Katrineholm, Sverige, genom vilseledande rekryterat Ey och A i Bulgarien, i januari 2004 organiserat deras resa till Sverige samt mottagit och transporterat Ey och A till Katrineholm, där de inhysts i en bekants bostad. Vilseledandet har bestått i att Ey och A oriktigt har förespeglats att de i Sverige skulle få arbete, varvid U förtigit att avsikten varit att Ey och A skulle komma att utnyttjas för sexuella ändamål, främst i form av tillfälliga sexuella förbindelser.

U har således under tiden januari fram till den 29 februari 2004 genom vilseledande förmått Ey och A att bege sig från Bulgarien till annat land i syfte att de skulle utnyttjas för sexuella ändamål. U har därefter fört Ey och A till Danmark i överlåtelsesyfte.

Åtalspunkten 6

U har i januari–februari 2005 gemensamt och i samförstånd med andra, i syfte att M skulle utnyttjas för sexuella ändamål i Sverige eller annat land, dels hämtat M i Flensburg, Tyskland och transporterat henne till Travemünde, Tyskland, där han gemensamt med Ca i U:s och Ca:s namn köpt färjebiljetter åt M och åt en följeslagare till henne, P, dels – sedan han låtit M och P själva resa till Malmö – transporterat M från Malmö till Katrineholm och där låtit inhysa M i en kamrats bostad.

U har genom dessa åtgärder och genom att förtiga sin avsikt – att M skulle utnyttjas för sexuella ändamål – själv eller gemensamt och i samförstånd med andra, uppnått kontroll över M.

I vart fall har han genom samma åtgärder och i samma syfte försökt uppnå kontroll över M, varvid fara för brottets fullbordning föreligger eller varit utesluten endast p.g.a. tillfälliga omständigheter.

Ca har den 5 februari 2005 främjat U:s handelsåtgärder genom att sålunda gemensamt med U köpa färjebiljetter, trots att hon varit medveten om U:s vilseledande, dels om U:s hämtning och transport av M, och dels om U:s syfte att utnyttja M för sexuella ändamål.

U och D förnekade människohandel för sexuella ändamål, men medgav ansvar för koppleri såvitt avsåg C. Ca förnekade brott.

Åtalspunkten 2

Målsäganden C berättade bl.a. följande. Hon var 25 år gammal och bodde med sin mamma i en stad i Rumänien. C arbetade på en väskfabrik, där hon tjänade ungefär 100 euro i månaden. Hon hade en bekant i hemstaden som hette A. Någon gång under maj–juni 2003 nämnde C för A att hon skulle vilja åka utomlands och arbeta. A sade att D nog skulle kunna ordna ett arbete åt henne. Det var tal om arbete som hembiträde. Det tog en månad för C att bestämma sig om hon skulle åka. Under den tiden funderade hon på om det verkligen var bra för henne att åka och om hon skulle råka illa ut.

C gav till slut A beskedet att hon ville resa och han skulle då kontakta D igen. A:s tanke var att hon skulle arbeta i Sverige i tre månader och att hon därefter skulle åka tillbaka hem. Hon sade upp sig från sitt arbete på fabriken och två veckor efter det att hon hade bestämt sig för att resa steg hon och A på bussen i den rumänska staden Deva. Hon hade intrycket att det var D som hade bokat biljetten, men hon vet inte att det var så.

I Deva steg ytterligare en kvinna på bussen. Under resan fick C veta att hon hette N och att även hon nu skulle åka till Sverige och besöka D. När de så småningom steg av bussen i Norrköping, möttes de av D och U. U gick fram till bussguiden för att betala resan. Sällskapet åkte sedan i två bilar till Katrineholm och hem till D, där det var meningen att C skulle bo.

Nästa kväll var de ute. Då träffade U en kille som hette K och som arbetade på en bar. U lämnade C till K och hon blev tvingad av U och D att följa med honom hem. D framhöll att hon var tvungen

att följa med olika män för att D och U ville få tillbaka pengarna för bussbiljetterna. Nu förstod hon att hon skulle komma att bli utnyttjad för prostitution i Sverige. Det blev aldrig något tal om att D skulle ordna arbete åt henne. Medan hon var hos K hade hon upptäckt att hennes pass, som hon haft i väskan, var borta. När hon hade frågat D efter passet svarade hon att det fanns hos henne och U för att de skulle få sina pengar och för att C inte skulle kunna fly. Under den tid C bodde hos D hade hon ingen egen nyckel till lägenheten. Hon var övervakad hela tiden. När hon vid ett tillfälle lämnades ensam flydde hon. Den danska polisen hittade henne och hon fördes till polisstationen och senare till rumänska ambassaden.

Målsäganden N har berättat bl.a. följande. Hon var 21 år gammal och bodde med sina föräldrar och en syster i en stad i Rumänien. Hon hade gått de två första åren på en fyraårig utbildning, som hon tänkte fortsätta. När hon hade någon ledig stund på brukade hon chatta på nätet med bl.a. D. I juni 2003 hade hon haft kontakt med D i två år. D föreslog att N skulle komma till Sverige på semester. N hade visserligen en tentamen senare under sommaren men det hindrade inte att hon åkte. Hon tänkte att resan skulle kunna bli en trevlig semester. D ringde sedan till henne och berättade att en kille och två tjejer skulle åka med samma buss som hon från Deva till Sverige. Bussen kom och hon, A och C steg på. I samband med att N steg på betalade hennes pappa bussbiljetten, Deva–Norrköping tur och retur.

När bussen kom till Norrköping väntade D. Hon presenterade N för tre män som hon hade i sitt sällskap, U, E och B. Hon hade inte hört talas om dem tidigare. N, som var duktig på engelska, talade engelska med E och U och rumänska med de andra.

Den tredje kvällen i Sverige var hon på fest hemma hos E tillsammans med U, D, C, A och några till. Under kvällen erbjöd U henne att sova i en annan lägenhet. Under natten våldtogs N av U.

N hade en returbiljett hem till Rumänien men bussen gick bara på fredagar. Hon hade med sig ett bankkort så hon kunde komma åt pengar men det var inte ett alternativ för henne att lösa en flygbiljett och åka hem. När hon och U vid ett tillfälle var i Norrköping tutade två män i en annan bil till U och han stannade. U steg åter ur bilen och pratade med männen medan hon satt kvar. En av männen kom fram till henne och frågade på engelska om hon ville följa med honom. Hon blev jättechockad av frågan och svarade nej. Han upprepade frågan men svaret blev åter nej. Hon följde också

med U och C till Gislaved vid ett tillfälle som tolk. Under en övernattning där våldtogs hon åter av U.

Den 19 september åkte N tillbaka till Rumänien. Hon hade kunnat åka hem tidigare men valde att stanna hos E en tid eftersom hon mårde dåligt efter allt som hänt.

Den tilltalade D berättade bl.a. följande. D träffade C i Rumänien någon gång under år 2002. I maj 2003 fick hon för första gången kontakt med N på Internet. De kom sedan att chatta med varandra eller prata med varandra genom webbtelefoni. Så småningom började också U chatta med N och de pratade även i telefon. C ville komma och hälsa på D. Anledningen till att D bokade biljetterna var att de bara kunde bokas i Sverige och att C inte kom fram till bussbolagets kontor i Sverige per telefon. Genom U fick hon veta att han hade bett N att komma till Sverige får att de skulle träffas och att hon skulle åka med samma buss som C. U var på plats i Norrköping för att ta emot N. Han hade betalat hennes biljett.

Den tilltalade U berättade bl.a. följande. Han umgicks en del med D. Hon brukade ofta chatta på nätet, bl.a. med N. Vid något tillfälle 2003 fick han se N med webbkameran och han började då själv chatta med henne. När de chattat en tid bestämde de att de skulle träffas. Eftersom han inte kunde få semester, hade han inte möjlighet att åka till henne i Rumänien. I stället kom de överens om att hon skulle komma till Sverige för en vecka eller två för att de skulle få tillfälle att känna om de trivdes tillsammans. U beställde hennes biljett, en enkelbiljett, som kostade 1 800 kr.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten fann utrett att skälet till att C reste till Sverige var att hon genom förmedling av A hade fått ett löfte från D om att hon skulle ordna ett arbete åt henne i Sverige. Mot bakgrund av att C förnekat att hon betalat sin bussbiljett, D:s uppgift till henne att U betalade biljetten, samt E:s och Ch:s uppgifter att U sagt att han haft utlägg för C:s resa fann tingsrätten visat, att det var U som betalat resan.

Sedan C kom till Sverige var det aldrig något tal om att D skulle ordna något arbete och tingsrätten ansåg sig kunna utgå från att D inte hade kunnat ordna något arbete åt C. Det visade enligt tingsrätten att D aldrig haft för avsikt att ens försöka ordna ett arbete åt henne. C hade därmed av D oriktigt förespeglats att hon skulle få

ett arbete och därigenom hade D också vilselett henne till att bege sig till Sverige. Vilsledandet hade förmedlats med hjälp av tredje person, A. Tingsrätten ansåg sålunda att C inte skulle begett sig till Sverige om hon inte hade förespeglats ett arbete.

Den i målet redovisade utredningen styrkte att K, Ch och JA betalat för att C skulle tillhandagå dem med sexuella tjänster och att betalningarna gick till D och U. Tingsrätten fann däremot inte att C blivit såld till JA. Sammantaget fann tingsrätten visat, att D och U tillsammans och i samförstånd vid flera tillfällen både främjat att C haft tillfälliga sexuella förbindelser och ekonomiskt utnyttjat att hon haft det. C kom nästan direkt efter ankomsten till Sverige att försättas i en utsatt belägenhet genom att hon inte kunde språket och knappt hade några egna medel, i vart fall inte de första veckorna. C:s uppgift att hon redan efter ett par dagar i Sverige blivit fråntagen sitt pass hade bekräftats av N. Tingsrätten satte tilltro till vad C uppgett om passet. Hennes belägenhet förvärrades allvarligt då passet försvann. Oavsett vem det var som tagit hennes pass, visste D om att C förlorat det och att hon var orolig för det. C:s trovärdiga uppgifter i målet visade att hon p.g.a. den belägenhet hon försatts i inte ansåg sig kunna vägra att tillhandahålla de sexuella tjänster som D och U mot vederlag förmedlat.

U fanns inte bara på plats i Norrköping, när C kom med bussen, han hade också betalat hennes resa. Utredningen visade att U där- efter spelade en mycket aktiv roll när C tillhandahöll sexuella tjänster. Han skjutsade henne till olika sexköpare och utredningen visade som ovan nämnts att han också tog emot betalningar från köpare. C hade trovärdigt uppgett att det var både D och U som tvingat henne att sälja sex. Såvitt framgick av utredningen hade U varit mer drivande än D, när det gällde att få C att tillhandahålla sexuella tjänster men utredningen gav samtidigt en entydig bild av att D och U härvid handlat tillsammans och i samförstånd. Det förhållandet att C vilseletts att bege sig till Sverige, att U bekostat hennes resa, att hon redan något dygn efter ankomsten till Sverige förmåtts att följa med en man och ha sex med honom och att U och D sedan fortsatt att verka för att hon utnyttjats sexuellt styrkte enligt tingsrätten, att det var U:s och D:s avsikt redan innan C begav sig till Sverige att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. U och D hade hävdats att C åkt till Sverige frivilligt för att prostituera sig. Detta motsades förutom av vad C uppgett bl.a. av att hon fråntagits sitt pass i Sverige, vilket D och U var delaktiga i. Sammanfattningsvis fann tingsrätten ställt utom varje rimligt tvivel

att D och U tillsammans och i samförstånd genom vilseledande, som bestått i att C förespeglats att hon i Sverige skulle ta ett arbete och som förmedlats av tredje person, förmått C att bege sig från Rumänien till Sverige i syfte att hon i Sverige skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. I Sverige hade de också i samma syfte tillsammans och i samförstånd tagit emot, transporterat – C åkte tillsammans med D i en av E fördr bil – och senare inhyst C. U och D var därmed skyldiga till människohandel för sexuella ändamål avseende C.

När det gällde frågan om N:s resa till Sverige hade hon uppgett att hon var, enligt egen trovärdig uppgift, en framgångsrik student i Rumänien, som hade kommit en god bit på väg i sina studier. Hon hade uppgett att hon levde ett bra liv och att det var hennes avsikt att slutföra sina studier. Att hon i det läget skulle ha valt att åka till Sverige får att se om hon kunde trivas ihop med U, som hon haft en mycket begränsad kontakt med, framstod som osannolikt. Där emot var N:s förklaring att hon åkte till Sverige, eftersom hennes ”chat-väninna” sedan ett par år, D, bjöd in henne till ett semesterbesök, rimlig, N:s trovärdiga uppgift, att det var hennes far och inte U, som betalade hennes bussbiljett till Sverige, talade emot att det var U, som stod bakom hennes resa. N:s påstående att hon reste till Sverige, sedan D hade föreslagit henne att komma hit för att fira semester, var inte bara rimligt, den vann också stöd av utredningen i övrigt. Tingsrätten satte därför tilltro till N:s uppgift att anledningen till resan var att D hade bjudit in henne för en semestervistelse.

Tingsrätten kunde konstatera att N genom att förespeglats en semestervistelse blev vilseledd av D att resa till Sverige. Åklagaren hade påstått att D och U tillsammans och i samförstånd vilselett N att åka till Sverige, organiserat resan, tagit emot henne i Sverige och inhyst henne hos D och att syftet härmed var att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. U hade våldtagit N men tingsrätten fann inte visat att det ingick i planeringen att så skulle ske, när N vilseleddes att resa till Sverige. Våldtakterna framstod mer som ett resultat av stundens ingivelse. Det fanns dock andra omständigheter, som talade för att D och U redan när N vilseleddes att resa hade för avsikt att hon i Sverige likhet med C skulle utnyttjas för sexuella ändamål främst i form av tillfälliga sexuella förbindelser. En omständighet var att D kort tid efter N:s ankomst till Sverige sade till henne att ”U kommer göra med dig som med C”. U hade vid denna tid börjat ”koppla” C till olika sexköpare. Det var också

visat att D senare uttalade att N redan var såld och att hon inte skulle komma att återvända till Rumänien. Mot bakgrund av hur U behandlade N och flera de återgivna uttalandena från D fann tingsrätten ställt utom varje rimligt tvivel att det var såväl. D:s som U:s avsikt redan då N vilseleddes att resa till Sverige, att även hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser i Sverige och att det var syftet med att hon vilseleddes att göra resan. Utredningen visade att U hade ett mycket starkt inflytande över D och att det var han, som i stort och smått bestämde vad N skulle göra och inte göra, sedan hon kommit till Sverige. Tingsrätten fann det sålunda ställt utom allt rimligt tvivel att D och U tillsammans och i samförstånd vilselett N att resa till Sverige i avsikt att hon här skulle utnyttjas för sexuella ändamål, organiserat hennes resa, tagit emot henne och transporterat henne till D:s lägenhet, där de inhyst henne. Både D och U var därmed skyldiga till människohandel för sexuella ändamål.

Åtalspunkten 4

Målsäganden E berättade bl.a. följande. Hon var 31 år gammal och bosatt på en mindre ort i Rumänien, frångående och ensamstående med tre barn, 14, 6 och 1 år gamla. Tillsammans med sina barn, sin mor och styvfar samt sin artonårige bror bodde hon i en trerumslägenhet. E arbetade tillsammans med D på ett företag i Rumänien. Arbetet för E och D bestod bl.a. i att resa på försäljningsuppdrag till olika platser i landet. Ibland kom D till E:s hemort och i samband därmed lärde de känna varandra. Hon fick en god uppfattning om D och kom att betrakta henne som sin väninna. Någon gång i början av 2003 "chattade" E på Internet, och fick kontakt med D. D berättade att hon var sjuksköterska och arbetade på ett hem för äldre och att hon tjänade mycket bra, drygt 1 000 euro i månaden. Det framgick också att D hade en egen bostad, en lägenhet om ett rum och kök. Vidare berättade D om en god vän som hette U. Vid något tillfälle under de fortsatta kontakterna föreslog D att E skulle komma till Sverige och arbeta. Hon skulle kunna tjäna betydligt bättre där än i Rumänien. D lovade att ordna ett arbete åt henne, exempelvis med barnpassning eller i ett hushåll hos någon äldre person. Hon skulle få bo hos D. E hade vid tidpunkten en egen rörelse. E ansåg därför att hon inte hade ekonomiska möjligheter att resa till Sverige. D lovade att betala hennes resa. Dess-

utom lovade D att svara för hennes uppehälle tills hon började arbeta. E kunde betala tillbaka de kostnader som D haft för henne senare. D ringde allt oftare till henne och insisterade varje gång på att hon skulle resa till Sverige. D försäkrade att hon skulle få ett arbete. E uttryckte aldrig själv någon önskan om att komma till Sverige. Till slut lät hon sig övertalas av D.

När hon kom till Norrköping hämtades hon av D och U. De åkte sedan i U:s bil till D:s lägenhet i Katrineholm. D hade inte fått tag på något arbete åt henne men uppgav att hon tagit ledigt från sitt arbete för att försöka. Efter ett tag kom E att vistas några dagar hos Er och M, som hade en bostad i Katrineholm. Sedan skulle E få flytta tillbaka till D. E ville inte flytta över till Er och M. De var inte hennes vänner och hon litade inte på dem. Hon hade dock inte något val. U hämtade hennes resväska hos D.

Hos Er och M fick hon inte gå ut så mycket. De verkade tycka synd om henne. Hon förvånades över deras välvilja. E ville nu åka hem till Rumänien. Er och M förklarade att de inte kunde hjälpa henne med det eftersom de inte hade några pengar. Det enklaste var enligt Er att åka till Stockholm och ta flyget till Bukarest eller att försöka få tag på någon annan buss som gick från Stockholm till Rumänien. Er erbjöd sig att följa med henne till Stockholm.

De begav sig till järnvägsstationen i Katrineholm och köpte biljetter. Er betalade biljetterna för E och sig själv. Er uppgav att de åkte med ett expresståg och att resan till Stockholm skulle ta 3–4 timmar. E kände inte till avståndet mellan Katrineholm och Stockholm. När de senare steg av tåget var de emellertid i Oslo. Hon frågade Er vad de skulle göra i Oslo. Er uppmanade henne att inte ställa till med några problem och bad att få N:s handlingar, pass och körkort. Sedan berättade Er att "de" hade sålt E till Er och M för 2 000 euro. E var enligt Er tvungen att prostituera sig för att tjäna ihop pengar som Er och M betalat för henne. Första kvällen låstes hon in. E vägrade emellertid att prostituera sig. Er blev irriterad och sade att om hon inte klarade "det här!" skulle hon hämta några män som skulle hjälpa henne. E var därefter tvungen att ha sexuella relationer med män mot betalning. Det förekom att hon blev slagen av några kunder. När E fick tillfälle flydde hon.

Den tilltalade D berättade bl.a. följande. Hon känner inte E och har aldrig träffat henne. Hon har aldrig arbetat på samma företag som E.

Den tilltalade U har berättat bl.a. följande. Han var med D och hämtade en kvinna vid bussen. Han lånade ut sin mobiltelefon till henne. U skjutsade också kvinnan och D till Norrköping.

Tingsrättens bedömning

Sammanfattningsvis ansåg tingsrätten utrett att D vilselett E att resa till Sverige. Vilseledandet hade bestått i att D lovat att ordna ett arbete åt E här i landet. D hade, enligt vad hon själv uppgett, inte haft möjlighet att ordna något arbete åt E. U och D har tillsammans ordnat med och skickat iväg en inbjudan till E. Innan E rest till Sverige hade D från U:s mobiltelefon ringt ett antal samtal till E i Rumänien. D och U mötte E då hon anlände med buss till Norrköping. Det antogs att U då betalat biljetten för E. Hon hade bott ett antal dagar hos D i hennes lägenhet tills hon under minst sagt anmärkningsvärda omständigheter övergetts av D och lämnats till Er och M och sedan aldrig mera kontaktats av D. Det fick anses utrett att Er och M bott i en av U disponerad lägenhet i Katrineholm. Efter några dagar hade Er fört E till Oslo. Där hade Er uppgivit för E att D och U sålt E till henne och M. E hade därefter av Er tvingats att prostituera sig.

Tingsrätten fann att det var ställt utom varje rimligt tvivel att D:s avsikt var att förmå E att bege sig till Sverige för att E skulle utnyttjas här eller i något annat land utanför Rumänien för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Enligt tingsrätten hade U varit så inblandad i saken och medverkat i sådan hög grad att han tillsammans och i samråd med D vilselett E att resa till Sverige och att deras syfte därmed varit att E skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Brottet människohandel för sexuella ändamål fullbordats då offret kommer till det s.k. destinationslandet. Eftersom avsikten kunde ha varit att E skulle transporteras vidare till Norge och där tvingas till prostitution, ansåg tingsrätten att Norge borde anses som destinationsland och Sverige som så kallat transitland. D:s och U:s brott skulle därför bedömas som försök till människohandel för sexuella ändamål.

Åtalspunkten 5

Målsäganden Ey berättade bl.a. följande. Hon kommer från en liten ort i Bulgarien. Ey var 2004 arbetslös och levde som ensamstående mamma under mycket knappa ekonomiska förhållanden. Under 2003 hade hon arbetat som servitris och dansös på en restaurang där hon lärde känna U. Han erbjöd sig att ordna ett mer välbetalt arbete i ett annat land. Senare tog hon kontakt per telefon med honom och frågade om han kunde hjälpa henne. Efter två eller tre dagar hörde han av sig och sade att han skaffat ett arbete till henne. Han sade också att hon kunde ta med sig en väninna om hon ville ha sällskap. Hon pratade med sin väninna N, som ville följa med. Ey SMS:ade och ringde till U för att berätta detta och frågade om han kunde ordna ett arbete till henne också. U svarade ja. I samråd med U bestämde de att de skulle åka buss från Bukarest till Sverige. Ey ordnade resan till Bukarest själv. När de kom fram dit var allt ordnat och resan var betalad. När de anlände till Norrköping väntade U på dem. De åkte vidare till en restaurang där ytterligare en man, L, väntade. De skulle bo i L:s lägenhet. När U kom dagen därpå frågade Ey och N om han hade ordnat jobb till dem och han svarade ja. Samma dag blev de varnade av Ch som sade att U tänkte sälja dem. Ey och N började nu inse att det inte fanns något jobb åt dem. Kvällen därpå våldtog U henne i L:s lägenhet samtidigt som L våldförde sig på N. När L lämnade lägenheten där de vistades låste han dörren utifrån så att de inte kunde ta sig ut. Hon och N kunde inte heller ge sig av eftersom de inte hade några pengar och eftersom de inte kunde tala svenska. U kom därefter att skjutsa dem till Köpenhamn. Ey tyckte det var bra eftersom de då kunde komma ifrån U och L. På vägen till Köpenhamn ordnade U arbete åt en av dem på en pizzeria, men Ey och N ville inte dela på sig. Väl framme i Köpenhamn erbjöds de båda arbete på en spelklubb eller servering. De fick emellertid ingen lön. När Ey frågade mannen som hade serveringen varför de inte fick lön svarade han att den betalades till U som ersättning för hans kostnader. Efter en månad bytte Ey arbetsgivare.

Målsäganden N berättade bl.a. följande. Hon kom från samma ort som Ey. I januari 2004 levde hon under mycket knappa förhållanden. Ey frågade henne om hon ville följa med till Sverige. Ey hade en bekant där som kunde ordna arbete till dem. N saknade helt reskassa. När de kom till bussen kunde de stiga på utan att betala. De möttes av U i Norrköping. U bjöd dem på mat och därefter

åkte de till en lägenhet i Norrköping. De frågade om U hade ordnat arbete åt dem, men han verkade inte anstränga sig så mycket. Vid ett tillfälle sökte U och N upp en bar för att söka jobb, men där ville de ha någon som prostituerade sig och det var inte aktuellt. Kvällen därpå var hon, Ey, U och L i L:s lägenhet. De båda männen våldtog då Ey och U. Någon dag senare åkte de iväg med U som försökte ordna jobb åt dem på en pizzeria. När detta inte lyckades åkte de vidare till Köpenhamn. De fick arbete på en klubb. N fick aldrig någon lön. Hon hörde att U hade sålt dem till klubbens ägare. N jobbade från tio på morgonen till gryningen nästa dag. Hon mådde väldigt dåligt och lyckades till slut ta sig till Tyskland.

Den tilltalade U berättade bl.a. följande. Ey frågade om han kunde hjälpa henne med arbete åt henne och en kompis. Ey och N skulle bo hos L. Han försökte ordna arbete åt dem och lyckades hitta arbeten i Köpenhamn. U hade haft utlägg för Ey och N som han ville ha ersatta. Han fick viss ersättning av deras arbetsgivare.

Tingsrättens bedömning

Åklagaren hade påstått att U vilselett Ey och N genom att oriktigt förespegla dem att de i Sverige skulle få arbete och att han förtigit att avsikten var att de skulle komma att utnyttjas för sexuella ändamål. Åklagaren hade i det sammanhanget åberopat bl.a. att U vid ett telefonsamtal i maj-2004 med en okänd person uppgett att han skickat sex bulgariskor i grupper om två till en bekant i Danmark och att han vid ett samtal med denne senare frågade om han hade haft det skönt med bulgariskorna. U:s uttalanden kunde tolkas på olika sätt och det gick enligt tingsrätten inte att dra några säkra slutsatser om att han syftade på bl.a. Ey och N. Flickorna hade bekräftat att U: gjorde i vart fall vissa försök att skaffa dem arbete i Sverige och att de till slut kom i någon form av sysselsättning i Köpenhamn.

Vid en samlad bedömning av utredningen fann tingsrätten, att det inte var styrkt att U genom vilseledande fått Ey och N att bege sig från Bulgarien till Sverige för att de skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Därmed skulle även åtalet mot U för människohandel för sexuella ändamål ogillas.

Åtalspunkten 6

Målsäganden M inställde sig inte till förhandlingen. De förhör som hållits med henne redovisades inte i domen.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten fann styrkt att U hämtat, transporterat och inhyst M som åklagaren påstått. Frågan är då om han hade den avsikt som åklagaren påstått, att M skulle utnyttjas för sexuella ändamål. U hade förnekat detta. Vid ett avlyssnat telefonsamtal den 3 februari 2004 mellan U och en person vid namn Dafrim sade U, att han skulle åka till Tyskland för att hämta en tjej, som en kompis till en bekant skickat. Ställd inför detta samtal hade U hävdat, att den tjej som nämndes i samtalet inte var M utan en ”musiktjej”, som skulle komma i februari för att uppträda i Sverige. Senare samma dag hade U ett samtal med en bekant och vid detta uppgav U att han skulle åka till Tyskland påföljande dag, dvs. den 4 februari, och hämta tjejer. U hade förnekat att han då avsåg M. Den 6 februari på seneftermiddagen hade U ett telefonsamtal med sin kamrat i Köpenhamn. Under samtalet berättade U att de hade ”passerat bra”, varmed U torde ha menat att M och P tagit sig över gränsen in i Sverige. Senare under samtalet uppmanade bekanten U att ”skicka henne hit”. U hade bekräftat att det var M som åsyftades och uppgett att bakgrunden till bekantens yttrande var, att han behövde personal till sin servering i Köpenhamn och att M kanske kunde arbeta hos honom om hon inte fick något arbete i Sverige. Under färden från Malmö till Katrineholm använde Ca U:s telefon och talade med sin väninna JF. Under samtalet diskuterade de M:s utseende. M omnämndes då som horan. Ca påstod att det var ett uttryck som hon och JF slängde sig med utan att därmed vilja utpeka M som prostituerad. Tingsrätten kunde sammanfatta innehållet i de under denna åtalspunkt uppspelade telefonsamtalen mellan företrädesvis U och annan, ett femtontal samtal, att det under samtalen fällt yttranden, som kunde tyda på att U haft för avsikt att M skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Innehållet i samtalen medgav dock inte att tingsrätten kunde dra någon säker slutsats om att U haft denna avsikt. Inte ens om innehållet i telefonsamtalen setts i ljuset av övrig utredning under denna åtalspunkt kunde det anses visat, att U haft den avsikt som åklagaren

påstått. Därmed skulle åtalet mot U för människohandel eller försök därtill ogillas. Vid denna bedömning av åtalet mot U för människohandel skulle även åtalet mot C för medhjälp till människohandel alternativt medhjälp till försök till människohandel ogillas.

Av tingsrättens domslut framgår att U dömdes för *människohandel för sexuella ändamål, försök till människohandel för sexuella ändamål, våldtäkt, olovligt förfogande, människosmuggling, försök till brott mot utlänningslagen* och *försök till människosmuggling till fängelse fyra år och sex månader*. D dömdes för *människohandel för sexuella ändamål* och *försök till människohandel för sexuella ändamål till fängelse tre år*. P dömdes för *människosmuggling till dagsböter 100 å 30 kr*.

Hovrättens bedömning

Åtalspunkten 2

Mot bakgrund av de i målet lämnade uppgifterna delade hovrätten tingsrättens slutsats er att U och D gjort sig skyldiga till människohandel för sexuella ändamål beträffande C. Hovrätten anslöt sig även till tingsrättens bedömning av tillämpningen av 5 § brottsbalkens promulgationslag och att invändningen om straffrihet inte kunde godtas.

När det gällde N delade hovrätten tingsrättens bedömning att hennes berättelse gav intrycket av att beskriva vad hon varit med om. Omständigheterna kring N skiljer sig från övriga målsägande i målet. Utredningen visade att hon och D hade en lång kontakt med varandra innan N reste till Sverige. N hade med hjälp av sin familj – till skillnad från övriga målsägande – betalat biljetten redan innan avresan. Härtill kommer omständigheten att D översatte allt som hon och U pratade om, även när de diskuterade hur de skulle använda sig av C. Dessa omständigheter talade enligt hovrättens mening mot att D:s och U:s avsikt redan från början var att även utnyttja N för sexuella ändamål. Behandlingen av N och de uttalanden som tingsrätten har lagt till grund för bifall till åtalet gav inte tillräckligt underlag för att mot de omständigheter som hovrätten redovisat ovan anse att utredningen kunde läggas till grund för ett bifall till åtalet i denna del. Tingsrättens dom skall således ändras och åtalet mot U och D såvitt avsåg *människohandel* rörande N skulle *ogillas*.

Av tingsrättens dom framgår att hovrätten fann styrkt att U gjort sig skyldig till våldtäkt gentemot N vid tre tillfällen.

Åtalspunkten 4

Mot bakgrund av de uppgifter som framkom anslöt sig tingsrätten till hovrättens bedömning om att U och D tillsammans och i samförstånd hade vilselett E att resa till Sverige för att här utnyttja henne för sexuella ändamål. Utredningen gav däremot inte som tingsrätten funnit stöd för att Norge skulle ha varit det tänkta destinationslandet. Utredningen visade i stället enligt hovrättens mening att D och U haft för avsikt att utnyttja E för sexuella ändamål i Sverige. Av utredningen framgick vidare att de dessutom sålt E vidare. Just för sådana ändamål. Brottet borde enligt hovrättens mening anses som fullbordat redan i Sverige. Eftersom hovrätten även under denna del av åtalet delade tingsrättens bedömning av tillämpningen av 5 § brottsbalken promulgationslag, skulle tingsrättens dom ändras så att D och U beträffande denna punkt dömdes för *människohandel för sexuella ändamål*.

Av hovrättens dom framgår att påföljden för U bestämdes till fängelse fem år och D till fängelse.

Avgörande från Göta Hovrätt 2006

I ett mål från Svea Hovrätt¹¹ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel. I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel, medhjälp till människohandel, stämpling till människohandel, köp av sexuell tjänst, försök till köp av sexuell tjänst, narkotikabrott och grovt narkotikabrott.

I målet förekom 16 tilltalade. I, S, B och Ig åtalades för *människohandel*. N och E åtalades för *människohandel* och *narkotikabrott*. B åtalades för *medhjälp till människohandel*. Lh åtalades för *medhjälp till människohandel*, *koppleri* och *köp av sexuell tjänst*. Da åtalades för *stämpling till människohandel*, *grovt narkotikabrott* och *köp av sexuell tjänst*. Slutligen åtalades ytterligare sju personer för *försök till köp av sexuell tjänst* eller *köp av sexuell tjänst*.

I målet förekom två målsägande, L och M.

¹¹ Göta Hovrätts dom den 13 juni 2006 i mål B 626-06 (Norrköpings tingsrätts dom den 14 februari 2006 i mål B 982-05).

I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

Åtalspunkten 1

I och S har, gemensamt och i samråd, sedan de uppnått kontroll över målsägandena L och M i Göteborg mot ersättning fört över kontrollen över L till B i syfte att L skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål, mot ersättning fört över kontrollen över M till E och N i syfte att M skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Kontrollen över L och M har uppnåtts genom att I och S rekryterat L och M i Slovakien, förmått dem att resa till Sverige samt utnyttjat dem för prostitution här. Kontrollen hade inneburit att de utnyttjat att L och M befunnit sig i en utsatt belägenhet och trångmålsliknande situation, att L och M hamnat i en faktisk beroendeställning i förhållande till dem och att de beskurit L:s och M:s valmöjligheter genom att ta hand om huvuddelen av de pengar L och M tjänat på sin prostitution och genom att ta hand om deras pass.

B har i syfte att utnyttja L för sexuella ändamål, dels i Göteborg från I mot en ersättning av omkring 7 000 kr tagit emot kontrollen över L, dels i Norrköping till N och Ig mot en ersättning av 800 euro fört över kontrollen över L. B har dels vid mottagandet av kontrollen över L utnyttjat att L befunnit sig i en trångmålsliknande situation och i en beroendeställning, vilket han förstärkt genom att ta hennes pass, dels vid överförandet av kontrollen över L överlämnat passet till N och I.

Åtalspunkten 2

B har vid något tillfälle under perioden 26 mars–1 april 2005 i syfte att utnyttja L för sexuella ändamål, dels i Göteborg från I mot en ersättning av omkring 7 000 kronor tagit emot kontrollen över L och dels i Norrköping till N och Ig mot en ersättning av 800 euro fort över kontrollen över L. Därvid har han dels vid mottagandet av kontrollen över L utnyttjat att L befunnit sig i en trångmålsliknande situation och i en beroendeställning, vilket han förstärkt genom att ta hennes pass, dels vid överförandet av kontrollen över L överlämnat passet till N och I.

Åtalspunkten 3

N och Ig har den 31 mars–1 april 2005 i Norrköping, gemensamt och i samförstånd, mot en ersättning av 800 euro, från B tagit emot kontrollen över L i syfte att hon skall utnyttjas för tillfälliga sexuella för-

bindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Därvid har de i samförstånd, dels utnyttjat den utsatta och trångmålsliknande situation som L befunnit sig i, dels utnyttjat att Lenka redan befunnit sig i en beroendeställning, varvid de som ett led häri tagit emot och gömt hennes pass

Åtalspunkten 4

D har den 1–11 april 2005 i Norrköping, främjat att N och Ig, mot ekonomisk ersättning, från H tagit emot kontrollen över L i syfte att hon skall utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Sålunda har D, dels sammanfört B och L med N och I, dels påverkat I att betala för L, dels medverkat till att L genom annan inhysts i en lägenhet i Norrköping och en lägenhet i Åby, dels vid upprepade tillfällen övervakat L i lägenheten i Norrköping och i Åby och i en annan lägenhet i Norrköping, dels vid upprepade tillfällen övervakat L vid transporter till köpare av sexuella tjänster varvid han vid ett tillfälle tagit emot pengar för en sexuell tjänst och överlämnat pengarna till Ig, dels försökt att förmedla köpare av sexuella tjänster åt L.

D, som under hela detta skeende varit medveten om B:s uppsåt att mot ersättning överföra kontrollen över L till N och Ig och syftet härmed, om N:s och I:s mottagande av L och syftet härmed och, om N:s och I:s fortsatta kontroll över L och deras främjande av prostitutionsverksamhet har sålunda genom sina åtgärder och sin närvaro hos L och genom psykisk påverkan uppsåtligen gett stöd åt och underlättat dels kontrollöverföringen till N och Ig och dels den fortsatta kontrollen över L.

Åtalspunkten 5

N och E har den 8 april 2005, i Göteborg, gemensamt och i samförstånd, mot en ersättning av 5 000 kronor, tagit emot kontrollen över M i syfte att hon skall utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Sålunda har de i samförstånd, dels utnyttjat den utsatta och trångmålsliknande situation som M befunnit sig i, dels utnyttjat att M befunnit sig i en beroendeställning, varvid de som ett led häri – sedan de tillförsäkrat sig om att också hennes ID-handling skulle levereras – tagit hand om Idhandlingen och gömt den.

Åtalspunkten 7

Lh har den 4 april 2005 främjat att N och E, gemensamt och i samförstånd, mot ekonomisk ersättning, tagit emot kontrollen över M i syfte att hon skall utnyttjas för tillfällig sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Sålunda har han – som ett led i N:s planer på att ta kontroll över M för sexuella ändamål – transporterat N från Norrköping till Göteborg där M visats upp. I vart fall har Lh därigenom – och genom kontaktförmedling mellan köpare av sexuella tjänster och M – medverkat till att N och E främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M mot ersättning haft tillfälliga sexuella förbindelser – eller berets möjlighet därtill – vid upprepade tillfällen under tiden 8–11 april 2005 i Norrköping och Linköping.

Åtalspunkten 9

Da har den 7–8 april 2005 i Norrköping, vid upprepade kontakter med N åtagit eller erbjudit sig att gemensamt och i samförstånd med N, mot ekonomisk ersättning ta emot kontrollen över M i syfte att hon skall utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål.

I förnekade människohandel, men medgav ansvar för koppleri. D och N förnekade människohandel, men medgav ansvar för koppleri alternativt försök till koppleri. S, B, Ig, E, L och Da förnekade brott.

Målsäganden L berättade bl.a. följande. Hon och hennes treåriga dotter bodde hos hennes föräldrar. Hon levde under svåra ekonomiska omständigheter. Eftersom hon var rom hade hon inte möjlighet att få arbete och ville därför resa utomlands och arbeta för att tjäna pengar. L hade tidigare arbetet i Schweiz under 2004 som ekonomibiträde på en restaurang. L blev bekant med S genom S:s syster. Genom S lärde hon också känna I. L lärde känna M först efter det att de kom till Sverige. L, S och I diskuterade att åka till Sverige och att L skulle kunna hitta ett arbete där. I uppgav att han själv arbetade på en pizzeria och att det fanns sådana arbeten för L. Detta bidrog till att L beslutade sig för att åka till Sverige. L och I åkte buss till Sverige. De köpte biljetterna tillsammans, men betalade var för sig. När de kom till Sverige bodde hon hos I och dennes kamrat. De gick runt och förhörde sig om olika arbeten, dock utan framgång. Efter en tid kom hon på att hennes härkomst innebar att hon inte kunde få jobb i Sverige. L., S och M kom därför överens om att prostituera sig. Det var ett stort steg för L som inte prosti-

tuerat sig tidigare. L behöll själv pengarna. I fick inte del av pengarna och begränsade inte heller hennes rörelsefrihet. De bodde på hotell och bytte hotell efter några dagar.

På en fest träffade hon en man, B, som sade att han skulle hjälpa henne. L träffade B och ytterligare två män. I, S och M var också med. De sade till henne att vara rädd om sig. L kände sig inte tvingad att göra något och B skulle hjälpa henne med pengar. Det var inte riktigt som hon sagt tidigare i polisförhör om att hon känt det som om någon hållt kokande vatten över henne när hon skulle följa med B. L gick med på att bli B:s älskarinna. L hade inte hört att B betalade pengar till I för henne. I:s påstående om att någon skulle hyras ut för några dagar och därefter rymma stämde inte. L hade först sitt pass själv, men överlämnade det till B för att det inte skulle förkomma. Hon och B åkte till Norrköping. Där överlämnade B henne till tre personer, N, Ig och D i en fabrikslokal. De hittade en lägenhet till henne. L flyttade därefter till en annan lägenhet. B gav tillbaka hennes pass och hon överlämnade det till N eller Ig, eftersom hon var rädd att bli av med det. Hon beslutade sig för att prostituera sig igen. L behöll hälften av pengarna själv och gav hälften till den som ordnade kunder till henne. L sade till I och S att hon var bevakad, eftersom L ville tjäna pengar och ta med sig hem.

Målsäganden M berättade bl.a. följande. Hon och S och deras respektive barn delade lägenhet. Både hon och S levde på socialbidrag, barnbidrag och inkomster från extraarbeten på olika barer. M kände till I och visste att han bott i Sverige. De pratade om att åka till Sverige. I sade att det var bättre i Sverige än i Slovakien. M åkte buss ensam till Sverige. M hade med sig pengar och bodde på hotell i Göteborg där hon träffade L och I. M prostituerade sig inte under tiden i Göteborg. Efter ett tag åkte hon med E i bill till Norrköping och hamnade i samma lägenhet som L. M bad N och E om att ta hand om hennes id-handlingar, eftersom hon var rädd för att tappa dem. Hon blev inte tvingad till något.

Den tilltalade S berättade bl.a. följande. Hon, L och M levde under svåra förhållanden i Slovakien. De talade om att åka till Göteborg och skaffa sig arbeten. I sade att han kunde hjälpa dem, eftersom han arbetat där tidigare. S kom ensam till Göteborg och träffade där I, L och M. Eftersom de inte kunde hitta några arbeten började de prostituera sig. I tog hand om S:s pengar och hade också L:s, M:s och S:s pass. De var på en fest och dagen därpå träffade de B på järnvägsstationen i Göteborg. L följde därefter med B. Efter-

som S inte hörde av L ringde S till henne. S fick vid samtalet reda på att B placerat henne på ett annat ställe och att B behandlat henne som en hund, att han var grov mot henne och att han tvingat henne att ligga med olika män. Sedan L åkt fortsatte hon och M att prostituera sig i Göteborg. Efter ett tag hyrdes M ut för 5 000. Det var I som skötte affären. Att M skickades till Norrköping berodde på att hon skulle vara med L och att de skulle rymma. S tyckte synd om L. Det fanns planer på att de skulle köpa tillbaka henne.

Den tilltalade I berättade bl.a. följande. Han kände M sedan lång tid tillbaka. Genom S lärde han känna L. Både S och M var prostituerade. I hade hört att också L var prostituerad. Han och L talade om att L skulle jobba i Sverige och att han skulle ordna arbete åt henne. I och L kom tillsammans till Göteborg. Ett tag senare kom M. L och M kom till I och berättade att de skulle prostituera sig. Han blev förvånad eftersom detta inte varit självklart vad gällde L. I skaffade kunder åt dem. Han tog hand om betalningen och om deras id-handlingar. I hade inte kontroll över dem. I och flickorna planerade att en av L eller M skulle hyras ut. D var intresserad av L. I fixade allt i samband med affären. B betalade 3 000 kr för L. Det var meningen att L skulle rymma efter tre eller fyra dagar. Efter en vecka fick han reda på att L hamnat i Norrköping. I ringde och pratade med henne. Hon berättade att B inte var snäll och att hon var rädd för honom. L berättade också att hon var bevakad. I trodde inte på L. I ringde till N och frågade om han ville titta på M. I erbjöd N att få låna M för 13 000 kr. Priset hamnade slutligen på 5 000 kr. M fick instruktioner om att göra vad E sade och att stanna till ett visst datum. När han senare talade med M sade hon att hon var bevakad.

Den tilltalade B berättade bl.a. följande. I erbjöd B att få låna L under tre veckor för 8 000 kr. B betalade 4 000 kr. Han vet inte vad I och L kom överens om, men L gick med på det. Därefter åkte de till Norrköping. Av en slump träffade han på D. Därefter åkte de till N:s och Ig:s lägenhet. Där frågade han dem om de ville ha samlag med L. Hon skulle stanna med dem i två veckor och de skulle betala 800 euro. De betalade och han tror att L förstod att de betalade för henne.

Den tilltalade D berättade bl.a. följande. Han träffade B och L av en slump. De åkte hem till N och Ig. Han fick höra att Ig skulle hyra L. Senare fick han höra att hon skulle jobba för pengarna. Han förstod senare att det var en ny tjej på gång. Han ordnade kunder åt M.

Den tilltalade N berättade bl.a. följande. Han var hemma när han blev kontaktad av D som bad honom komma ut. Utanför mötte de land annat D, B och L. B eller D berättade att det fanns en prostituerad tjej som fick visa upp sig. Han frågade hur mycket B ville ha för L. Ig gav senare B 600 eller 800 euro. Han fick L:s pass av B. L följde med dem. Han ordnade kunder till henne. N fick inte några pengar i anledning av att L prostituerade sig. Han fick erbjudande per telefon från I att ta över M. De träffades på en bar för att titta på M, men hade inga pengar. N och E bestämde sig för ta M tillsammans för att tjäna pengar.

Den tilltalade Ig berättade bl.a. följande. Han var hemma hos I när de blev kontaktade av D. De gick ut och blev då erbjudna att ha sexuellt umgänge med L. Han såg att L var ledsen och var därför inte intresserad. L sade emellertid att hon var med på det och att det var hennes jobb. Ig betalade B och bestämde att L skulle lämnas tillbaka efter två veckor. Han försökte övertala L att åka hem och han gav henne pengar till hemresan.

Den tilltalade E berättade bl.a. följande. Han kände till M sedan tidigare och tog kontakt med N för att de skulle låna henne. E visste att N hade en tjej i Norrköping sedan tidigare. När han talade med I märkte han att denne var angelägen om att bli av med M. Till slut kom de överens om ett pris på 5 000 kr. E fick uppfattningen om det var S som bestämde. Vid överlämnandet sade I att de inte skulle vara elaka mot tjejen. M sade att hon behövde en hallick och han erbjöd sig att ställa upp. De kom överens om att han skulle få 30 procent av hennes inkomster. Han hade också en överenskommelse med N om att de skulle dela på de pengar de fick från M.

Tingsrättens bedömning

Åtalspunkten 1

Av utredningen framgick att I och S talat med L om att resa till Sverige och skaffa ett ”vanligt” jobb och att mycket talade för att L vid tidpunkten för resan hamnat i skuld till I eller S. Denna omständighet utgjorde varken ensam eller i förening med vad som i övrigt förekommit i målet tillräcklig bevisning för att någon av dem redan i Slovakien avsett att utnyttja L för prostitution i Sverige.

Det saknades anledning att ifrågasätta att I och L efter ankomsten till Göteborg utan framgång försökt skaffa ”vanliga” arbeten på pizzerior och restauranger. I, som hade tidigare erfarenheter av Sverige, måste dock redan från början insett att L:s möjligheter – utan kunskaper i svenska – att få jobb på en restaurang var små. Det visade sig också att hon inte fick något sådant arbete. Efter en tid hade I kontakt med M, varefter även hon kom till Göteborg. Enligt I visste M redan då att hon skulle prostituera sig. Annat har inte framkommit än att prostitutionen började tämligen omgående efter M:s ankomst.

Med hänsyn till I:s och L:s belägenhet i Göteborg ansåg tingsrätten att syftet med M:s ankomst var att L skulle förmås att prostituera sig, genom att L bibringades uppfattningen att hon i den uppkomna situationen inte hade något annat val.

Vad gällde frågan om I innehaft L:s pass kunde det inte anses utrett att han haft hand om passet i större utsträckning än vad han själv medgett.

Av utredningen framgick att i vart fall I, L och B samt en eller två personer som var i sällskap med denne sammanträffade på centralstationen i Göteborg. L uppgav i polisförhör angående händelsen att hon och I träffade ”de två männen” och att I sade ”Du behöver inte vara rädd, du behöver inte oroa dig” och ”Du ska följa med dem, du skall åka med dem, du behöver inte vara orolig för något”. L uppgav i förhöret att hon kände sig som om någon hållt kokande vatten över henne och att hon inte ville följa med männen, men att hon inte hade något val därför att männen kanske hade betalat för henne. Tingsrätten fann genom utredningen i målet styrkt att I överlämnat L till B mot ersättning och att B betalade I för att få utnyttja L för sexuella ändamål. Omständigheten att I själv hade utnyttjat L för prostitution, vilket B hade kännedom om, talade för att avtalet innebar att också B kunde utnyttja L för sådan. I kom dessutom några dagar senare att sluta ett liknande avtal avseende M, enligt vilket hon skulle göra allt vad hyrestagarna sade till henne. Under alla förhållanden kunde det hållas för visst att I insåg att B skulle sälja L:s kropp.

Redan det förhållandet att det var möjligt att mot ersättning upplåta L för sexuella ändamål under en längre tid talade för att hon stod under upplåtarens kontroll och att denna kontroll fördes över till hyrestagaren. Upplåtelsen av L hade föregåtts av att hon hade åkt till Göteborg utan pengar, vilket inskränkte hennes möjligheter att resa hem utan att först ha tjänat sådana. Hon hade

dessutom inga möjligheter att få något "vanligt" arbete. L hade berättat i förhör att I:s kamrat underhöll dem ekonomiskt eftersom han tyckte synd om dem, vilket enligt tingsrätten torde ha förutsatt att L höll sig väl med I. Därtill kom att det huvudsakliga inneboendet hos bekanta till I medförde att boendesituationen var osäker och beroende av om I kunde ordna den. L saknade behövliga språkkunskaper och hade föresatt sig att inte komma hem utan pengar. Utan föregående erfarenhet av prostitution hade hon uppenbarligen förespeglats att alternativet till prostitution var att hamna på gatan, och därefter hamnat i sådan i Göteborg och ägnat sig åt det i några veckor med allt vad det måste inneburit för hennes självkänsla. De anförda omständigheterna och L:s situation i övrigt fick anses ha inneburit att hon var i en trångmålsliknande situation och i en faktisk beroendeställning i förhållande till I vid tidpunkten för upplåtelsen av henne till B. I får därigenom anses ha haft kontroll över henne då. Det saknade enligt tingsrätten därmed betydelse om L på något sätt frivilligt följt med männen eller om hon haft möjlighet att rymma från dem. Av det anförda var det styrkt att I gjort sig skyldig till människohandel avseende L.

Tingsrätten konstaterade därefter att I utfört gärningen tillsammans och i samråd med S. Denna bedömning grundades bl.a. på att det av den telefonavlyssning som åberopades i målet framgick att S tillgodogjort sig intäkter och diskuterat omständigheterna för uthyrningen av L.

Åklagaren hade i den del som avsåg människohandel också anført att det därutöver fanns utrymme för att döma I och S för koppleri avseende L:s prostitution i Göteborg. Eftersom prostitutionen bidragit till att I och uppnått kontroll över L, vilket medförde att de döms för människohandel avseende henne, ansåg tingsrätten att de inte dessutom borde dömas för det föregående koppleriet.

Av åberopade utskrifter av telefonsamtal mellan N, E och I framgick bl.a. att I ville hyra ut M till N, att N och E beslutat att hyra M tillsammans, att det diskuterades om N och E skulle ta hand om M:s dokument, vilket N insisterat på och I accepterar samt att I till E erbjudit M under två veckor för 5 000 kr, vilket denne accepterat. Av samtalen framgick att M upplåtits till N och E och att syftet med affären var att M skulle utnyttjas för prostitution, som N och E skulle tjäna pengar på.

Vad därefter gällde frågan om I och S gjort sig skyldiga till människohandel beträffande M konstaterade tingsrätten att det kunde

klarläggas att det av flera samtal mellan I och M framgick att M sagt att hon var övervakad. Av de i målet återopade telefonsamtalen och utredningen i övrigt framgick också att N och E haft för avsikt att ta kontroll över M och att de också vidtog åtgärder i det syftet. Därtill kom att N i ett telefonsamtal tidigare insisterat på att få M:s dokument. En annan omständighet som talade härför var att E i ett telefonsamtal med N uttryckt farhågor för att M skulle fly. För att I och S skulle kunna dömas för människohandel avseende M krävdes emellertid att redan de hade uppnått kontroll över M och att det var den kontrollen som överfördes till N och E, i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Flera av de uppspelade telefonsamtalen där I eller S förekom talade för att de haft lika stort inflytande över M som över L och att de inte gjort någon skillnad mellan dem. I de samtal där M förekom gavs tingsrätten dock intrycket att hon bättre än L kunde ta vara på sig själv. Den avgörande bristen när det gäller de delar av åtalet som avsåg människohandel beträffande M var dock att hon inte hade medverkat i rättegången och att de knapphändiga uppgifter som hon lämnat under förundersökningen, inte gav mycket stöd för att hon befunnit sig under I:s och S:s kontroll. M var prostituerad sedan tidigare och hon visste att hon skulle prostituera sig när hon reste till Sverige. Det var inte osannolikt att hon kände till de närmare förutsättningarna redan när hon reste från hemlandet, särskilt mot bakgrund av att det fanns omständigheter som talade för att M och S varit bekanta sedan tidigare. M hade uppgett att S bodde tillsammans med henne i hennes lägenhet i Slovakien. Slutligen var M 29 år och därmed betydligt äldre än L och även äldre än I och S. Tingsrätten ansåg vid en samlad bedömning att vad som hade förekommit i målet inte i tillräcklig grad styrkte att I och S hade kontroll över M när hon uppläts till E och N. De kunde därför inte dömas för människohandel avseende M.

Åtalspunkten 2

Tingsrätten fann under åtalspunkten 1 styrkt att I och S tillsammans och i samförstånd i mars 2005 mot en ersättning av omkring 7 000 kr förde över kontrollen över L till B i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Avtalets innehåll talade i sig för att B haft insikt om att L befann sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning och att han utnyttjade detta när han ingick

avtalet. Omständigheterna i samband med att avtalet ingicks gav ytterligare stöd härför och innebar att det var styrkt att han insåg att L stod under kontroll och att han mottog denna kontroll över henne i angivet syfte.

Av utredningen framgick att B, sedan han tagit emot L haft samlag med henne samt att L, B och två bekanta till denne åkte till Norrköping. Påföljande dag mötte alla fyra D, som åkte med dem till en adress i Norrköping, där de träffade N och Ig. Redan där påbörjades diskussioner om att B mot ersättning skulle upplåta L för sexuella ändamål. Hela sällskapet åkte sedan till en klubb, där L överlämnades till N och Ig för en tvåveckorsperiod mot en ersättning om 800 euro.

L hade i tidigare förhör uppgett att hon var tvungen att ligga med en av männen som övertog henne i Göteborg, att två av männen beslagtogs hennes pass och överlämnade det till tre män och att hon inte såg överlämnandet men att hon till 97 eller 98 procent visste att de tre männen hade hennes pass.

B hade uppgett att avtalet med N och Ig innebar att de skulle få ha sex med L under två veckor för 800 euro, att Ig betalade honom pengarna och att L var med på uppgörelsen. Han hade emellertid bestritt att han överlämnat L:s pass till N. Av utredningen framgick att också B:s vidareupplåtelse av L till N och Ig, mot en ersättning om 800 euro, skedde i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. När det gällde L:s pass fann tingsrätten klarlagt att B i samband med upplåtelsen av L överlämnade hennes pass till N. Det kunde vid en samlad bedömning av omständigheterna hållas för visst att B hade tagit ifrån L passet och därmed förstärkt kontrollen över henne. Det var därmed uppenbart att hans ovan angivna upplåtelse av L till N och I utgjorde en ny kontrollöverföring. Åtalet mot B för människohandel var följaktligen styrkt.

Åtalspunkten 3

Tingsrätten hade tidigare funnit styrkt att H fört över kontrollen över L till N och Ig i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Avtalets innehåll talade i sig för att N och Ig haft insikt om att hon befann sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning och att de utnyttjade detta när de ingick avtalet. Omständigheterna i samband med att avtalet ingicks, inte minst att B överlämnade L:s pass till N, vilket Ig varit medveten om, och de

efterföljande händelserna innebar att det var styrkt att de insett att L stod under kontroll och att de mottog denna kontroll över henne i angivet syfte.

Av N:s uppgifter och utredningen i övrigt framgick att N hela tiden hade hand om L:s pass. Enligt N gömde han mot slutet L:s pass för att hans föräldrar inte skulle hitta det, vilket inte framstod som övertygande. Frågan om i vilken utsträckning passet varit gömt och av vilken anledning detta skedde saknade enligt tingsrätten emellertid större betydelse. Det avgörande var att N oavbrutet förfogade över passet, genom att ha det på sig eller hålla det gömt, och därmed undanhöll L detta. Han hade därigenom vidmakthållit den åtgärd som B hade vidtagit genom att ta ifrån henne passet. Detta hade Ig haft vetskap om.

L hade inte utsatts för tvång, hot, inlåsning eller liknande, vilket inte heller hade påståtts av åklagaren. Omständigheterna kring L:s inhysning, det förhållandet att hon nästan alltid var omgiven av någon av de inblandade personerna, hennes obetydliga ekonomiska utbyte av prostitutionen, N:s handhavande av hennes pass och L:s situation i övrigt fick vid en samlad bedömning likväl anses innebära att Ig och N, efter övertagandet av kontrollen över L i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål, gemensamt och i samförstånd upprätthållit ett tryck mot henne som medförde att de behållit kontrollen över henne i samma syfte. N och Ig måste också ha insett att L utan att de angivna omständigheterna förelegat inte skulle ha prostituerat sig i huvudsakligt syfte att tjäna pengar åt dem.

Utredningen visade att Ig emellanåt haft en vacklande inställning till L:s prostitution, vilket emellertid inte inverkade på skuldfrågan. Inte heller den omständigheten att L sedermera uttalat att hon önskat stanna hos N och Ig tillmättes någon betydelse av tingsrätten. Detta sågs i stället som ett uttryck för att hon stod under kontroll, särskilt med beaktande av att önskemålet inte framfördes till utomstående personer utan till olika gärningsmän, och för att hon trots allt upplevde det som ett mindre dåligt alternativ att prostituera sig för N och I än att tvingas återvända till B. Åtalet var därmed styrkt och N och Ig dömdes för människohandel.

Åtalspunkten 4

Av utredningen framgick att D i mycket stor utsträckning hade varit närvarande i olika delar av händelseförloppet. Han åkte med H till N och Ig och följde med till klubben i Norrköping där affären avseende L gjordes upp. D fick kännedom om avtalets innehåll och om att N hade tagit hand om L:s pass. L inhystes sedan hos D:s flickvän, som L kom att tillbringa omkring tio dygn hos. D var med vid flera tillfällen i samband med att N eller Ig transporterade L till köpare av sexuella tjänster, första gången redan samma dag som de hade tagit emot kontrollen över henne. Det var enligt tingsrätten visserligen inte utrett att D, när han sammanförde B och L med N och Ig, visste att H avsåg att överföra kontrollen över L i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. I belysning av D:s senare agerande framstod det dock som helt osannolikt att han skulle ha agerat annorlunda om han hade haft sådan kunskap.

Tingsrätten ansåg att det av utredningen i målet i denna del kunde hållas för visst att D påverkat Ig att betala för L och att D och att han skaffat bostad till L. När det gällde frågan om D övervakat L i olika bostäder hade L själv vid ett telefonsamtal uppgett att hon var övervakad. Med hänsyn till D:s kännedom om bakgrunden till varför L vistades i de olika lägenheterna och att det var utrett att han vistats där i stor omfattning gavs hans omfattande närvaro där innebörden att han haft en övervakande funktion i förhållande till henne. Omständigheterna hade också varit sådana att han måste ha insett att L upplevt hans närvaro på det sättet.

Sammanfattningsvis fann tingsrätten utrett att D varit medveten om överföringen av kontrollen avseende L mot betalning och syftet därmed, samt om N:s och Ig:s fortsatta kontroll över L och deras främjande av prostitutionsverksamhet. Det stod också klart att han genom sina åtgärder och sin närvaro hos L och genom psykisk påverkan uppsåtligen gett stöd åt och underlättat kontrollöverföringen och den fortsatta kontrollen. Åtalet för medhjälp till människohandel var därmed styrkt.

Åtalspunkten 5

Av tingsrättens ställningstagande under åtalspunkten 1, att det inte var styrkt att I och S haft kontroll över M när de upplät henne till E och N i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål, följde

att de båda senare inte heller kunde ha mottagit eller behållit kontrollen över M. De kunde därför inte dömas för människohandel enligt åtalet.

Åtalspunkten 7

Enligt åklagarens förstahandspåstående hade Lh genom att köra N till Göteborg den 4 april 2005 gjort sig skyldig till medhjälp till N:s och E:s gärning enligt åtalspunkten 5. Tingsrätten hade under den åtalspunkten funnit att N:s och E:s gärning skulle bedömas som koppleri. Redan därav följde att Lh inte kan dömas för medhjälp till människohandel. Med hänsyn till den ovan gjorda bedömningen att N och Lh övervägde att hyra M tillsammans fann tingsrätten dessutom att det skulle föra för långt att, när N i stället kom att genomföra affären tillsammans med E, anse att Lh gjort sig skyldig till medhjälp till deras gärning genom att tidigare ha skjutsat N till Göteborg. Vid den bedömningen hade tingsrätten vägt in att N saknat pengar till affären vilket Lh visste om, och att E som möjliggjorde affären avseende M eftersom han hade pengar, var en för Lh okänd person.

Åtalspunkten 9

Tingsrätten hade tidigare funnit att det inte var styrkt att I och S haft kontroll över M. Redan därav följde att Da inte kunde dömas för stämpling till människohandel avseende henne. Det kunde ändå tilläggas att det inte heller förelåg tillräcklig bevisning för att Da haft för avsikt att ta emot kontrollen över M, men att det av åberopade telefonsamtal mellan N och Da och av utredningen i övrigt med all tydlighet framgick att Da erbjudit sig att tillsammans med N betala för M i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Stämpling till koppleri var emellertid inte straffbart. Åtalet skulle därför ogillas.

Av tingsrättens domslut framgår att I dömdes för *människohandel, koppleri och skadegörelse till fängelse tre år*, S för *människohandel och koppleri till fängelse två år och sex månader*, B för *människohandel till fängelse två år och sex månader*, N för *människohandel, koppleri och narkotikabrott till fängelse två år och åtta månader*, Ig för *människohandel, olovlig försäljning av alkoholdrycker, försök till*

olovlig försäljning av alkoholdrycker och olovligt innehav av alkoholdrycker till fängelse två år och fyra månader, D för medhjälp till människohandel till fängelse ett år och sex månader, E för koppleri och narkotikabrott till fängelse ett år och sex månader och L för koppleri, medhjälp till koppleri, bedrägeri och köp av sexuell tjänst till fängelse ett år och tre månader.

Domen överklagades av åklagaren beträffande N, E och L samt av L.

Hovrättens bedömning

Vid tingsrätten angavs i gärningsbeskrivningen att N och E från annan tagit emot kontrollen över M. Med hänsyn till att den, från vilken kontrollen skulle ha mottagits eller överförts, av tingsrätten inte ansetts ha haft kontroll över M och således inte heller kunnat ha överlämnat denna, ansåg tingsrätten att det redan på denna grund inte varit möjligt att döma N och E för människohandel. Åklagaren hade i hovrätten justerat gärningsbeskrivningen och påstått att N och E tagit, och även behållit, kontrollen över M. Fråga i hovrätten blir därför främst om situationen varit sådan att N och E haft den, för att dömas för människohandel, nödvändiga kontrollen över M.

M hade under förundersökningen förnekat att hon prostituerat sig och att hon blivit utnyttjad. Redan N:s och E:s egna uppgifter, dvs. att de arbetat med att ordna kunder åt M, motsäger att det som M berättat var med sanningen överensstämmande. Genom utredningen hade också framkommit att M:s dotter vistades i Slovakien hos S:s föräldrar vilket förhållande kunde antas medföra att M inte velat avslöja de verkliga omständigheterna. Ett vittne hade också angett att M till honom sagt att hon inte känt till att den svenska polisen kunde beskydda henne i Slovakien. Detta ledde enligt hovrättens mening till att vad M berättat i polisförhör inte kunde läggas till grund för bedömningen i målet.

Genom de avlyssnade telefonsamtalen framgick enligt hovrättens mening att N och E gemensamt och i samråd agerat i förhållande till M. Det förhållandet att E ensam rent faktiskt hämtat M förändrade inre denna bedömning. N hade såväl före som efter det faktiska hämtandet av M tydligt visat att han agerat i samråd med E. Det råde inte någon tvekan om att M varit i en utsatt belägenhet. Även om M tidigare varit prostituerad var det helt osannolikt

att hon förstått eller haft inflytande över vilka villkor det avsetts att hon skulle utnyttjas i Norrköping. Däremot hade det accepterats att hon inte genomförde anala samlag. Såväl N som E hade vidgått att de utnyttjat M för prostitution. M hade transporterats till Norrköping, en för henne okänd plats där hon inre kände någon som hon kunde kontakta. Det hade framkommit att hon fått höra att prostitution var olagligt i Sverige. Hon hade inte behärskat det svenska språket. Hon hade inte några pengar när hon anlät och endast en mindre summa pengar när polisen ingrep. Av de avlyssnade samtalen framgick att hennes identitetshandlingar omhändertagits. Betalningen för hennes tjänster skedde inte till henne. Av flera av de avlyssnade samtalen framgick att M kände sig övervakad. Hon sa bl.a. att hon var i händerna på personer som kom att lämna tillbaka henne, något som tydde på att hon ansåg att de hade kontrollen över henne. Det framstod också tydligt av de avlyssnade samtalen att N och E ansåg sig ha kontrollen över M. Vid flera tillfällen talades det om ett köp av M och E hade vidgått att han betalade 5 000 kr för M. Mot bakgrund av de ovan angivna omständigheterna ansåg hovrätten att det i målet visat att N och E tagit kontrollen och bibehållit denna till dess deras agerande avbrutits genom polisingripandet, över M på sätt krävs för ansvar för människohandel. Även i övrigt var förutsättningarna för detta brott uppfyllda. De skulle därför dömas för människohandel på sätt åklagaren påstått.

Genom utredningen hade framkommit att L till en början velat vara med och köpa M men att så inte skedde. Lika med tingsrätten fann således hovrätten att det inte kunde anses styrkt att han körde N till Göteborg för att främja dennes gärning utan att detta skedde för att han själv skulle genomföra en affär från vilken det måste antas att han frivilligt tillbakaträtt. Det skulle därför ha lett för långt att anse att han därmed främjat att N senare tillsammans med E, som var den som hämtade M, genomfört gärningen. Åtalet för medhjälp till människohandel kunde därför inte vinna bifall.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att N, såvitt avsåg åtalet enligt åtalpunkten 5, dömdes för *människohandel* och till *fängelse tre år och två månader*. Beträffande E ändrade hovrätten tingsrättens dom på så sätt att åtalet enligt åtalpunkten 5, bedömdes som *människohandel* och påföljden bestämdes till *fängelse två år och två månader*. Vad avsåg L fastställde hovrätten tingsrättens dom.

Europarådets konvention om bekämpning av människohandel

Warsawa den 16 maj 2005

Council of Europe Treaty Series – No. 197

Inledning

Europarådets medlemsstater och övriga stater som har undertecknat denna konvention,

som beaktar att Europarådets ändamål är att uppnå en större enighet bland sina medlemsstater,

som anser att människohandel är ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en kränkning av människans värdighet och integritet,

som anser att människohandel kan leda till slaveri för brottsoffren,

som anser att respekt för brottsoffers rättigheter, skydd av brottsoffer och åtgärder för att bekämpa människohandel måste vara övergripande mål,

som anser att alla åtgärder eller initiativ för att bekämpa människohandel måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barnets rättigheter,

som erinrar om att medlemsstaternas utrikesministrar i sina förklaringar vid ministerkommitténs etthundratolftte och etthundra-fjortonde möte den 14–15 maj 2003 respektive den 12–13 maj 2004 efterlyste kraftfullare insatser mot människohandel från Europarådets sida,

som beaktar 1950 års konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt protokollen till denna,

som beaktar följande rekommendationer från ministerkommittén till Europarådets medlemsstater:

- R (91) 11 om sexuellt utnyttjande av barn, barnpornografi och barnprostitution samt handel med barn och ungdomar,
- R (97) 13 om hot mot vittnen och den tilltalades rätt till försvar,
- R (2000) 11 om åtgärder mot handel med människor för sexuellt utnyttjande,
- R (2001) 16 om skydd av barn mot sexuellt utnyttjande,
- R (2002) 5 om skydd av kvinnor mot våld,

som beaktar följande rekommendationer från Europarådets parlamentariska församling:

- R 1325 (1997) om handel med kvinnor och påtvingad prostitution i Europarådets medlemsstater,
- R 1450 (2000) om våld mot kvinnor i Europa,

- R 1545 (2002) om en kampanj mot handel med kvinnor,
- R 1610 (2003) om migration kopplad till handel med kvinnor och prostitution,
- R 1611 (2003) om organhandel i Europa,
- R 1663 (2004) om slavarbete i hemmet: slaveri, au pairer och postorderfruar,

som beaktar Europeiska unionens råds (rådets) rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel, rådets rambeslut av den 15 mars 2001 om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden samt rådets direktiv av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna,

som vederbörligen beaktar Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och dess tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, för att stärka det skydd dessa instrument ger och utveckla de normer som upprättas genom dem,

som vederbörligen beaktar övriga internationella rättsliga instrument av betydelse i fråga om åtgärder för bekämpning av människohandel,

som beaktar behovet av att utarbeta ett allsidigt, internationellt, rättsligt instrument med särskild inriktning på de mänskliga rättigheterna för människohandelns offer och att upprätta en särskild övervakningsmekanism,

har kommit överens om följande:

Kapitel I Syften, tillämpningsområde, icke-diskrimineringsprincip och definitioner

Artikel 1 – Konventionens syften

2. Denna konventions syften är

- a. att med respekt för jämställdheten förebygga och bekämpa människohandel,
- b. att med respekt för jämställdheten skydda brottsoffrens mänskliga rättigheter, att utforma en allsidig ram för skydd

- av och hjälp till brottsoffer och vittnen samt att säkerställa att utredningar och åtal genomförs effektivt, samt
- c. att främja internationellt samarbete när det gäller insatser mot människohandel.
3. Genom denna konvention inrättas en särskild övervakningsmekanism för att säkerställa att parterna effektivt tillämpar dess bestämmelser.

Artikel 2 – Tillämpningsområde

Denna konvention ska gälla alla former av människohandel, nationell eller gränsöverskridande, oberoende av dess eventuella samband med organiserad brottslighet.

Artikel 3 – Icke-diskrimineringsprincip

Parterna ska tillämpa bestämmelserna i denna konvention, särskilt om brottsoffers rätt att komma i åtnjutande av åtgärder för att skydda och främja deras rättigheter, utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 4 – Definitioner

I denna konvention avses med

- a. *människohandel*: värvning, transport, överlämnande, inhysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, missbruk av makt eller av en persons utsatta ställning, eller erläggande eller mottagande av betalning eller förmåner för att få samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande ska minst innebära utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänster, slaveri eller bruk som kan jämföras med slaveri, träl-dom eller borttagande av organ.

- b. Samtycke från ett offer för människohandel till sådant planerat utnyttjande som anges i punkt a i denna artikel ska sakna betydelse om något av de medel som anges där har använts.
- c. Värkning, transport, överlämnande, inhysning eller mottagande av barn i syfte att utnyttja dessa ska betraktas som människohandel även om inget av de medel som anges i punkt a i denna artikel har använts.
- d. *barn*: person under 18 års ålder.
- e. *brottsoffer*: varje fysisk person som är utsatt för människohandel enligt definitionen i denna artikel.

Kapitel II Förebyggande, samarbete och andra åtgärder

Artikel 5 – Förebyggande av människohandel

1. Varje part ska vidta åtgärder för att införa eller stärka nationellt samarbete mellan de olika organ som ansvarar för att förebygga och bekämpa människohandel.
2. Varje part ska införa och/eller stärka effektiva riktlinjer och program för att förebygga människohandel genom t.ex. forskning, upplysning, kampanjer för höjande av medvetenhet och utbildning, sociala och ekonomiska initiativ samt utbildningsprogram med särskild inriktning på personer som riskerar att bli föremål för människohandel och personer som i sin yrkesverksamhet berörs av denna handel.
3. Varje part ska främja en ansats som grundas på mänskliga rättigheter, integrera jämställdhetsaspekter och utgå från barnets intressen när olika former av riktlinjer och program som avses i punkt 2 utformas, genomförs och utvärderas.
4. Varje part ska vidta de lämpliga åtgärder som kan behövas för att möjliggöra laglig migration, särskilt genom att berörda myndigheter sprider korrekt information om de villkor som gäller för laglig inresa på och vistelse inom dess territorium.

5. Varje part ska vidta särskilda åtgärder för att minska barns utsatthet för människohandel, särskilt genom att skapa en skyddande miljö för dem.
6. De åtgärder som vidtas i enlighet med denna artikel ska där så är lämpligt omfatta icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer samt andra delar av det civila samhället som medverkar i att förebygga människohandel och att skydda eller hjälpa brottsoffer.

Artikel 6 – Åtgärder för att motverka efterfrågan

För att motverka den efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, och som leder till människohandel, ska varje part vidta eller stärka åtgärder inom lagstiftning, förvaltning, utbildning, socialt, kulturellt eller på annat sätt, bl.a. följande:

- a. Forska om bästa tillämpningar, metoder och strategier.
- b. Höja medvetenheten om mediernas och det civila samhällets ansvar och viktiga roll för att identifiera efterfrågan som en av de grundläggande orsakerna till människohandel.
- c. Bedriva riktade upplysningskampanjer som vid behov innefattar bl.a. offentliga myndigheter och beslutsfattare.
- d. I skolundervisningen för flickor och pojkar bedriva utbildningsprogram och vidta andra förebyggande åtgärder som betonar att genusbaserad åtskillnad och dess katastrofala konsekvenser inte kan accepteras samt betydelsen av jämställdhet och varje människas värde och integritet.

Artikel 7 – Åtgärder vid gränser

1. Utan att det påverkar internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer ska parterna så långt möjligt stärka sådana gränskontroller som kan behövas för att förebygga och upptäcka människohandel.
2. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra lämpliga åtgärder för att så långt möjligt förebygga att yrkesmässiga frakt-

förarens transportmedel används i sådan brottslig verksamhet som avses i denna konvention.

3. I förekommande fall och utan att det påverkar tillämpningen av gällande internationella konventioner ska bland dessa åtgärder ingå fastställande av skyldighet för yrkesmässiga fraktförare, innefattande varje transportföretag eller ägare eller brukare av transportmedel, att se till att alla passagerare innehar de resehandlingar som krävs för inresa i den mottagande staten.
4. Varje part ska i enlighet med sin nationella lag föreskriva påföljder vid överträdelse av den skyldighet som avses i punkt 3 i denna artikel.
5. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att, i enlighet med dess nationella lag, medge avvísning eller återkallelse av visering för personer som medverkar i förövande av brott som avses i denna konvention.
6. Parterna ska förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheterna, bl.a. genom att inrätta och upprätthålla direkta kommunikationskanaler.

Artikel 8 – Säkerhet och kontroll av handlingar

Varje part ska vidta nödvändiga åtgärder för att

- a. se till att rese- eller identitetshandlingar som den utfärdar är av sådan kvalitet att de inte enkelt kan missbrukas, förfalskas eller olagligen ändras, kopieras eller utfärdas, och
- b. skydda integriteten och säkerheten i de rese- och identitetshandlingar som utfärdas av parten eller på dess vägnar samt förebygga att sådana handlingar framställs och utfärdas olagligt.

Artikel 9 – Handlingars äkthet och giltighet

En part ska, på begäran av en annan part, enligt sin nationella lag inom skälig tid kontrollera äktheten och giltigheten av rese- eller identitetshandlingar som har utfärdats eller påstås ha utfärdats i dess namn och som misstänks användas för människohandel.

Kapitel III Åtgärder för att skydda och främja brottsoffers rättigheter med beaktande av jämställdhet

Artikel 10 – Identifiering av brottsoffren

1. Varje part ska förse sina behöriga myndigheter med personal som är utbildad i och kvalificerad för att förebygga och bekämpa människohandel och att identifiera och bistå brottsoffer, inklusive barn, och ska se till att de olika myndigheterna samarbetar med varandra och med berörda hjälporganisationer, så att brottsoffer kan identifieras genom ett förfarande som vederbörligen beaktar den speciella situationen för kvinnor och barn som utsatts för brott och vid behov få uppehållstillstånd enligt bestämmelserna i artikel 14 i denna konvention.
2. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att identifiera brottsoffer, vid behov i samarbete med andra parter och berörda hjälporganisationer. Om de behöriga myndigheterna har skälig anledning anta att en person har blivit offer för människohandel, ska parten se till att personen inte avlägsnas från dess territorium förrän de behöriga myndigheterna har avslutat identifieringsförfarandet för offer för ett brott som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention och att personen i fråga får hjälp enligt artikel 12.1 och 12.2.
3. Om brottsoffrets ålder är obestämd och det finns skäl att tro att offret är ett barn, ska hon eller han antas vara ett barn och ges särskilt skydd i avvaktan på att åldern fastställs.
4. Så snart en underårig utan medföljande vuxen har identifierats som ett brottsoffer ska varje part
 - a. sörja för att barnet företräds av en förmyndare, organisation eller myndighet som ska handla i barnets intresse,
 - b. vidta nödvändiga åtgärder för att fastställa barnets identitet och nationalitet, samt
 - c. göra sitt bästa för att söka rätt på barnets familj, om detta ligger i barnets intresse.

Artikel 11 – Skydd för privatlivet

1. Varje part ska skydda brottsoffrens privatliv och identitet. Personuppgifter om dem ska förvaras och användas enligt bestämmelserna i konventionen om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter (ETS 108).
2. Varje part ska vidta åtgärder för att särskilt tillse att identiteten eller uppgifter som möjliggör identifiering av ett barn som är brottsoffer inte offentliggörs genom medierna eller på andra vägar utom, i undantagsfall, för att underlätta efterforskning av familjemedlemmar eller på annat sätt säkerställa barnets välfärd och skydd.
3. Varje part ska överväga att i enlighet med artikel 10 i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som den tolkas av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, vidta åtgärder som syftar till att främja att medierna värnar om brottsoffrens privatliv och identitet genom självreglering, genom införande av regler eller genom gemensam reglering.

Artikel 12 – Hjälp till brottsoffer

1. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att hjälpa brottsoffren med deras fysiska, psykiska och sociala återhämtning. Denna hjälp ska minst innefatta följande:
 - a. En levnadsstandard som kan trygga deras uppehälle genom åtgärder som lämplig och trygg bostad samt psykologiskt och materiellt bistånd.
 - b. Tillgång till akutsjukvård.
 - c. Hjälp med översättning och tolkning vid behov.
 - d. Rådgivning och upplysning, särskilt om deras lagliga rättigheter och de tjänster som står till deras förfogande, på ett språk som de kan förstå.
 - e. Biträde så att deras rättigheter och intressen kan framföras och beaktas i lämpliga skeden av brottsmålsförfaranden mot förövare.

- f. Tillgång till utbildning för barn.
2. Varje part ska vederbörligen beakta brottsoffrets behov av trygghet och skydd.
 3. Dessutom ska varje part svara för nödvändig medicinsk eller annan hjälp till brottsoffer som lagligen vistas inom dess territorium, saknar tillräckliga resurser och behöver sådan hjälp.
 4. Varje part ska anta regler enligt vilka brottsoffer som lagligen vistas inom dess territorium ska beredas tillträde till arbetsmarknaden samt till yrkesutbildning och undervisning.
 5. Varje part ska vid behov och på de villkor som anges i dess nationella lagstiftning samarbeta med icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer eller medlemmar av det civila samhället som ägnar sig åt att bistå brottsoffer.
 6. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att trygga att ett brottsoffers villighet att vittna inte uppställs som villkor för hjälp till vederbörande.
 7. Vid tillämpning av de bestämmelser som fastställs i denna artikel ska varje part lämna hjälp på grundval av samförstånd och information, med vederbörlig hänsyn till de särskilda behoven hos personer i en utsatt situation och till barns rättigheter med avseende på bostad, utbildning och lämplig hälsovård.

Artikel 13 – Period för återhämtning och eftertanke

1. Varje part ska i sin nationella lag fastställa en period på minst 30 dagar för återhämtning och eftertanke, om det finns skälig anledning att tro att den berörda personen är ett brottsoffer. Perioden ska vara så lång att personen kan återhämta sig och göra sig fri från människohandlarnas inflytande och/eller fatta ett välinformerat beslut om samarbete med de behöriga myndigheterna. Under denna period ska inget beslut om utvisning av personen kunna verkställas. Denna bestämmelse ska inte påverka den verksamhet som de behöriga myndigheterna bedriver i alla faser av de tillämpliga nationella förfarandena, särskilt när de utreder och väcker åtal för de berörda brotten. Under denna period ska parterna tillåta berörda personer att vistas inom deras territorium.

2. Under denna period ska de personer som avses i punkt 1 i denna artikel ha rätt till den hjälp som avses i artikel 12.1 och 12.2.
3. Parterna är inte bundna av att iaktta denna period om det strider mot den allmänna ordningen eller det konstateras att ställning som brottsoffer åberopas felaktigt.

Artikel 14 – Uppehållstillstånd

1. Varje part ska utfärda ett förnybart uppehållstillstånd till brottsoffer i endera av följande situationer, eller i båda:
 - a. När den behöriga myndigheten anser att deras vistelse är nödvändig på grund av deras personliga situation.
 - b. När den behöriga myndigheten anser att deras vistelse krävs för deras samarbete med de behöriga myndigheterna i utrednings- eller straffrättsliga förfaranden.
2. När uppehållstillstånd av rättsliga skäl krävs för brottsoffer som är barn, ska sådant utfärdas i barnets intresse och vid behov förnyas på samma villkor.
3. Vägran att förnya ett uppehållstillstånd eller återkallande av ett sådant ska följa föreskrifterna i partens nationella lag.
4. Om ett brottsoffer ansöker om någon annan form av uppehållstillstånd ska den berörda parten beakta att han eller hon har eller har haft ett uppehållstillstånd enligt punkt 1.
5. Med hänsyn till parternas åtaganden enligt artikel 40 i denna konvention ska varje part se till att beviljande av tillstånd enligt denna bestämmelse inte ska påverka rätten att söka och få asyl.

Artikel 15 – Gottgörelse och rätt till skadestånd

1. Varje part ska se till att brottsoffer, från deras första kontakt med de behöriga myndigheterna och på ett språk som de kan förstå, har tillgång till upplysningar om rättsliga och administrativa förfaranden av betydelse.

2. Varje part ska i sin nationella lag fastställa rätt till rättsligt stöd och fri rättshjälp för brottsoffer enligt bestämmelserna i dess nationella lag.
3. Varje part ska i sin nationella lag fastställa brottsoffers rätt till gottgörelse från förövarna.
4. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att garantera gottgörelse till brottsoffer enligt bestämmelserna i dess nationella lag, exempelvis genom inrättande av en fond för gottgörelse till brottsoffer eller åtgärder eller program för socialt bistånd och social återanpassning av brottsoffer, som kan finansieras med medel som härrör från tillämpning av åtgärder som avses i artikel 23.

Artikel 16 – Brottsoffers repatriering och återvändande

1. Den part i vilken ett brottsoffer är medborgare eller hade permanent uppehållstillstånd vid tiden för inresan på den mottagande partens territorium ska, med vederbörlig hänsyn till personens rättigheter, säkerhet och värdighet, underlätta och godta personens återvändande utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål.
2. När en part återsänder ett brottsoffer till en annan stat ska detta ske med vederbörlig hänsyn till personens rättigheter, säkerhet och värdighet och till läget i eventuella rättsliga förfaranden knutna till den omständigheten att personen är ett offer för människohandel, och återvändandet ska helst ske frivilligt.
3. På begäran av en mottagande part ska en anmodad part bekräfta om en person är dess medborgare eller hade tillstånd att vistas permanent inom dess territorium vid tiden för inresan på den mottagande partens territorium.
4. För att underlätta att ett offer för människohandel som saknar korrekta handlingar återvänder, ska den part i vilken den personen är medborgare eller hade permanent uppehållstillstånd vid tiden för inresan på den mottagande statens territorium gå med på att, på begäran av den mottagande parten, utfärda sådana resehandlingar eller sådant annat tillstånd som kan

behövas för att personen ska kunna resa in på och återvända till dess territorium.

5. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att inrätta repatrieringsprogram under medverkan av berörda nationella eller internationella institutioner och icke-statliga organisationer. Syftet med dessa program är att förebygga att personer åter blir brottsoffer. Varje part bör göra allt som står i dess makt för att främja brottsoffrens återinträde i samhällslivet i den stat de återvänder till, inklusive återinträde i undervisningssystemet och på arbetsmarknaden, särskilt genom förvärvande och förbättring av yrkesskicklighet. Program för barn bör innefatta rätt till utbildning och åtgärder för att trygga lämplig vård eller mottagande av familjen eller lämpliga vårdstrukturer.
6. Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att, där så är lämpligt i samarbete med andra berörda parter, bereda brottsoffer tillgång till kontaktinformation om organ som kan hjälpa dem i det land till vilket de återsänds eller repatrieras, t.ex. funktioner för upprätthållande av lag och ordning, icke-statliga organisationer, jurister som kan ge råd samt inrättningar för social välfärd.
7. Brottsoffer som är barn ska inte återsändas till en stat om en risk- och säkerhetsbedömning tyder på att ett sådant återvändande inte skulle ligga i barnets intresse.

Artikel 17 – Jämställdhet

Varje part ska, när den vidtar åtgärder som avses i detta kapitel, sträva efter att främja jämställdhet och tillämpa jämställdhetsintegrering i åtgärdernas utformning, tillämpning och utvärdering.

Kapitel IV Materiell straffrätt

Artikel 18 – Kriminalisering av människohandel

Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att sådana gärningar som avses i artikel 4 i denna konvention är brottsliga när de begås uppsåtligen.

Artikel 19 – Kriminalisering av användning av ett brottsoffers tjänster

Varje part ska överväga att anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att i dess nationella lagstiftning fastställa att användning av tjänster som är föremål för sådant utnyttjande som avses i artikel 4 a i denna konvention med vetskap om att personen är ett offer för människohandel, är en brottslig gärning.

Artikel 20 – Kriminalisering av gärningar som rör rese- eller identitetshandlingar

Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att följande gärningar är brottsliga när de begås uppsåtligen och i syfte att möjliggöra människohandel:

- a. att förfälska en rese- eller identitetshandling,
- b. att anskaffa eller tillhandahålla en sådan handling,
- c. att behålla, undanröja, dölja, skada eller förstöra en annans rese- eller identitetshandling.

Artikel 21 – Försök, medhjälp eller främjande

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att uppsåtlig hjälp till eller främjande av att någon av de handlingar som anges i artiklarna 18 och 20 i denna konvention begås är brottsliga gärningar.
2. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att konstatera att försök att begå någon av de handlingar som anges i artiklarna 18 och 20 a i denna konvention är brottsliga gärningar.

Artikel 22 – Juridiska personers ansvar

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att se till att en juridisk person kan ställas till ansvar för en gärning som är brottslig enligt denna konvention

och som begås för den juridiska personens vinning av en fysisk person som handlar antingen individuellt eller som en del av den juridiska personens organ och som har en ledande ställning inom den juridiska personen som grundas på endera av följande:

- a. Fullmakt att företräda den juridiska personen.
 - b. Befogenhet att fatta beslut för den juridiska personens räkning.
 - c. Befogenhet att utöva kontroll inom den juridiska personen.
2. Utöver de fall som avses i punkt 1, ska varje part vidta de åtgärder som behövs för att säkerställa att en juridisk person kan ställas till ansvar om brist på överinseende eller kontroll av en fysisk person som avses i punkt 1 har gjort det möjligt att föröva en gärning som är brottslig enligt denna konvention för den juridiska personens vinning genom en fysisk person som handlar på dess vägnar.
 3. Beroende på partens rättsliga principer kan en juridisk persons ansvar vara straffrättsligt, civilrättsligt eller förvaltningsrättsligt.
 4. Detta ansvar ska inte påverka det straffrättsliga ansvaret för de fysiska personer som har begått brottet.

Artikel 23 – Påföljder och åtgärder

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att de brottsliga gärningar som konstateras enligt artiklarna 18–21 ska kunna beläggas med effektiva, proportionella och avskräckande påföljder. Dessa påföljder ska för brottsliga gärningar som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention, när de begås av fysiska personer, inbegripa straff som medför frihetsberövande och som kan föranleda utlämning.
2. Varje part ska se till att fysiska personer som ställs till ansvar enligt artikel 22 ska bli föremål för effektiva, proportionella och avskräckande straffrättsliga eller icke-straffrättsliga påföljder eller åtgärder, inklusive ekonomiska påföljder.

3. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att den ska kunna ta i beslag eller på annat sätt undanröja hjälpmedel för och vinning av brott enligt artiklarna 18 och 20 a i denna konvention, eller egendom till ett värde som motsvarar sådan vinning.
4. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att den ska kunna tillfälligt eller permanent stänga en inrättning som har använts för att genomföra människohandel, utan att detta ska påverka rättigheter för tredje person i god tro, eller för att tillfälligt eller permanent vägra gärningsmannen att bedriva den verksamhet inom vilken brottet förövades.

Artikel 24 – Försvårande omständigheter

När påföljd för brott som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention fastställs ska varje part se till att följande betraktas som försvårande omständigheter:

- a. Att brottet uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet har äventyrat offrets liv.
- b. Att brottet har begåtts mot ett barn.
- c. Att brottet har begåtts av en offentlig tjänsteman vid utövning av tjänsten.
- d. Att brottet har begåtts inom ramen för en brottslig organisation.

Artikel 25 – Tidigare domar

Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som skapar möjlighet att beakta lagakraftvunna domar som utdömts av en annan part och som avser brott mot denna konvention när påföljden fastställs.

Artikel 26 – Bestämmelse om straffrihet

Varje part ska enligt grundprinciperna i dess rättssystem bereda möjlighet att avstå från att utdöma straff mot brottsoffer för deras inblandning i olaglig verksamhet om denna har skett av tvång.

Kapitel V Utredning, åtal och processrätt

Artikel 27 – Ansökningar *ex parte* och *ex officio*

1. Varje part ska se till att utredningar av eller åtal för brott enligt denna konvention ska vara oberoende av ett brottsoffers anmälan eller anklagelse, i varje fall då brottet helt eller delvis begåtts inom partens territorium.
2. Varje part ska se till att offer för ett brott som begåtts inom territorium som tillhör en annan part än den där de vistas får klaga hos de behöriga myndigheterna i den stat där de har sin hemvist. Den behöriga myndighet hos vilken klagan förs ska, om den inte själv är behörig i detta hänseende, utan dröjsmål överlämna den till den behöriga myndigheten i den part inom vars territorium brottet begicks. Klagan ska handläggas i enlighet med nationell lag i den part där brottet begicks.
3. Varje part ska genom lagstiftning eller andra åtgärder enligt de bestämmelser som fastställs i dess nationella lag ge varje grupp, stiftelse, förening eller icke-statlig organisation som strävar efter att bekämpa människohandel eller skydda de mänskliga rättigheterna möjlighet att hjälpa och/eller stödja brottsoffret, om detta så önskar, under straffrättsliga förfaranden som rör ett sådant brott som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention.

Artikel 28 – Skydd av brottsoffer, vittnen och personer som samarbetar med de rättsvårdande myndigheterna

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att ge effektivt och lämpligt skydd mot eventuella repressalier eller hot, särskilt under loppet av och efter en utredning om och åtal mot förövare, åt:
 - a. brottsoffer,

- b. i tillämpliga fall, personer som rapporterar sådana brottsliga gärningar som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention eller på annat sätt samarbetar med de instanser som genomför utredningen eller åtalet,
 - c. vittnen som avlägger vittnesmål rörande sådana brottsliga gärningar som konstateras enligt artikel 18 i denna konvention,
 - d. vid behov, familjemedlemmar till personer som avses i a och c.
2. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att säkerställa och ge skydd av olika slag. Detta kan innefatta fysiskt skydd, förflyttning, identitetsbyte och hjälp med att skaffa anställning.
 3. Ett brottsoffer som är barn ska ges särskilt skydd med beaktande av barnets intresse.
 4. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att vid behov ge medlemmar av grupper, stiftelser, föreningar eller icke-statliga organisationer som bedriver sådan verksamhet som avses i artikel 27.3 lämpligt skydd mot eventuella repressalier eller hot, särskilt under och efter en utredning om och åtal mot förövare.
 5. Varje part ska överväga att ingå avtal eller arrangemang med andra stater för att tillämpa denna artikel.

Artikel 29 – Specialiserade myndigheter och samordningsorgan

1. Varje part ska uppdra åt personer eller enheter att särskilt inrikta sig på att bekämpa människohandel och skydda vittnen. Sådana personer eller enheter ska ha det oberoende som krävs i enlighet med de grundläggande principerna i partens rättsystem för att kunna fullgöra sina uppgifter effektivt och fritt från obehörigt tryck. Sådana personer eller personalen i sådana enheter ska ha lämplig utbildning och tillräckliga ekonomiska resurser för sina uppgifter.
2. Varje part ska vidta de åtgärder som kan behövas för att samordna sina regeringsdepartements och andra offentliga organs

riktlinjer och åtgärder mot människohandel, i tillämpliga fall genom att inrätta samordningsorgan.

3. Varje part ska utbilda eller stärka utbildningen av berörd personal om förebyggande och bekämpning av människohandel och om mänskliga rättigheter. Denna utbildning kan vara specialinriktad för varje organ och ska i förekommande fall inriktas på metoder som används för att förebygga sådan handel, väcka åtal mot förövarna och skydda brottsoffrens rättigheter, inklusive skydd av brottsoffren mot förövarna.
4. Varje part ska överväga att tillsätta nationella rapportörer eller andra verktyg för att övervaka statliga institutioners brottbekämpning och tillämpningen av kraven på nationell lagstiftning.

Artikel 30 – Domstolsförhandlingar

I enlighet med konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, särskilt artikel 6, ska varje part anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att i domstolsförhandlingar tillvarata:

- a. skyddet av brottsoffrens privatliv och, vid behov, deras identitet, och
- b. brottsoffrens säkerhet och skydd mot hot,

enligt bestämmelserna i dess nationella lag och, när brottsoffren är barn, genom att särskilt sörja för barnens behov och trygga deras rätt till särskilt skydd.

Artikel 31 – Jurisdiktion

1. Varje part ska anta lagstiftning och vidta andra åtgärder som kan behövas för att utöva jurisdiktion över brott som konstateras enligt denna konvention när brottet förövas
 - a. inom dess territorium,
 - b. ombord på ett fartyg som för den partens flagg,

- c. ombord på ett luftfartyg som är registrerat enligt den partens lagar,
 - d. av någon av dess medborgare eller av en statslös person med fast bostadsort inom dess territorium, om brottet är straffbart enligt straffrätten där det begicks eller om brottet begås utanför en stats territoriella jurisdiktion, eller
 - e. mot någon av dess medborgare.
2. Varje part kan vid undertecknandet eller när den deponerar sitt ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrument, i en förklaring ställd till Europarådets generalsekreterare, förklara att den förbehåller sig rätten att inte tillämpa, eller att endast i särskilda fall eller under särskilda förhållanden tillämpa jurisdiktionsreglerna i punkt 1 d och 1 e i denna artikel, eller någon del av dem.
 3. Varje part ska vidta de åtgärder som kan behövas för att utöva jurisdiktion över de brott som omfattas av denna konvention när en person som misstänks för brott vistas inom dess territorium och parten inte utlämnar personen i fråga till en annan part, enbart på grund av personens nationalitet, sedan en begäran om utlämning mottagits.
 4. När fler än en part gör anspråk på jurisdiktion över ett påstått brott som konstateras i enlighet med denna konvention, ska de berörda parterna vid behov samråda för att bestämma den lämpligaste jurisdiktionen för åtal.
 5. Utan att tillämpningen av allmänna internationella rättsprinciper påverkas ska denna konvention inte utesluta att straffrättslig jurisdiktion utövas av en part i enlighet med dess nationella lag.

Kapitel VI Internationellt samarbete och samarbete med det civila samhället

Artikel 32 – Allmänna principer och åtgärder för internationellt samarbete

Parterna ska så långt möjligt samarbeta med varandra enligt bestämmelserna i denna konvention och med användande av tillämpliga internationella och regionala instrument, arrangemang som gjorts på grundval av enhetlig eller ömsesidig lagstiftning och nationella lagar, i syfte att:

- förebygga och bekämpa människohandel,
- skydda och stödja brottsoffer, samt
- utreda eller inleda förfaranden mot brott som konstateras i enlighet med denna konvention.

Artikel 33 – Åtgärder beträffande personer som utsatts för hot eller saknas

1. När en part med stöd av upplysningar som den förfogar över har skälig anledning att tro att det finns en omedelbar fara för liv, frihet eller fysisk integritet för en person som avses i artikel 28.1 inom en annan parts territorium, ska den part som har upplysningarna i ett sådant nödläge omedelbart lämna dem till den senare parten, så att lämpliga skyddsåtgärder kan vidtas.
2. Parterna i denna konvention kan överväga att förstärka sitt samarbete för att söka efter saknade personer, särskilt saknade barn, om tillgängliga upplysningar ger dem anledning tro att vederbörande är offer för människohandel. I detta syfte kan parterna träffa bilaterala eller multilaterala avtal med varandra.

Artikel 34 – Upplysningar

1. Den anmodade parten ska utan dröjsmål upplysa den begärande parten om det slutliga resultatet av åtgärder som vidtas enligt detta kapitel. Den anmodade parten ska också utan dröjsmål upplysa den begärande parten om eventuella omständigheter

som gör att den önskade åtgärden inte kan utföras eller kan avsevärt försenas.

2. En part kan utan föregående begäran inom ramen för sin nationella lag till en annan part lämna upplysningar som den fått i sina egna utredningar, om den anser att avslöjande av dessa upplysningar kan hjälpa den mottagande parten att inleda eller genomföra utredningar eller förfaranden om brott som konstateras enligt denna konvention eller som kan ge anledning till en begäran om samarbete från den parten enligt detta kapitel.
3. Innan sådana upplysningar lämnas, kan den meddelande parten begära att de hålls förtroliga eller används endast på vissa villkor. Om den mottagande parten inte kan tillmötesgå en sådan begäran ska den meddela detta till den upplysande parten, som då ska avgöra om upplysningarna ändå bör lämnas. Om den mottagande parten tar emot upplysningarna på vissa villkor ska den vara bunden av dessa.
4. Alla upplysningar som begärs rörande artiklarna 13, 14 och 16 och som behövs för att tillgodose de rättigheter som dessa artiklar ger ska lämnas utan dröjsmål på begäran av den berörda parten med vederbörlig hänsyn till artikel 11 i denna konvention.

Artikel 35 – Samarbete med det civila samhället

Varje part ska uppmana statliga myndigheter och offentliga tjänstemän att samarbeta med icke-statliga organisationer, andra berörda organisationer och medlemmar av det civila samhället för att bilda strategiska partnerskap inriktade på att uppnå syftet med denna konvention.

Kapitel VII Övervakningsmekanism

Artikel 36 – Expertgrupp för bekämpning av människohandel

1. Expertgruppen för bekämpande av människohandel (*the Group of experts on action against trafficking in human beings*, nedan kallad "GRETA") ska övervaka parternas tillämpning av denna konvention.

2. GRETA ska bestå av minst 10 och högst 15 ledamöter, varvid jämställdhet och geografisk jämvikt samt tvärvetenskaplig sakkunskap ska beaktas. Partskommittén ska välja ledamöterna för en mandatperiod av fyra år, som ska kunna förnyas en gång, bland medborgare i de stater som är parter i denna konvention.
3. Valet av ledamöter till GRETA ska grundas på följande principer:
 - a. Ledamöterna ska väljas bland personer med gott moraliskt anseende och erkänd kompetens när det gäller mänskliga rättigheter, hjälp till och skydd av brottsoffer samt bekämpande av människohandel, eller som har yrkeserfarenhet på de områden som denna konvention omfattar.
 - b. De ska delta i personlig kapacitet, vara oberoende och opartiska i utövandet av sina funktioner och vara tillgängliga så att de kan uppfylla sina åligganden på ett effektivt sätt.
 - c. Det får inte finnas två ledamöter av GRETA som är medborgare i samma stat.
 - d. Ledamöterna bör företräda de viktigaste rättssystemen.
4. Förfarandet för val av ledamöter av GRETA ska inom ett år efter denna konventions ikraftträdande fastställas av ministerkommittén efter samråd med parterna i konventionen, sedan dessa gett sitt enhälliga samtycke. GRETA ska anta sin egen arbetsordning.

Artikel 37 – Partskommitté

1. Partskommittén ska bestå av företrädarna i Europarådets ministerkommitté från de medlemsstater som är parter i konventionen och företrädare för parter i konventionen som inte är medlemmar av Europarådet.
2. Partskommittén ska sammankallas av Europarådets generalsekreterare. Dess första möte ska hållas inom ett år efter denna konventions ikraftträdande för att välja ledamöterna av GRETA. Partskommittén ska sedan sammanträda på begäran av en tredjedel av parterna, GRETA:s ordförande eller generalsekreteraren.

3. Partskommittén ska anta sin egen arbetsordning.

Artikel 38 – Utvärderingsförfarande

1. Utvärderingsförfarandet ska gälla parterna i konventionen och uppdelas i omgångar vilkas längd ska bestämmas av GRETA. Vid början av varje omgång ska GRETA välja de särskilda bestämmelser som ska ligga till grund för utvärderingen.
2. GRETA ska fastställa det lämpligaste sättet att genomföra denna utvärdering. Bl.a. kan GRETA anta ett frågeformulär för varje utvärderingsomgång som kan ligga till grund för utvärderingen av parternas tillämpning av konventionen. Frågeformuläret ska ställas till alla parter, och dessa ska besvara det och eventuella andra krav på upplysningar från GRETA.
3. GRETA får begära upplysningar från det civila samhället.
4. GRETA får som stöd ordna länderbesök i samarbete med nationella myndigheter och den ”kontaktperson” som dessa utnämnt och, vid behov, med biträde av oberoende nationella experter. Vid dessa besök får GRETA ta hjälp av specialister inom särskilda områden.
5. GRETA ska utarbeta ett rapportutkast med dess analys av tillämpningen av de bestämmelser som ligger till grund för utvärderingen och GRETA:s råd och förslag om hur den berörda parten kan behandla påträffade problem. Rapportutkastet ska överlämnas till den granskade parten för kommentarer. GRETA ska beakta partens kommentarer när rapporten utarbetas.
6. På denna grund ska GRETA anta sin rapport och sina slutsatser om de åtgärder som den berörda parten vidtagit för att tillämpa konventionens bestämmelser. Rapporten och slutsatserna ska skickas till den berörda parten och till partskommittén. GRETA:s rapport och slutsatser ska offentliggöras sedan de antagits, tillsammans med eventuella kommentarer från den berörda parten.
7. Utan att tillämpningen av förfarandet i punkterna 1–6 i denna artikel påverkas, får partskommittén på grundval av rapporten och GRETA:s slutsatser anta de rekommendationer som riktas

till parten ifråga a) om de åtgärder som ska vidtas för att genomföra GRETA:s slutsatser, om så är nödvändigt med fastställande av ett datum då upplysningar om att de genomförts ska vara inlämnade, och b) i syfte att främja samarbetet med parten ifråga för en riktig tillämpning av denna konvention.

Kapitel VIII Samband med andra internationella instrument

Artikel 39 – Samband med tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet

Denna konvention ska inte påverka de rättigheter och skyldigheter som följer av bestämmelserna i tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, utan tanken är att den ska stärka det skydd protokollet ger och utveckla de normer som ges i detta.

Artikel 40 – Samband med andra internationella instrument

1. Denna konvention ska inte påverka rättigheter och skyldigheter enligt andra internationella instrument i vilka parterna i denna konvention är parter eller kommer att bli parter och som innehåller bestämmelser i frågor som styrs av denna konvention och som tryggar bättre skydd och hjälp till offer för människohandel.
2. Parterna i konventionen kan ingå bilaterala eller multilaterala överenskommelser med varandra i frågor som denna konvention behandlar i syfte att göra tillägg till eller stärka dess bestämmelser eller underlätta tillämpningen av dess principer.
3. Parter som är medlemmar av Europeiska unionen ska i sina inbördes förbindelser tillämpa gemenskapens och Europeiska unionens regler, i den mån sådana finns, som styr den särskilda fråga som avses och som är tillämpliga på det enskilda fallet,

utan att detta ska inkräkta på denna konventions mål och syfte eller dess fulla tillämpning på andra parter.

4. Ingenting i denna konvention ska påverka staters och enskildas rättigheter, skyldigheter och ansvar enligt internationell rätt, inbegripet internationell humanitär rätt, internationella lagar om mänskliga rättigheter och särskilt, i den mån de är tillämpliga, 1951 års konvention och 1967 års protokoll om flyktingars rättsliga ställning och principen om icke-avvisning i dessa.

Kapitel IX Ändringar i konventionen

Artikel 41 – Ändringar

1. Alla förslag till ändring i denna konvention som en part lämnar in ska sändas till Europarådets generalsekreterare, som ska vidarebefordra dem till Europarådets medlemsstater, under-tecknande stater, stater som är parter, Europeiska gemenskapen, varje stat som erbjudits underteckna konventionen enligt bestämmelserna i artikel 42 samt varje stat som erbjudits att ansluta sig till konventionen enligt bestämmelserna i artikel 43.
2. Varje ändring som en part har föreslagit ska meddelas GRETA, som ska lämna sitt yttrande över den föreslagna ändringen till ministerkommittén.
3. Ministerkommittén ska överväga den föreslagna ändringen och det yttrande som GRETA lämnat och kan anta ändringen sedan parterna i denna konvention efter samråd gett sitt enhälliga samtycke.
4. Texten till varje ändring som ministerkommittén antar enligt punkt 3 i denna artikel ska vidarebefordras till parterna för godkännande.
5. Varje ändring som antas enligt punkt 3 i denna artikel ska träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om en månad efter den dag då samtliga parter har underrättat generalsekreteraren om att de godtagit ändringen.

Kapitel X Slutbestämmelser

Artikel 42 – Undertecknande och ikraftträdande

1. Denna konvention ska vara öppen för undertecknande av Europarådets medlemsstater, de icke-medlemsstater som har deltagit i dess utarbetande och Europeiska gemenskapen.
2. Denna konvention ska ratificeras, godtas eller godkännas. Ratifikations-, godtagande- eller godkännandeinstrument ska deponeras hos Europarådets generalsekreterare.
3. Denna konvention ska träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då tio undertecknande stater, av vilka minst åtta är medlemsstater i Europarådet, har uttryckt sitt samtycke till att vara bundna av konventionen enligt bestämmelserna i punkt 2.
4. För varje stat som nämns i punkt 1 eller Europeiska gemenskapen som senare ger sitt samtycke till att vara bunden av konventionen ska denna träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då dess ratifikations-, godtagande- eller godkännandeinstrument deponerades.

Artikel 43 – Anslutning till konventionen

1. Sedan denna konvention trätt i kraft kan Europarådets ministerkommitté, efter samråd med parterna i konventionen och efter att ha fått deras enhälliga samtycke, erbjuda en stat som inte är medlem av Europarådet och som inte har deltagit i utarbetandet av konventionen att ansluta sig till den genom ett beslut som tas med den majoritet som föreskrivs i artikel 20 d i Europarådets stadga och genom enhälligt beslut av ombuden för de fördragsslutande stater som är berättigade att vara ledamöter i ministerkommittén.
2. För varje stat som ansluter sig till konventionen ska denna träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då dess

anslutningsinstrument deponerades hos Europarådets generalsekreterare.

Artikel 44 – Territoriell tillämpning

1. Varje stat eller Europeiska gemenskapen kan när den undertecknar denna konvention eller när den deponerar sitt ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrument ange för vilket eller vilka territorier konventionen ska gälla.
2. Varje part kan vid en senare tidpunkt, genom en förklaring ställd till Europarådets generalsekreterare, utvidga konventionens tillämpning till varje annat territorium som anges i förklaringen och för vars internationella förbindelser den är ansvarig eller för vars räkning den är bemyndigad att ingå förpliktelser. För ett sådant territorium ska konventionen träda i kraft den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då generalsekreteraren mottog förklaringen.
3. Varje förklaring som har lämnats enligt de båda föregående punkterna får återtas med avseende på ett i förklaringen angivet territorium genom en anmälan ställd till Europarådets generalsekreterare. Återtagandet ska gälla från och med den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då generalsekreteraren mottog underrättelsen.

Artikel 45 – Förbehåll

Inga förbehåll får göras med avseende på någon bestämmelse i denna konvention med undantag av förbehållet till artikel 31.2.

Artikel 46 – Uppsägning

1. En part får när som helst säga upp denna konvention genom en anmälan ställd till Europarådets generalsekreterare.

2. Uppsägningen ska gälla från och med den första dagen i den månad som följer efter utgången av en period om tre månader efter den dag då generalsekreteraren mottog underrättelsen.

Artikel 47 – Underrättelser

Europarådets generalsekreterare ska underrätta Europarådets medlemsstater, alla undertecknande stater, stater som är parter, Europeiska gemenskapen, varje stat som erbjudits underteckna denna konvention enligt bestämmelserna i artikel 42 samt varje stat som erbjudits att ansluta sig till konventionen enligt bestämmelserna i artikel 43 om:

- a. undertecknanden,
- b. deponering av ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrument,
- c. datum för konventionens ikraftträdande enligt artiklarna 42 och 43,
- d. ändringar som antagits enligt artikel 41 och datum för deras ikraftträdande,
- e. uppsägningar i enlighet med bestämmelserna i artikel 46,
- f. andra akter, underrättelser eller meddelanden som rör konventionen, samt
- g. förbehåll gjorda enligt artikel 45.

Till bekräftelse härav har undertecknade, därtill vederbörligen befullmäktigade, undertecknat denna konvention.

Upprättad i Warszawa den 16 maj 2005 på engelska och franska språken, vilka båda texter är lika giltiga, i ett enda exemplar, som ska deponeras i Europarådets arkiv. Europarådets generalsekreterare ska överlämna en bestyrkt kopia till var och en av Europarådets medlemsstater, till de icke-medlemsstater som har deltagit i utarbetandet av denna konvention, till Europeiska gemenskapen samt till varje stat som erbjudits att ansluta sig till konventionen.